

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИНСТИТУТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ, ОДБРАНА И МИР

**ЕФЕКТИТЕ ОД (НЕ)ЗАВРШЕНАТА ЗАДАЧА НА ПОСТКОНФЛИКТНОТО
ГРАДЕЊЕ НА МИРОТ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА:
РАЗОРУЖУВАЊЕ, ДЕМОБИЛИЗАЦИЈА И РЕИНТЕГРАЦИЈА НА
ПОРАНЕШНИТЕ БОРЦИ ОД КОНФЛИКТТОТ ВО 2001 ГОДИНА**

-докторска дисертација-

Кандидат:

Ментор:

М-р Оливер СТАНОЕСКИ

Проф. д-р. Билјана ВАНКОВСКА

Скопје 2017

Содржина

Вовед ...3

1. Процес на разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци ...7

1.1. Концептуална рамка ...8

1.2. РДР, поимно определување ...12

1.3. Еволуција на РДР ...13

1.4. Толкување на РДР од различни аспекти ...16

1.4.1. Процесот на РДР низ призмата на Обединетите Нации ...17

1.4.2. Стокхолмска иницијатива за РДР ...19

1.4.3. Светска банка и РДР ...25

1.4.4. Европската унија и РДР ...26

1.5. Континуитет на РДР стратегијата ...30

1.5.1. Дилема во однос на редоследот на РДР елементите ...34

1.5.2. Извори на РДР ресурси ...35

1.6. Разоружување ...37

1.6.1. Фаза на собирање на информации и оперативна планирање ...38

1.6.2. Фаза на собирање на оружјето ...40

1.6.3. Фаза на складирање на оружјето ...42

1.6.4. Фаза на уништување на собраното оружје ...43

1.7. Демобилизација ...48

1.7.1. Полу-постојани постројки за демобилизација ...52

1.7.2. Мобилни постројки за демобилизација ...54

1.7.3. Ре-вметнување (Reinsertion) ...57

1.8. Реинтеграција ...57

1.8.1. Економска реинтеграција ...64

1.8.2. Социјална реинтеграција ...66

1.8.3. Кога треба да престане помошта за реинтеграција ...67

1.9. Втора генерација на РДР ...68

1.10. РДР и реформите во безбедносниот сектор (РБС)	...74
1.11. РДР и транзициона правда	...78
1.12. Дебата во однос на ефикасноста на РДР	...83
1.13. Критички осврт	...85
2. Компаративно согледување	...89
2.1. РДР во Босна и Херцеговина	...90
2.2. РДР во Косово	...99
2.3. РДР во Сиера Леоне	...105
3. Детектирање на РДР елементите во постконфликтна Македонија	...117
3.1. Консолидирање на македонската држава: индикатори за случувањата во 2001 година	...118
3.2. Видување на случувањата од 2001 година	...124
3.3. Охридскиот рамковен договор низ призма на РДР	...136
3.4. Постконфликтно разоружување	...140
3.5. Демобилизација на вооружените структури	...150
3.6. Реинтегрирање на поранешните борци	...156
4. Емпириско истражување	...165
4.1. Полуструктурирано интервју	...166
4.2. Телефонска анкета	...181
5. Заклучок	...241
Скратеници	...262
Прилог	...265
Библиографија	...270

Вовед

“Поранешните борци, особено ако се млади, може да постанат т.н. “изгубена генерација”, категорија на луѓе кои за време на конфликтот се лишени од образование и вработување, притоа страдајќи од воени трауми и трансформирајќи се во лица кои се зависни од дрога и алкохол, оружје и насилство, однесувајќи се како тоа да е единствениот начин на живот. Кога овие лица ќе останат надвор од милитаристичкото опкружување се соочуваат со сериозни тешкотии во однос на адаптирањето кон нормалниот цивилен живот.”

-ИРДРС 2006

Со концептуализацијата на постконфликтната безбедност и постконфликтното градење на мирот во 80-90^{те} години од минатиот век, паралелно се развива сет на мерки кои во фокусот на интерес ги имаат поранешните борци и лицата кои се во блиска корелација со нив, односно биле директни/индиректни учесници во конфликтот. Овој сет на мерки е наречен процес на разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци (РДР).¹ Ова е комплексен процес кој вклучува политички, воени, безбедносни, хуманитарни и социо-економски димензии, и истиот има за цел да се справи со постконфликтните безбедносни проблеми што се создаваат во моментот кога поранешните борци се соочуваат со егзистенционални проблеми, незгрижени, и без соодветна поддршка во критичниот период на транзиција од војна во мир. Обединетите Нации (ОН) после завршувањето на Студената војна го нормализираа своето работење, поточно, започнува да функционира Советот за безбедност како највисок орган во организацијата, а тоа подразбираше консензус за активности за градење на одржлив мир и реконструкција на постконфликтните општества. Новонастанатите вооружени конфликти во овој период најчесто се решаваа со интервенција на трета страна, поточно меѓународната заедница (држави и организации со големо влијание), која ги менаџираше условите за завршување на непријателствата и креираше услови за нивно неповторување. Во оваа насока се надоградува процесот на РДР, и сè почесто претставува составен дел од постконфликтните активности. Овој процес придонесува за безбедноста и стабилноста во постконфликтните опкружувања, за да се создадат предуслови за почеток на активностите кои се однесуваат на постконфликтната реконструкција и развој. На почетокот, на РДР процесот се гледа чисто низ практична призма, односно како на стандардна процедура која им се наложува на завојуваните страни од страна на меѓународните фактори, за подоцна, со усвојувањето на Извештајот на Брахими (2000^{та}) тој да почне да добива теориска и научна рамка, односно да стане инхерентен сегмент на мировните мисии. Во последните две децении се спроведени повеќе од 60 РДР иницијативи ширум светот, од кои најголемиот дел во Африка. Искуствата говорат дека РДР процесот подразбира сеопфатно, интегрирано и координирано постапување, како во делот на планирањето, така и во делот на имплементирањето. Во

¹Во понатамошниот текст, РДР.

моментот кога завршува разоружувањето, започнува демобилизацијата, и во моментот кога завршува демобилизацијата, започнува реинтеграцијата. Во докторската дисертација процесот на РДР се анализира на начин кој е утврден од ОН.

Предметот на истражување е РДР процесот во Република Македонија. На самиот почеток треба да споменеме дека истиот не претставува дел од некаква прифатена правна рамка, па затоа елементи/компоненти на РДР ги детектираме и елаборираме врз основа на практичните искуства кои неформално укажуваат на, поголемо или помало, присуство на РДР процесот во постконфликтното градење на мирот по 2001 година. Насилната фаза од конфликтот во Република Македонија официјално заврши со потпишувањето на Охридскиот рамковен договор (ОРД), чин со кој се овозможи активирање на мултидимензионални постконфликтни алатки за градење на мирот, вклучително и активности во кои се препознава РДР процесот. Степенот на прифаќање и соодветно имплементирање се клучните индикатори кои треба да ја креираат сликата за успешноста на овој процес во постконфликтното македонско општество. Во Република Македонија детектирани се активности кои се однесуваат на сите три елементи на РДР, истите се елаборирани и дадени се заклучни согледувања во однос на нивната (не)успешност. Дефицитарноста на истражувања на оваа проблематика во изминатите 15 години претставува дополнителен научен предизвик, но намерата е и доаѓање до сознанија со одредена општествена и практична вредност.

Основната хипотеза на истражувањето гласи:

“Нецелосното спроведување на процесот на разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци, влијае негативно на постконфликтното градење на мирот во Република Македонија“.

Посебни хипотези се следниве:

Безбедносната ситуација игра голема улога во однос на спроведувањето на РДР процесот; Политичката волја има големо влијание во однос на спроведувањето на РДР процесот; Комплетното и навремено спроведување на сите РДР елементи влијае на ефикасноста на самиот процес; Етничката припадност е фактор кој влијае во однос

на разбирањето на самиот РДР процес; Геополитичките случувања во регионот влијаат на спроведувањето на РДР процесот; Културата кон оружјето влијае на спроведувањето на РДР процесот; Интервенцијата на трета страна/меѓународна заедница влијае во однос на планирањето и спроведувањето на РДР процесот.

За потребите на докторската дисертација истражувачката стратегија се состоеше од полуструктурирано интервју и телефонска анкета. Полуструктурираното интервју се состоеше од 7 прашања на кои одговорија 14 испитаници, лица кои на директен/индиректен начин се поврзани со конфликтот од 2001 година. Телефонската анкета (испитување на јавното мислење) се спроведе на репрезентативен примерок од 302 испитаници од регионите кои директно/индиректно беа најмногу инволвирани во конфликтот во 2001 година (Скопски, Тетовски, Кумановски, Прилепски и Битолски).

Истражувањето има своја научна и практична цел:

Научната цел се однесува на анализата на ефектите од (не)спроведувањето на РДР процесот во однос на постконфликтното градење на мирот во Република Македонија, односно да се даде дијагноза, прогноза и евентуална терапија за воочените аномалии.

Практичната цел се толкува од два аспекти: прво, доколку се утврди дека РДР процесот во Република Македонија е успешна приказна, треба да се зачуваат и споделат искуствата со држави кои имаат потреба од овој процес; второ, доколку се утврди спротивното, односно неуспех на овој процес, треба да се направат дополнителни анализи за причините за неуспех и да се преземат соодветни мерки и активности за ублажување на последиците кои произлегле од таквиот епилог.

Врз основа на посочените цели, произлегуваат одредени задачи:

Детектирање на РДР елементите во постконфликтното македонско општество; Засебно да се елаборираат детектираните РДР елементи; Да се утврдат факторите кои влијаат на РДР процесот, и истите да се елаборираат; Да се анализира инволвираноста и влијанието на државните институции и меѓународната заедница во РДР процесот; Да се анализира јавното мислење во однос на РДР процесот.

Дел 1

1. Процес на разоружување, демобилизација и реинтеграција (РДР) на поранешните борци

1.1. Концептуална рамка

Процесот на *разоружување, демобилизација и реинтеграција (РДР) на поранешните борци (Disarmament, Demobilization and Reintegration of former combatants - DDR)* како транзициона алатка има за цел да го олесни процесот на трансформација на поранешните борци од вооружените конфликти во цивили. Со други зборови, идејата е сите оние лица кои биле дел на борбените структури повторно да му се вратат на нормалното цивилно живеење. Овој процес претставува еден од конкретните сегменти кои го сочинуваат процесот на постконфликтна трансформација и нормализација. Во таа смисла, во финалниот извештај на Стокхолмската иницијатива за РДР се среќава формулацијата “транзициона безбедносна мрежа”², преку која авторите се обидуваат илустративно да го прикажат целиот процес којшто треба да води кон неповторување на насилствата, а во кој би биле вклучени лицата кои се целна група на процесот на РДР. Очигледно, станува збор за процес преку кој се прават напори за создавање на подобри услови на живот на воените ветерани и поранешни борци и на нивните најблиски во секојдневието. РДР процесот вклучува програми кои се однесуваат на разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци и нивните најблиски.

Мугах, смета дека постои широк консензус во однос на сфаќањето дека овие програми се инхерентна компонента на постконфликтниот период.³

Њуманд, Парис и Ричмонд велат дека градењето на мирот во периодот после Студената војна (поствестфалско видување) има поразличен пристап во однос на менаџирањето на конфликтите и меѓународната безбедност, поточно создавањето на одржлив мир во постконфликтните општества бара мултидимензионален пристап, вклучувајќи ги социјалните, економските и институционалните аспекти. Во оваа насока РДР се споменува како една од алатките.⁴

Во последните две декади се забележува пораст на интересот во однос на истражувањето и проучувањето на процесот на РДР. Почетоците се карактеризираат

² Sundh.L. & Samuelsson-Schjorlien.J. (2006,) ”Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization and Reintegration – Final Report”, The Swedish Government Offices/Ministry of Foreign Affairs, Skovde, p.4.

³ Muggah.R. (2005), “No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-conflict Contexts”, The Round Table Vol. 94. No. 379, Routledge, p. 245.

⁴ Newman.E & Paris.R. & Richmond.O.(2009), “New Perspectives on Liberal Peacebuilding”, United Nation University Press, p.7.

со напорите на релативно мал број експерти од областа на меѓународните односи и политичките науки, но како одминува времето така се проширува обемот на заинтересирани истражувачи кои доаѓаат од сферата на безбедноста, развојот, мировните науки, воените науки, економските науки, социјалната политика, психологијата, социологијата и други. Ваквата експанзија пред сè, се должи на одредени политики (интереси) на билатерално и мултилатерално ниво кои се канализираат во насока на еволуција на РДР како посконфликтна алатка, а притоа се користат капацитетите на стручните лица и научно-истражувачките работници. Дел од овие експерти (акционо-ориентирани истражувачи) се обидуваат да ја истражуваат практиката и да го детерминираат РДР процесот, комбинирајќи ги академскиот пристап и податоците од терен. Но, има и такви кои ангажманите во оваа насока ги остваруваат во насока на создавање на фактографски бази, односно помош во креирање јавни политики и програми врз база на релевантни податоци за веќе преземени РДР активности и нивните резултати во различни општества.

Гледано од аспект на временското практикување на овој процес, може да се констатира дека станува збор за релативно кус период, па затоа изостанува поширока научна и стручна литература за овој предмет, а ова особено се однесува на научно-истражувачки проекти. Паралелно со дефицитарноста на литература, се смета дека теориската дебата за РДР е на самиот почеток, па затоа не изненадува и отсуството на критички осврт кон овој процес.

Теориската дебата во последната декада детектира еден циклус на промени на приоритетите од аспект на различните генерации истражувачи, па така се посочуваат две генерации во истражувањето на оваа проблематика.

Првата генерација на РДР истражувачи (средина на 1990^{те} до средина на првата декада од 21 век) кои доаѓаат претежно од САД и западно-европските држави, се генерално фокусирани на квалитативниот аспект на РДР програмите на африканскиот континент. Според Бердал, првата генерација на истражувачи (академски и практичари) започна со една генерална оценка на РДР и поврзаноста со останатите алатки за градење на мирот и градење на држава.⁵ Оттаму, примарна тема

⁵ Berdal.M.R. (1996), *“Disarmament and Demobilisation after Civil Wars: Arms, Soldiers and the Termination of Armed Conflicts”*, Oxford University Press, Paper No. 303, p.13.

на истражувачки интерес претставуваат специфичните аспекти во однос на мотивираноста и вештините на борците и поранешните борци, достапноста до оружје и воена опрема, финансиската корист за учество во конфликт, капацитети за репарација, услови за долготрајна реинтегративна помош, и сл. Според Јенсен и Степутат, истражувачите од првата генерација посветуваат особено внимание на дефинирање на таргет групите,⁶ додека Сварбрик се фокусира на дилемите поврзани со асиметричното разоружување.⁷ Колета смета дека истражувачите се задржуваат на реперкусиите од парцијалното демобилизирање.⁸ Кингма ја посочува адекватноста на помошта која е наменета за реинтеграција,⁹ а Бал и Хендриксон ја потенцираат конзистентноста на финансирањето.¹⁰

Во периодот на првата генерација на истражувачи процесот на РДР беше посматран како еден вид ограничена активност, па затоа и дебатата беше скромна, односно не беа потенцирани фундаменталните прашања како каузалитетот на самиот процес и неговите очекувани/добиеени резултати.

Втората генерација РДР истражувачи, (од среднина на првата декада од 21 век, до денес) се фокусира на еден експериментален пристап каде преку компарирање на статистички податоци и тенденции добиени од конкретните примери во земји од Карибите, Латинска Америка, Суб-сахарска Африка, Балканот, Јужна Азија и Јужен Пацифик, креираат аргументи и контрааргументи за потребата и успешноста на РДР. Во оваа смисла, особено атрактивни се истражувањата за детерминантите на РДР и нивниот придонес во контекст на феноменот на возобновување на насилството во конфликтите и на намалувањето на бројот на убиства во постконфликтниот период. Голем придонес за развојот на практиката на РДР имаат истражувањата направени од

⁶ Jensen. S. and Steputat. K. (2001), "Demobilizing Armed Civilians", Center for Development Research (CDR) Policy Paper, Copenhagen, p.8.

⁷ Swarbrick. P.(2007), "Avoiding Disarmament Failure: The Critical Link in DDR: An Operational Manual for Donors, Managers, and Practitioners", Small Arms Survey, Geneva, Working Paper No. 5, p.31.

⁸ Colletta. N.(1996), "The Transition from War to Peace in Sub-Saharan Africa", World Bank, p.34.

⁹ Kingma. K.(2000), "Demobilization in Sub-Saharan Africa: The Development and Security Impacts", Macmillan, London, p.28.

¹⁰ Ball.N. and Hendrickson.D.(2005), "Review of International Financing Arrangements for Disarmament, Demobilization and Reintegration", Review Paper, SIDDR, Stockholm, p.9.

повеќе билатерални и мултилатерални развојни агенции и разни тинк тенк организации.¹¹

Разликите помеѓу теориските и практичните откритија во однос на РДР делуваат доста конфузно, смета Мугах, особено затоа што полето на интерес во оваа тематика постепено се проширува во насока на транзиционата правда и на реформите во безбедносниот сектор.¹²

Истражувачите на РДР во суштина се делат на експерти кои придонесуваат за РДР дизајнот, менаџирањето и резултатите од овој процес, а тоа се лица кои најчесто се дел од меѓународните организации (ОН, Светска Банка, и сл.), и експерти кои се дел од безбедносните сили, истражувачи од општествените науки, истражувачи од областа на мирот и развојот, и сл..¹³

Според Гласмаер и Самбанис, истражувањата во однос на РДР процесот се многу повеќе мотивирани од аспект на програмската и оперативната поставеност, отколку поради научен интерес.¹⁴ Со други зборови, можноста од повторно возобновување на воените дејствија предизвикува поголем интерес за барање решенија отколку што научната мисла следи своја траекторија во областа на постконфликтното градење на мирот.

Без оглед на дијаметралните разлики кои се појавуваат од аспект на генерациското видување, дизајнирањето, планирањето и имплементирањето на овие програми, овој процес е веќе создаден, широко употребуван и прогресира во насока на исполнување на суштината, а тоа е олеснување на целокупниот процес на постконфликтно градење на мирот.

¹¹ Muggah. R. (2009), *In Security and Post-Conflict Reconstruction: Dealing with Fighters in the Aftermath of War*, Routledge, New York, p.28.

¹² Ibid, p.6.

¹³ Ibid, p.2.

¹⁴ Glassmyer.K. and Sambanis.N.(2008), "Rebel-Military Integration and Civil War Termination", *Journal of Peace Research*, vol.45, p.381-382.

1.2. Поимно определување на РДР

Процесот на РДР придонесува за безбедноста и стабилноста во постконфликтните опкружувања, како би се создале предуслови за почеток на активностите кои се однесуваат на постконфликтната реконструкција и развојот. Ова е комплексен процес кој вклучува политички, воени, безбедносни, хуманитарни и социо-економски димензии. РДР процесот, има за цел да се справи со постконфликтните безбедносни проблеми што се создаваат во моментот кога поранешните борци се соочуваат со елементарни егзистенционални проблеми, незгрижени, и без соодветна поддршка во критичниот период на транзиција од конфликтна состојба во состојба на мир.¹⁵ Во мај 2005 година, тогашниот Генерален секретар на ОН, Кофи Анан, ги дефинираше елементите на РДР процесот на малку посеопфатен начин, зборувајќи за: разоружување, демобилизација, ре-вметнување (reinsertion), и реинтеграција. За потребите на ова истражување ја прифаќаме оваа терминологија и појмовното разбирање на одделните елементи.

Под разоружување се подразбира собирање, документација, контрола, и отстранување на мало оружје, муниција, експлозиви, лесно и тешко оружје од борците, но исто така и од цивилното население. Процесот на разоружување, вклучува и развој на програми за менаџирање со оружјето.¹⁶

Демобилизацијата подразбира формално и контролирано распуштање на активните припадници на вооружените сили и на другите вооружени групи. Првата фаза од процесот на демобилизација, опфаќа случаи од процесуирање на поединечни борци во времени центри, до масовно стационирање на борци во кампови, што се специјално изградени за оваа намена. Втората фаза, од процесот на демобилизација вклучува пакети за поддршка на демобилизираните, што всушност ја претставува суштината на она што Анан го именува како ре-вметнување (reinsertion).¹⁷ Под ре-вметнување се подразбира меѓуфаза помеѓу демобилизацијата и реинтеграцијата на поранешните борци. Демобилизираните борци добиваат помош сè до моментот на започнување на процесот на реинтеграција. Овие пакети за поддршка, се наменети за

¹⁵United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 2 – Concepts, Policy and Strategy of the IDDRS– Introduction to the IDDRS, New York, p.4.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

покривање на основните животни потреби на демобилизираните борци и нивните семејства, односно претставуваат надоместок за храна, облека, засолниште, обезбедување, медицински услуги, краткотрајно образование, обука, вработување и сл.. Имајќи во вид дека реинтеграцијата претставува долготраен процес, заснован на серија социјални и економски мерки, ре-вметнувањето е краткотраен процес на материјална и финансиска поддршка за остварување на основните потреби и може да трае максимум до една година.¹⁸

Под реинтеграција се подразбира процес преку кој поранешните борци стекнуваат цивилен статус, добиваат трајно вработување, односно можност да остваруваат сопствени приходи за себе и своето семејство. Реинтеграцијата во основа е социјален и економски процес со отворена временска рамка, и првенствено се однесува на заедниците на локално ниво. Овој процес е составен дел од севкупниот план за развој на општеството, а воедно и национална одговорност. Процесот на реинтеграција, често има потреба од долгорочна надворешна помош.¹⁹

1.3. Еволуција на РДР

Во периодот на 80-90^{те} години од минатиот век се промовира концептот на постконфликтната безбедност, концепт кој е фокусиран на разоружување и демобилизација на воените формации, кој притоа е паралелно поткрепен со реформски програми за алтернативно вработување и/или можност за пензионирање на лицата кои се третирали со овие програми.

Крајот на Студената војна продуцираше вооружени конфликти во одредени региони, поточно во неразвиени и/или слабо развиени држави, и истите беа претежно од внатрешен карактер. Новонастанатите вооружени конфликти во овој период претставуваат полигон за постконфликтна промоција и надоградување на РДР процесот. Иако ваквото сфаќање на враќањето на борците во нормалното живеење се актуализира во последните две декади од минатиот век, низ воената историјата можеме да препознаеме одредени елементи кои се слични на оние кои постојат во модерните РДР програми. Воените ветерани во периодот на римското владеење

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

важеле за доста проблематична категорија на граѓани поради нивната склоност кон криминални активности и користењето/изнајмувањето на нивните воени вештини за таа намена. Во насока на решавање на овој проблем, непосредно по демобилизирањето на овие лица им се доделувала земјоделски обработлива површина, или алтернативно, оние кои ги исполнувале потребите услови можеле да бидат повторно регрутирани во војската. Одредени елементи може да се препознаат и по завршувањето на двете светски војни, Имено, по завршувањето на Првата светска војна се прави неуспешен обид за разоружување и демобилизација на германската војска, а како причина се наведува нејзината недоволна организираност. Ова резултира со нецелосно собирање на количества на оружје кои подоцна завршуваат за партизанска намена. После завршувањето на Втората светска војна во САД се применува постепено демобилизирање на борците, се со цел да се превенира континуитетот на влијание на овие лица, пред сè, на пазарот на трудот.²⁰ Разликата помеѓу споменатите историски конфликти и модерните конфликти е во тоа што порано овие мерки се спроведувале на меѓудржавни конфликти, каде се третирале и победниците и поразените страни, а во 21^{от} век РДР програмите се спроведуваат исклучиво кај внатрешдржавните конфликти.

На крајот од 80^{те} години од минатиот век, ОН се вклучени во одредени активности, претежно во регионот на Суб-сахарска Африка,²¹ активности кои промовираат надзор/демократска контрола на воените формации. Нешто подоцна, во 1990 година, ОН ја спроведуваат првата мировна операција во Централна Америка (United Nation Observer Group in Central America - ONUCA)²² која вклучува елементи на РДР.²³ Практично во овој период агенциите на ОН го усвојуваат пристапот кон РДР процесот, и покрај тоа што стратегиите за неговото имплементирање остануваат недоволно ефикасни.

²⁰ Banholzer.L.(2014), "When Do Disarmament, Demobilization and Reintegration Programmes Succeed?", German Development Institute, Bonn, p.7.

²¹ Регионот на Суб-Сахарска Африка го сочинуваат едни од најслаборазвиените држави во светот, држави во кои се водат вооружени конфликти од децениски размери.

²² Мисијата е одобрена од Советот за безбедност на ОН со резолуцијата 644 на 7^{ми} ноември 1989 година. Земјите од Централна Америка (Хондурас, Никарагва, Ел Салвадор, Гватемала и Костарика) ја усогласуваат потребата за прекин на помошта на нерегуларни сили и бунтовнички движења, како и забрана за истите да ги употребуваат териториите на овие земји за напад на соседните држави. Оваа мисија трае до јануари 1992 година.

²³United Nations (2010), *DDR in Peace Operations: A Retrospective*, New York, p.17.

Дури'со усвојувањето на Извештајот на Брахими во 2000 година, во рамките на ОН се утврдува потребата од мулти-димензионални мировни мисии, во кои РДР програмите ќе претставуваат битен сегмент. Оттука произлегува и сериозната поддршка за усвојување на еден покохерентен концепт на РДР стратегија која во иднина ќе стане нужен дел на мировните мисии. Активностите за создавање на РДР стратегија се покренати од страна на шест агенции и оддели при ОН, така што во 2004 година е создадена прва предлог верзија на Интегрирани РДР стандарди (ИРДРС)/ (Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standard - IDDRS). Во 2005 година, после дополнителните дискусии и консултации помеѓу експерти од земјите членки на ОН, регионални организации, тинк-тенкови и сл., е донесена и втората предлог верзија на ИРДРС. Во 2006 година, Меѓуагенциската работна група за РДР ја објавува финалната верзија на ИРДРС, која е составена од 26 модули на 5 различни нивоа.²⁴ Овие стандарди се однесуваат на повеќе сегменти на РДР стратегијата, односно планирањето, форматот, и имплементацијата на програмите, како и улогата на различни локални, национални, и меѓнародни актери во целокупниот процес на РДР. Дополнителни насоки кои се однесуваат на РДР процесот и реформите во безбедносниот сектор, како и на РДР процесот и транзиционата правда се објавени во 2009 година, додека пак во 2014 година објавено е поглавје кое се однесува на РДР и природните ресурси.²⁵

И покрај тоа што во 2004 година паралелно проникнуваат две иницијативи за создавање на сеопфатен посоефициран модус на РДР (ИРДРС и Стокхолмска иницијатива за разоружување, демобилизација и реинтеграција (СИРДР)/(Stockholm Initiative for Disarmament, Demobilization and Reintegration – SIDDR)), истовремено се промовира еден мултилатерален проект, Мулти-државна програма за демобилизација и реинтеграција (МДРП), во регионот на Големите Езера во Централна Африка.

Во последните две децении се покренати повеќе од 60 РДР иницијативи ширум светот, од кои две-третини во Африка, а останатите во Латинска Америка и Карибите, Југоисточна Европа, Централна и Јужна Азија, и на Јужен Пацифик. Со овие РДР

²⁴United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 1 – General IDDRS-Introduction to the IDDRS, New York, p.1.

²⁵United Nations (2010), *Second Generation Disarmament, Demobilization and Reintegration Practices in Peace Operations*, New York, p.10.

програми опфатени се повеќе од еден милион лица/борци. Поголемиот дел од наведените РДР иницијативи се имплементирани во ситуација на пораз на една од завојуваните страни во судирот, или пак како резултат на постигнување взаемен мировен договор.²⁶ Без разлика дали РДР иницијативите се иницирани од ОН, други организации, или пак еднострано од страна на властите во засегнатите држави, секоја РДР стратегија се одликува со свои карактеристики и особености. РДР процесот во почетокот на 1990^{те} беше фокусиран исклучиво на програмите кои ги третираат поранешните борци, и намалувањето на одредени воени трошоци, меѓутоа еволуцијата на РДР стратегијата се манифестира преку еден многу поширок спектар на делување, односно овој процес е длабоко инволвиран во активностите за промовирање на одржливиот мир и развој во пост-конфликтините општества. Денес како главни стожери врз кои се заснова РДР концептот, се ОН и Светската Банка, но исто така значителен придонес доаѓа и од одредени НВО/типк-тенкови.

1.4. Толкување на РДР од различни аспекти

Во докторската дисертација претставени се неколку гледишта на РДР процесот, и тоа низ призма на ОН, Стокхолмската иницијатива, на Светската банка, и на Европската унија (ЕУ). Примарно гледиште во однос на понатамошното елаборирање на овој процес останува пристапот на ОН, а тоа се должи на следниве две причини: прво, ОН се највлијателната меѓународна организација која се заложува за мир во светот; и второ, големиот радиус од аспект на пристапот на ОН во однос на промовирањето, надоградувањето и имплементирањето на РДР.

²⁶<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13862/next-generation-disarmament-demobilization-and-reintegration> (пристапено во декември 2015).

1.4.1. Процесот на РДР низ призмата на Обединетите Нации

Како главен протагонист на концептот за градење на мирот, ОН го имаат приматот на најсериозен глобален заговарач за РДР процесот. Корените на оваа концепциска поврзаност датираат од почетокот на 1990^{те} години, поточно со официјализирањето на терминот “градење на мирот“ во 1992 година од страна на тогашниот Генерален секретар на ОН, Бутрос Бутрос-Гали.²⁷ И покрај фактот што првата официјална примена на РДР програмите под покровителство на ОН се случи во 1990 година, концептот на оваа постконфликтна алатка прогресира паралелно со концептот на градење на мирот, а особено етаблирање во рамките на ОН добива после Извештајот на Брахими. Оттогаш, РДР процесот претставува составен дел од мулти-димензионалното видување на ОН во однос на постконфликтното градење на мирот и постконфликтната реконструкција. Како таков, РДР процесот е базиран на одредени принципи на интегрирано планирање и имплементирање, како и механизми кои овозможуваат соработка и синергија помеѓу сите тела и органи на ОН, што на било кој начин се инволвирани во овој процес. За таа цел, во рамките на ОН формирани се ИРДРС, што всушност претставуваат сет од политики, насоки и процедури на ОН за поддршка на РДР процесот во насока на градењето и одржувањето на мирот.²⁸ Интегрираните РДР стратегии се доста флексибилни и синхронизирани, а ги вклучуваат и финансиските аспекти, сè со цел да се овозможи брзо адаптирање во динамичните и често непредвидливи постконфликтни опкружувања. За соодветно спроведување на истите, постојат одредени предуслови без кои РДР процесот не може да се замисли, а тие опфаќаат: потпишување на мировен договор, како би се создала легитимна рамка за отпочнување на РДР процесот; вклучување мерките за градење доверба во самиот мировен договор; заемна волја на страните во конфликтот за учество во РДР процесот; и состојба на гарантирана (минимална) безбедност.²⁹ Како составен дел од комплексната рамка на постконфликтното градење на мирот, РДР процесот придонесува за создавање клима на заемна доверба и безбедност помеѓу

²⁷ Gourlay.C.(2009), “*EU-UN Cooperation in Peacebuilding: Partners in Practice?*”, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), Geneva, p.12.

²⁸Интегрираните РДР стандарди (ИРДРС) се формирани од Меѓуагенциска работна група на ОН за разоружување, демобилизација и реинтеграција (IAWG-DDR), во периодот 2004-2006 година, која е составена од 15 ОН агенции и оддели.

²⁹United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 2 – Concepts, Policy and Strategy of the IDDRS - Introduction to the IDDRS, New York, p.1.

засегнатите страни во општествата, кои штотуку излегуваат од вооружената фаза на конфликтот, притоа создавајќи неопходни предуслови за отпочнување на постконфликтна реконструкција. ОН се првата меѓународна организација којашто го става фокусот на сите три компоненти на РДР, разоружувањето, демобилизацијата и реинтеграцијата на поранешните борци. Интересно е да се спомене дека ОН подржуваат РДР програми и во држави во коишто немаат официјално воспоставена мировна мисија, како на пример: Индонезија, Авганистан, Централна Африканска Република, Демократска Република Конго, Нигер, Сомалија и Уганда.³⁰

Важно е да се напомене дека РДР процесот како индивидуална алатка не може да разреши конфликт или да превенира насилство, меѓутоа може да придонесе за создавање на едно релативно побезбедно опкружување каде останатите елементи на стратегијата за постконфликтното градење на мирот, вклучувајќи го менаџирањето со оружјето, реформите во безбедносниот сектор, демократските избори, како и реформите во делот на владеењето на правото би можеле да се процесуираат, а со тоа да се создаде општествен капацитет за воспоставување одредена форма на мир, безбедност и одржлив развој. Според ОН, РДР процесот претставува чекор во раната фаза од градењето на мирот, притоа фокусирајќи се на непосредното менаџирање на луѓето кои претходно биле дел од одредени вооружени групи; заштита и одржување на заедниците во кои овие индивидуи ќе можат да функционираат како сите останати, т.е. да бидат еднакви пред законот; како и создавањето на национални капацитети за долгорочен одржлив мир, безбедност и развој.

Според Баркер, академските познавачи регистрираат неколку критички размислувања во однос на РДР програмите спроведени од ОН.³¹ Прво, се посочуваат критиките кои се однесуваат на координацијата, соработката и интегрирањето на самите субјекти како составен дел од РДР процесот. Објаснувањето во оваа насока е дека постојат повеќе актери кои се инволвирани во процесот и дека истите меѓусебе имаат некомпатибилни размислувања во однос на очекуваните цели од процесот. Второ, несоодветното менаџирање на очекувањата во јавноста во однос на РДР процесот, кое генерално се должи на недоволно развиената свест за РДР кај граѓаните

³⁰ Banholzer.L.(2014), p.8.

³¹ Barker. D.(2008), "Towards a more comprehensive DDR", Journal of Politics & International Affairs, p.103.

во тие општества. Трето, академските познавачи посочуваат дека РДР програмите предводени од ОН немаат потребна конзистентност во однос на пропишаните цели и очекуваните резултати, а тоа претставува сериозен проблем од аспект на дивергентноста во однос на крајната цел. Четврто, потребата од поголем диверзитет на РДР стратегијата, авторот посочува дека постојат одредени несогласувања во поглед на почитувањето на базичните цели на РДР.

1.4.2. Стокхолмска иницијатива за РДР

Имајќи го предвид целокупниот мировен бекграунд на скандинавските земји и нивното влијание во иницијативите за мир ширум светот, воопшто не изненадува фактот кој говори за создавање на иницијатива за РДР токму на овие простори, поточно во Шведска. Станува збор за т.н. Стокхолмска иницијатива за разоружување, демобилизација и реинтеграција (СИРДР), и истата е иницирана во 2004 година од Министерството за надворешни работи на Шведска. Самиот факт, дека тајмингот на иницијативата се одвива речиси паралелно со ИРДРС, говори за сериозноста на овој проект на шведските власти, и воедно ја потврдува посветеноста на земјата кон глобалните мировни иницијативи.

Консултативниот период во однос на СИРДР трае околу 2 години, а во истиот се инволвирани околу 130 учесници, претставници од 27 влади, 24 НВО/тинк-тенкови, претставници на научни институции, владини агенции, меѓународни организации, 14 агенции на ОН, вклучително и претставниците на Европската Унија, Светската Банка, и Африканската Унија.³² Предлог верзијата на СИРДР е објавена во 2005 година, додека пак финалната верзија е промовирана во 2006 година. Оваа иницијатива е фокусирана на изработка на препораки во однос на три клучни сегменти кои се однесуваат на РДР програмите, и тоа: на политичките аспекти и улогата на РДР во мировните процеси и транзицијата; реинтеграцијата; и финансирањето на РДР програмите.³³ СИРДР претставува конструкција која на програмските решенија како што е РДР процесот гледа од една холистичка перспектива, односно како една синергија на елементи (политички, безбедносни,

³²Sundh.L. and Colletta.N. and Samuelsson-Schjorlien.J. (2007), "*Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization and Reintegration: Testing the Principles*", Folke Bernadotte Academy, Skovde, p.7.

³³Sundh.L. and Samuelsson-Schjorlien.J. (2006), p.11.

социјални, економски и др.) кои треба да овозможат услови за градење и одржување на мирот и стабилноста и овозможување на соодветен развој на постконфликтните општества. Една од основните карактеристики на СИРДР е тоа што ја поддржува основната цел на РДР како придонес за безбедно и стабилно опкружување кое ќе придонесе за мировниот процес и транзицијата.

Политичките аспекти и улогата на РДР во мировните процеси и транзицијата

Искуствата говорат дека политичката димензија и тоа како треба да биде инволвирана во концепирањето на РДР процесот во постконфликтните општества. Мировните договори најчесто се креираат шематски, а во тој сегмент политиката има големо влијание. СИРДР во овој контекст ги дава следниве препораки:

- Примарната цел на РДР е да обезбеди безбедно и стабилно опкружување во кое ќе може да се одржи целокупниот мировен процес и транзицијата. Оттука, РДР треба да го олесни создавањето на ситуација која се карактеризира со доволно ниво на безбедност и основни услови за развој на долгорочен мир. РДР претставува еден од многуте елементи во мировниот процес, и може да се употреби како политички инструмент за поддршка на концептот на постконфликтно градење на мирот;
- Мировните договори би требало да обезбедат една сеопфатна безбедносна рамка во текот на политичката транзиција и да проценат каде РДР програмите ќе бидат релевантни. Оваа безбедносна рамка треба да вклучува договор во однос на идните национални безбедносни сили, како и одредени индикатори за тоа како политичките партии треба да постапуваат кон РДР програмите во делот на нивното имплементирање;
- Доколку не се достапни сите информации во периодот на преговарање, РДР процесот ќе ги инкорпорира овие недостатоци преку создавање на флексибилен механизам кој ќе има за цел да ги надомести информациите за одреден период. Овој механизам претставува сет во

кој се инволвирани одредени институции, техничка помош, развој на капацитети, поддршка во поглед на сензитивизирањето и сл.. Ова исто така ќе биде показател за координираноста на настапите на меѓународната заедница кога адресира прашања кои се однесуваат на РДР процесот;

- Мировните мисии треба да имаат капацитет да го инкорпорираат РДР процесот како компонента на мировниот процес кој има политички карактер, притоа опфаќајќи воени и политички елементи. Препораките на СИРДР во таа насока се да одредени надлежности на РДР стратегијата да бидат вметнати во политичкото работење на мировната мисија;
- Меѓународен советодавен тим или индивидуални експерти за РДР треба да бидат подготвени да помогнат во мировните преговори и во договорот помеѓу завојуваните страни во однос на спроведувањето на РДР програмите. Доколку овој тим успее во намерата, подоцна истиот може да биде искористен за градење на капацитети за меѓусебна доверба на завојуваните страни;
- Специјален претставник на Генералниот Секретар на ОН треба да состави тим кој ќе има за цел да ги анализира потребите од аспект на РДР процесот;
- Државните власти и институциите треба да ја имаат водечката улога и политичката одговорност во спроведувањето на РДР процесот, дури и во ситуации кога меѓународните фактори имаат значителна улога во однос на планирањето и организирањето на РДР програмите;
- Транспарентност во носењето на одлуките, достапност на ресурсите, како и споделување на информациите и консултативните процеси претставуваат битни алатки за изградба на едно национално единство во контекст на РДР процесот.³⁴

Ренитеграција

³⁴Ibid, p.21.

Реинтеграцијата како најкомплексен елемент од РДР процесот опфаќа најмногу сфери кои директно или индиректно се поврзани со поширокиот концепт на постконфликтно градење на мирот, опоравување на општеството и создавање на одржлив развој. Во таа насока СИРДР ги промовира следниве препораки:

- РДР програмите во контекст на мировниот процес треба да бидат дизајнирани во насока да можат да придонесат за безбедноста и стабилизацијата непосредно по конфликтот, притоа поставувајќи ги темелите за долготраен одржлив развој;
- Да се биде на сигурно дека програмата за реинтеграција ќе ја оствари непосредната безбедносна цел без притоа да се оптоварува со останатите цели, и во исто време да остане доследна во однос на долготрајниот мир и развој. Помошта во однос на реинтегрирањето на поранешните борци треба да се подели на две секвенцијални компоненти: а) ре-вметнување (reinsertion), поддршка непосредно по демобилизацијата и б) одржлива помош за реинтегрирање на подолг временски период;
- Програмата за ре-вметнување може да се реализира преку обезбедување на финансиски средства, програми за почетно вработување во јавни акции за рачистување и реконструкција, или пак ангажман во безбедносните сили кои треба да придонесат за безбедноста и стабилноста во општеството;
- РДР процесот кој е фокусиран на безбедноста и притоа го нагласува ре-вметнувањето треба да одреди таргет група за поддршка, во спротивно донаторите ќе треба да обезбедат дополнителни средства за паралелни програми, вклучувајќи и средства за други категории на граѓани кои се засегнати од конфликтот;
- Родово сензитивни РДР програми треба да го потенцираат прашањето за жените борци, вклучувајќи родово-сензитивни програми;
- Во однос на уништувањето и нарушувањето на продуктивноста и продуктивните проценки, РДР програмите треба да имаат бенефит од зголемените напори за стимулирање на локалниот приватен бизнис

сектор и цивилниот сектор преку обезбедување на афирмативни акции, редуцирање на бариерите за водење бизнис, достапност до кредити, технологија, и други слични поттикнувања и можности;

- Приватниот сектор и цивилното општество треба да се охрабри преку соодветни политики и програмски иницијативи за поддршка на градење на локалните капацитети, паралелно со поддршка на напорите за економско и социјално реинтегрирање;
- РДР програмите треба да бидат дизајнирани и имплементирани во согласност со мерките за транзициона правда;
- Преку нагласување на програми за реинтеграција кои се поттикнувачки и партиципативни се потенцира транспарентноста, а воедно и механизмите за одговорност, и се промовира инклузивното демократско владеење преку консултации и носење на одлуки.³⁵

Финансирање на РДР програмите

За непречено спроведување на РДР програмите потребно е навремено финансирање на сите фази, од моментот на преговарање па се до фазата на транзиција која настапува после процесот на реинтеграција. И покрај тоа што најчесто буџетот за спроведување на програмите е одобрен однапред, во текот на реализацијата честопати досега се случува да донаторите се откажат и да го отежнат спроведувањето на програмите. Во насока на финансирањето на РДР програмите, СИРДР ги претставува следниве препораки:

- Меѓународната заедница треба сериозно да се заложува во однос на канализирањето на дополнителното финансирање на РДР програмите преку мулти-донаторски фонд механизам. Овие фондови треба да се флексибилни и да соработуваат со разни национални и меѓународни партнери во крајно политизирани постконфликтни општества. Тука треба да се има предвид дека можно е да има дистинкција на две компоненти, една за долгорочна стратегија за реинтеграција, и друга

³⁵Ibid.p.31.

за поддршка на останатите граѓани кои имаат одредени реперкусии од конфликтот;

- Донаторите кои ги поддржуваат мулти-донаторските фонд механизми, како и државите кои обезбедуваат придонес преку проценките за РДР програмите, треба да покажат поголемо трпение во однос на испорачувањето на поддршката, бидејќи прво треба да се воспостават одредени предуслови од политички и безбедносен карактер за спроведување на РДР, како и да се исполнат одредени технички предуслови;
- Одлуките на институционалниот менаџмент на мулти-донаторскиот фонд механизам треба да се спроведуваат етапно, случај по случај, во зависност од институционалната надлежност, демонстрираната компаративна предност, како и капацитетот на институцијата да ги менаџира ресурсите на одговорен начин;
- Претставувајќи ги бенефитите и недостатоците од различните инструменти на финансирање би можело да биде корисно од аспект на согледување на секвенционираниот финансирање преку овие инструменти и извори во согласност со процедурите и законските ограничувања;
- Неопходно е претставниците на меѓународната заедница да ги поддржат националните актери во севкупното спроведување на РДР програмите, како и долгорочните планови за развој и безбедност што е можно порано во мировниот процес. На овој начин ќе се намали можноста за евентулни несогласувања меѓу оние кои преферираат спроведување на РДР програмите и оние кои сметаат дека паралелно треба да се мисли на долгорочниот развој и безбедноста;
- Да се дозволи на надлежните кои се задолжени за евалуација и мониторинг на РДР процесот да се измери ефикасноста од финансискиот придонес, со акцент на собирањето на информациите и финансиските извештаи. Во овој дел потребна е голема транспарентност од инволвираните страни;

- Финансирањето од Комисијата за градење на мирот може да биде од големо значење за РДР процесот. Ќе биде корисно доколку сите потврдени финансирања од Комисијата за градење на мирот бидат подобни/одобрени од Комисија за развојна помош при Организација за економска соработка и развој (ОЕЦД).³⁶

СИРДР претставува еден инклузивен процес кој се однесува на подобрување на политиките и механизмите кои имаат придонес во однос на предвидената рамка на РДР ангажманите. Погоре споменатите препораки се однесуваат токму во оваа насока. Извесен период после објавувањето на завршниот извештај за СИРДР, произлегуваат дополнителни препораки.³⁷

1.4.3. Светска банка и РДР

Светската банка е ограничена кога станува збор за финансирање на униформирани услуги во безбедносниот сектор, па оттаму нејзиниот фокус е концентриран само на демобилизацијата и реинтеграцијата, а не и на разоружувањето. Оваа организација своето инволвирање во постконфликтното опоравување на државите го започнува во 1990^{те}, и претставува главен иницијатор за формирање на т.н. Мулти-донаторски фонд на доверба (МДФ).³⁸ На почетокот МДФ беше фокусиран кон поддршка на постконфликтните општества, притоа не земајќи ги во предвид вооружените групи кои учествувале во конфликтот, но овој сегмент се промени кога Светската банка започна да ги подржува програмите за демобилизација и реинтеграција на поранешните борци. Најголемиот број од искористувањата на МДФ се однесуваат на државите од Африканскиот континент, па оттаму произлегува идејата за формирање на Мулти-државна програма за демобилизација и реинтеграција (МДРП).

³⁶Ibid,p.35.

³⁷Дополнителните препораки може да се најдат на <http://www.government.se/sb/d/4890/a/64356>

³⁸Идејата за формирање на “Мулти-донаторски фонд на доверба“ доаѓа како резултат на инволвирањето на Светската банка на Палестинска територија, и фактот што појасот Газа и Западниот Брег не се официјално под јурисдикција на одреден државен субјект, а имаат потреба од финансирање. Ниту Меѓународната банка за обнова и развој и Меѓународното здружение за развој не беа во можност да добијат одредени гаранции за финансирање. Оваа ситуација резултираше со формирање на Мулти-донаторски фонд на доверба во 1994 година, кој се користи за финансирање на постконфликтни општества.

МДРП е официјализирана во април 2002 година, и траеше до јуни 2009 година, а нејзина примарна задача беше да демобилизира и реинтегрира околу 360.000 поранешни борци во седум држави во регионот на Големите езера во Африка, притоа да придонесе за градење и одржување на мирот, стабилноста и социо-економскиот развој во овој регион кој подолг период беше зафатен од конфликти. За спроведување на зацртаните цели, Светската банка заедно со останатите донатори обезбеди 450 милиони американски долари.³⁹ Резултатот од спроведувањето на МДРП е демобилизирање на 300.000 борци и реинтегрирање на 232.000 борци.⁴⁰ Улогата на Светската банка во МДРП се однесува на три основни работи: менаџирање на МДРП секретаријатот; администрирање на МДРП; и кофинансирање на националните програми.⁴¹

Имајќи предвид дека РДР програмите не секогаш се финансиски и логистички поткрепени од меѓународните организации за развој, улогата на Светската банка не треба да се занемарува. Одредени експерти во оваа сфера честопати упатуваат и критики во однос на политиката за неучествување во акциите за разоружување, притоа додавајќи дека тоа се должи на одредена аверзија на Светската банка од аспект дека многу лесно може да се наруши угледот на институцијата преку активности кои би биле неуспешни, како во случајов разоружувањето.⁴²

1.4.4.Европската унија и РДР

Европската унија (ЕУ) е еден од оние актери кои имаат исклучително влијание на глобално ниво врз активностите кои се однесуваат на постконфликтното градење на мирот, опоравување на општествата и создавање на услови за одржлив развој во постконфликтните региони. Во тој контекст ЕУ дава голем придонес во планирањето и спроведувањето на РДР програмите, а особено доколку придонесот се гледа низ финансиска призма. На прв поглед, влијанието на ЕУ во РДР процесот и не

³⁹World Bank (2010), *“Multi-country Demobilization and Reintegration Program: End of Program Evaluation”*, Oslo, p.1.

⁴⁰<http://www.mdrp.org/>(пристапено во декември 2015 година)

⁴¹The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank (2010), *“The Multi-country Demobilization and Reintegration Program – Final Report: Overview of Program Achievements”*, Washington DC, p.39.

⁴² Muggah.R. (2005), p. 244.

изгледа многу комплексно, но доколку се погледне подетално и низ холистичка перспектива, тогаш може да се согледа нејзиното реално влијание не само во контекст на РДР процесот, туку во целокупниот постконфликтен процес. ЕУ дава придонес во РДР активностите уште од 1990^{те} години, и досега има учествувано во најмалку 25 РДР циклуси ширум светот.⁴³

Според ЕУ, процесот на РДР ќе биде ефективен доколку се имаат во предвид активностите од следниве области: безбедност, управување, развој/благосостојба, и правда и помирување.

- *Безбедноста* - претставува битен сегмент гледано од два аспекти, првиот во однос на обезбедување безбедносни предуслови за почеток на постконфликтните активности во насока на градење на мирот и опоравувањето на општеството, враќање на поранешните борци, раселените лица и бегалците, а вториот се однесува на утврдувањето на степенот на ангажман на ЕУ, односно видот, тајмингот и обемот на интервенциите;
- *Управување* – недостатокот на демократско партиципирање и одговорност во политичкиот систем честопати претставува причина за насилан конфликт, и создава неповолни услови за градење на мирот и стабилноста, воедно и за имплементирање на РДР програмите. Од овие причини треба да се обрне големо внимание на подобрување на управувањето, а во таа насока ЕУ нуди соодветни програми за зајакнување на државните институции, како и на цивилниот сектор;
- *Развој/Благосостојба* – државите кои излегуваат од конфликт се соочуваат со тешкотии од аспект на уништени економии и инфраструктура, намалени услови за нормално функционирање. Во таа насока ЕУ претставува еден од клучните актери во делот на реконструкцијата и развојот на постконфликтните општества;
- *Правда и помирување* – овој аспект е директно поврзан со РДР процесот, особено со делот на реинтеграцијата. ЕУ во овој контекст

⁴³ Analysis for Economic Decisions (ADE)(2011), “*Thematic Evaluation of the European Commission Support to Justice and Security System Reform - Final Report*”, p .53.

нуди развојни програми за судските институции, но исто така значителен е придонесот во делот на транзиционата правда која претставува клучен сегмент во процесот на помирување во постконфликтните општества.⁴⁴

Паралелно со активностите во погоре споменатите сегменти, ЕУ дава максимум во искористувањето на своите потенцијали во насока на остварување на целите на РДР програмите. Оттаму, би требало максимално да се искористи политичкиот дијалог и надворешната помош за постконфликтните општества. За остварување на услови за развој на општествата кои излегуваат од конфликти, ЕУ комбинира инструменти преку кои се овозможуваат потребните предуслови за постконфликтно градење на мирот и опоравување на општествата, најчесто менаџирањето во овие услови се препушта на Заедничката надворешна и безбедносна политика / Европската безбедносна и одбранбена политика. ЕУ во насока на флексибилен и кохерентен пристап кон целите на РДР стратегијата, секогаш е во тесна корелација со носечките организации во овој контекст, ОН и Светската банка, притоа прилагодувајќи ја својата стратегија кон ИРДРС и СИРДР. Во 2010 година Европската комисија потпиша договор со ОН за т.н. интегриран пристап кон РДР, притоа одобрувајќи фонд од 1,5 милиони евра на меѓуагенциската група на ОН за РДР.⁴⁵ Ова претставува дополнителен показател за инволвираноста на ЕУ во развојот на еден сеопфатен процес на РДР.

ЕУ, својот придонес кон РДР процесот може да го даде во текот на целокупниот процес на планирање, почнувајќи преку интегрирање на РДР како дел од политичкиот дијалог во земјата, преку давање на стручни предлози и совети во делот на дизајнирањето на регионални, национални и локални актери кои ќе учествуваат во РДР процесот, и активно партиципирање во делот на донирање и менаџирање на фондовите на доверба. Гледано по етапи, ЕУ го има следниот придонес:

- *Разоружување* – во оваа фаза ЕУ дава придонес во неколку сегменти, почнувајќи од советодавна функција за локалните власти, преку испраќање на официјални лица за мониторинг на процесот на

⁴⁴Bell.E. and Watson.C.(2006), "DDR: Supporting Security and Development – The EU's added value", International Alert, London, p.5.

⁴⁵ http://eu-un.europa.eu/articles/fr/article_9904_fr.htm , (пристапено во декември 2015 година).

разоружување, овозможување на воена и/или цивилна мисија за спроведување на процесот на разоружување или за овозможување на безбедносни предуслови. Инволвирањето на ЕУ исто така подразбира и обезбедување на воени и/или цивилни стручни тимови кои можат да даваат специјализирани совети и обуки за собирање на оружје, муниција и експлозиви, нивното регистрирање, транспорт, складирање и уништување.

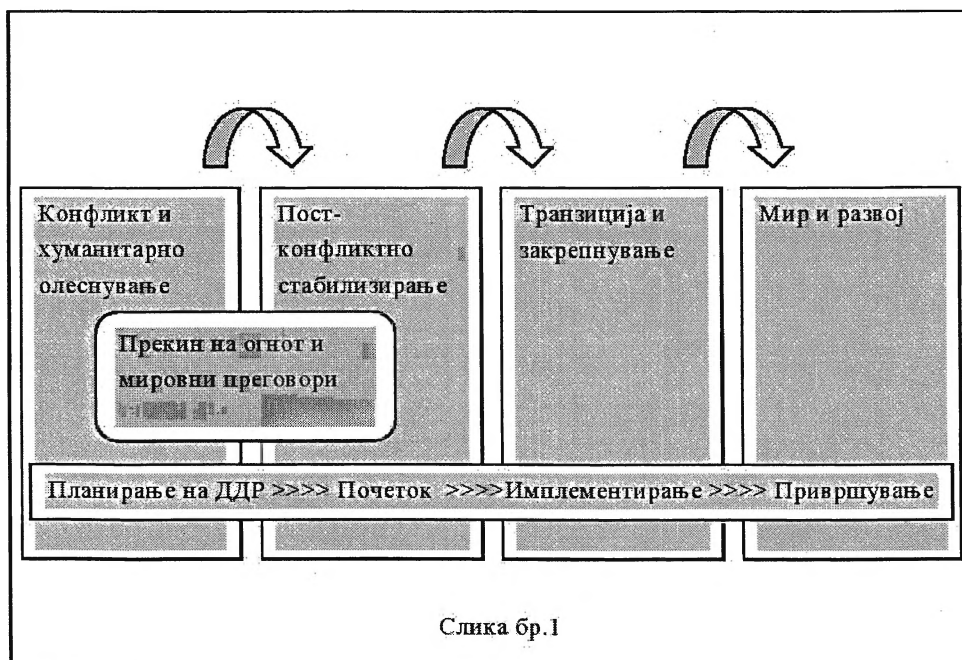
- *Демобилизација* – во овој дел ЕУ може да даде придонес во делот на мониторингот, приемот на борците, нивното скенирање и регистрација, распуштањето на борците, менаџирање на постројките во камповите, процесот на сензитивизирање, и овозможување на помош (облека, храна, медицински и психолошки третман).
- *Реинтеграција* – во фазата на ре-вметнување и реинтеграција ЕУ може да придонесе во делот на овозможувањето на помош (засолниште, храна, повремени обуки, едукација, микро-кредити, можности за вработување, медицински и психолошки третмани и останати физички потреби.) на поранешните борци и нивните најблиски. Поддршката може да биде овозможена преку поширока програма за развој или пак преку одредени проекти, вклучувајќи го и зајакнувањето и градењето на институциите. Од клучно значење во оваа фаза е инволвирањето на локалните заедници и овозможувањето на доволно финансиски средства за локалните заедници со што ќе се овозможи социјална интеграција, вработувања и благостојба на поранешните борци. Ваквите иницијативи ќе имаат големо влијание во однос на процесот на помирување, и тоа не само онаму каде што се инволвирани поранешните борци, туку и пошироко во заедницата која била зафатена од конфликтот.⁴⁶

⁴⁶European Commission/Council of European Union (2006), “EU Concept for support to Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR)”, p.19.

Степенот на инволвирање на ЕУ во РДР процесот зависи од бројни фактори, вклучувајќи ги ресурсите, капацитетите, како и политичката волја на ЕУ, нејзините земји членки и владите на земјите корисници на РДР програмите. Да се цели кон РДР процес кој ќе биде на подолг временски период, и во кој ќе бидат инволвирани повеќе меѓународни актери, потребна е зајакната координација и кохерентност меѓу столбовите на ЕУ и другите организации.

1.5. Континуитет на РДР стратегијата

РДР стратегијата се планира и имплементира во одреден континуитет преку активности кои започнуваат уште во фазата на активен конфликт, и траат заклучно со фазата на траен мир. Стратегијата за постконфликтна реконструкција и градење на мирот поминува низ неколку стадиуми, преку поддршка за мировни преговори, па се до разрешување на конфликтот. Како илустрација за текот на РДР стратегијата можеме да ја погледнеме слика бр. 1.

Слика бр.1

Извор: ИДДРС.

Целиот континуиран тек на настаните кои се однесуваат на РДР стратегијата се спроведуваат низ следниве неколку фази: конфликт и хуманитарно олеснување,

прекин на огнот и мировни преговори, постконфликтна стабилизација, транзиција и закрепнување, и мир и развој.⁴⁷

Конфликт и хуманитарно олеснување

Во периодот додека конфликтот сè уште трае, ОН главно се фокусираат на дипломатски активности во насока на постигнување на мировен договор и хуманитарни активности кои треба да бидат олеснителна околност во фазите кои следуваат после завршувањето на непријателствата. Како дел од дипломатските активности може да се поддржат разни меѓународни стратегии (санкции, ембарго за оружје) кои на извесен начин директно ќе влијаат на РДР програмите. Во оваа фаза започнува да се планира/дизајнира РДР стратегијата, а тоа подразбира анализа на состојбите на терен, проценка за потребните ресурси, и постапка за одобрување на буџет потребен за активностите.

Прекин на огнот и мировни преговори

Во текот на оваа фаза меѓународните претставници најчесто посредуваат во однос на мировниот договор, притоа разгледувајќи ги најприфатливите опции за завојуваните страни. Во текот на преговорите најчесто се разговара за политички, безбедносни, социо-економски, правни прашања, и прашања поврзани со помирувањето, односно ова е фаза каде што почнува процесот на постконфликтното градење на мирот и реконструкција. Во текот на оваа фаза се финализира планирањето на РДР стратегијата, притоа се одредуваат целите и мандатот на програмите.

Техничките советници на РДР стратегијата ги поддржуваат мировните преговори во неколку области. Прво, РДР стратегијата треба биде интегрален дел од мировните преговори, впрочем мандатот треба да биде доделен со потпишувањето на мировниот договор, од причина што самиот процес може да игра важна улога во процесот на воспоставување на меѓусебна доверба меѓу актерите и доверба во самиот мировен договор, но исто така и да придонесе за демилитаризирачка политика, воедно и за развој на идеите во однос на мирот и развојот во постконфликтните општества.

⁴⁷United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 2 – Concepts, Policy and Strategy of the IDDRS – Post-conflict Stabilization, Peace-building and Recovery Framework, New York, p.5.

Второ, во однос на претставниците во мировните преговори, ОН сметаат дека треба да се поддржи цивилниот сектор, особено оние категории кои традиционално не учествуваат на вакви настани (жени и останати маргинализирани групи). Ова се потенцира од причина што РДР програмите не би биле целосно ефикасни без поддршката на цивилниот сектор (вклучително и посочените групи). Трето, кога сите инволвирани актери ќе се согласат дека РДР програмите се неопходни, се пристапува кон чин на официјализирање преку политичка и правна рамка, притоа треба да се договорот одредени принципи како верифицирање на бројот на борците, временската рамка, критериумите за влез во РДР програмите, и сл.. Четврто, треба да се развие соодветен распоред на програмите, и притоа да се гарантира севкупниот методолошки пристап во рамка која е пропишана во мировниот договор.

Постконфликтна стабилизација

Во периодот после потпишувањето на мировен договор вообичаено следува период кој е потребен за стационирање на мировни сили, извршување проценка, изработка на концепт за операцијата и сл.. Во овој период ОН првенствено се фокусирани кон обезбедување на хуманитарна помош, но и кон распоредување на сопствени структури на терен (доколку се инволвирани ОН). Непосредно после спогодбата за склучување на мир помеѓу завојуваните страни и почетокот на имплементирањето на истата спогодба, постои голем ризик од возобновување на вооружените насилства преку поединечни инциденти во конфликтните региони. За да се превенираат овие случувања потребно е што побрзо отпочнување на РДР програмите, доколку е потребно тие може привремено да се спроведат на импровизиран начин, надвор од пропишаните норми, се со цел задржување на крвката стабилност непосредно по потпишувањето на мировниот договор.

Транзиција и закрепнување

Периодот на транзиција и закрепнување на постконфликтното општество најчесто има временска рамка која во одредени ситуации е предложена во самиот мировен договор, или во зависност од текот на настаните може да биде дополнително предложена од Советот за безбедност при ОН (доколку се инволвирани ОН) или пак

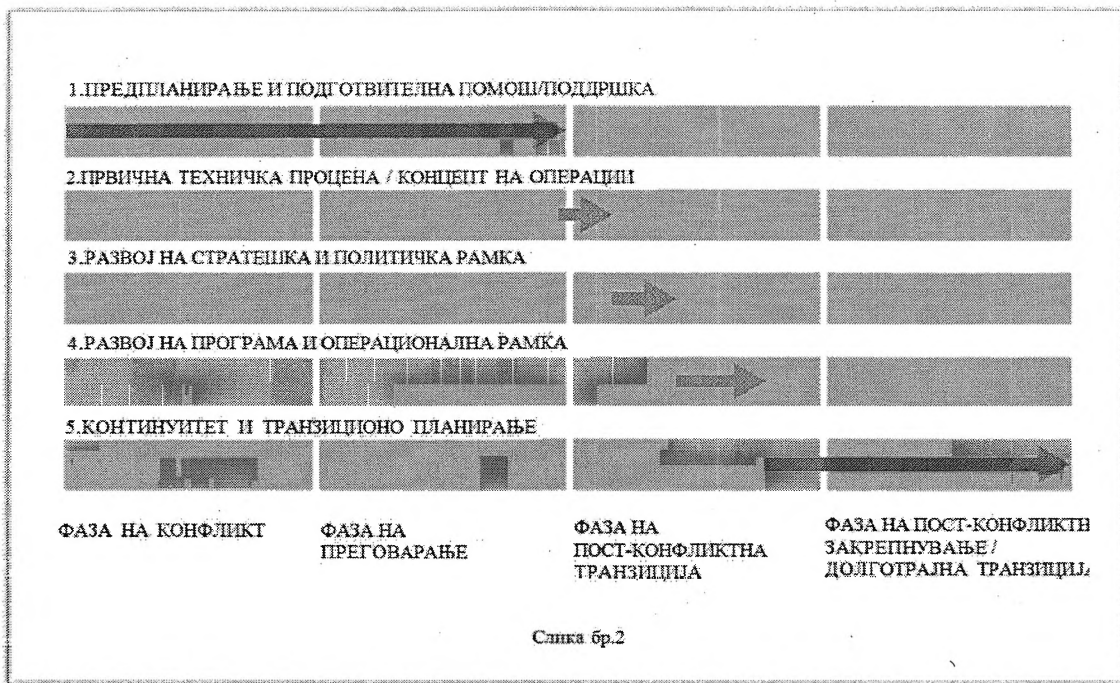
друго тело со слични ингеренции (доколку не се инволвирани ОН). Генерално, транзициската рамка првенствено се однесува на процесот на политичка транзиција, односно воспоставување на одредена привремена власт/институции кои ќе ја водат државата до спроведувањето на национални избори. Ова е стадиум каде што општеството тежнее кон воспоставување на одржлив мир, токму затоа РДР процесот е најинтензивен во оваа фаза. Честопати РДР процесот претставува клучен сегмент во процесот на постконфликтна политичка транзиција, имено тој претставува извесен предуслов за транзициските активности кои следуваат, како на пример: враќање на раселените и внатрешно раселените лица, владеење на правото, реформи во безбедносниот систем, обезбедување услови за спроведување на избори, создавање на национални механизми за помирување, и слично.

Мир и развој

Во моментот кога националните и меѓународните организации се фокусираат на долгорочни развојни цели и креирање стратегија за намалување на сиромаштијата и зголемување на општествениот развој, и во моментот кога се нормализирани односите со меѓународните финансиски институции и билатералните партнери за развој, во тој момент завршува фазата на транзиција. Завршувањето на периодот на постконфликтна транзиција означува дека РДР процесот речиси во целост е комплетиран, меѓутоа за осигурување на одржливоста на процесот, одредени РДР програми остануваат тесно поврзани со долгорочната стратегија за безбедност и развој на постконфликтните општества.⁴⁸

Во контекст на континуитетот на РДР, во прилог сладува слика бр.2 на која се прикажани фазите на планирање на РДР во циклусот на транзиција од конфликт во мир и одржлив развој.

⁴⁸ Ibid.

Извор: ИРДРС

1.5.1. Дилема во однос на редоследот на РДР елементите

Во контекст на тоа дека - “РДР придонесува за стабилноста и безбедноста во постконфликтните опкружувања во насока на обезбедување на услови да се започне со постконфликтното закрепнување и развој“, честопати може да се сретнат поделени мислења во однос на тоа дали треба процесот/програмите да се спроведат редоследно како што стојат во терминот (разоружување, демобилизација и реинтеграција), или пак можеби ефикасноста би се зголемила доколку редоследот би се делегираше согласно оценките во дадениот момент.

Интересна е дебатата која се развива во оваа насока, имено некои познавачи на приликите сметаат дека треба да се отстапи од терминологски унифицираниот редослед (разоружување, демобилизација и реинтеграција), и дека треба да се даде приоритетна позиција на реинтеграцијата во однос на разоружувањето и демобилизацијата. Сепак нагласува дека и покрај фактот дека многумина нема да се сложат реинтеграцијата да биде прва во низата мерки, сепак гледано од политичко-економски аспект со реинтеграција треба да се почне што е можно побрзо, бидејќи разоружувањето во тие општества може да има само симболика, а како причина за тоа

ја наведува циркулацијата на оружјето во конфликтните региони.⁴⁹ Исто така додава дека, доколку во едно сиромашно општество, кое е дополнително ослабено во конфликтот, за примарна цел е воспоставувањето на долготраен мир и стабилност, мора да се даде приоритет на економската реинтеграција која патем ќе придонесе во делот на разоружувањето и демобилизацијата на поранешните борци. Во овој контекст, Баркер, смета дека со реинтеграцијата треба да се започне што е можно порано од причина што поранешните борци се чувствуваат изолирани и отфрлени во заедницата, а цивилното население неможе тукутака да го прифати фактот дека некој кој е виновник за насилствата ќе добие одредени бенефити, оттаму Баркер смета дека поранешните борци треба бидат процесуирани во што е можно поблизок контакт со цивилното население, се со цел побрзо да се надминат посочените разлики.⁵⁰

Од друга страна повремено се развива дебата околу тајмингот на започнување со програмите, во таа насока Банхолзер смета дека поголеми шанси за успех на РДР има доколку програмите се имплементираат после прекинот на непријателствата, и додава дека на овој процес треба да се гледа, пред сè, како на алатка за стабилизирање на мирот.⁵¹

1.5.2. Извори на РДР ресурси

Постојат три главни извори на РДР ресурси, и тоа: национални, билатерални и мултилатерални.

- **Национални извори:**
 - Владин буџет;
 - Централни и локални владини тела;
 - Заедници;
 - Професионални тела;
 - Политички актери;
 - Национални безбедносни сили.
- **Билатерални извори:**

⁴⁹ Spear.J.(2006), "From political economies of war to political economies of peace: The contribution of DDR after wars of predation", Contemporary Security Policy 27.1, p.173-174.

⁵⁰ Barker. D.(2008), p.112.

⁵¹ Banholzer.L.(2014), p.22-23.

- Развојна помош
 - Фондови за брза исплата;
 - Грантови/заеми/кредити за развој.
- Хуманитарна помош
 - Надворешни извори
 - Специјални фондови за безбедносни прашања;
 - Фондови за поддршка на мирот;
 - Фондови на дипломатски претставништва.
- Одбрана
 - Персонал
- Обединети ресурси
 - Фондови кои се однесуваат на две или повеќе министерства.
- *Мултилатерални извори:*
 - Обединети нации:
 - ОН фонд за проценка;
 - Агениски буџети на ОН;
 - ОН фондови на доверба.
 - Светска Банка:
 - Грантови и кредити на Меѓународното здруженије за развој на Светска Банка;
 - Постконфликтен фонд на Светска Банка;
 - Заеми за иновации и едукација;
 - Грантови од Меѓународната банка за обнова и развој;
 - Донаторски фондови на доверба.
 - Регионални организации:
 - Придонес во персонал;
 - Политичка поддршка и мерки за градење на доверба;
 - Други придонеси.⁵²

⁵²Ball.N. & Hendrickson.D. (2005), p.4.

1.6. Разоружување

Под терминот разоружување генерално се подразбира начин на одземање или редуцирање на оружјето и сите оние елементи што дополнително се употребуваат во рамките на вооружените системи, муницијата и експлозивите, вклучувајќи ги нуклеарните, хемиските, биолошките, радиолошките и конвенционалните системи.

Во оваа прилика фокусот е ставен на конвенционалното оружје и муницијата. Присуството на лесно достапно оружје во крвките постконфликтни општества претставува сериозен проблем кој предизвикува импликации во однос на закрепнувањето на самото општество, и неговиот развој. Оттаму, произлегува потребата од сеопфатно разоружување како интегрален дел од РДР стратегијата. Оваа компонента од РДР процесот треба да е сеопфатна, ефективна, ефикасна и безбедна, но исто така треба да кореспондира со безбедносното опкружување и да биде кохерентна со стратегијата за постконфликтно градење на мирот.

Во овој контекст битно е да се напомене дека процесот на разоружување има за цел да го одземе и контролира оружјето од борците кои очекуваат да бидат демобилизирани. Ова оружје треба да се собере, да се регистрира, соодветно да се складира, и потоа да се уништи или да се редистрибуира согласно потребите на вооружените сили во даденото општество. Разоружувањето, како прва фаза од РДР процесот покрај официјалното собирање на оружјето, муницијата и експлозивите, има и одредена симболика, односно означува крај на активната улога на борците.

Разоружувањето како компонента од РДР процесот треба да се води од неколку основни принципи:

- *Национален суверенитет* – националните влади имаат право и обврска да воспостават национални стандарди за сите операции за разоружување кои се спроведуваат на нивна територија, но притоа истите треба да бидат во согласност со меѓународните конвенции и договори за контрола на оружјето;
- *Редуцирање на вооруженото насилство* – примарна цел на процесот на разоружување е редуцирањето на капацитетот на групите и индивидуите да се инволвираат во вооружено насилство, ова се однесува на периодот непосредно после конфликтните случувања, но

исто така и на подолг временски период преку создавање услови за безбедно опкружување;

- *Сигурност* – заштитата на граѓаните, особено оние кои се загрозени, претставува основна цел на процесот на разоружување. Во таа насока секогаш треба да се внимава на хуманитарните принципи како неутралноста, непристрасноста и човечноста;
- *Развој на капацитети* – градењето на државни и недржавни капацитети е клучно од аспект на спроведувањето и ефективноста на целокупниот процес на РДР, вклучително и разоружувањето.⁵³

Разоружувањето како компонента од РДР процесот се состои од четири фази:

- Собирање на информации и операционално планирање;
- Собирање на оружјето;
- Складирање на собраното оружје;
- Уништување на собраното оружје.⁵⁴

1.6.1. Фаза на собирање на информации и операционално планирање

Ефективното спроведување на било која фаза од РДР процесот пред сè зависи од прецизното планирање, оттаму и разоружувањето треба да се базира на една рамка во која секој сегмент ќе биде прецизно планиран. Почетните планирања на оваа фаза во најголема мера ќе зависат од точните информации за вооружените лица/групи кои треба да бидат разоружани. Разоружувањето како прва фаза од РДР процесот не подразбира и посебно планирање без притоа да се имаат предвид и останатите фази, сите компоненти од овој процес се по прилично комплементарни, па оттаму некои од операционалните одлуки кои се донесени уште на самиот почеток ќе вилјаат во текот на спроведувањето на целокупниот РДР процес. Во насока на собирање на информации во однос на потребните параметри за разоружувањето од голема важност се контактите со лидерите на завојуваните страни, односно тие треба ги дадат почетните информации кои се однесуваат на бројот на лица кои треба да се разоружаат, нивната локација, како и бројот и видот на оружје со кое располагаат.

⁵³United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 4 –Operations, Programmes and Support - Disarmament, New York, p.4.

⁵⁴Ibid.p.3.

Нормално овој извор не смее да биде единствен (се користат информации од воени набљудувачи), бидејќи искуствата говорат дека честопати дадените информации не се точни, односно тие се даваат со претходна умисла за создавање на одредена перцепција, најчесто за стекнување на одредена политичка корист.

За успешно реализирање на разоружувањето потребно е да обрне големо внимание во однос на формирањето на тимот, но и на организационата структура на истиот. Во оваа насока, треба да се направи исклучително квалитетна проценка во однос на капацитетите и можностите на локалните власти целосно да се вклучат во процесот на разоружување.

Временската рамка на процесот на разоружување зависи од многу фактори. Секој конфликт е специфичен на свој начин, па оттаму и времетраењето на активностите поврзани со процесот на разоружување не може да се унифицираат, односно се креира посебна временска рамка. Во однос на креирањето на временската рамка на секој процес на разоружување треба да се земат предвид следниве фактори:

- Достапноста на точните информации за бројката на вооружените лицата/групи кои треба да се разоружаат;
- Локацијата на овие лица/групи;
- Бројот, видот и локацијата на нивното оружје;
- Обработливиот капацитет и локацијата на местата за собирање на оружјето и пунктови за пријавување/подигнување на борците;
- Времето кое е потребно на секој официјален претставник да процесуира поранешен борец (искуствата говорат дека е потребно 15-20 мин.).

Битен сегмент во спроведувањето на РДР програмите претставуваат таргетираните лица/групи кои подлежат на овие програми. Постојат одредени критериуми кои борците треба да ги исполнат за да подлежат на РДР третман, а за тоа е потребно стручно скенирање на состојбите. Конкретно во делот на разоружувањето (во мисиите предводени од ОН) постојат специјално одредени лица/единици кои се надлежни за утврдување на подобноста на лицата кои треба да бидат разоружани. Делот на скенирање, кој наменет за утврдување на лицата кои се подобни да подлежат на процесот на разоружување, се спроведува пред сè поради превенција од одредени

злоупотреби (честопати постојат обиди на криминалци и цивили кои поседуваат нелегално оружје да се вметнат во процесот на разоружување поради одредени бенефиции, или пак одредени лица кои се во тесна роднинска врска со борците да се вметнат во оваа евиденција). Во одредени сомнителни ситуации скенирањето може да опфаќа биометриско мерење/регистрирање, тестови, докажување на одредени вештини (ракување и пукање со оружје), организирање на воени формации, стратегии и слично.

Во секоја прилика, доколку процесот на разоружување го спроведуваат ненационални, односно странски контингенти, треба да се соработува со локални лица/советници кои добро ги познаваат безбедносните, социо-економските, историските, верските/религиските прилики во општеството каде што се одвива процесот.

Истражувањата за оружјето се итота како битен сегмент од аспект на ефикасно и ефективно спроведување на процесот на разоружување. Точните и детални информации добиени од овие истражувања се клучни во однос на планирањето на овој процес. Методологијата за спроведување на овие истражувања е различна и опфаќа од класични воени, до научно-истражувачки методи на истражување.

Подигнувањето на јавната свест, односно сензитивизирањето не само во однос на процесот на разоружување, туку во однос на целокупниот процес на РДР, е една од битните работи кои директно влијаат на исходот од овие програми. Сензитивизирањето треба да се спроведе пред почетокот на активностите поврзани со програмите, и во тој контекст неопходни се средби на официјалните лица со вооружените групи кои треба да бидат разоружани.

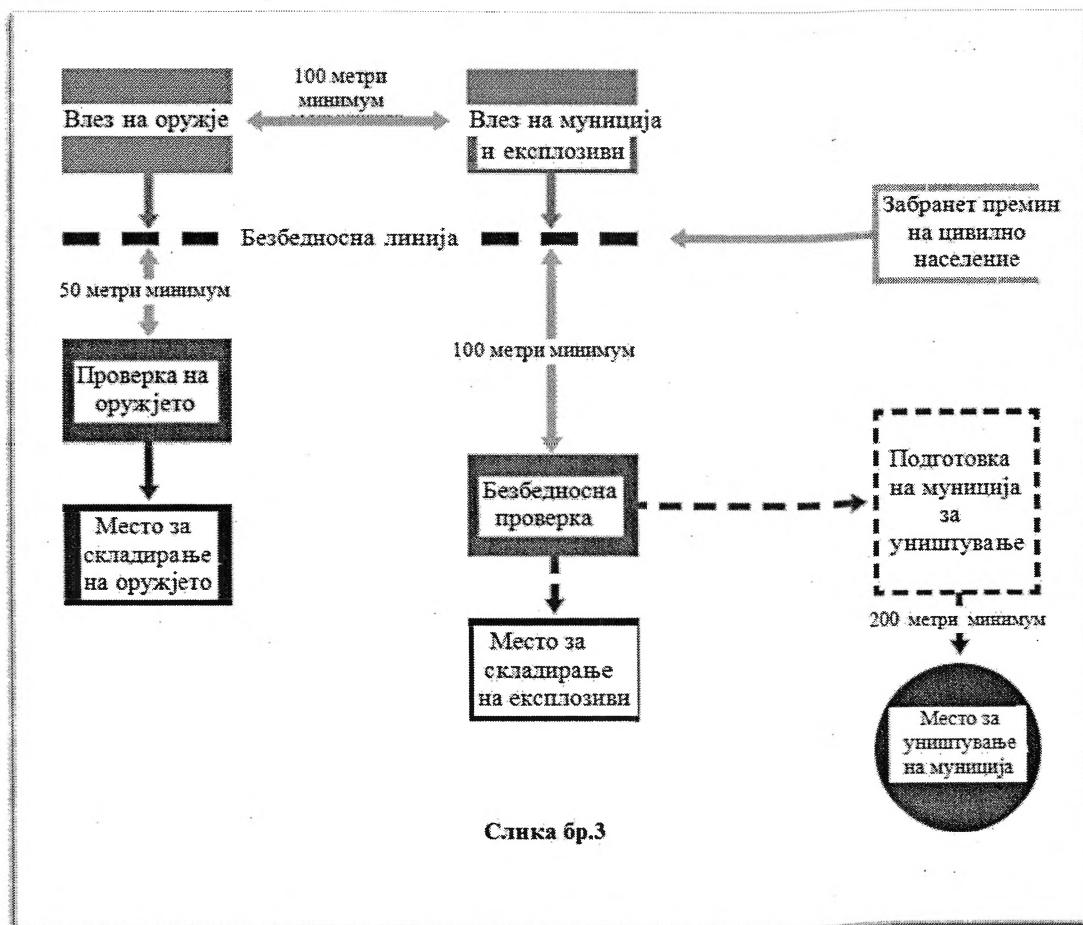
1.6.2. Фаза на собирање на оружјето

Собирањето на оружјето може да биде статично и мобилно. Статичното собирање на оружјето се прави во специјални постројки екипирани со обучени тимови за оваа намена, а истите се планираат уште во текот на мировниот договор каде што се добива потврда од страна на завојуваните страни дека се согласни да бидат третирали во овие постројки. Разликата помеѓу статичниот и мобилниот начин на собирање на оружјето е во тоа што, во првиот случај борците прво се собираат на специјални

локации, т.н. пунктови за пријавување, каде што ги извршуваат почетните административни и безбедносни процедури, па потоа се упатуваат во постројките за разоружување, а во вториот случај борците кои се евидентирани од т.н. мобилни места за разоружување (возила специјално опремени за оваа намена), директно се упатуваат во овие постројки.

Превентивниот аспект при процесот на разоружување секогаш треба да е на високо ниво на агендата кога се планираат овие акции, се со цел да се избегнат било какви несакани контакти на завојуваните страни, се формираат тампон зони кои треба да гарантираат намалување на ризикот од возобновување на конфликтот и да ја гарантираат безбедноста и сигурноста на тимовите кои ги спроведуваат РДР програмите.

На слика бр.3 прикажан е циклусот на разоружувањето.

Слика бр.3

Извор: ИРДРС

Во последно време сè почесто се отвора дилемата во однос на времетраењето на престојот на лицата кои се подложени на третман во прифатните центри/камповите. Долгиот период на задржување на овие лица во прифатните центри може негативно да влијае од аспект на нивно привикнување и можно противење за напуштање на истите. Постојат повеќе начини за собирање на борците кои треба да бидат третирани со РДР програмите, но најчеста примена имаат т.н. пунктови за пријавување на борците. Овие локации се претходно договорени помеѓу официјалните лица и вооружените групи, и нивната цел е градење на взаемна доверба, безбедност и достапност за сите засегнати страни. Основната улога на овие пунктови е да ги соберат борците на безбедно место пред да се транспортираат во постројките за разоружување. Пунктовите се екипирани со следниот персонал: воен набљудувач; тим за обезбедување; цивилен персонал обучен за РДР; локален персонал од националната комисија за РДР; специјализиран персонал (за заштита на деца); и претставник на невладина организација.⁵⁵

Собирањето на информациите за собраното оружје и регистрацијата на поранешните борци е процес кој пред сè е потребен за следната фаза, односно за процесот на демобилизација, но исто така тоа е показател за успешноста на акцијата. За оваа цел дизајнирани се специјални компјутерски софтверски решенија кои се однесуваат на регистрацијата на борците (комплетен профил), како и целокупен преглед на оружјето од моментот на собирање, преку складирањето, па се до моментот на уништување или редистрибуција.

Организацијата/институцијата која ги спроведува РДР програмите, должна е да ја гарантира безбедноста и сигурноста на локалното население.

1.6.3. Фаза на складирање на оружјето

Складирањето на оружјето претставува фаза на која треба да се посвети исклучително внимание од аспект на менаџирањето, бидејќи ова претставува комплексен процес кој опфаќа обезбедување на локации за складирање, транспорт, безбедно складирање на оружјето, муницијата и експлозивите, како и безбедно чување на истото. Целокупниот процес на складирање на оружјето треба да се спроведе што е

⁵⁵Ibid.p.15.

можно побрзо, односно побрзо да се премине на фазата за уништување или редистрибуција, поради следниве причини: безбедносни причини; зголемување на довербата и сигурноста; и помали потреби за искористување на ресурси (човечки и финансиски).⁵⁶

Безбедноста на собраното оружје при процесот на разоружување игра голема улога од аспект на продолжувањето на целокупниот РДР процес. Во оваа фаза битен е моментот на самоверба кај персоналот кој го спроведува процесот, но исто така битна е и сигурноста кај поранешните завојувани страни во насока дека собраното оружје е безбедно складирано и соодветно обезбедено, односно дека не постои ризик од негово повторно активирање. За безбедно складирање на собраното оружје најчесто се користат специјално дизајнирани/стандардизирани контејнери кои се во надлежност на официјалните раководни лица.

1.6.4. Фаза на уништување на собраното оружје

Неопходно е да се направи разлика помеѓу уништувањето на оружјето и уништувањето на муницијата и експлозивите. Физичкото уништување на оружјето е многу поедноставно во однос на уништувањето на муницијата и експлозивите каде што се потребни комплексни методи и специјално обучени тимови.

Уништувањето на оружјето треба да се спроведе што е можно побрзо се со цел да се анулираат можностите за евентуални манипулации со ова оружје (особено во земјите од третиот свет). До пред извесен период уништувањето на собраното оружје се спроведуваше согласно финансиските и човековите ресурси, и најчесто овој процес траеше подолг период.⁵⁷ Техниките и технологиите за уништување на оружјето пред сè зависат од следниве неколку фактори: видот на оружјето; квантитетот на оружјето; достапност на локални ресурси и технологии; достапност на фондови; инфраструктура за пренесување на оружјето; безбедносни проблеми; и потребата од јакнење на свеста за малото и лесно оружје.⁵⁸ Без разлика на кои техники на уништување ќе бидат

⁵⁶Ibid.p.21.

⁵⁷Во овој контекст може да се посочи примерот со Мозамбик каде што после собирањето на оружјето само мал дел од истото беше уништено, а причина за тоа беа недоволните финансиски и човечки ресурси.

⁵⁸United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 4 –Operations, Programmes and Support - Disarmament, New York, p.24.

применети, медиумската покриеност на овие настани е исклучително важна од причина што јавноста добива јасна порака во однос на намерата на РДР програмите, но и на поширокиот процес на постконфликтно градење на мирот.

Во насока на процесот на уништување на оружјето треба да се следат следниве постапки :

- Креирање на преглед на видот и количеството на оружје кое треба да биде уништено;
- Испитување и одбирање на најсоодветниот модел на уништување;
- Креирање на финансиска рамка на процот на уништување на оружјето;
- Развој на јавен информативен план;
- Информирање на меѓународните организации, медиумите и невалдините организации за датумот и местото на уништување на оружјето;
- Креирање на безбедносен план за транспорт и уништување на оружјето;
- Претходна подготовка на оружјето доколку е потребно (отстранување на одредени компоненти, деформација, и сл.);
- Транспорт на оружјето до местото на уништување, и проверка на сите безбедносни механизми наменети за транспортот и процесот на уништување;
- Креирање на ефективен и точен систем на пребројување;
- Физичко уништување на оружјето;
- Мониторинг и заверка на процесот на уништување на оружјето, спроведено од меѓународни набљудувачи, невладини организации и медиуми;
- Чување на досиејата за уништувањето на собраното оружје во рамките на државните институции.⁵⁹

⁵⁹Ibid.

Досега употребувани се следниве техники и технологии за уништување на собраното оружје :

- *Топење и рециклирање* – собраното оружје се транспотрира до топилници за метал и таму се уништува со топење. Предности на оваа технологија: едноставна, евтина, лимитиран период за обука/тренинг на персоналот, лимитирана предпроцесна подготовка на оружјето, минимална потреба на човечки ресурси, видлива и крајно симболична, гарантирано уништување, одредени трошоци се покриваат од продавање на рециклираниот материјал. Недостатоци на оваа технологија: потреба на соодветни топилнички капацитети (топилници) и потребата од лимитирана предпроцесна подготовка на оружјето. Оваа технологија досега е употребувана во следниве земји: Костарика, Молдавија, Црна Гора, Перу и Србија.
- *Сечење со циркуларна пила* – собраното оружје се сече на ситни неупотребливи парчиња. Предности: едноставно, лимитиран период за обука/тренинг. Недостатоци: интензивно користење на работна сила, минимум три сечења на парче оружје (во зависност од видот). Земји каде што досега е употребуван овој метод: Албанија, Костарика и Република Конго.
- *Запалување/горење* – оружјето се уништува преку процес на запалување со керозин. Предности: ефтино и едноставно, видливо и симболично, лимитиран период за обука/тренинг. Недостатоци: интензивно користење на работна сила, загадување на животната средина, потреба од надзор/визуелна инспекција. Земји каде што досега е употребуван овој метод: Камбоџа, Мали и Никарагва.
- *Цементирање* – оружјето се цементира во специјално дизајнирани блокови. Предности: ефтино и едноставно, лимитиран период на обука/тренинг. Недостатоци: преголем интензитет на користење на работна сила, потреба од голем простор за депонирање (депонија), потреба за транспорт до просторот за депонирање, потешкотии во

финалните пресметувања. Овој метод досега е користен само во Кувајт (1991 година).

- *Кршење со оклопни воени возила* – оружјето се уништува/крши со прегазување од страна на воени оклопни возила. Предности: ефтино и едноставно, видливо и симболично, лимитиран период за обуки/тренинг. Недостатоци: не баш ефикасно, потреба од надзор/визуелна инспекција. Овој метод досега е употребуван само во Бразил.
- *Сечење со окси-ацетилен или плазма* – сечење на оружјето со технологии кои развиваат висока температура. Предности: проверен и докажан метод, ефтино и ефикасно, лимитиран период за обуки/тренинг, широко достапна технологија, без издатоци за одржување. Недостатоци: интензитет на користење на работна сила, ризик да не се уништат одредени помали делови од оружјето. Овој метод досега е употребен само во Албанија.
- *Сечење со употреба на хидро-абразивна технологија* – Предности: лимитиран период за обуки/тренинг, достапна технологија, разни начини на употреба-можност од автоматизирано сечење, без никакви последици по средината. Недостатоци: почетни капитални трошоци, транспортирање на опремата во земјите каде што се извршува уништувањето. Оваа технологија досега е тестирана само во Велика Британија.
- *Сечење со хидраулични ножници* оружјето се сече со специјални хидраулични ножници и потоа парчињата се смачкуваат во посебен систем. Предности: лимитиран период за обуки/тренинг, достапна технологија, разни начини на употреба-можност од автоматизирано сечење, без никакви последици по средината. Недостатоци: почетни капитални трошоци, транспортирање на опремата во земјите каде што се извршува уништувањето. Овој метод на уништување досега е користен во следниве земји: Авганистан, Австралија, Канада, Кенија и Јужна Африка.

- *Депонирање во океани/мориња* – оружјето претходно се подготвува/пакува и се депонира на големи длабочини во океаните или морињата. Предности: ефикасна и традиционална метода. Недостатоци: ограничувања според Конвенцијата од Осло, метода која остава најмалку последици во однос на животната средина. Оваа метода ја користеа многу држави во периодот пред 1992 година.
- *Детонации* – уништување на оружјето со експлозивни детонации. Предности: видливо и симболично, гарантирано уништување доколку се користи соодветно количество на експлозив. Недостатоци: интензитет на користење на работна сила, загадување на животната средина, потреба од стручно обучен персонал, скапа метода од аспект на обезбедување на експлозив. Оваа метода е користена од НАТО силите во БиХ (SFOR) и Косово (KFOR).
- *Сечење/рендање* - оружјето се третира со метод за индустриско сечење/рендање на метал. Предности: исклучително ефикасно, лимитиран период за обуки/тренинг, технолошки доволно достапно, разни начини на употреба-можност од автоматизирано сечење, без никакви последици по средината. Недостатоци: почетни капитални трошкови, транспортирање на опремата во земјите каде што се извршува уништувањето. Овој метод досега е употребуван во Германија и Јужна Африка.
- *Безбедно складирање* – собраното оружје се складира на безбедни места. Предности: ефтино и едноставно, оружјето е контролирано од националните влади и меѓународните организации. Недостатоци: потенцијал за негова пролиферација во одредени околности, потреба од соодветна безбедносна инфраструктура. Досега овој метод е применет само во Албанија.⁶⁰

Уништувањето на муницијата и експлозивите се покомплицираниот дел во оваа фаза. За успешно спроведување и на овој дел од уништувањето на собраното оружје неопходно е да се ангажираат многу повеќе ресурси и расположливи

⁶⁰Tbid.p.49.

капацитети, бидејќи станува збор за исклучително претпазливи активности кои доколку не се спроведуваат по одредени стандарди би можеле да предизвикаат сериозни последици, како по здравјето на персоналот така и во однос на околината каде што се изведува овој процес.

1.7. Демобилизација

Демобилизацијата како компонента на РДР процесот претставува официјална промена на статусот на индивидуите (дел од вооружените структури) од борци, во цивили. Демобилизацијата без разлика дали е на политичко/институционално ниво или пак на индивидуално/групно ниво, е доброволна, а неа и претходи процесот на индивидуално разоружување, додека пак, после демобилизацијата следува долгорочен период на реинтеграција.

Демобилизацијата може да се набљудува од физички и ментален аспект. Физичкиот аспект го опфаќа делот на одвојување од воениот/вооружениот дел, лицата се отргнуваат од една системска команда и воена одговорност без разлика дали се дел од вооружени сили или од други паравоени групации. Менталниот аспект се однесува на делот кога разоружаното и демобилизирано лице треба да го пронајде своето место во цивилството, односно во општеството, поточно да се пронајде себе си без притоа да очекува било каква поддршка од структурите во коишто учествувал претходно.

Процесот на демобилизација во едно општество кое излегува од конфликт има посебна симболика од аспект на консолидирање на мирот.

Планирањето на процесот на демобилизација треба да се води од следниве принципи :

- *Почитување за ангажирањето и заложбите* – ветувањата за пост-демобилизационите пакети треба да се реализираат;
- *Заедништво во заложбите/наприте* – цивилно воена соработка, соработка на ОН со невладините организации, соработка помеѓу учесниците во РДР, заедниците, владите и ОН;

- *Недискриминирање, ферски и еднаков третман* – соодветно внимание треба да се посвети и на жените, младите и децата. Овие категории не се исклучени од овој процес;
- *Човекова безбедност и безбедноста на заедницата* – безбедноста треба да биде гарантирана во секој сегмент од РДР процесот, односно во секоја фаза на транзиција од програма, во програма.⁶¹

Постојат повеќе фактори кои влијаат на планирањето на демобилизацијата:

- *Безбедност* – обезбедувањето на безбедносни услови се неопходни за целокупниот процес на РДР, вклучително и демобилизацијата. Секогаш постои простор за непредвидено насилство помеѓу групите и внатре во нив, а таквите случувања многу лесно можат да влијаат на целокупниот процес на градење на мирот во постконфликтните општества. Исто така безбедноста е битна од аспект на борците кои се разоружале, тие можат да бидат доведени во опасност доколку не се создадени сите безбедносни предуслови.
- *Локација* – доколку безбедносните услови дозволуваат, постројките за демобилизација може да се лоцираат во близина на населени места, но не се препорачува истите да бидат лоцирани во населените подрачја. Праксата говори дека доколку РДР процесот е составен дел од мировен договор, во тој случај завојуваните страни меѓусебно се договараат за локацијата на демобилизационите постројки. Тие треба да бидат лоцирани на лесно достапен терен и континуирано да бидат под надзор на неутрални безбедносни сили. Доколку има потреба од разоружување и демобилизација на борци кои се дојдени од други држави, постои можност тие да бидат третирали во специјални оддели во рамките на постоечките постројки или пак доколку постои одреден билатерален политички договор тие да бидат третирали во матичните држави.

⁶¹United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 4 –Operations, Programmes and Support - Demobilization, New York, p.2.

- *Големина и капацитет* – големината и капацитетот се однесува на камповите каде што треба да бидат сместени борците за демобилизација, а нивното планирање кореспондира согласно бројот на борците и предвиденото време за нивно демобилизирање. Доколку дозволуваат условите, препорачливо е да се користат кампови за помал број на борци, бидејќи тие се поедноставни за одржување и администрирање. Од друга страна пак, не се препорачува бројност на овие мали кампови бидејќи тоа ќе доведе до потешкотии од аспект на распределбата на ресурсите и логистиката. Најчесто се практикуваат т.н. модуларни кампови кои имаат капацитет до 600 лица. Кога се јавува потреба за демобилизирање на поголем број на борци во даден временски период, во такви ситуации може паралелно да функционираат два модуларни кампови кои ќе бидат менаџирани од еден тим.
- *Менаџирање со информации (база на податоци)* – треба да се направи база на податоци од сите борци кои се опфатени со РДР програмите. Овие податоци се многу корисни за следење на фазата на реинтеграција. Оваа база на податоци треба да биде компатибилна со условите за работа на терен, притоа обезбедувајќи претстава за профилот на сокој борец кој е третиран со РДР програмите.
- *Меѓуагенциска соработка* – постројките за демобилизација треба да бидат соодветно планирани, подготвени и менаџирани. Во оваа насока се формира меѓуагенциска координативна група чии претставници се во постојана координација со Националната комисија за РДР.
- *Поврзаноста со процесот на реинтеграција* - интегрираните РДР програми се базираат на неделивост и меѓусебна поврзаност како на стратегиско, така и на операционално ниво. За да се одржат овие фундаментални критериуми неопходна е непрекорна транзиција од една во друга фаза, меѓутоа одредени досегашни искуства покажаа одредени недостатоци во овој дел. Во таа насока од исклучителна важност е борците непосредно по демобилизирањето на бидат

вклучени во програма за реинтегрирање. Во овој контекст треба да се споменат проектите за “ре-вметнување“ (reinsertion), кои треба да обезбедат помош и поддршка на демобилизираните борци во периодот додека тие не бидат вметнати во програмата за реинтегрирање.

- *Баланс помеѓу помошта и наградувањето* – секогаш треба да се внимава и да се прави разлика помеѓу помошта и наградувањето во текот на РДР процесот. Постојат искуства кои укажуваат на консеквенци добиени поради неусогласениот начин на добивање на бенефити. Тоа е случај со т.н. програма “оружје за пари“, метод кој е контра продуктивен, при што влијае на зголемувањето на нелегалната трговија со оружје. Исто така треба да се внимава на бенефитите со кои се стекнуваат борците кои се третирани со РДР програмите, од причина што тие постапки предизвикуваат револт кај цивилното население, бидејќи одреден број на цивили во текот на воениот конфликт се имаат стекнато со многу полошо искуство во однос на одредени лица кои биле дел од вооружените структури. Во овој контекст треба да се внимава на социо-економскиот статус на даденото општество.
- *Поврзаноста со реформите во безбедносниот сектор* – РДР процесот е само еден сегмент од постконфликтното градење на мирот. Во постконфликтната фаза особено внимание треба да се обрне на реформите во безбедносниот сектор (вооружените сили, органите кои се задолжени за менаџирање со безбедносните органи, судските органи, останати легитимни и нелегитимни безбедносни актери и др.) кои треба да придонесат за изградба на едно подемократско општество. Од аспект на РДР процесот, реформите на безбедносниот сектор може да придонесат за ангажирање на дел од демобилизираните борци (пр. во безбедносните органи) кои притоа треба да поминат низ дополнителни тестирања.
- *Јавно информирање и јакнење на свеста на граѓаните* – потребна е силна кампања за информирање на јавноста во однос на РДР процесот,

вклучувајќи ги и активностите за демобилизирање. Ова ќе придонесе за полесно прифаќање на поранешните борци во секојдневното живеење, и исто така ќе создаде една вистинска перцепција за РДР програмите, кои честопати се склони на разни дезинформирања.⁶²

Методите на демобилизацијата секогаш претставуваат предизвик за секоја РДР стратегија. Оттаму, се наметнува дилемата дали овој процес треба да се спроведе во камповите или во т.н. полу-постојани постројки за демобилизација, или пак во овој процес да се спроведе надвор од камповите, односно во т.н. мобилни постројки за демобилизација. РДР експертите се поделени во размислувањата во однос на оваа дилема, а главната причина за тоа претставува засебната специфика на секој конфликт, а со самото тоа и на процесот на РДР на поранешните борци. За да добиеме една појасна слика за секој метод поединечно ќе ги претставиме нивните предности и недостатоци.

1.7.1. Полу-постојани постројки за демобилизација

Полу-постојаните постројки за демобилизација ги карактеризираат одредени предности и недостатоци.

Предностите се однесуваат на следново:

- Ја гарантира безбедноста на групата се до оној момент на распоредување на мировните сили;
- Поедноставно спроведување на процедурите (пребројување, идентификување, регистрација, мониторинг);
- Дополнително планирање на административните и логистичките потреби, како и можност за складирање на материјали;
- Значаен симбол за прекин на воениот конфликт и придонес во јакнењето на вербата за градење на мирот;
- Поедноставно спроведување на услуги (сместување, храна, медицинска нега, консултации и сл.);

⁶²Ibid.p.3.

- Показател за транзиција од воен во цивилен живот, и помош во надминување на психолошката бариера поради промена на статусот;
- Бенефити од аспект на реконструирање на стари објекти за потребите на РДР процесот кој се спроведува привремено.

Недостатоците се однесуваат на следново:

- Скапи за изградба и одржување;
- Доколку влезот не е соодветно организиран во фази постои ризик од појава на насилни инциденти;
- Може да доведе до негативен начин на размислување и незадоволство кај поранешните борци, од аспект на одземање на нивната слободата;
- Потенцијална опасност за жените борци, се јавува потреба за дополнителни одвоени простории;
- Препознатливо од аспект на место на потенцијални или претходни непријатели;
- Постројките за разоружување стануваат препознатливи како место за складирање на оружјето пред фазата на уништување;
- Претставува цел за политички незадоволства или социјално-етничка одмазда;
- Може да охрабри лица себе си да се претстават како борци и покрај тоа што тие немале никаква врска со вооружените структури;
- Може да стане перманентен процес доколку се одложи демобилизацијата или реинтеграцијата.⁶³

Онаму каде што ќе се одлучи да се спроведе овој метод, треба да се обрне вниманије при процесот на планирање да се направи се што е потребно за да се минимизираат претходно споменатите недостатоци. Досегашните искуства говорат дека овие кампови не треба временски многу да се задржуваат (од 7 до 30 дена).

⁶³Ibid.p.8

1.7.2. Мобилни постројки за демобилизација

Мобилните постројки за демобилизација најчесто се практикуваат за помали групи кои се стационарни на една локација. Голема предност кај примената на овој метод е тоа што нема потреба од изградба на одредени капацитети, како што е тоа случај кај погоре споменатиот метод. Мобилните постројки се исто така употребувани во случај кога не сите борци од групата имаат волја да се демобилизираат, со поставувањето на овие постројки во близина на локациите каде што се борците, психолошки се влијае врз останатите кои не се сигурни да пристапат на процесот на демобилизација. Овој метод има потреба од поголема јавна кампања и соработка со локалните власти, а исто така потребно е прецизно и навремено информирање на борците за бенефитите од пристапувањето кон овие програми. Мора да се напомене дека овој метод не може да ги понуди истите услови и сервиси како што е тоа случајот со полу-постојаните постројки.

За да се добие една појасна претстава за овој метод на демобилизирање во продолжение ќе ги наведеме предностите и недостатоците.

Предностите се однесуваат на следново:

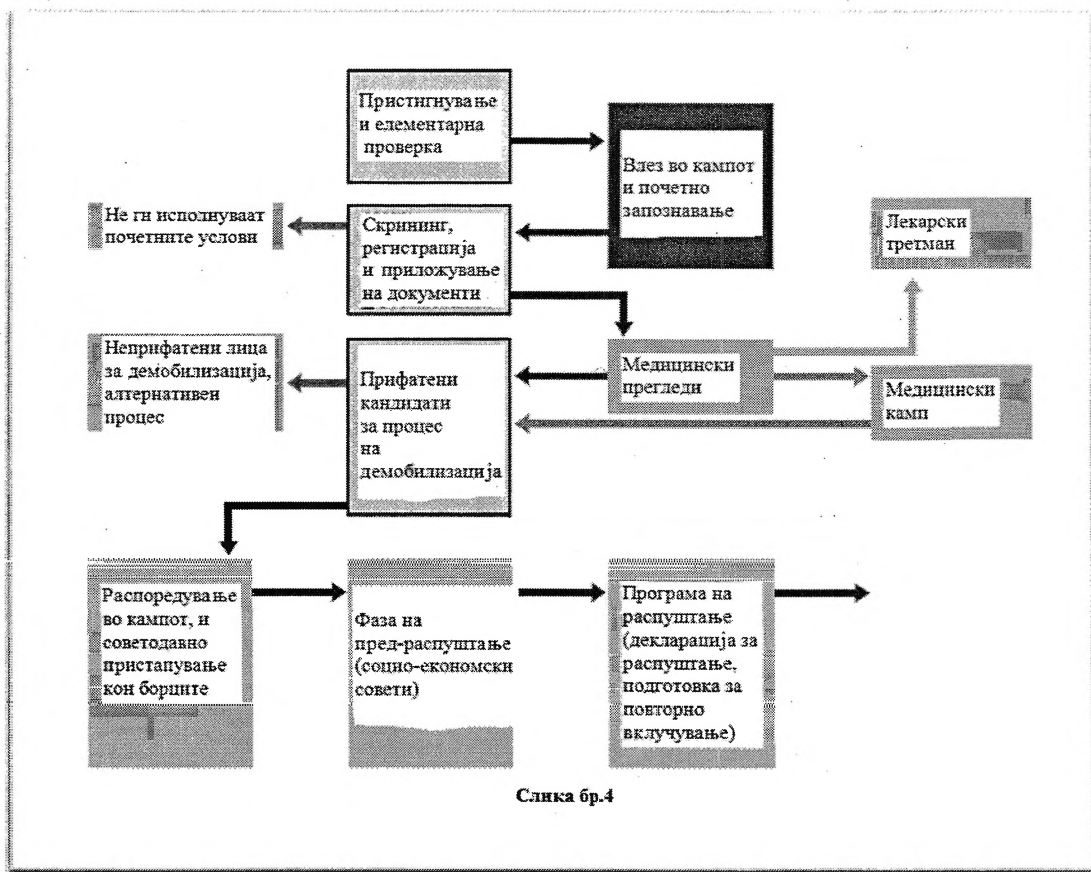
- Прилично поевтин, поадекватен и пофлексибилен метод во однос на полу-постојните постројки;
- Помали безбедносни ризици;
- Помалку наметлив метод;
- Може да се фокусира на индивидуи, помали групи, вклучувајќи и специјални групи;
- Поголема вклученост на заедницата.

Недостатоците со однесуваат на следново:

- Помал опсег на услуги;
- Психолошкиот ефект на демобилизирање е помал;
- Зависи од волјата на борците дали ќе пристапат кон процесот.⁶⁴

Се со цел да добиеме една појасна претстава за циклусот на демобилизирање најпрво илустративно на слика бр.4 што следува, а потоа и дескриптивно ќе ги претставиме сегментите кои го сочинуваат овој процес.

⁶⁴Ibid.p.9.

Слика бр.4

Извор: ИРДРС

На самиот почеток ќе се задржиме на *приемот на борците*. Приемот на борците може да биде на два начина, првиот, собирање на местата за превземање на борците од каде е организиран транспорт до постројките за демобилизација, и вториот, доколку постројката за разоружување е во непосредна близина тогаш борците директно преминуваат во одделот за прием во постројките за демобилизација. Во двата случаи неопходно е обезбедување на рутите по кои се движат борците. Откако борците се стационирани во постројките за демобилизација, се преминува на фазата на *скрининг и регистрација*. Оваа фаза е исклучително важна од следниве причини: да воспостави критериуми за влез во процесот и да се регистрираат лицата кои ги исполнуваат потребните услови; да се соберат информации за секој борец поединечно за потоа да се дизајнира модел на реинтеграција кој е најповолен во конкретниот случај; да се отстранат оние лица кои по втор пат се обидуваат да поминат низ процесот на демобилизација се со цел да се стекнат со дополнителни

бенефити; да се идентификуваат кандидати со посебни потреби; собирање одредени информации за вооружените групи и сл. После утврдувањето на подобноста, кандидатите се регистрираат со приложување на документи за лична идентификација (кога станува збор за мобилно демобилизирање, документите треба се чуваат на безбедно место, и што е можно побрзо да се достават до главната база на податоци). Следниот чекор е *претставување и запознавање* со процесот и условите за демобилизирање. Ова е неопходно од аспект на осигурување дека борците се доволно запознаени и упатени за процесот во кој пристапуваат, како и за условите во кои ќе функционираат во периодот кој е предвиден за демобилизирање. Следна е фазата на *советување*, а таа се однесува на идентификување на одредени посебни потреби кај борците (психолошки третман, ХИВ тестирања, зависност од пороци, и сл.). *Скенирање на здравствена состојба* придонесува да се утврди дали лицето е во можност да биде изложено на третман. Доколку се утврди дека здравствената состојба на лицето не е поволна, тоа се пренесува во медицински установи. *Сензитивизирање пред распуштање* е фаза во која поранешните борци добиваат совети за предизвиците кои ги очекуваат во транзицијата од воен во цивилен начин на живеење. Овие совети и информации имаат одредено превентивно влијание во однос на евентуалното ремобилизирање на овие лица во иднина. Најчесто тие добиваат информации од сферата на човековите права, помирувањето, правните одредби, и сл.. Во оваа фаза не треба да се испуштат советите и информациите од практична природа кои се потребни непосредно по завршувањето на РДР третманот, а тие се однесуваат на фундаментални работи од секојдневното живеење. *Документ за распуштање (декларација за демобилизација)* поранешните борци добиваат откако ќе го завршат процесот на демобилизација. Овој документ е доказ за поранешните борци дека го завршиле процесот на демобилизација и дека ги исполнуваат критериумите за понатамошно третирање со РДР програмите. Завршна фаза од процесот на демобилизација претставува т.н. *ре-вметнување (reinsertion)* што во суштина претставува процес во кој поранешните борци добиваат помош во периодот на транзиција после фазата на демобилизација до почетокот на фазата на реинтеграција.

1.7.3. Ре-вметнување (Reinsertion)

Беневитите од ре-вметнувањето треба да ги обезбеди некој од актерите кој ги спроведува РДР програмите, а за правилното распоредување на оваа помош задолжено е лицето кое менаџира со стационарните кампови.

1.8. Реинтеграција

Одржливата реинтеграција на поранешните борци претставува клучната цел на РДР програмите. Доколку едно општество се доведе во ситуација во која нема успешно да се спроведе процесот на реинтеграција, во таа насока можеме да очекуваме дека процесот на разоружување и демобилизација нема да ја исполни очекуваната цел, односно целиот концепт на постконфликтно градење на мирот би можел да биде загрозен. Ова е показател за комплементарноста на РДР програмите, а најкомплексниот дел е последната фаза, односно процесот на реинтеграција на поранешните борци.

Како што секој конфликт има свои специфики, така и процесот на реинтеграција има свои карактеристики од аспект на остварување на очекуваните цели. Ефектот од реинтеграцијата не е потполно идентичен за сите поранешни борци, некои лица нема да успеат да се реинтегрираат во средините од каде што потекнуваат, оние кои се подолг временски период во воените/вооружените структури тешко се прилагодуваат на цивилните услови на функционирање, некои од нив немаат каде да се вратат бидејќи нивните населени места се целосно уништени, дел од овие лица се неприфатени од локалното население, честопати овие лица се карактеризирани како “изгубени генерации“ и сл.. Во оваа насока треба да се спомене дека мажите полесно се прилагодуваат на овој процес на трансформација отколку што е тоа случај кај жените кои во најголем дел од случаите се соочуваат со одредени стигматизирања како припаднички на одредени воени структури.

Во продолжение следуваат принципите на кои треба да се обрне внимание во делот на планирањето и имплементирањето на процесот на реинтеграција на поранешните борци:

- *Јасни цели и очекувани резултати* - целите и очекуваните резултати од процесот на реинтеграција треба да се прецизираат уште на самиот

почеток согласно со бројот на лицата, составот и кретиерумите за избор;

- *Планирање на процесот на реинтеграција што е можно поскоро* - доколку разоружувањето и демобилизацијата се спроведат во најдобар ред, реинтеграцијата треба да го даде последниот сегмент за успешно реализирана РДР стратегија. Доколку од било какви причини биде загрозен процесот на реинтеграција на поранешните борци, тогаш се доведува во прашање и одржливоста на претходните два процеси. Можноста од несакани сценарија, особено после добро реализирани процеси на разоружување и демобилизација, треба да се доведе на минимум, а тоа може да се направи само со добро и навремено планирање;
- *Да се осигура учеството на заедницата* – успехот на реинтеграцијата зависи од заемниот пристап/напор на индивидуата, семејството и заедницата;
- *Развој на национален капацитет* – програмата за реинтеграција треба да развие капацитет за вклучување на заедницата, локалните и националните власти;
- *Согледување на регионалните импликации* – развој на капацитети за реинтеграција на борците кои доаѓаат од други земји. Внимателно треба да се направи проценка дали реинтеграцијата на овие борци треба да се спроведе во нивните матични земји;
- *Обезбедување на донатори* – обезбедувањето на донатори е една од клучните работи на која треба многу да се внимава. Финансиите се најчеста причина за не спроведување на РДР програмите;
- *Справување со потенцијални “расипувачи”* – треба да се внимава на личности кои имаат влијание во конфликтните региони (командни позиции, т.н. господари на војната). Овие лица лесно можат да го загорзат процесот на реинтеграција, затоа треба да се има посебен пристап со нив, односно да се најде заеднички интерес да се спроведе процесот на реинтеграција на поранешните борци;

карактеристики, карактеристики на борците кои учествуваат во конфликтот, квалификација на безбедносната ситуација, улогата на властите, капацитети и ресурси);

- *Истражување на првичното регистрирање на потенцијалните учесници во процесот на реинтеграција* (демографски карактеристики, историјат, образование и квалификации, посебни потреби, можни места на враќање, очекувања и безбедносни ризици);
- *Идентификација и проценка за местото на враќање или ново населување* (побарувања, услуги, други таргет групи);
- *Можности за реинтеграција и мапирање на услуги* (економски аспект, инфраструктура, услуги, можности за обуки и развојни програми).

Штом се спроведе погореспоменатата анализа процесот на планирање и дизајнирање на програмата за реинтеграција може да започне. Во продолжение следуваат сегменти на кои треба да се внимава при планирањето и дизајнирањето на реинтеграцијата:

- *Партиципативно планирање* – главна причина поради која одредени РДР програми во минатото не ги исполниле очекувањата е токму партиципативноста во делот на планирање на програмите. Партиципативноста се однесува на учеството на што е можно поголем број на засегнати страни, односно национални и локални власти, лидери на заедници, поранешни борци и др.. Партиципативниот пристап во планирањето и дизајнирањето на програмите може да придонесе од аспект на тестирање на идеи кои би го подобриле дизајнот на програмата, развој на стратегија која ќе биде соодветна на локалните потреби, помош во одржување на капацитетите за реинтеграција и сл..
- *Ангажирање на поранешните борци во процесот на планирање* – ангажирањето на поранешните борци во процесот на планирање на РДР програмите е од исклучително значење, а особено треба се искористат лица кои имале командна одговорност. Во оваа насока се подржува создавањето на здруженија на ветерани, здруженија кои ќе

партиципираат во процесот на планирање и дизајнирање на програмите, а воедно ќе претставуваат и мотивирачки фактор за остатокот од борците.

- *Вклучување на заедниците во процесот на планирање* – вклучувањето на заедниците во процесот на планирање на реинтеграцијата на поранешните борци е исклучително значаен сегмент од аспект на идентификување на одредени можности за индивидуите, како и приоритети за развојни проекти на заедницата. Секогаш постојат заедници кои ќе ги реинтегрираат, или нема да ги реинтегрираат, поранешните борци, и заедници кои ќе имаат бенефит, или ќе немаат бенефит, од спроведувањето на РДР програмите. Секогаш претставува добра пракса инволвирањето на семејства, верски лидери, жени, млади, разни здруженија, во процесот на планирање за враќање на поранешните борци во цивилниот начин на живот.
- *Развој на национални и локални капацитети* – развојот на националните и локалните капацитети за имплементирање на РДР програмите во најголема мера се подржани од меѓународните субјекти. Во делот на реинтеграцијата, овие капацитети се фокусирани во развој на национални и локални тренинг центри кои ќе овозможат соодветна едукација и обука за лицата кои се во програмата, но исто така обезбедуваат и одредена материјална и техничка помош.
- *Координација и партнерство* – Координацијата е сегмент без кој не може да се замисли успешно планирање и спроведување на РДР програмите. Во таа насока неопходно е координирање на три нивоа, на терен, во командниот центар и координација помеѓу нив. Доколку очекуваме одржлив процес на реинтеграција, тогаш мораме да градиме силни локални, национални и меѓународни партнерства, како во однос на краткорочни програми, така и во однос на долгорочни програми кои се однесуваат на градењето на мирот и закрепнувањето на општеството.

- *Јавно информирање и стратегија за подигнување на јавната свест* – враќањето на поранешните борци во заедниците може да предизвика одредени безбедносни проблеми, од тој аспект треба да се превземат активности за информирање на јавноста во однос на тоа дека повратниците имаат поминато соодветен третман пред нивното враќање, и дека мала е можноста за предизвикување на одредени проблеми од страна на овие лица. Во овие општества неопходно е спроведување на кампања за подигнување на јавната свест на граѓаните во однос на реинтегрираните поранешни борци.
- *Развој на ригорозен систем за мониторинг и евалуација* – нешто што недостасуваше во минатото е токму системот за мониторинг и евалуација. Овој систем има за цел да ги дијагностицира остварувањата на РДР програмите, а добиените параметри од мониторингот и евалуацијата ќе послужат за создавање на една рамка со податоци.
- *Создавање на систем за менаџирање со информации* – собирањето на информации за лицата кои ќе бидат, или се веќе дел од РДР програмите, креира една база на податоци која треба соодветно да биде менаџирана. Токму за оваа цел се создава систем за менаџирање со информации. Непреченото располагање со овие информации е битно од аспект на планирање, реализирање на РДР програмите, како и откривање на одредени недостатоци и санирање на истите.
- *Мобилизирање на ресурси* – за имплементирање на РДР програмите потребни се прилично многу ресурси, како од човечки, така и од финансиски аспект. Во најголема мера неуспехот на РДР програмите во минатото се препишуваат токму на ресурсите, имено обезбедувањето на финансиски средства секогаш не се одвива според планираното, а оттаму директно зависат останатите капацитети кои се потребни за планирање, дизајнирање и имплементирање на РДР програмите. За отстранување, или намалување на овие аномалии, потребни се флексибилни начини на финансирање, односно за користење на предвидените фондови. Искуствата покажуваат дека

алокацијата на средства за секоја програма поеднично не придонесува за продуктивно спорведување на програмите, оттаму во иднина треба да се избегнува овој начин на финансирање.

- *Излезна стратегија* – излезна стратегија треба да се прецизира уште во фазата на планирање на РДР програмите, а фокусот треба да биде на периодот на транзиција од фаза на реинтеграција во еден посеопфатен процес на градење на мирот и закрепнување на општеството.⁶⁶

Погоре споментите сегменти се елементарни и претставуваат фундамент за планирање на секоја акција за реинтеграција, меѓутоа во зависност од спецификите на конфликтот, РДР програмите треба се адаптираат на постоечките политички, безбедносни и социо-економски околности, и при секоја интервенција да имаат одредено видување на приликите. Во оваа насока може да се идентификуваат три специфични видувања на процесот на реинтеграција:

- *Краткорочна стабилизација (ре-вметнување)* – се применува во ситуација кога ќе се процени дека поранешните борци можат да се реинтегрираат преку одредени нивни релации, односно дека им е потребно само краткотрајна поддршка. Со оваа мерка поранешните борци се отргнуваат од можноста за повторно учество во одредени конфликтни/инцидентни ситуации во периодот додека не се распореди мировна мисија или додека не се завршат реформите во безбедносниот и политичкиот сектор. Краткотрајната стабилизација може да трае максимум една година. Оваа мерка е економски најисплатлива.
- *Реинтеграција фокусирана на поранешните борци* – се применува на поранешните борци кои имаат потреба од долгорочна реинтеграција. Во оваа насока реинтеграцијата се однесува на поддршка во однос на обезбедување соодветни тренинзи/обуки, разгледување на можностите за вработување во постоечките капацитети и преку креирање на микро претпријатија. Преку овие мерки се намалува безбедносниот ризик од поранешните борци, но исто така се зголемува ризикот од појава на

⁶⁶Ibid.p.11.

перцепција за неправичност од социо-економски аспект. За спроведување на оваа мерка потребни се големи финансиски потреби.

- *Реинтеграција на заедницата* – се однесува на еден поширок пакет на реинтеграција во која третманот на поранешните борци се гледа како еден поширок концепт на закрепнување на заедницата, односно заедно со останатите ранливи групи (бегалци, раселени лица и други маргинализирани групи). Финансиски гледано за оваа мерка се потребни повеќе средства во однос на претходно споменатите пристапи.⁶⁷

Во одредени ситуации, погоре споменатите мерки за реинтегрирање можат да се комбинираат во насока на поголема ефикасност и флексибилност. Без разлика кој пристап/комбинација за реинтеграција ќе се примени, треба да биде комплементарен со останатите пристапи за постконликтното градење на мирот, реконструкција и закрепнување на општествата.

1.8.1. Економска реинтеграција

Воените конфликти резултираат со уништување на економијата, а тоа води кон осиромашување на голем дел од населението. Во обратна конотација, завршувањето на конфликтот под автоматизам не подразбира и нагло подобрување на економските услови. Поранешните борци во делот на реинтеграцијата најчесто се соочуваат со проблеми во однос на вработувањето, сегмент кој и тоа како е влијателен во насока на понатамошното профилирање на овие лица. Општественото стигматизирање на овие лица секогаш претставува закана од аспект на приклучување на овие лица во одредени криминални структури или милитантни групации. Истражувањата говорат дека дури и за развиените држави ова претставува сериозен предизвик⁶⁸, додека пак кај нерзвиените и земјите во развој ова е еден од најсериозните проблеми со кои се соочуваат овие девастирани општества. Во литературата може да се сретнат примери кои говорат за консеквенците кои

⁶⁷United Nations Development Programme (2005), *Practice Note: Disarmament, Demobilization and Reintegration of ex-combatants*, New York, p.51.

⁶⁸САД како една од најразвиените економии во светот, се соочуваше со сериозни предизвици во однос на апсорбирањето на ветераните од Виетнам на сопствениот пазар на трудот.

произлегуваат поради несоодветната реинтеграција на поранешните борци во цивилниот живот (неможноста овие лица да имаат нормален живот, работа, примања и сл.). Нереинтегрираните борци од Источна Европа и Јужна Африка се инволвирани како платеници во конфликтите во Ангола и Конго, додека пак истата категорија на граѓани од Балканот и Русија се дел од глобални криминални мрежи. Дури и во една далеку повеќе прозападно ориентирана држава, Северна Ирска, се забележуваат проблеми од криминална природа, кои се иницирани од поранешни борци.⁶⁹

Уништените економски капацитети се причина која придонесува за пораст на невработеноста, а кога на тоа ќе се додадат и поранешните борци кои треба да се реинтегрираат, општеството се доведува во сериозна ситуација. За да се избегнат приликите во кои поранешните борци би се приклониле кон одредени активности спротивни на законот, неопходно е да се преземат мерки за економско реинтегрирање на овие лица. За спроведување на овие мерки, пред сè, треба да се направи анализа за потребите на работна сила на пазарот на труд. Во пракса овие анализи се прават уште во фазата на имплементирање на РДР програмите, и истите обезбедуваат детални информации за побарувањата на пазарот на труд. Овие анализи се спроведуваат од националните власти со поддршка од агенциите на ОН, националните и меѓународните невладини организации. Друга мерка која исто така придонесува за економското реинтегрирање на поранешните борци е можноста за едуцирање или доедуцирање на лицата кои од одредени причини немаат соодветно образование за да бидат конкурентни на пазарот на труд. Едукација е предвидена за различни категории, вклучувајќи ги повозрасните и децата, и таа се овозможува на разни начини преку стекнување на одредени стипендии, стручни обуки, стажирање и сл.. Особено внимание треба да се посвети на развојот на програмите за креирање на работни капацитети во јавниот сектор. Реинтегрирањето на поранешните борци во јавниот сектор има особен придонес во делот на помирувањето и исполнувањето на политичките стратегии во постконфликтните општества. Не помалку важно е создавањето на капацитети во приватниот сектор каде што може да се вработат голем број од поранешните борци. Оваа мерка паралелно може да се спроведе во веќе постоечките бизнис капацитети, но и преку програми за развој на микро/мали и

⁶⁹ Banholzer.L.(2014), p.5.

средни претпријатија. Доста атрактивна мерка претставува обезбедувањето на мали грантови преку кои поранешните борци имаат можност за развој на сопствен бизнис план.

1.8.2. Социјална реинтеграција

Социјалната реинтеграција во суштина претставува прифаќање на поранешните борци од страна на останатото население, односно основен предуслов за социјалното реинтегрирање во постконфликтните општества е политичката и правната еднаквост на сите поранешни борци.⁷⁰ Еден од сегментите кој ја опфаќа социјалната реинтеграција се однесува на правото на имот и распределбата на земјиште за населување. Не секогаш поранешните борци имаат прилика да се вратат во сопствените места на живеење, или пак доколку се вратат, условите за живеење не се како што биле претходно. Од овој аспект, властите кои ги спроведуваат РДР програмите треба да бидат подготвени да им обезбедат услови за нормален живот на поранешните борци, односно да им распределат земјиште каде ќе имаат право да се населат и нормално да функционираат, или пак да им помогнат да ги вратат сопствените имоти во првобитната состојба. Друг сегмент кој придонесува за социјалната реинтеграција е повторното воспоставување на социјалната кохезија помеѓу поранешните борци и останатите членови на заедницата. Ова е од исклучително значење бидејќи односите меѓу овие категории непосредно после конфликт не се на завидно ниво, имено поранешните борци секогаш се третирали како потенцијална закана во заедницата. Надлежните институции треба да посветат особено внимание на сензитивизирањето на јавноста во контекст дека поранешните борци не се третираат со РДР програмите само за да се наградат, туку тоа е процес кој ќе им помогне да се вратат на секојдневното нормално живеење, подеднакво интегрирани во заедницата како и сите останати. Помирувањето помеѓу различните групи претставува една од најкомплексните активности на постконфликтната стратегија за градење на мирот. Оттаму, социјалното ринтегрирање треба континуирано да се прокламира меѓу засегнатите групи во заедницата. Човековите права се уште еден сегмент кој го отсликува степенот на социјалното реинтегрирање, имено, речиси и да нема конфликт

⁷⁰Gleichmann.C.and Odenwald.M.and Steenken.K.,Wilkinson.A.(2004), “Disarmament, Demobilization and Reintegration: A Practical Field and Classroom Guide”, GTZ-NODEFIC-PPC-SNDC, Germany, p.86.

каде што човековите права се незагрозени. Исто како и во случајот на помирувањето, почитувањето на човековите права треба да биде составен дел од програмите за реинтегрирање на поранешните борци. Во оваа сфера јазот најчесто се јавува во делот на санкционирањето на борците кои извршиле воени злосторства.

1.8.3. Кога треба да престане помошта за ринтеграција

Реинтеграцијата претставува временна мерка која има за цел да им помогне на поранешните борци заедно со нивните семејства се до оној момент додека тие целосно се интегрираат во цивилниот живот гледано од економски, социјален и политички аспект. На краток рок, оваа помош има за цел да овозможи своевидна реконвалесценција на поранешните борци во рамките на општеството, односно да се спречи евентуалното инволвирање на овие лица во насилство. Ваквата помош пожелно е што побрзо да постане дел од еден сеопфатен интегриран процес од една долгорочна развојна стратегија која ќе опфаќа поголем таргет. Овој тек на настаните е посакуван гледано од два аспекти, прво, да се превенираат социјални тензии кои може да произлезат како резултат на тоа што поранешните борци ќе добиваат специјални бенефити, второ, долготрајната помош може да создаде ситуација во која поранешните борци би станале лица кои не би имале капацитет да се одржуваат сами, односно тешко би се откажале од стекнатиот комфор, и во таа насока би направиле се само за да го одржат актуелен проблемот со реинтегрирањето. Оттаму, важно е да се прецизира кога треба да се прекине со помошта од аспект на реинтеграција на поранешните борци.

Според истражувањата направени од Меѓународната организација на трудот (МОТ) / International Labor Organization (ILO), потребно е минимум период од 2 до 3 години за да се спроведе процесот на реинтеграција и тој да биде успешен, и дополнителни 3 до 5 години за да се направи целосна евалуација на направеното.⁷¹ Генерално гледано потребен е период од 5 до 8 години за да може да се констатира дали поранешните борци се успешно/неуспешно риентегрирани во општеството.

⁷¹Nilsson.A.(2005), *“Reintegrating Ex-combatants in Post-Conflict Societies”*, Swedish International Development Cooperation Agency, Stockholm, p.88.

Имајќи предвид дека во многу случаи поранешните борци и после 10 години од демобилизирањето сè уште бараат работа, погоре споменатите прогнози на ИЛО можеме да ги ставиме под знак на прашање, имено периодот за спроведување на процесот на реинтеграција е премногу краток за да се овозможи целосно економско, социјално и политичко интегрирање на овие лица, а од друга страна пак, не е веродостојно да се дава временска рамка за евалуација на направното од причина што постојат големи варијации во однос на самите околности, видот на поранешни борци и опкружувањата во кои тие егзистираат.

Со оглед на претходно изнесеното, прекин на помошта за реинтеграција би требало да се случи во оној момент кога поранешните борци заедно со нивните семејстава ќе бидат целосно интегрирани во општеството на економски, социјален и политички план, односно кога овие лица ќе бидат вработени и способни сами да се издржуваат, да бидат дел од процесот на донесување на одлуки, и да бидат прифатени во заедниците каде што живеат.

1.9. Втора генерација на РДР

Мировните операции се соочуваат со нови покомплексни предизвици каде што традиционалните методи на делување не секогаш резултираат со посакуваните резултати во насока на разрешување на истите. Оттаму, и РДР стратегијата се соочува со нови предизвици за чие надминување потребни се нови решенија. Во научно-истражувачките и тинк-тенк круговите кои се занимаваат со оваа проблематика се промовираа два нови концепти кои имаат за цел да ги дополнат одредените недостатоци на РДР стратегијата (традиционален РДР процес), а тоа се Втората генерација на РДР и Привремена стабилизација.⁷² Фактите говорат дека во последните десетина мировни мисии кои имаат РДР мандат не се исполнети основните предуслови за спроведување на РДР програмите, тоа е сосема доволен показател дека потребни се одредени модификации или дополнувања на постоечките РДР стратегии. Во таа насока втората генерација на РДР нуди еден дополнителен аспект кој ќе придонесе за надминување на овие недостатоци, но фокусот во однос на стратегиските

⁷²Терминот “Втора генерација на РДР“ се наметна како поконвенционален, од таа причина ќе се задржиме само на овој концепт.

цели нема да се промени, тие и понатаму взаемно ќе се залагаат за поддршка на мировниот процес, создавајќи политички простор и безбедно опкружување за спроведување на РДР програмите. Додека традиционалниот РДР процес се фокусира на борците кои се дел од вооружените групи и активностите поврзани со разоружувањето, демобилизацијата и реинтеграцијата, и притоа за спроведување на овие мерки потребни се одредени предуслови, втората генерација на РДР се фокусира на одредени таргет групи од цивилната заедница (кои не се дел од вооружени групи). Втората генерација на РДР бидејќи не се разликува во однос на стратегиските цели на традиционалниот РДР процес, без никакви проблеми може да се спроведува паралелно со традиционалниот пристап, притоа да претставува одредено појачување во делот каде што ќе бидат дијагностицирани одредени недостатоци или потфрлувања на традиционалниот РДР процес. Програмите од втората генерација можат да се имплементираат и во ситуација кога не се исполнети условите за традиционалниот РДР, како мировен договор, безбедно опкружување, и сл.. Меѓутоа мора да се има предвид дека овој процес не може да премине преку сериозни блокирања на мировниот договор без притоа да има поддршка од комплементарни политички и безбедносни иницијативи.

Втората генерација на РДР програмите е процес кој е создаден од ОН заедно со националните влади, цивилниот сектор, и меѓународните партнери, се со цел да се придонесе за мировниот процес и стабилизацијата на постконфликтните општества. Тие можат да се спроведат после спроведувањето на традиционалните РДР програми, или паралелно со нив. Втората генерација на РДР програми е поделена на три категории: Мерки за постконфликтно стабилизирање; Таргетирање на специфични групи; Алтернативни видувања за разоружувањето и нерегулираното оружје.⁷³

⁷³United Nations(2010), *“Second Generation of Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) Practices in Peace Operations: A Contribution to the New Horizon Discussion on Challenges and Opportunities for UN Peacekeeping”*, p.4.

Мерки за постконфликтно стабилизирање

Овие мерки вклучуваат: итни програми за вработување; програми за ре-вметнување; и суб-национални / пристапи на заедницата, во однос на безбедноста и редуцирањето на насилството.⁷⁴

- *Итни програми за вработување* – овие програми меѓу кои, т.н. инфраструктура за вработување, се користат во насока на економски поттик како алтернатива на насилството. Овие програми најчесто промовираат проекти за поттик на работната сила во однос на подобрување на инфраструктурата, како и поддршка на земјоделските и производствени капацитети. Овие програми се особено добродојдени во земјите каде што владите не се во можност и/или немаат капацитет да финансираат проекти за кои се потребни голски инвестиции.
- *Програми за ре-вметнување* – ре-вметнувањето како дел од фазата на демобилизација претставува помош во пресодната фаза помеѓу демобилизирањето и почетокот на фазата на реинтеграција на поранешните борци. Оваа помош опфаќа: храна, облека, засолниште, медицински услуги, едукација, тренинг, и сл..
- *Суб-национални / пристапи на заедницата, во однос на безбедноста и редуцирањето на насилството* – општествената безбедност и пристапот за редуцирање на насилството се особено битни за создавање на една социјална кохезија и механизми за одговорност во однос на локалното управување и процесот на менаџирање на конфликти. Програмите за редуцирање на насилството во заедницата ќе придонесат за проширување на опфатот на напорите во таа насока, и истовремено треба да се обрне внимание на поврзувањето на овие програми со стратегијата за суб-национални пристапи за безбедноста и редуцирањето на насилството.

⁷⁴ Ibid, p.22.

Таргетирање на специфични групи

Во оваа категорија спаѓа: разоружување и растурање на неофицијалните вооружени формации; програми за поттик на команданти и високи офицери; програми за “ризична младина“ и банди; модули за пензионирање; и стратегии за психосоцијално закрепнување.⁷⁵

- *Разоружување и растурање на неофицијалните вооружени формации* – конфликтните опкружувања се карактеризираат со циркулирање на неофицијални вооружени групи како што се паравоени формации, криминални банди, групи за самоодбрана и сл.. Во овие опкружувања преовладува трендот кој го потврдуваат аналитичарите и меѓународните набљудувачи, а се однесува на една појава каде што водачи на држави и високи политички функционери се иницијатори за создавање на неофицијални вооружени групи кои се употребуваат за исполнување на сопствените агенди, а во многу случаи овие групи се нерално прикажани како дел од регуларните безбедносни сили. Ваквите формации претставуваат проблем за традиционалниот РДР процес.
- *Програми за поттик на команданти и високи офицери* – постконфликтните пакети за поддршка на командните структури од една страна ќе ја зголемат ефективноста и одржливоста на РДР програмите, а од друга страна ќе ја придонесат кон иницијативите за мир. Развојот и имплементирањето на овие програми се многу битни од аспект што голем број од лицата кои имаа одредени командни функции имаат влијание кај борците и имаат можност да ги ремобилизираат истите за остварување на одредени интереси кои се претежно со нелегален предзнак (криминал, недозволена трговија, и сл.).
- *Програми за “ризична младина“ и банди* - кривките постконфликтни општества кои се карактеризираат со сиромаштија, голема стапка на невработеност, несигурност, криминал и сл., немаат капацитет за да

⁷⁵ Ibid,p.24.

обезбедат соодветен третман на младите во контекст на превенција од неморално и незаконско однесување. Состојбите со младината во овие општества во голем дел од случаите е доста загрижувачка. Оттаму, за да се превенира ваквиот тек на настаните треба да се реализираат специјални програми кои ќе овозможат соодветно згрижување, едукација, тренинг, вработување и сл..

- *Модули за пензионирање* – пензионирањето на воените лица не се перцепира само како материјален бенефит, туку претставува и една форма на социјално признание. Искуствата говорат дека оваа мерка без соодветно планирање, администрирање и финансирање, како и политичка волја, може да предизвика повеќе проблеми отколку што ќе помогне во разрешувањето на дадени ситуации. Во најголем дел од случаите нејсериозен проблем претставуваат законските регулативи и финансите. Имајќи ги предвид безбедноста и стабилноста, и претпоставката дека преку овие финансиски бенефити може да се очекува условно “купување на мирот“, треба да се размислува за финансиската стабилност, која доколку е во негативен тренд може да предизвика присилни реформи на пензискиот систем кои ќе претставуваат нов политички и безбедносен предизвик за општеството.
- *Стратегии за психо-социјално закрепнување* – овој сегмент е недоволно опфатен со традиционалниот РДР процес, а претставува и тоа како битен во делот на реинтеграцијата на поранешните борци. За да се постигне еден одржлив процес на реинтеграција во едно постконфликтно општество треба сериозно да се посвети внимание на траумата како на појава која е застапена на индивидуално ниво, на ниво на заедница или пак на национално ниво. Втората генерација на РДР, на оваа појава, односно психо-социјалното опоравување гледа од три аспекти: лекување на траумата; социјална кохезија; и јавно информирање. Во овој дел битно е да се нагласи дека психо-социјалниот третман се однесува и на жртвите, и на причинителите.

Алтернативни видувања за разоружувањето и нерегулираното оружје

Овие алтернативни видувања опфаќаат: секвентна флексибилност; менаџирање со оружјето; оружје за развој и оружје за лотарија. Наведените опции кореспондираат во ситуации каде што разоружувањето не е вистинска опција, онаму каде што конвенционалното РДР воопшто не функционира и/или не функционира добро.⁷⁶

- *Секвентна флексибилност* – РДР секвентната флексибилност ја препознава преку потребата од адаптирање на одредени уникатни потреби во контекст на тековниот процес, свесни за факторите за конфликтот и безбедноста, како и динамиката на игра. Во оваа насока втората генерација на РДР оди чекор понапред во однос на ИРДРС, односно го презентира концептот според кој не сите елементи на РДР треба да се спроведат по зацртаниот редослед. Имено, доколку од било какви причини не постои можност за спроведување на разоружувањето и демобилизацијата, тоа не значи дека не може да се спроведе реинтеграцијата, напротив успешно спроведена рана реинтеграција може да претставува мотив за разоружување и демобилизација во подоцнежниот период.
- *Менаџирање со оружјето* – се однесува на регулирање на поседувањето, употребата и пролиферацијата на оружјето. Овој аспект не се однесува само на поранешните борци, туку опфаќа една поширока група во која спаѓаат индивидуи (цивили) или групи (заедници, криминални банди и сл.).
- *Оружје за развој и оружје за лотарија* – концептот оружје за развој се базира на поттикнувачка основа која процесот на разоружување го прави повеќе одржлив и комплементарен во однос на севкупната цел на развојот во постконфликтните општества. Овој концепт вклучува трансфер на одговорност, имено индивидуалната одговорност се пренесува на општествена, а целокупниот процес се заснова на

⁷⁶ Ibid, p.28.

наградување од аспект на реализација на развојни проекти (патна, енергетска и водоводна инфраструктура, школи, болници, едукација и тренинг, и сл.) во постконфликтните опкружувања.⁷⁷ Концептот оружје за лотарија пред сè ги мотивира граѓаните да го предадат оружјето во замена за евентуална добивка на лотарија која знае да биде итота како примамлива од аспект на вредноста.⁷⁸

Појавата на втората генерација на РДР на некој начин ја рефлектираше промената на мировните активности на ОН кои дојдоа до израз во првата декада од новиот милениум. Од аспект на РДР процесот, ова е показател дека тој континуирано треба да се надградува согласно новите предизвици во постконфликтните опкружувања. Генерално согледување е дека ниту традиционалниот пристап на РДР, ниту втората генерација на РДР, не генерираше одржливи социо-економски можности за поранешните борци, нивните семејства и нивните заедници.

На повидок е трета генерација на РДР чиј фокус ќе биде ставен на микро и макро политики во делот на дизајнирањето, планирањето и имплементирањето на РДР програмите. Размислувањата кои се однесуваат на т.н. “следна генерација на РДР” треба да овозможат дополнителен проширен спектар на делување, концепција која драстично ќе се разликува од традиционалниот процес на РДР. Причините за размислувањата за редизајнирање/надградба на РДР се должат на новите предизвици кои се тангирани во стратегијата на постконфликтното градење на мирот.⁷⁹

1.10. РДР и реформите во безбедносниот сектор (РБС)

Кога зборуваме за реформи во безбедносниот сектор (РБС)/(Security Sector Reform - SSR) најсимплифицираното објаснување е дека станува збор за реформи на институциите кои се надлежни за безбедноста на државата (војската, полицијата, разознавачкиот и контраознавачкиот сектор, одредени министерства, судските органи, приватните компании за обезбедување и др.). Терминот РБС се дефинира како трансформација на безбедносниот систем (вклучувајќи ги сите актери, нивната улога,

⁷⁷Досега вакви активности се реализирани во Албанија, Мали, Сиера Леоне и Камбоџа.

⁷⁸Ваков вид на активности реализирани се во БиХ, Македонија, Хаити, Мозамбик и Демократска Република Конго.

⁷⁹<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13862/next-generation-disarmament-demobilization-and-reintegration> (пристапено во декември 2015 година).

одговорност и активности), за взаемно управување и функционирање на системот на начин кој е најконзистентен со демократските норми и принципи за добро владеење, притоа давајќи придонес за една безбедносна рамка која добро функционира.⁸⁰ РДР и РБС имаат важна улога во постконфликтните напори од аспект на превенција од повторно возобновување на конфликтот и создавање на услови за одржлив мир и развој. Суштината на поврзаноста на РДР и РБС произлегува од состојбата која е речиси неизбежна во постконфликтните општества, а се однесува на недостатокот или тоталното губење на контрола над легитимната употреба на сила, сегмент кој има круцијално значење во процесот на постконфликтно градење на државата (state-building). Оттаму, поврзаноста на овие два концепта треба да се гледа од аспект на зголемување на институционалниот капацитет за испорачување на безбедносни услуги и зајакнување на владеењето на правото.

Клучниот сегмент за вистинско артикулирање на линкот меѓу РДР и РБС претставува инхерентната политичка природа, односно успешноста на овој комбиниран концепт зависи од креирањето на политичка волја која треба да придонесе за создавање на една синергија меѓу РДР и РБС.⁸¹ Во таа насока се и следниве РДР/РБС динамики:

- РДР го оформува теренот за РБС преку влијание на големината и природата на безбедносниот сектор;
- Успешно спроведување на РДР може да доведе до ослободување на ресурси за РБС активности, кои за возврат може да го поддржат развојот на ефикасни и достапни безбедносни структури;
- Националната визија за безбедносниот сектор треба да обезбеди основа за одлуките за структура и бројноста на силите;
- РБС размислувањата треба да помогнат во одредувањето на критериумите за интегрирање на поранешните борци во различни делови на формалниот/неформалниот безбедносен сектор;

⁸⁰ <http://issat.dcaf.ch/Learn/SSR-Overview> (пристепено во декември 2015 година).

⁸¹ United Nations (2009), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 6 – Linkages with other Processes-DDR and Security Sector Reform, New York, p.2.

- РДР и РБС нудат комплементарни пристапи кои можат да го поврзат реинтегрирањето на поранешните борци со подобрување на безбедноста на заедницата;
- Градењето на капацитети за безбедносно менаџирање и надзорните тела обезбедуваат поткрепа за зајакнување на одржливоста и легитимноста на РДР и РБС.⁸²

Имајќи ја предвид поврзаноста меѓу РДР и параметрите на безбедносниот сектор, се создава една димензија во која се оформува стратешкото одлучување, воедно и темелен процес на формулирање на национална политика и нејзино имплементирање. Поврзаноста меѓу РДР и РБС, можеме да елаборираме за секоја фаза на РДР поединечно.

Разоружување – не претставува само безбедносна мерка која е дизајнирана за собирање на вишокот на оружје и муниција, туку опфаќа и еден поширок аспект на регулирање на трансфер, тргување и употреба на оружјето на националната територија. Како во случајот со разоружувањето на цивилното население, така и разоружувањето на поранешните борци треба да се базира на одредено ниво на доверба, постапка која може да биде поттикната од мерките на РБС. Сето ова ќе придонесе за зголемен степен на безбедност во заедницата, но исто така и за развивање на свеста кај граѓаните дека оружјето повеќе не им е потребно. Исто така постои директна поврзаност меѓу процесот на разоружување на поранешните борци и напорите за зајакнување на капацитетот за управување со границите, од аспект на прелевање на оружјето преку порозните граници кои се својствени за конфликтните региони.

Демобилизација – иако често демобилизацијата се карактеризира како особеност на РДР, таа генерално претставува и дел од рамката на РБС. Еден од клучните сегменти за поврзаноста на демобилизацијата со РБС е моментот на избегнување на безбедносниот вакуум, односно осигурување на одлуките на структурите кои го спроведуваат демобилизирањето на поранешните борци, дека процесот ќе се одвива паралелно со одредени комплементарни активности во контекст на спроведување на законските мерки, кои во дадената ситуација би можеле да бидат

⁸²Ibid.p.3.

еден вид на олеснителна околност. Исто така друг аспект на поврзаноста на демобилизацијата со РБС може да се идентификува во делот на прекуграничното прелевање на поранешните борци кои создаваат безбедносни импликации.

Реинтеграција – успешната реинтеграција ја исполнува заедничката цел на РДР и РБС од аспект на добро менаџиран процес на транзиција на поранешните борци во цивили. Во спротивно, неуспешната реинтеграција може да предизвика сериозни импликации во однос на РБС, и тоа преку манифестирање на одредени притисоци врз војската, полицијата, судските органи, казнено поправните институции и сл., со можност за повторно дестабилизирање на безбедносната ситуација во постконфликтното општество. Преку мерките за реинтеграција може да се обезбедат вработување на поранешните борци во формалните и неформалните безбедносни сектори, но за влез во овие структури постојат одредени критериуми. Друг сегмент каде што се вмрежуваат РДР и РБС е обезбедувањето на соодветна обука за лицата кои имаат потреба за влез во безбедносните структури, како и поддршката за стручните проверки на персоналот во веќе реформираните безбедносни институции.

Битен сегмент за односот меѓу РДР и РБС претставува координацијата од причина што во севкупниот процес инволвирани се голем број на актери. Особено треба да се внимава во делот на координаноста со останатите постконфликтни активности за градење на мирот (проблемот со малото и лесно оружје, транзиционата правда, и сл.).

Имајќи предвид дека еден од битните елементи на РДР/РБС врската е интегрирањето на поранешните борци во реформираниот безбедносен сектор, треба да се обрне внимание на следниве точки кои се однесуваат на транзицијата од РДР до интегрирање во овие структури:

- *Интегрирано менаџирање со информациите* – идентификување на потребни информации за РДР и РБС за потребите на системот за менаџирање со информации и воспоставување на механизми за размена на информации;
- *Создавање на критериуми за регрутирање* – воспоставување на специфични критериуми за интегрирање во безбедносниот сектор;

- *Процес на опишување и идентификување* – неопходни информации за идентификување на потреби (за обука, примања, опрема, хиерархија, и сл.);
- *Прецизирање на улогата и потреби за преквалификација* – објаснување на улогата во безбедносниот систем и дообука за лицата кои немаат доволно искуство во тој сектор;
- *Обезбедување на транспарентен ланчан систем на исплата;*
- *Обезбедување на балансирани бенефиции* – да се има предвид балансирањето на бенефитите при процесот на реинтеграција за лицата кои треба да се интегрираат во безбедносниот сектор;
- *Поддржување на транзицијата од поранешен борец во провајдер на безбедност* – ова се обезбедува преку обука, психолошка поддршка, и сензитивизирање на промената на однесувањето.⁸³

1.11. РДР и транзициона правда

Од средината на 80^{те} години на минатиот век се прокламира трендот каде општествата кои штотуку излегле од насилен конфликт ги посочуваат сите форми на насилно кршење на човековите права, како и меѓународното хуманитарно право, преку мерките на транзициона правда. Постконфликтната трансформација и мерките на нормализација и градење на мир во постконфликтните општества, меѓу другото, опфаќаат и соочување со конфликтното минато и неговите последици преку утврдување на фактите за жртвите и тешките повреди на човековите права. Комплексниот пакет на мерки кои во оваа насока ги преземаат, или треба да ги преземат, државните институции и организациите на цивилното општество, е опфатен со поимот “транзициона правда“. Нејзини основни елементи се судењата за воени злосторства, институционалните реформи, утврдувањето на фактите и репарациите.⁸⁴ Мерките на транзиционата правда во најголема мера претставуваат дел од еден политизиран пакет кој е договорен меѓу засегнатите страни, најчесто во контекст на постигнат мировен договор. Искуствата говорат дека не е невообичаена

⁸³Ibid.p.13.

⁸⁴ Станоески.О.(2012), “Транзициона правда во Република Македонија: Извештај за 2010-2011 година“, Центар за истражување и креирање на политики, стр.3.

коегзистенцијата на РДР програмите и мерките за транзиционата правда во постконфликтниот период, имено преклопувањето на овие два концепта каде едниот се однесува на безбедноста, а другиот на одговорноста, вистината, институционалните реформи и надоместокот на штета, може да придонесат за помирувањето и долготрајниот мир во постконфликтните општества. Од една страна, РДР процесот придонесува за стабилноста која е неопходна за спроведување на мерките на транзиционата правда, а од друга страна, имплементирањето на мерките на транзиционата правда ќе придонесат за зголемување на благосостојбата со тоа што РДР програмите ќе ги остварат своите посакувани цели, и ќе го зајакнат нивниот легитимитетот од аспект на жртвите од насилство. Поврзаноста меѓу РДР и транзиционата правда е на засебно ниво за секоја држава, и пред сè таа зависи од аспект на интензитетот и времетраењето на воениот конфликт, како и на степенот на инволвираност на меѓународната заедница. Институционалната поврзаност на овие два концепта во голема мера е попречена од аспект на тајмингот на нивната имплементација, имено разоружувањето и демобилизацијата се спроведуваат непосредно по завршувањето на непријателствата (прекин на огнот), односно потпишувањето на мировен договор, додека пак мерките за транзиционата правда се спроведуваат откако ќе се формира/реконструира институционалната власт во општеството, процес за кој е потребно минимум неколку месеци, а во одредени случаи и подолг временски период.

Една од целите на транзиционата правда е да ја промовира довербата преку разни активности, поточно преку кривичните истраги и обвиненијата, институционалните реформи, напорите за кажување на вистината и утврдување на фактите, и репарациите. Од друга страна пак, една од целите на РДР е реинтегрирањето на поранешните борци во цивилниот живот што во најмала рака зависи од постигнатата взаемна доверба внатрешно во заедницата.⁸⁵

⁸⁵Duthie.R., "*Transitional Justice and Social Reintegration*", p.23.

достапно на: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/54/02/7545e870.pdf>

*Кривични истраги и обвиненија*⁸⁶

Кривичните истраги и обвиненијата се во една синергична корелација со РДР, и истата се базира на можноста за искористување на информациите добиени во текот на РДР процесот за потребите при спроведување на истрагите и обвиненијата. Придобивките на РДР во контекст на обвиненијата може да се набљудуваат од следниве аспекти, прво, генерално РДР се залага да се направи прецизна дистинкција помеѓу поранешните борци и лицата кои се причинители на насилни кршења на човековите права, бидејќи сите поранешни борци не ги прекршиле човековите права. За оваа дистинкција голем придонес ќе имаат обвиненијата. Второ, напорите при концепирањето на обвиненијата можат да ги оспорат потенцијалните попречувачи на процесот на РДР. За успешна обвинителна стратегија во контекст на транзиционата правда потребно е чиста, транспарентна и публикувана кривична политика, која притоа ќе прикаже каков вид на случаи ќе бидат покренати. Важно е да се напомене дека обвиненијата можат да поттикнат доверба во процесот на реинтеграција и да ја зголемат можноста за градење на доверба меѓу поранешните борци и остатокот од населението.

Во одредени моменти можно е преклопување на активностите за покренување на обвинение и РДР програмите, при што може да предизвика одредени тензии во текот на имплементирањето на РДР. Ова најчесто се случува кога се покренуваат обвиненија на почетокот на имплементирањето на РДР програмите, а во тој сегмент РДР има потреба од соработка со поранешните борци и нивните лидери, додека пак обвинителите се обидуваат да ги мапираат лицата кои се одговорни за насилно кршење на човековите права и меѓународното хуманитарно право. Овие тензии најчесто се намалуваат преку ефективни комуникациски кампањи. Друга работа која исто така може да предизвика одредени тензии, е неинформираноста или недоволното информирање на поранешните борци во однос на ингеренциите и активностите на обвинителите во контекст на покренување на обвинение.

Во насока на една коегзистенција на РДР и обвинителните напори, треба да се земат во предвид сите можни недостатоци кои можат да предизвикаат импликации во

⁸⁶United Nations (2009), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, Level 6 –Linkages with other Processes-Transitional justice and DDR, New York, p.8.

едниот и/или другиот процес, и тие да се сведат на минимум. Искуствата ни презентираат разни примери каде што мерките на транзиционата правда и РДР функционираат без притоа взаемно да си попречуваат, имено постојат случаи каде што лица кои се сторители на кривични дела им е понудена соработка како би се стекнале со одредени судски бенефиции во замена за информации кои би оделе во прилог на разоружувањето, демобилизацијата на групата на која припаѓаат. Овие случаи честопати се квалификувани како доста контраверзни од аспект на почитување на меѓународните законски норми во таа насока.

Институционални реформи⁸⁷

РДР програмите може да придонесат за запирање, или лимитирање, на вооруженото насилство преку разоружување на голем број на борци, распуштање на нестатутарни вооружени групи или нефункционални воени организации, и реинтегрирање на поранешните борци во цивилен и безбеден живот, меѓутоа РДР програмите сами не можат да го изградат мирот ниту пак да гарантираат дека вооружениот конфликт нема да се повтори. Оттаму, РДР треба да биде дел од еден поголем систем за градење на мирот, вклучувајќи ги и институционалните реформи. Од исклучително значење за мирот и помирувањето е реформирањето на институциите кои ги утврдуваат случаите за кршење на човековите права и меѓународното хуманитарно право. Во овој контекст се и реформите во безбедносниот сектор.

Во делот на институционалните реформи можеме да го потенцираме методот на лустрација (стручна проверка), постапка преку која може да се утврди дали одредени лица учествувале во насилно кршење на човековите права и меѓународното хуманитарно право, и во други процеси кои не се дозволени согласно демократските принципи на државното уредување. Резултатите од оваа стручна проверка служат како репер за учество во јавните сервиси на општеството. Оваа стручна проверка е задолжителна за лицата кои подлежат на РДР третман и треба да се реинтегрираат во одредена јавна установа, најчесто во овие случаи тоа се безбедносните органи.

⁸⁷Ibid.p.12.

Комисии за вистина и утврдување на факти

Комисиите за вистина и утврдување на фактите се алатки преку кои постконфликтното општество се соочува со конфликтното минато, притоа обелоденувајќи информации кои се клучни за помирувањето. Од аспект на РДР, кога поранешните борци се соочуваат со комисии од ваков вид реакциите се различни, имено некои се обидуваат целосно да ги одбегнат овие искуства, а други пак ги користат тие прилики за да се извинат и покаат за стореното. Овие комисии најчесто се перцепираат како иницијативи за жртвите и затоа учеството на поранешните борци во истите не е многу изразено.

Репарации⁸⁸

Репарациите се однесуваат на идентификување и признавање на правата на жртвите за надоместок на штета која ја претрпелс во тскот на восниот конфликт. Сеопфатниот аспект на репарациите опфаќа материјални и симболични бенефити за жртвите, како што се парична исплата, пристап до здравствена нега, психо-социјална рехабилитација, образование, меморијали, како и формално извинување за сторено дело. Програмите за репарација на поранешните борци и на жртвите се спроведуваат одделно. Поранешните борци во текот на РДР третманот, поточно после демобилизирањето или во т.н. фаза на ре-вметнување, добиваат помош во слична форма како репарациите кај жртвите, се со цел повторно враќање на цивилниот живот, а тоа подразбира: парични средства, советувања, обуки, можности за едукација, достапност до микро кредити, обработлива земја и сл..

Од аспект на репарациите мора да се обрне особено внимание во однос на распределбата на бенефитите, односно во никој случај не смее да се игнорираат/маргинализираат жртвите во конфликтот во однос на поранешните борци, зошто во тој случај се ризикува од појава на незадоволство и одбивност кон процесот на враќање на поранешните борци во цивилната заедница.

Поврзаноста на мерките за транзициона правда и РДР програмите се базира на одредена взаемна условеност, односно, од една страна придобивките од бенефитите на РДР се условени од аспектот дали поранешните борци се сторители на кривични дела

⁸⁸Ibid.p.11.

(кршење на човекови права или кршење на меѓународното хуманитарно право), додека пак од друга страна придобивките од санкциите се условени од партиципирањето на борците сторители на кривични дела во РДР програмите.⁸⁹

Без оглед на се, воочливо е дека во контекст на краткорочни цели (Транзиционата правда цели кон одговорност, а РДР кон зголемување на безбедноста) помеѓу транзиционата правда и РДР се појавуваат одредени тензии, или во друга конотација кажано, тие се на спротивставени страни од аспект на “мирот или правдата во постконфликтната дебата“. Меѓутоа тоа не е случај и во однос на долгорочните цели каде што и двете иницијативи стојат зад обновувањето на социјалната доверба и капитал.⁹⁰

1.12. Дебата во однос на ефикасноста на РДР

Честопати, во научните и истражувачките кругови се поставува прашањето за ефикасноста на РДР. Искуствата покажуваат дека одговорот на ова прашање е тешко да се даде гледано од аспект на следниве работи:

- *Наведување на проблемот* – честопати РДР активностите се спроведуваат паралелно со други мерки за градење на мир и стејт билдинг, оттаму, тешко може да се утврди поврзаноста на истите и да се процени нивниот придонес или негативен ефект во контекст на резултатот од овие активности. Во оваа насока исклучително е тешко да се издвојат ефектите од РДР и тие да се измерат поединечно;
- *Непостоењето на консензус за дефиницијата за успешност на РДР* - не постои прецизна дефиниција за тоа што всушност се подразбира под “успешен РДР процес“. Во оваа насока тврдењата се дека треба да се воспостават посебни критериуми за успех за секој случај поединечно;
- *Броењето на оружје е недоволен индикатор* – повеќето познавачи на приликите се согласни дека бројот на собрано оружје и

⁸⁹Duthie.R.,ibid, p.22.

⁹⁰Cuter-Patel.A. and De Greiff.P. and Waldorf.L. (2009), *Disarming the past: Transitional justice and ex-combatants*, International Center for Transitional Justice, New York, p.22-23.

демобилизирани вооружени групи не претставува доволен индикатор во контекст на успешноста на РДР.⁹¹

На табелата што следува статистички се прикажани показатели во однос на РДР и долготрајниот мир. Имено, направена е анализа на конфликтите во периодот од 1946-2009 година од аспект на не/обновувањето на конфликтните дејствија, притоа направена е дистинкција во однос на конфликти кои се, и кои не се, проследени со РДР.

РДР и долготрајниот мир			
	Без РДР	Со РДР	Вкупно
Необновување на конфликт	75 (40%)	24 (60%)	99
Обновување на конфликт	117 (61%)	16 (39%)	133
Вкупно	192	40	232

Извор: German Development Institute

Табела.бр.1

Од истакнатото може да се согледа дека процентот на обновени конфликти е значително поголем онаму каде што не се имплементирани РДР програмите, односно од 40 конфликти кои се третирали со РДР, само во 16 случаи се обновени непријателствата, додека пак од 192 конфликти кои не подлежеле на РДР, дури во 117 случаи имаме обновување на непријателствата.⁹²

И покрај тоа што РДР програмите се применуваат повеќе од две декади, сè уште непостојат доволно елаборирани информации во однос на факторите кои придонесуваат за нивниот успех. Според Банхолзер, постоечките истражувања и анализи во оваа насока идентификуваат фактори кои придонесуваат за успехот на РДР, и истите се таргетирали на три нивоа:

- *Макро ниво* – широко гледиште во однос на економската и политичката стабилност, демократско функционирање на институциите, интервенирањето на трета страна, стратегија за општествено закрепнување и сл.;

⁹¹Stankovic.T. and Torjesen.S.(2011), "Fresh Insights on Disarmament, Demobilization and Reintegration: A Survey for Practitioners", Norwegian Institute for International Affairs, p.4.

⁹²Banholzer.L.(2014), p.16.

- *Мезо ниво* – се однесува во однос на техничките аспекти на РДР, планирањето и дизајнирањето на програмите;
- *Микро ниво* – се однесува на индивидуалните карактеристики на борците.⁹³

Шулхофер-Вол и Самбанис, истакнуваат дека и покрај големата застапеност на РДР програмите и верувањата во нивната ефикасност и ефективност, сè уште не постои методологија која точно може да го измери влијанието на овие програми врз мировниот процес во целост.⁹⁴ Во оваа насока тие ги споменуваат обидите на Светска Банка, меѓутоа тие истражувања не ги даваат потребните резултати, а причина за тоа е неможноста да се направи соодветна методологија.

Кога се дискутира за влијанието и ефективноста на РДР програмите, постојат две дијаметрално различни гледишта од аспект на научно-истражувачка и практична природа. Академските истражувања посветуваат поголемо внимание на структурните фактори, односно политичките, економските и социјалните услови кои треба да се исполнат во насока на имплементирање на РДР, како и карактеристиките на конфликтот и инволвираноста на трета страна, додека пак практичарите најмногу се засегнати од техничкиот аспект како и делот на дизајнирање на програмите.

1.13. Критички осврт

Голем дел од експертите/познавачите на РДР процесот даваат свој критички осврт во однос на одредени сегменти на функционирањето и поставеноста на оваа постконфликтна алатка, меѓутоа се стекнува впечаток дека истиот доаѓа до израз до оној момент кога се создаваат ИРДРС. Од една страна, логиката говори дека непостоењето на една меѓународно унифицирана рамка дава простор за оправдана критика, секако во насока на подобрување на самиот процес, но од друга страна пак, може да се заклучи дека создавањето на ИРДРС колку и да претставува легитимна насока на РДР стратегијата под чадорот на ОН, не може да биде конечно/совршено решение од аспект на водењето на целиот процес.

Мугах, има интересна констатација каде што посочува потреба за рedefинирање на терминот “постконфликтно“, односно дека овој период треба да се

⁹³ Ibid, p.4.

⁹⁴ Schulhofer-Wohl.J. and Sambanis.N.(2010), “Disarmament, Demobilization and Reintegration Programs: An Assessment”, Folke Bernadotte Academy, Stockholm, p.7-8.

перцепира исто онолку сериозно како што е периодот на конфликт,⁹⁵ од причина што постконфликтниот период може да продуцира ист интензитет на насилство и жртви како и самиот конфликт.⁹⁶ ОН демонстрираа недостаток во насока на реализација на најбитниот елемент од РДР, а тоа е реинтеграцјата. Во оваа насока, Спеар потенцира дека повеќето програми за реинтеграција на поранешните борци траат околу две години, а реално потребни се некои десет години за ефективно реализирање реинтегративниот сегмент.⁹⁷

Еден од предизвиците на РДР претставува големиот број на актери во процесот. Имено, покрај завојуваните страни кои треба да имаат еднаков програмски третман, тука се и надворешните претставници кои доколку не се добро меѓусебно координирани може да предизвикаат одредени импликации. Генерално кога станува збор за надворешниот фактор, тука најчесто се присутни субјекти под патрон на ОН, но можно е во одредени ситуации да се појават и некои други субјекти/организации кои треба да бидат во постојана координација со останатите актери во процесот, се со цел да не се предизвикаат контра ефекти.

Според Мугах, критицизмот кон РДР стратегијата во периодот пред ИРДРС се однесува на неколку аспекти. Една од најголемите забелешки е во насока на мерењето на успехот/неуспехот на самиот процес, притоа нагласувајќи дека индикатор за успешноста на РДР програмите во минатото бил бројот на собрано оружје, а не степенот на безбедност/стабилност постигнат преку овие мерки.⁹⁸ Тој исто така посочува дека менаџирањето на очекувањата е сегмент на кој не се обрнува внимание, а игра голема улога исто како и развивањето на свеста кај граѓаните во однос на бенефитите од РДР програмите. Друг сегмент кој исто така е подложен на критика од Мугах, е проблемот во однос на дистинкцијата меѓу борците и цивилите, имено, во дадени околности многу е тешко да се направи реална класификација на овие категории од причина што секогаш се појавуваат неформални вооружени групи чии поединци во даден момент се борци, а потоа “обични цивили“. Една од најголемите забелешки се однесува на финансирањето на РДР програмите, имено, Мугах смета

⁹⁵ Ibid, p.104.

⁹⁶ Во петгодишниот пост-конфликтен период во Гватемала (делумно спроведено разоружување и демобилизација) регистрирани се приближно ист број на жртви колку во 37 годишната граѓанска војна.

⁹⁷ Цитирано од Barker.D. (2008), p.105.

⁹⁸ Muggah.R. (2005), p. 246-248.

дека незамисливо е како делот на реинтеграцијата, кој не е така видлив во јавноста, секогаш се соочува со недостаток на средства, за разлика од фазите кои се позабележителни во јавноста, особено тука алудирајќи на разоружувањето.

Со создавањето на ИРДРС се адресираше добар дел од овие забелешки, но впечатливо е дека освен подобрување во одредени сегменти, сè уште не се целосно разрешени дилемите кои се погоре споменати. Во оваа насока, може да се согледа фактот кој полека но сигурно станува пракса, имено паланирањето и дизајнирањето на РДР програмите говорат едно, а имплементирањето на истите се во друга насока, односно не секогаш се добиваат очекуваните резултати. Некомплетирањето на некој од РДР елементите може да предизвика импликации кои во целост би ги засениле претходно успешно реализираните сегменти. Најчесто се јавуваат случаи каде успешно се спроведува разоружувањето и демобилизацијата, меѓутоа неуспехот во делот на реинтеграцијата повторно доведува до вооружено мобилизирање и обновување на непријателствата. Има и случаи каде разоружувањето и/или демобилизацијата се само формално спроведени (без конкретни резултати), оставајќи малку простор за ефикасно спроведување на реинтегративните активности. Од досега согледаното може да се заклучи дека главна причина за аномалиите во имплементирањето е финансискиот аспект/рамка. Во делот на финансирањето на овие програми секогаш постојат одредени нејаснотии и недоречености, па оттаму овој сегмент и понатаму останува недоволно транспарентен, не само во јавноста, туку и внатре во самите организации задолжени за имплементација на овие програми.

Во однос на досега изнесеното може да се заклучи дека намалениот интензитет на критики кон РДР процесот по создавањето на ИРДРС, особено од врвните познавачи, е неоснован. Причините за ваквиот развој на настаните најверојатно треба да се бараат во директната инволвираност на овие лица во креирањето на ИРДРС, имено, една декада постоење на прирачник од вакви размери не претставува доволно долг период за рекомпонирање на истиот, од тој аспект можеби е разбирлива апстиненцијата од критицизам. Со оглед на ваквите околности, тешко е да се направи компарација на критички размислувања кои се однесуваат на периодот пред ИРДРС, и потоа.

Гледано од аспект на развој на еден издржан влијателен критички став во однос на РДР после ИРДРС, сметам дека треба да помине одреден временски период, најмалку две декади, да се создаде една критична маса на нови истражувачи/експерти кои немаат никаква поврзаност со креирањето на ИРДРС, кои ќе ги мапираат недостатоците и ќе посочат нови предлог решенија кои ќе бидат во прилог на модифицирање на РДР процесот, во насока на поефективно соочување со тековните предизвици.

Дел 2

Компаративно согледување

Второто поглавје дава еден компаративен пресек кој има за цел да ја надополни перцепцијата за РДР процесот во Македонија. Во оваа насока елаборирани се РДР случувања во три држави: Босна и Херцеговина, Косово и Сиера Леоне. Изборот на овие држави се должи на следниве причини: БиХ е држава која претставува вистински предизвик за постконфликтно делување во глобални рамки поради комплексноста и “суровата природа“ на конфликтните случувања; Косово, како соседство кое на директен или индиректен начин е во тесни корелации со Македонија, воедно и со конфликтните случувања во 2001 година; Сиера Леоне како претставник од Африка, континент каде се имплементирани најголем број на РДР активности.

Во секоја од наведените држави анализирани се сите компоненти на РДР, со што се овозможува меѓусебна компарација која ќе биде интересно да се спореди со случајот на Македонија.

2.1. РДР во Босна и Херцеговина

Потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор⁹⁹ во ноември 1995 година стави крај на крвавиот конфликт во БиХ, и овозможи почеток на постконфликтното градење на мирот во оваа држава. И покрај фактот што во самиот мировен договор не се пропишани регулативи кои се однесуваат на РДР, ситуацијата налагаше спонтано спроведување на овие програми.

Во првата половина од 1994 година, завојуваните страни во БиХ располагаа со следниве потенцијали на вооружени сили: Војската на Република Српска (ВРС) броеше некаде околу 100.000 припадници, 33.000 професионалци, 63.000 регрути, 4.000 доброволци и околу 1.000-1.500 платеници; Хрватскиот совет за одбрана (ХВО) располагаа со околу 45.000 припадници на регуларна војска која беше помогната од околу 4.000-5.000 доброволци и 15.000-20.000 припадници на хрватската армија кои се вклучуваа по потреба; Босанско-муслиманските сили (АБиХ) располагаа со околу

⁹⁹ Потпишан во Дејтон помеѓу Република Босна и Херцеговина, Хрватска и Федерална Република Југославија.

90.000-92.000 припадници, на кои дополнително се додаваа доброволци од исламските држави за чиј број нема прецизни податоци.¹⁰⁰ Тешко е да се направи проценка на бројот на паравоените припадници во конфликтот во БиХ, од причина што нивните мотиви за делување се од најразличен карактер. Од српска страна се сретнуваат т.н. “Книнци“, “Бели орли“, “Српското четничко движење“ и “Српска доброволна гарда“; од хрватска страна се т.н. “Зебри“, “Црна Легија“ и “Хрватски одбранбен сојуз“, на босанска страна околу 3.000 борци од исламските држави го формираат батаљонот “Ел-муцахид“.¹⁰¹

Во однос на точните информации за бројот на вооружени лица кои биле вклучени во конфликтот во БиХ постои одредена резервираност, имено циркулираат различни податоци, од тоа дека севкупно биле инволвирани од 400.000-430.000 борци, до истражувања кои говорат дека биле ставени во оптег од 175.000-227.000 борци.¹⁰²

Разоружување

Разоружувањето во БиХ започна во 1996 година со т.н. ад-хок конфискација на нерегистрираното мало и лесно оружје од страна на НАТО. Оваа акција на НАТО траеше до 1998 година, меѓутоа без постоечка планска рамка која е неопходна за овој вид на активности, причина која придонесе за некоординирано и нерационално дејствување. Во 1998 година оваа активност се трансформираше во т.н. Операција жетва, која беше повторно предводена од НАТО, поточно Силите за стабилизација (СС)/(Stabilization Forces (SFOR)). Целта на оваа операција беше собирање на нелегалното, нерегистрирано оружје, муницијата и експлозивните направи од домовите и скривалиштата. Во 1999 година Операцијата жетва се преименува во Проект жетва, притоа проширувајќи го делокругот на дејствување и во делот на развивање на свеста кај граѓаните, и предавање на оружјето на доброволна основа без притоа да има санкции за лицата кои го предаваат оружјето. Во овој дел треба да се спомене и едукативниот карактер, особено кај помладите. Проектот жетва

¹⁰⁰ Heinemann-Gruder.A.&Pietz.T.&Duffy.S (2003), “*Training Soldiers into a Work Force: Demobilization and Reintegration in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina*”, Brief 27, Bonn International Center for Conversion & The Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces, p.9.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.p.8.

резултираше со уништување на околу 20.000 парчиња на нелегално оружје, и на околу 7.5 милиони парчиња на муниција.¹⁰³ Имајќи предвид дека бројот на нелегалното оружје е драстично поголем во однос на резултатите од проектот жетва, логично е дека општество имаше потреба од нови вакви иницијативи. Последната кампања за борба со нелегалното оружје во БиХ е спроведена под мотото “Бирај живот без оружје“, и истата е спроведена во периодот септември 2013 – декември 2014 година, каде граѓаните кои поседуваа нелегално оружје можеа истото да го предадат без притоа да имаат било какви правни последици.¹⁰⁴ Неодамна во БиХ се отвори дебата за евентуална акција за разоружување преку државен откуп на нелегалното оружје, меѓутоа се уште нема информации за конкретизирање на оваа иницијатива.¹⁰⁵

Според студија од УНДП (2004 година) во БиХ бројот на нерегистрирано оружје се движи од 148.400 - 494.300 парчиња.¹⁰⁶ Анкета спроведена во 2010 година говори дека во БиХ циркулираат 794.366 парчиња на нелегално мало и лесно оружје.¹⁰⁷

Демобилизација и реинтеграција

Демобилизацијата и реинтеграцијата во БиХ се спроведе во неколку стадиуми. Информациите говорат дека демобилизирани се околу 370.000 војници,¹⁰⁸ меѓутоа не сите активности во оваа насока беа во соработка со меѓународната заедница. Властите во БиХ во соработка со меѓународната заедница ги спроведоа следниве активности во насока на демобилизација и реинтеграција на поранешните борци и нивните најблиски:

¹⁰³ Perry.J.(2004), “*Small Arms and Light Weapons Disarmament Programmes: Challenges, Utility, and Lessons Learned*”, Defence Threat Reduction Agency, p.6.

¹⁰⁴http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/ourwork/crisispreventionandrecovery/successstories/bosnia-and-herzegovina-chooses-life-without-weapons.html (пристапено во јуни 2016 година).

¹⁰⁵ Sladoevic.D., “*Legalno oruzje otkupivace drzava*”, интернет страна на Nezavisne 18.04.2016, <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Illegalno-oruzje-otkupljivace-drzava/363764> (пристапено во јуни 2016 година).

¹⁰⁶ Kauer.E.(2007), “*Weapons Collection and Destruction Programmes in Bosnia and Herzegovina*”, p.80.

¹⁰⁷ Small Arms Survey 2010-11, Bosnia and Herzegovina, достапно на https://www.google.com/?gws_rd=ssl#q=Small+Arms+Project+in+April+2003+in+BiH (пристапено во јуни 2016 година).

¹⁰⁸ Banholzer.L.(2014), p.15.

Проект за итна демобилизација и реинтеграција

На барање на владините тела на БиХ, на почетокот од 1996 година Светската банка преку Меѓународното здружение за развој, дизајнираше Проект за итна демобилизација и реинтеграција (ПИДР) (The Emergency Demobilization and Reintegration Project (EDRP)) на борците кои учествуваа во војната. Основна цел на овој проект беше економската реинтеграција на раселените работници во цивилна работна сила која ќе биде помалку социјално зависна и повеќе економски продуктивна. Примарна таргет група се демобилизираните борци, додека пак секундарна таргет група се бегалците, жртвите и инвалидите од војната, невработените, вдовиците и сл.¹⁰⁹ Проценките говорат дека во моментот на започнување на имплементирањето на овој проект, половина од учесниците во конфликтот во БиХ се веќе демобилизирани.¹¹⁰ Со ПИДР беше предвидено да се создадат вработувања за околу 35.000 демобилизирани војници,¹¹¹ а за таа цел создадени се две Единици за имплементирање кои се сочинети од специјални агенти кои се задолжени за работа на терен и непосредна комуникација со лицата кои припаѓаат во таргет групите. За секој регион во федерацијата е одредено по еден агент.

ПИДР е составен од четири компоненти:

Развој на база на информации за пазарот на труд – оваа компонента опфаќа проширување и надоградба на базата на информации за пазарот на труд на ниво на локална самоуправа;

Советодавни услуги и услуги поврзани со процесот на барање на работа – оваа компонента опфаќа техничка помош во делот на советувањето и другите процеси поврзани со барање на работа;

Образовни услуги и услуги за дообука – оваа компонента опфаќа под-проекти за специјализирано образование и дообука;

¹⁰⁹ Pietz.T.(2004), p.33-34.

¹¹⁰ Ibid.p.34

¹¹¹ Heinemann-Gruder.A.&Pietz.T.&Duffy.S (2003), p.16.

Помош во менаџирањето – оваа компонента опфаќа техничка помош и останати добра потребни за создавање на две единици за менаџирање за потребите на ПИДР, една во Федерацијата БиХ, другата во Република Српска.¹¹²

ПИДР траеше до септември 1999 година, воедно беше успешен во овозможување на тренинг и друга помош за вкупно 23.323 лица, од кои повеќето беа демобилизирани војници. Од овие, 17.208 или 74% од лицата беа вработени. Од предвидените 20 милиони долари кои беа планирани за демобилизација на 35.000 лица, беа обезбедени само 8.5 милиони долари, кои беа доволни да се постигнат претходно посочените резултати.¹¹³

Пилот-проект за итно прераспоредување на работна сила

Пилот-проектот за итно прераспоредување на работна сила (ППИПРС)/(Pilot Emergency Labor Redeployment Project (PELRP)) е подржан од Светската банка се цел да се асистира во демобилизацијата и реинтеграцијата на војниците кои се распуштени во согласност со Мадридскиот договор од 1998 година. Согласно овој договор, завојуваните страни се согласија да ги редуцираат своите воени сили за 30%, односно 15% во 1999 година, и 15% во 2000 година.¹¹⁴ ППИПРС беше формиран во декември 2000 година, меѓутоа првите активности се случија во 2001 година, речиси 3 години после договореното во Мадрид. Двете основни цели на ППИПРС беа : прво, да овозможи начин на самобитно егзистирање на поранешните борци и истите да ги интегрира во економски активното население; и второ, тестирање на разни мерки на пазарот на труд за поттикнување на вработувањето и создавање на мали бизниси, обука и консултантски услови за демобилизираните борци.¹¹⁵ Редуцирањето на воените сили во 1999 и 2000 година резултираше со распуштање на околу 12.000 војници, поточно 7.384 од страна на Федерацијата БиХ и 4.645 од страна на Република

¹¹²Benus.J.&Rude.J.&Patrabansh.S.(2001), "Bosnia and Herzegovina: Impact of the Emergency Demobilization and Reintegration Project", US Department of Labor & Bureau of International Affairs & Office of Foreign Relations, p.3-4.

¹¹³ Heinemann-Gruder.A.&Pietz.T.&Duffy.S (2003), p.19.

¹¹⁴ Pietz.T.(2004), p.45.

¹¹⁵ Ibid.

Српска. Заклучно со есента 2002 година, 7.926 лица ги имаа исполнето критериумите да бидат третираны со ПШИПРС.¹¹⁶

ПШИПРС е составен од четири компоненти:

Обука на работно место и вработување – оваа компонента опфаќа процес каде компаниите овозможуваат обука на демобилизираните војници со времетраење до една година, и потоа нудат можност за нивно вработување. Со оваа мерка реализирани се вкупно 710 договори и вработени се 1.493 лица (826 лица од Федерацијата БиХ и 667 лица од Република Српска).¹¹⁷

Самовработување во земјоделството – оваа компонента опфаќа доделување на одредени неопходни сегменти за функционирање во земјоделството и сточарството. Демобилизираните војници добиваа добиток, обработливо земјиште, механизација и сл.. Со оваа мерка реализирани се 768 договори и вработени се 5.405 лица (4057 лица од Федерацијата БиХ и 1.348 лица од Република Српска).¹¹⁸

Самовработување во мали претпријатија – оваа компонента опфаќа помош во делот на самовработувањето на демобилизираните војници во мали претпријатија, поточно советодавни услуги и доделување на опрема и техника за отпочнување на сопствен мал бизнис. Со оваа мерка реализирани се 154 договори и вработени се 193 лица (52 лица од Федерацијата БиХ и 141 лице од Република Српска).¹¹⁹

Институционална едукација и тренинг – со оваа компонента се опфатени мерки за доедукација и тренинг на демобилизираните војници, поточно доделување на одредени стипендии кои можат да се искористат во оваа насока. Со ова мерка реализирани се 176 договори и стручно дообучени/доедуцирани се 188 лица.¹²⁰

¹¹⁶ Heinemann-Gruder, A. & Pietz, T. & Duffy, S (2003), p.21.

¹¹⁷ World Bank (2005), "Implementation Report for PELRP in BiH", Report No.31344, p.21.

¹¹⁸ Ibid.p.23.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid.p.22.

Заклучно со летото 2003 година, ППИПРС помогна кај 40-50% од лицата кои ги имаа исполнето критериумите за третман со овој проект.¹²¹

Транзициона помош за поранешните борци во БиХ овозможена од Меѓународната организација за миграција

Меѓународната организација за миграција (МОМ)/(International Organization for Migration (ИОМ)) иницираше проект за Транзициона помош за поранешните борци (ТППБ) во БиХ/(Transitional Assistance to Former Soldiers (ТАФС) in BiH). Таргет група на ТППБ беа воени лица и цивили кои служеле во армијата и Министерството за одбрана на БиХ заклучно со април/мај 2002 година. Со помош на ОБСЕ и СС, заедничката воена комисија се согласи на редуцирање на воените припадници на БиХ, поточно Федерацијата се согласи да редуцира 8.936 (од вкупно 22.496) воени лица (6.436 Бошњаци и 2.500 Хрвати), додека пак Република Српска се согласи да редуцира 1.692 (од вкупно 8.292) воени лица. На воените лица кои доброволно се согласија да се повлечат од армијата и Министерството за одбрана им беше понудено одреден паричен надоместок.¹²² Основната цел на ТППБ е да го олесни процесот на трансформација од воено во цивилно лице на оние кои доброволно ги напуштија воените капацитети на БиХ, односно да придонесе за нивна помала финансиска зависност и општествена некомпатибилност. За оваа цел се преземаа активности кои опфаќаа регистрирање на профилот на војници и создавање база на податоци, информирање и советување за пост-воените можности, подобрување на вештините потребни за пазарот на труд се со цел стекнување одредена одржливост на вработувањето, и сл..

ТППБ е составен од три компоненти:

Образование – се овозможува комплетирање и надоградување на образованието (стручна обука, средношколска и универзитетска наобразба, јазици,

¹²¹ Heinemann-Gruder.A.&Pietz.T.&Duffy.S (2003), p.24.

¹²² Ibid.p.26.

компјутери и др.) на лицата кои не успеале истото да го реализираат пред почетокот на конфликтот.¹²³

Пакет мерки за трговија и земјоделство – оваа компонента се базира на претходна физибилити студија која говори дека најголема заинтересираност кај демобилизираните воени лица има токму во овие две сфери. Во таа насока заинтересираните имаат можност да добијат советодавни услуги како и логистика за остварување на сопствените интереси во овие сфери.¹²⁴

Обука и позиционирање на работното место – оваа компонента се однесува на специјална обука за потребните работни позиции каде потенцијален кадар се демобилизираните воени лица, како и за специфичноста во однос на пристапот/позиционирањето кон овие работни места од страна на овие лица.¹²⁵

ТППБ во своето четиригодишно постоење (април 2000- март 2004 година) успеа да ги постигне следниве резултати. Регистрирани беа вкупно 7.915 демобилизирани воени лица од кои интервјуирани беа 5.928. Од интервјуираните, реинтегрирани се 2.962 лица а уште 843 останаа во процес на реинтеграција.¹²⁶

Заклучок

Генералната оценка за Дејтонскиот мировен договор е дека ја постигна основната цел, го прекина крвавиот конфликт во БиХ, меѓутоа постконфликтното видување, особено од аспект на РДР е малку поинакво. Тобиас Питц посочува дека круцијална грешка претставува невметнувањето на РДР регулативи во самиот договор и неназначувањето на одредена меѓународна организација/агенција надлежна за тој сегмент.¹²⁷ Времетраењето на РДР програмите во најголем дел од случаите трае од една до две години, меѓутоа случајот со БиХ е еден од исклучоците и трае цели 12 години (1995-2007 година).¹²⁸ Ричард Холбрук, како една од водечките фигури во Дејтон, вели дека направена е голема грешка што не се демобилизирани сите воени

¹²³ Ibid.p.27.

¹²⁴ Ibid.p.28.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ <http://www.iom.ba/TADS1.html> (пристапено во јуни 2016 година).

¹²⁷ Pietz.T.(2004), p.65.

¹²⁸ Banholzer.L.(2014), p.9.

структури во БиХ заедно и што целиот тој процес не е ставен под ингеренции на НАТО.¹²⁹ За импресиите од својот мандат како Заменик висок претставник во БиХ, говори и Грахам Деј, кој посочува дека во БиХ сè уште постојат полудемобилизирани, воено-обучени, невработени и трауматизирани лица, појава карактеристична особено за руралните средини, а кога на ова ќе се додаде и фактот за лесно достапното нелегално оружје, може да се заклучи дека општеството се соочува со сериозен безбедносен ризик. Тој посочува дека неретко овие лица се користат за спроведување на валкани политички агенди и криминални активности во БиХ и во регионот.¹³⁰ Постконфликтните општества секогаш се соочуваат со голем предизвик кога треба да посочат колкав е бројот на лица кои спаѓаат во категоријата “поранешен борец“, во таа насока Тамара Шмидлинг има интересно видување, таа во свое интервју во 2012 година вели дека околу 80% од мажите во БиХ кои се над 37 години старост спаѓаат во оваа категорија.¹³¹ Питц, забележува дека во делот на спроведувањето на РДР програмите во БиХ не се обрнува внимание на одредени суштински сегменти како половата застапеност, во оваа насока додава дека 10% од учесниците во конфликтот се жени. Тука ги посочува појавите на семејно насилство и посттрауматскиот синдром кај учесниците во конфликтот, сегменти на кои воопшто не се обрнува внимание, а се многу важни за комплетното/успешно реинтегрирање во секојдневниот живот.¹³² Еклатантен пример за различните искуства на воените ветерани во БиХ е интервју на еден поранешен борец каде посочува како со нетрпение чека да заврши конфликтот за да може да се врати на нормалниот живот, да се дообразува и вработи, а паралално го посочува примерот на неговиот пријател кој има различни очекувања, односно придобивки од учеството во конфликтот, имено и покрај тоа што човекот не се стекнал со инвалидитет, тој успеал да стекне одреден финансиски надоместок за таа намена.¹³³ Овој пример е само еден показател за реалната реинтегративна состојба на постконфликтниот период во БиХ.

¹²⁹ Pietz.T.(2004), p.65.

¹³⁰ Ibid.p.68.

¹³¹ Berdak.O.(2014), “*Reintegrating Veterans in Bosnia and Herzegovina and Croatia: Citizenship and gender effects*”, Women’s Studies International Forum 49, p.52.

¹³² Pietz.T.(2004), p.67.

¹³³ Berdak.O.(2014),p.53.

Честопати во про-западната литература можеме да сретнеме дека БиХ се вбројува во успешните РДР приказни, особено во делот на разоружувањето и демобилизацијата,¹³⁴ меѓутоа состојбата на терен не ги оправдува во целост овие искази. Најголемиот дел од нелегалното оружје кое циркулира во БиХ потекнува токму од тој период, а демобилизацијата е спроведена крајно неорганизирано, без соодветен план и подготовка. Реинтеграцијата сепак е најкомплицираниот сегмент од РДР процесот, самиот факт дека во БиХ има голем број на лица кои треба да подлежат на оваа мерка дополнително ја комплицира ситуацијата. Обидите на властите во БиХ во оваа насока најчесто се во зависност од меѓународната поддршка, од причина што голем дел од индустриските и стопанските капацитети во кои работела сега веќе поранешните борци, се генерално онеспособени после потпишувањето на мировниот договор.¹³⁵

2.2. РДР во Косово

Воениот конфликт во Косово завршува со потпишувањето на Кумановскиот договор на 9 јуни 1999 година, кој впрочем претставува воено-технички договор помеѓу НАТО и владите на СР Југославија и Србија.¹³⁶ Овој договор практично значи крај на 78 дневното бомбадирање на НАТО врз СР Југославија, и овозможи повлекување на југословенската војска и позиционирање на меѓународни вооружени сили на Косово. Ден после потпишувањето на договорот во Куманово, на 10 јуни 1999 година, Советот за безбедност при ОН ја донесува Резолуцијата 1244 со која се создава легална рамка за администрирање на Косово под јурисдикција на ОН, поточно се воспоставува Привремена административна мисија на ОН на Косово (МОНК) / United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK). Една од првите

¹³⁴ Banholzer.L.(2014), p.15.

¹³⁵ Kapetanovic.A., "Lijepa fabrike, lijepo gore", интернет страна на Дани (архива) 28.07.2000, <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/165/t16502.htm> (пристапено во јуни 2016 година).

¹³⁶ <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm> (пристапено во август 2016 година).

задачи на МОНК беше надгледувањето на процесот на демилитаризација и трансформација на Ослободителната војска на Косово (ОВК).¹³⁷

Од перспектива на РДР, поле на интерес во случајот со Косово е ОВК и останатите албански паравоени структури. Бројот на припадници на ОВК во периодот на конфликтот се проценува на 18.000 – 20.000,¹³⁸ додека после завршувањето на непријателствата регистрирани се 25.723 поранешни борци.¹³⁹

Разоружување

Резолуцијата 1244 ги обврза на разоружување припадници на албанските паравоени формации на Косово,¹⁴⁰ а на 20 јуни 1999 година беше потпишан договор помеѓу НАТО и водството на ОВК, за демилитаризација и трансформација на ОВК.¹⁴¹ Иницијалното разоружување, како и демобилизацијата на ОВК, беше предвидено во период од три месеци од потпишувањето на договорот. Во тој период НАТО силите на Косово (КФОР) успеаа да соберат околу 9.000 парчиња на мало оружје, 800 парчиња на јуришно оружје, 300 против-тенковски мини, 1.200 мини, 178 минофрлачи, 27.000 рачни бомби, 1.000 килограми експлозив и преку 5 милиони парчиња на муниција.¹⁴²

Дополнителни активности за разоружување на населението во Косово се спроведуваат во наредниот период. Во оваа насока може да се спомене интензивната соработка помеѓу КФОР, МОНК и косовската полиција која започнува во 2001 година, а се однесува на делот на конфискување на нелегално оружје врз база на разознавачки информации, криминални истраги и рутински проверки. Заклучно со 2003 година оваа активност резултира со заплена на повеќе од 4.600 парчиња на оружје и околу 700.000 парчиња на муниција.¹⁴³

¹³⁷ Bekaj.R.A.(2010), *“The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country”*, Berghof Conflict Research, Berlin, p.27.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Barakat.S.&Ozerdem.A.(2005), *“Impact of the Reintegration of former KLA combatants on the post-war recovery of Kosovo”*, International Journal of Peace Studies,p.30.

¹⁴⁰ UN Security Council, Resolution 1244, Article 15.

¹⁴¹ Bekaj.R.A.(2010), p.28.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Petry.J.(2004), p.8.

Силите на КФОР заедно со МОНК организираа три едномесечни програми за амнестирање на нелегалното оружје, каде граѓаните кои поседуваа нелегално оружје можеа да го предадат истото без било какви правни консеквенци и притоа нивниот идентитет да остане анонимен. Овие програми се спроведоа во мај-јуни 2001 година, март-април 2002 година, и септември-октомври 2003 година.¹⁴⁴ Резултатите од истите се следниве: мај-јуни 2001 – околу 400 пушки, 65 пиштоли, 21 против-тенковски мини, 16 ракетни проектили, околу 200 рачни бомби, или вкупно 775 парчиња на мало и лесно оружје и околу 31.000 париња муниција; март-април 2002 година – 393 пушки, 74 пиштоли, 22 јуришни пушки, 1 минофрлач, 43 против-тенковски мини, 7 ракетни проектили, 658 рачни бомби, 51 мина, или вкупно 1.249 парчиња на мало и лесно оружје и 58.771 парчиња муниција;¹⁴⁵ септември-октомври 2003 година – 155 парчиња на мало и лесно оружје.¹⁴⁶

Во 2003 година паралелно со третата акција за амнестирање на нелегалното оружје, УНДП спроведе Проект за контрола на нелегалното мало оружје (КНМО) / The Illicit Small Arms Control Project (ISAC), кој имаше за цел да го сензитивизира населението за проблемот со нелегалното оружје, да помогне во разоружувањето на населението, да ги намали негативните ефекти од истото, да го зајакне учеството на политичките елити во решавањето на овој проблем, како и да ги промовира развојните проекти на локално ниво.¹⁴⁷

Демобилизација и реинтеграција

Демобилизацијата и реинтеграцијата на борците на ОВК и останатите паравоени албански структури на Косово на почетокот претставуваше невозможна мисија, а главана причина беше геополитичката констелација во регионот. Меѓународната заедница цврсто застана зад ставот за прекин на непријателствата на Косово, а тоа беше доволен гарант за комплементарниот след на нештата во однос на постконфликтното делување, вклучувајќи го и процесот на РДР. Потребата од

¹⁴⁴ Ibid.p.9.

¹⁴⁵ Khakee.A.&Florquin.N.(2003), "Kosovo and the Gun – A Baseline Assessment of Small Arms and Light Weapons in Kosovo", Small Arms Survey, p.22.

¹⁴⁶ Di Lellio.A., "SALW Report", p.5. , достапно на интернет страна <http://www.annadilello.com/wp-content/uploads/2013/10/SALW-draft-final.pdf> (пристапено во септември 2016 година).

¹⁴⁷ Perry.J.(2004), p.8-9.

воспоставување на мир водеше кон одредени залагања на меѓународниот фактор во делот на демобилизацијата и реинтеграцијата на борците, а правниот легитимитет во тие моменти се црпеше од следниве документи: Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН; Договорот за демилитаризација и трансформација; Регулацијата на МОНК 1999/8; Декларација за принципите на командантот на КФОР; и уставната рамка на Косово.¹⁴⁸

После завршувањето на конфликтот регистрирани се вкупно 25.723 поранешни борци на ОВК. Според Баракат&Озердем, најголемиот дел од овие борци се на возраст од 20-40 години, претежно едуцирани лица/мажи со семеен статус, а 3% од нив се жени.¹⁴⁹

Првиот конкретен чекор за реинтеграција на разоружаните и демобилизирани припадници на ОВК и останатите паравоени групации, е формирањето на Косовскиот заштитен корпус (КЗК) / Kosovo Protection Corps (КРС) кој е официјализиран со Регулацијата на МОНК 1999/8 донесена на 20 септември 1999 година. КЗК е предвидено за делува како единица за цивилна заштита и спасување, со следниве ингеренции: да делува при природни катастрофи; потраги и спасување; хуманитарно делување во изолирани области; помош при деминирање; помош во ре-изградба на инфраструктура и заедници. КЗК е составен од 5.000 лица, 3.000 активен состав и 2.000 резервисти.¹⁵⁰ Проценката е дека 70% од припадниците на КЗК се поранешни борци на ОВК.¹⁵¹ Голем дел од припадниците на КЗК се трансформираа во безбедносните сили на Косово кои се формираа во 2009 година.¹⁵²

¹⁴⁸ Qehaja.R.&Kosumi.K.&Qehaja.F.(2010), *“The process of demobilization and integration of former Kosovo Liberation Army members – Kosovo’s perspective”*, Kosovar Centre for Security Studies,p.2.

¹⁴⁹ Barakat.S.&Ozerdem.A.(2005), p.30.

¹⁵⁰ UNMIK/Regulation 1999/8, интернет страна http://www.unmikonline.org/regulations/1999/re99_08.pdf (пристапено во септември 2016 година).

¹⁵¹ Bekaj.R.A.(2010), p.31.

¹⁵² Clewlow.A.(2010), *“Kosovo’s Security Transition – A Critical Study into the Establishment of the Kosovo Security Forces”*, Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, p.15.

Како дел од мандатот на МОНК во 1999 година се формираше и Полиција на Косово (ПК) / Kosovo Police Service (KPS) која на почетокот броеше 7.000 припадници, од кои 25% поранешни припадници на ОВК.¹⁵³

Активностите за помош на демобилизираните борци беа препуштени на МОМ која за таа цел формираше механизам за Информативно советување и упатување (ИСУ) / Information Counseling and Referral Service (ICRS). ИСУ активностите вклучуваа програми за вработување преку стручна обука и тренинг на работно место, како и развој на претпријатија. Во 2000 година ИСУ вклучува и т.н. психо-социјална терапија. Според оценките, регистрирани се 16.229 лица кои треба да добијат социо-економска помош за реинтегрирање, заклучно со 2005 година со ИСУ опфатени се 15.596 поранешни борци.¹⁵⁴

Заклучок

РДР процесот во Косово е специфичен на свој начин, за кој има и позитивни и негативни коментари, што впрочем е карактеристика за најголемиот број на РДР процеси ширум светот. Спецификата на овој случај се должи на фактот дека РДР процесот се спроведува само на една од завојуваните страни, ОВК и останатите помали паравоени албански структури, кои себе си се сметаат за победници во тој конфликт. Овие лица негуваат иста култура и вредности, карактеристика која оди во прилог на спроведувањето на РДР. Позитивна околност во случајот со Косово е тоа што сите елементи на РДР се инкорпорирани во дадени правни рамки и регулативи, позади кои стои меѓународната заедница.

Според постигнатите резултати, најголем број на критики треба да се препишат на делот на разоружувањето. Истражувањата на УНДП велат дека кај населението на Косово циркулираат 333.000 - 460.000 парчиња на оружје, од кои само околу 20.000 легално регистрирани.¹⁵⁵ Ако се споредат бројките од собраното оружје во активностите за разоружување (во сите акции околу 20.000), со претходно посочените бројки, многу лесно може да се воочи ефикасноста на овие активности.

¹⁵³ Bekaj.R.A.(2010), p.31.

¹⁵⁴ Barakat.S.&Ozerdem.A.(2005), p.32.

¹⁵⁵ Perry.J.(2004), p.7.

Дополнително, ако се има предвид бројот на лица кои официјално се признати како контрибутори во војната (55.637 лица),¹⁵⁶ лесно може да се констатира малата ефикасност на процесот на разоружување во Косово.

Демобилизацијата на ОВК се спроведе генерално успешно, и целиот тој процес беше под ингеренции на КФОР, меѓутоа останаа сомневањата дека одредени групации и припадници на КЗК учествуваа во конфликтот во Македонија и немирите во Јужна Србија.¹⁵⁷ Доколку сомневањата се потврдни, очигледно е дека нема голема корист од официјалното демобилизирање, особено не, ако тие лесно може да се мобилизираат повторно.

Реинтеграцијата е оценета како иновативна, флексибилна и амбициозна благодарение на меѓународната заедница која обезбеди соодветна можност за повторно интегрирање на поранешните борци во нормален животен тек.¹⁵⁸ Позитивна околност е фактот што таа се спроведуваше еднострано, и моменталната ситуација овозможи значителна иницијална интеграција во безбедносниот сектор. Најголемите проблеми во делот на реинтеграцијата генерално се јавуваат во финансиската рамка, а случајот со Косово не беше исклучок. Впечаток е дека реинтеграцијата се спроведе праволиниски во однос на ингеренциите на борците во структурата на ОВК. Ако на сето ова се додаде и политичката интеграција, може да се заклучи дека реинтегративниот процес на директно засегнатите е генерално успешен.

¹⁵⁶ 15 години после конфликтот официјално е регистриран бројот на лица кои се контрибутори. <https://cve-initiative.org/2015/10/05/demilitarization-in-kosovo-a-story-of-success/> (пристапено во септември 2016 година).

¹⁵⁷ Barakat.S.&Ozerdem.A.(2005), p.40.

¹⁵⁸ Ibid.

2.3. РДР во Сиера Леоне

Граѓанската војна во Сиера Леоне започна во март 1991 година и траеше до јануари 2002 година. Завојуваните страни ги сочинуваа: од една страна, Владата на Сиера Леоне со Вооружените сили на Република Сиера Леоне (BCPCL) / Republic of Sierra Leone Armed Forces (RSLAF), помогнати од Силите за цивилна одбрана (СЦО)/Civil Defence Forces (CDF) како автохтони сили, а од надворешните сојузници беа инволвирани Гвинејските сили, платеници од Јужна Африка (Executive Outcomes), Мониторинг група на економската заедница на западно африканските држави (МГЕЗЗАД) / Economic Community of West African States Monitoring Group (ECOMOG), Западно-африкански регионални вооружени сили предводени од Нигерија, и Британски сили ; и од другата страна, бунтовничката организација Революционерен обединет фронт (РОФ)/ Revolutionary United Front (RUF) помогната од Либерија, на кој му се приклучува една фракција од армијата на Сиера Леоне, т.н. Владејачки совет на вооружените сили (BCBC)/Armed Forces Ruling Council (AFRC).¹⁵⁹

На 22 октомври 1999 година, Советот за безбедност на ОН дава зелено светло за Мисијата на ОН во Сиера Леоне (МОНСЛ) / United Nation Mission in Sierra Leone (UNSMIL). Првичната бројка на војници кои ја сочинуваа мисијата беше 6.000, но во неколку наврати оваа бројка се зголемуваше, така во 2001 година МОНСЛ ја сочинуваат вкупно 17.500 војници и 260 воени набљудувачи.¹⁶⁰

На РДР процесот во Сиера Леоне му претходеа 4 мировни договори:

Абиџан мировни договори

Првиот обид за прекин на непријателствата се случува во 1996 година во Абиџан (Брегот на Слоновата Коска). Во февруари 1996 година се одржуваат претседателски избори во Сиера Леоне на кој победува Ахмад Теџан Кабах, кој набргу после доаѓањето на власт влегува во преговори со РОФ. Преговорите резултираат со

¹⁵⁹ Sesay.G.M & Suma.M (2009), "Transitional Justice and DDR: The case of Sierra Leone", International Center for Transitional Justice, p.5.

¹⁶⁰ <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamsil/background.html> (пристапено во јули 2016 година).

потпишување на Абиџан мировните договори во ноември 1996 година, на кои договорено е следното: амнестија на бунтовниците од РОФ; трансформација на РОФ во политичко движење; разоружување и демобилизација на РОФ; растурање на паравоените формации и регионалните сили ангажирани од власта; и создавање на Комисија за консолидирање на мирот (ККМ)/ Commission for the Consolidation of Peace (ССР). Несогласувањата околу функционирањето на ККМ доведува до повторно заострување на односите меѓу власта и РОФ. Во мај 1997 година новоизбраниот претседател е соборен од власт од армиски офицери кои потоа му нудат коалиција на РОФ, создавајќи го ВСВС.¹⁶¹

Конакри мировен план

Насилното соборување на Ахмед Теџан Кабах и создавањето на ВСВС беше доволна причина за вклучување на меѓународните/регионални актери во обид за разрешување на новонастанатата ситуација во Сиера Леоне. МГЕЗЗД во корелација со ОН и Африканската унија (АУ) покрена иницијатива за продолжување на преговорите од Абиџан и нормализирање на ситуацијата. Оваа иницијатива е наречена Конакри мировен план и истата е реализирана во Конакри (Гвинеја) на 22-23 октомври 1997 година. Целта на овој мировен план беше да се постигне договор во однос на враќањето на позиција на регуларно избраниот претседател Кабах, притоа да се одредат предуслови кои ќе водат кон прекин на непријателствата. Конакри мировниот план се состоеше од 8 точки: враќање на легитимната влада на Кабах на период од 6 месеци; прекин на огнот; соработка на ВСВС со МГЕЗЗД во однос на разрешување на санкциите; РДР на поранешните борци; обезбедување на хуманитарна помош; враќање на бегалците и раселените лица; имунитет и гаранции за лидерите кои учествуваа во насилното соборување на Кабах во мај 1997 година; модалитети за зголемување на авторитетот на системот/институциите на Сиера Леоне.¹⁶²

¹⁶¹ Dupuy, K. & Binns, H. M. (2007), "Power-sharing and Peace-building in Sierra Leone: Power-sharing Agreements, Negotiations and Peace Processes", Centre for the Study of Civil War, Oslo, p.11-13.

¹⁶² Комунике од состанокот во Конакри, United States Institute of Peace, достапно на интернет страна: http://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/sl_10231997.pdf (пристапено во јули 2016 година).

И покрај големите напори да се постигне мировно решение, Конакри мировниот план не се реализираше бидејќи ВСВС одби да се разоружа, а непријателствата продолжија. МГЕЗЗАД одлучи да употреби сила за враќање на легитимната власт на Кабах, а одговор на ВСВС беше напад на седиштето на МГЕЗЗАД во Фритаун (главен град на Сиера Леоне) во февруари 1998 година. Во мај 1998 година МГЕЗЗАД во контраофанзива го ослободува Фритаун и ги протерува силите на ВСВС/РОФ.

Ломе мировен договор

Во потрага по одржлив мир, меѓународните актери инволвирани во Сиера Леоне извршија притисок врз завојуваните страни за конечно прекинување на непријателствата. Резултат на ова, беа преговорите во Ломе (Того) помеѓу власта на Кабах и РОФ, а епилогот беше потпишување на Ломе мировниот договор на 7 јули 1997 година. Како и во претходните обиди за постигнување на одржлив мир, и овојпат беа дефинирани веќе познатите барања/точки: прекин на огнот/непријателствата; спроведување на РДР програмите; влегување на РОФ во власта; амнестија за борците и помош во нивното реинтегрирање. Во преговорите во Ломе за прв пат беа инволвирани претставници од граѓанското општество. Како и претходно, тешко одржливиот мир набргу заврши, а причина беше киднапирањето на припадници на ОН од страна на РОФ во мај 2000 година. Набргу после овој чин уапсен е лидерот на РОФ, Фодеј Санох, а немирите продолжуваат.¹⁶³

Абуџа протоколи

Набргу после апсењето на лидерот на РОФ, претставници од власта, од РОФ и од меѓународната заедница започнуваат нови преговори во Абуџа (Нигерија) за прекинување на конфликтот, всушност ова е одредено дополнување на Ломе мировниот договор. Резултатот од овие преговори се создавање на два протоколи како дополнување на договорот од Ломе, првиот се однесува во однос на прекиноот на огнот и е потпишан во ноември 2000 година, а вториот е потпишан во мај 2001 година и се однесува на разоружувањето на РОФ и СЦО, како и проширувањето на ингеренциите

¹⁶³ <http://www.c-r.org/accord-article/lom%C3%A9-peace-negotiations> (пристапено во јули 2016 година).

на власта во регионите кои беа под контрола на РОФ. Протоколите од Абуџа практично претставуваат и завршување на еднодеценискиот конфликт во Сиера Леоне.¹⁶⁴

РДР процесот во Сиера Леоне се состоеше од три фази, од кои првите две беа прекинати поради обновување на насилствата и воените дејствија, и истиот беше координиран и имплементиран од ОН и Националната комисија за разоружување, демобилизација и реинтеграција (НКРДР) / National Commission for Disarmament, Demobilization and Reintegration (NCDDR). Првата фаза се спроведе во периодот септември – декември 1998 година, оваа активност беше планирана во поголем обем, но поради непочитување на одлуките за прекин на огнот и обновување на непријателствата истата се спроведе само делумно. Втората фаза се спроведе во периодот октомври 1999 – мај 2000 година. Оваа фаза практично започна со потпишувањето на Ломе мировниот договор, и истата беше прекината со немирите во мај 2000 година кои избија како резултат на киднапирањето на претставниците на ОН и апсењето на лидерот на РОФ. Во периодот помеѓу втората и третата фаза, се одвиваат активности во делот на разоружувањето, но истите беа со помал интензитет. Оваа фаза е т.н. меѓу-фаза и се одвива во периодот мај 2000 – мај 2001 година. Третата фаза се спроведе во периодот мај 2001- јануари 2002 година, и практично го означил крајот на деценискиот крвав конфликт во Сиера Леоне.¹⁶⁵

Четиригодишното етапно спроведување на РДР во Сиера Леоне резултирало со разоружување и демобилизација на 72.490 борци, и собрано и уништено 42.300 парчиња на оружје и 1.2 милиони парчина на муниција, а демобилизирани се 71.043 борци.¹⁶⁶

На табелите кои следуваат може детално да се погледне исходот на процесот на разоружување и демобилизација во секоја од фазите.

¹⁶⁴ Sesay.G.M & Suma.M (2009), p.11.

¹⁶⁵ Solomon.C.&Ginifer.J.(2008), "*Disarmament, Demobilization and Reintegration in Sierra Leone*", Centre for International Cooperation and Security, p.8-10.

¹⁶⁶ Tushi.T.&Meek.S., "*Disarmament and Demobilization in Sierra Leone*", p.33. достапно на <https://www.google.com/#q=DISARMAMENT+AND+DEMOBILISATION+Thokozani+Thusi+and+Sarah+Meek> (пристапено во јули 2016 година).

Разоружување во Сиера Леоне					
Организации	Фаза 1 (сеп-дек 1998)	Фаза 2 (окт1999 -апр 2000)	Меѓу фаза (мај 2000-мај 2001)	Фаза 3 (мај2000 -јан 2002)	Вкупно
РОФ	187	4.130	768	19.267	24.352
ВСВС	0	2.129	445	0	2.574
Поранешни припадници на армијата на Сиера Леоне	2.994	2.366	593	0	5.953
СЦО	2	8.800	524	28.051	37.377
Останати (паравоени формации)	0	1.473	298	463	2.234
Вкупно	3.183	18.898	2.628	47.781	72.490

Извор: НКРДР 2002

Табела бр.2

Демобилизација во Сиера Леоне					
	Фаза 1 (сеп-дек 1998)	Фаза 2 (окт1999 -апр 2000)	Меѓу фаза (мај 2000-мај 2001)	Фаза 3 (мај2000 -јан 2002)	Вкупно
Деца	189	1.982	402	4.272	6.845
Возрасни	2.994	15.469	2.226	43.509	64.198
Вкупно	3.183	17.451	2.628	47.781	71.043

Извор: НКРДР 2002

Табела бр.3

Реинтеграцијата во Сиера Леоне се реализираше релативно успешно гледано од квантитативен аспект, имено 64.545 борци се реинтегрирани, од кои 6.845 се деца.¹⁶⁷ Ако се земе во предвид бројот на разоружани и демобилизирани борци, процентот на реинтегрирани лица е на задоволително ниво.

¹⁶⁷ Solomon.C.&Ginifer.J.(2008), p.14.

Заклучок

РДР процесот во Сиера Леоне генерално се смета како успешен, особено во делот на разоружувањето и демобилизацијата.¹⁶⁸ Овие констатации се должат на квантитативната призма, но ако процесот се елаборира од друг аспект може да се воочат недостатоците кои ја засенуваат успешноста на истиот. Имплементацијата на целиот процес беше пропратена со недоверба помеѓу засегнатите страни, што резултираше со минирање на обидите за постигнување на мировно решение, преку непочитување на прекиот на огнот и взаемно обвинување за продолжувањето на непријателствата. Финансиската рамка предвидена за имплементација на РДР беше редуцирана, имено од предвидените 50 милиони американски долари, во оптег беа ставени само 31.5 милиони, сегмент кој негативно се рефлектираше во однос на ефикасноста на крајниот резултат. Не беше земен во предвид фактот за конфликтните случувања во регионот, така одредени структури лесно ја преминуваа границата и создаваа дополнителни безбедносни импликации во Либериа и Брегот на слоновата коска. Постоеше недоволна координација во делот на ре-вметнувањето, односно во оној период меѓу демобилизацијата и реинтеграцијата, средствата кои беа доделени како почетна помош беа искористени во погрешна насока, честопати за набавка на оружје и хонорар за војување. Недостаток во координацијата помеѓу актерите директно вклучени во РДР, особено на НВО, појава која резултираше со дуплирање на активности и помала ефикасност. Ако може да се компарира секој елемент на РДР засебно, тогаш најголемите потешкотии вообичаено се во делот на реинтеграцијата, во таа насока во овој случај критиките се упатени во делот на несоодветното спроведување на поддршката за вработување, поточно тренингот и стручната обука.

Меѓународната заедница не успеа да ги промени причините поради кои Сиера Леоне се соочи со децениски крвав конфликт, властите и понатаму останаа корумпирани, “шефовите“ и понатаму останаа на власт, правниот систем остана

¹⁶⁸ Sesay.G.M & Suma.M (2009), p.33.

нефункционален, невработеноста е голема, и постои голема разочараност од процесот на постконфликтна реконструкција.¹⁶⁹

Во продолжение следува табеларно компаративно согледување.

¹⁶⁹ Freeman.C.F.(2008), *“The Failures of Post-Conflict Reconstruction in Sierra Leone and The Threat to Peace”*, University of Notre Dame, p.8.

Табела бр.4 РДР Компарација	Македонија	Босна и Херцеговина	Косово	Сиера Леоне
<i>Инволвиран страни</i>	Македонски безбедносни сили Vs Ослободителна национална армија (ОНА)	Босанско- муслимански сили Vs Армија на Република Српска Vs Хрватски сојуз за одбрана	СР Југославија Vs Ослободителна војска на Косово (ОВК) & НАТО	Вооружени сили на Сиера Леоне & Сили за цивилна одбрана Vs Революционерен обединет фронт (РОФ)
<i>Времетраење на конфликт</i>	февруари – август 2001 година	април 1992 - ноември 1995 година	февруари 1998– јуни 1999 година	март 1991- јануари 2002
<i>Постигнат договор за прекин на непријателствата</i>	Охридски рамковен договор (13.08.2001)	Дејтонски мировен договор (ноември 1995)	Кумановски договор (09.06.1999)	Абиџан мировен договор (1996); Конакри мировен план (1997); Ломе мировен договор (1997); Абуџа протоколи (2000/2001).
<i>Меѓународно присуство во постконфликтен период</i>	НАТО; ЕУ.	ОН; НАТО; ЕУ; Меѓународна организација за миграција; Светска банка.	ОН; НАТО; ЕУ; Меѓународна организација за миграција.	ОН; АУ; Велика Британија.

РДР компарација	Македонија	Босна и Херцеговина	Косово	Сиера Леоне
<i>Официјален РДР процес</i>	Во Рамковниот договор се споменуваат само првите две компоненти на РДР, разоружувањето и демобилизацијата кои се однесуваат само на едната од завојуваните страни.	Во Дејтонскиот договор не постои регулатива која се однесува директно на РДР процесот. РДР програмите се иницирани од меѓународните претставници, и спроведени се сите три компоненти.	Кумановскиот договор има воено-технички карактер и не вклучува регулативи во делот на РДР. Правниот легитимитет за РДР во Косово се добива од Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН; Договорот за демилитаризација и трансформација; Регулацијата на МОНК 1999/8; Декларација за принципите на командантот на КФОР; и уставната рамка на Косово.	РДР процесот е составен дел во сите обиди за прекин на конфликтот: Абиџан мировен договор (1996); Конакри мировен план (1997); Ломе мировен договор (1997); Абуџа протоколи (2000/2001).

Табела бр.5

РДР компарација	Македонија	Босна и Херцеговина	Косово	Сиера Леоне
<i>Разоружување</i>	<p>-“Суштинска жетва“ (НАТО) 27.08-26.09.2001 собрани 3.875 парчиња на оружје и околу 400.000 парчиња муниција.</p> <p>- “Амнестија на оружјето“ 01.11.-15.12.2003 собрани 7.571 парчиња на оружје и околу 100.000 парчиња муниција.</p> <p>- “Акција на МВР“ 06.2010-06.2011 собрани 26 парчиња на оружје.</p>	<p>- Ад-хок конфискација на нелегално оружје (НАТО) 1996-1998 година.</p> <p>- “Операција жетва“ (НАТО) 1998-1999 година.</p> <p>- “Проект жетва“ (НАТО) 1999 – 2000 година, собрани и уништени околу 20.000 парчиња на оружје и околу 7.5 милиони парчиња муниција.</p> <p>- “Бирај живот без оружје“ септември 2013-декември 2014 година.</p>	<p>- Тримесечна акција на НАТО веднаш после завршувањето на конфликтот, собрано 34.478 парчиња на оружје (од кои 27.000 рачни бомби) и околу 5 милиони парчиња муниција.</p> <p>- КФОР и МОНК организираа три едномесечни акции за амнестирање на оружје, мај-јуни 2001 година, март-април 2002 година, и септември-октомври 2003 година. Собрани се околу 2.200 парчиња на оружје и околу 90.000 парчиња муниција.</p>	<p>РДР процесот во Сиера Леоне се одвива во три фази, од кои првите два обиди се прекинати поради обновување на непријателствата. Прва фаза, септември – декември 1998 година; втора фаза, октомври 1999 – мај 2000 година; меѓу фаза, мај 2000 – мај 2001 година; трета фаза мај 2001 – јануари 2002 година. Етапното разоружување резултираше со собрано и уништено 42.300 парчиња на оружје и 1.2 милиони парчиња на муниција.</p>

Табела бр.6

РДР компарација	Македонија	Босна и Херцеговина	Косово	Сiera Леоне
<i>Демоблизација</i>	<p>- ОНА официјално се демобилизира на 27.09.2001.</p> <p>- Единицата за брза интервенција – “Лавови“ се демобилизира во јануари 2003 година.</p>	<p>Демобилизацијата во БиХ се спроведе делумно под ингеренции на меѓународните фактори. Проектот ПИДР придонесе за демобилизација на оние структури кои не се самораспуштија по наредба на сопствените штабови.</p>	<p>Демобилизацијата на ОВК беше спроведена после потпишувањето на Договорот за демилитаризација и трансформација, кој практично претставуваше меѓународен гарант. После завршувањето на конфликтот регистрирани се вкупно 25.723 поранешни припадници на ОВК.</p>	<p>Четиригодишното етапно имплементирање на РДР резултирало со демобилизација на 71.043 борци, од кои 6.845 од нив се деца.</p>

Табела бр.7

РДР компарација	Македонија	Босна и Херцеговина	Косово	Сиера Леоне
<i>Реинтеграција</i>	<p>Завршувањето на конфликтот не го промовираше реинтегративниот сегмент во официјална правна/ институционална рамка според која требаше да се постапува. Реинтеграцијата во Македонија се спроведе како општествена потреба. Поранешните борци од редот на безбедносните сили, оние кои ги исполнуваа критериумите се трансформираа во редовните безбедносни сили. Дел поранешните борци од ОНА се интегрираа согласно ОРД.</p>	<p>Реинтеграцијата во БиХ се спроведе преку неколку проекти иницирани од меѓународната заедница.</p> <p>-“Проект за итна демобилизација и реинтеграција“ кој овозможи тренинг и обука на 22.323 поранешни борци, од кои 17.208 беа вработени.</p> <p>-“Проект за итно прераспоредување на работна сила“ кој овозможи соодветен тренинг и обука на 7.926 поранешни борци.</p> <p>-“Транзициона помош за поранешните борци“, проект кој придонесе за реинтеграција на околу 3.000 лица.</p>	<p>Реинтеграцијата во Косово беше солидно организирана благодарение на меѓународниот фактор и околноста дека генерално истата се спроведе само кај една од завојуваниите страни. Примарен чин за реинтегрирање беше формирањето на КЗК, а подоцна и формирањето на ПК. Исто така голем придонес даде иницијативата на МОМ, која формираше механизам за информативно советување и упатување кој вклучува стручна обука и тренинг на работно место, развој на претпријатија, и психо-социјална терапија.</p>	<p>Во Сиера Леоне имплементирани се проекти за социјално, економско и психолошко реинтегрирање на поранешните борци. Свкупните напори во оваа сфера резултираа со реинтеграција на 64.545 поранешни борци.</p>

Табела бр.8

Дел 3

**Детектирање на РДР елементите во
постконфликтна Македонија**

3.1. Консолидирање на македонската држава: индикатори за случувањата во 2001 година

Дисолуцијата од поранешната Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ) резултираше со бројни предизвици во однос на консолидирањето на независната македонската држава, вклучувајќи ги и сензитивните прашања со меѓуетнички предзнак. Своевидната тензија меѓу Македонците и македонските Албанци¹⁷⁰ стана извесна после осамостојувањето, а основата за ваквиот развој на настаните лежеше во концепирањето на новата македонска државност. Перцепциите беа различни, од една страна македонската заедница беше задоволна поради стекнатата независност, вклучително и начинот на кој се случи истата, без воени дејствија, но од друга страна пак, над сето тоа тежнееше енигмата во однос на политичко-безбедносните прашања со соседните земји кои по автоматизам се наметнаа. Албанската заедница се најде во една условно кажано понезавидна ситуација во која, од една страна преку осамостојувањето на Македонија ја одбегнаа судбината да бидат под јурисдикција на владеењето на Слободан Милошевиќ, а од друга страна требаше да се соочат со фактот дека се малцинство во новата независна држава и дека треба практично се одделат од Косово/Приштина, што впрочем претставува центар на албанската заедница во рамките на поранешна Југославија.

Декларацијата за независност на Македонија (25.01.1991) која беше усвоена од тогашниот Парламент претставуваше предвесник на референдумот за осамостојување на Македонија (08.09.1991) кој успешно беше реализиран и покрај бојкотот од страна на албанскиот електорат во земјата.¹⁷¹ Новоформираната парламентарна демократија (17.11.1991) уште на самиот почеток се соочува со разни негирања од страна на албанската заедница, а како главна причина за таквиот игнорантски однос беше Преамбулата од новиот Устав во која стоеше “Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија“. Очекувањата на Албанците во однос на концепирањето на

¹⁷⁰ Во понатамошниот текст “Албанци“.

¹⁷¹ Од вкупно 1.495.626 гласачи излегле 1.132.981 (71.85%), од кои 1.079.308 (95.09%) се изјасниле за осамостојување на Македонија.

новата држава се движеа во таа насока дека како доминантна заедница од малцинствата треба да добијат еден поинаков третман, односно еден т.н. партнерски статус во државотворниот процес.¹⁷² И покрај тоа што Уставот на РМ од 1991 година беше проследен со позитивни коментари од меѓународно докажани експерти, вклучувајќи ја и европската Комисијата за арбитража која беше водена од истакнатиот уставен експерт Роберт Бадинтер, и притоа во креирањето на истиот учествуваа и експерти од албанската заедница, тој не беше прифатен од албанскиот електорат.¹⁷³

Ваквите размислувања на Албанците прокламираа еден радикален став во однос на легитимитетот на новосоздадената држава, однос кој доведе до пропагирање на одредени идеи за отцепување на териториите каде што е доминантно албанското население. Во таа насока, во 1992 година во средините со доминантно албанско население се спроведе референдум за формирање на независна “Република Илирида“, за кој организаторите тврдат дека позитивно се изјасниле околу 400.000 Албанци,¹⁷⁴ по сепак легитимитетот на оваа иницијатива не е признаен од државните институции.¹⁷⁵ Одредени политичари отидоа до тој степен изјавувајќи дека доколку оваа идеја не се оствари на мирен начин можно е да се превземат порадикални мерки. Радикализацијата на Албанците поттикната од, за нив, нелегитимно конституираната Република Македонија, придонесе за етно-политичка мобилизација. Така на 31 март 1992 година во Скопје се одржа голем протест на кој присуствуваа околу 40.000 Албанци, и на кој се бараше државата да не биде призната од меѓународната заедница се додека не се овозможи автономно право на Албанците во средините каде што се мнозинство.¹⁷⁶

¹⁷² Албанците во Македонија во 1953 година сочинувале 11,7 % од населението, бројот се зголемува во наредните декади (зголемен наталитет и мигрирање од Косово), така што на пописот во 1994 година тие сочинуваат 22,9 %, на пописот во 2002 година повторно се забележува пораст на албанското население кое брои 509.083 жители или 25.17 %.

¹⁷³ Интересно е тоа што политичарите од албанскиот блок не го поддржуваа новиот Устав но сепак учествуваа во експертската Влада на Никола Кљусев (1991-1992) со три министерски места, а подоцна и во владата на Бранко Црвенковски (1992) со пет министерски места.

¹⁷⁴ Трајковска.М., “Странски интереси или политички маркетинг“, интернет страна Дневник 17.09.2014, <http://www.dnevnik.mk/?ItemID=9EEEA5E252D5C7468F478A05B65B55C7>, (пристапено во декември 2015 година).

¹⁷⁵ Во неколку наврати албански политичари прогласуваат “Република Илирида“ повикувајќи се на спроведениот референдум од 1992 година, а последниот случај беше во Скопје во септември 2014 година.

¹⁷⁶ Daskalovski.Z.(2005), *Walking on the Edge: Consolidating Multiethnic Macedonia 1989-2004*, Dominant, Skopje, p.61.

На 15 јуни 1992 година при полициска акција во с.Радолишта, регионот на Струга, откриен е импровизиран бункер кој е полн со нелегално оружје, муниција, експлозив и воени униформи.¹⁷⁷ Овој настан ги поттикна размислувањата во јавноста за можно формирање на албански паравоени формации кои би можеле да доведат до дестабилизација на и онака крвкото новосоздадено општество. Неколку месеци подоцна, на 6 ноември 1992 година, се случи нов сериозен инцидент во Скопје, имено поголема група на Албанци кои протестираа поради апсење на шверцери со цигари се судри со полицијата, а епилогот од овој настан беше 4 мртви, 36 повредени, уништени околу 50 дуќани и неколку уништени полициски возила. При расветлувањето на овој немил настан, полицијата заплени флаери на кои т.н. “Младинско движење на Албанците од Илирида“ повикува на борба за остварување на правото за самоопределување.¹⁷⁸

Ново случување кое предизвика бурни реакции кај албанската засадница во Македонија е донесувањето на Законот за државјанство во декември 1992 година, според кое за натурализација потребни се 15 години на жителство, услов кој не е во прилог на илјадници Албанци кои мигрирале од Косово во 1980^{те} и 1990^{те} години.¹⁷⁹

Во 1993 година избива голем скандал кога полицијата открива складирано оружје во Скопје и Тетово, а притоа се апсат високи функционери од Партијата за демократски просперитет (ПДП), поточно заменикот министер за одбрана и заменикот министер за здравство, под сомнение дека учествуваат во организирањето на т.н. “Се-албанска армија“. Во јануари 1994 година уапсен е и поранешниот генерален секретар на ПДП заедно со уште 9 лица кои се под сомнение за шверц на оружје за потребите на “се-албанската армија“.¹⁸⁰

Во февруари 1994 година од ПДП се одвојува радикално крило предводено од Арбен Џафери и Мендух Тачи, и истото продолжува да дејствува на политичката сцена во Македонија како Партија за демократски просперитет на Албанците (ПДПА).

¹⁷⁷ Стенографски белешки од 42-та седница на Собранието на Република Македонија, 18.06.1992. достапно на <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/042sed18juni92god.pdf> (пристапено во септември 2014)

¹⁷⁸ Daskalovski.Z.(2005), p.61.

¹⁷⁹ Албанските политичари овој закон го карактеризираат како еден вид на етничко чистење, бидејќи во тој момент има околу 125.000 доселени Албанци кои немаат државјанство, а не ги исполнуваат пропишаните законски услови.

¹⁸⁰ Daskalovski.Z.(2005), p.63.

Промовирањето на ПДПА се прави исклучиво преку радикална реторика, а тоа придонесува за дополнително влошување на меѓуетничките односи во општеството. Во една прилика за британскиот неделник “The Observer“, Арбен Џафери изјавува: “Доколку Македонците продолжат да ги негираат барањата на Албанците, ќе дојде до крвопролевање...Албанците се клучен фактор за стабилноста на државата, ние имаме силни позиции и многу неискористени карти “. ¹⁸¹

Како резултат на бојкотот на пописот од 1991 година од страна на албанската заедница во Македонија, во јули 1994 година се спроведе вонреден попис кој беше под меѓународен мониторинг. Откако се објавија резултатите, истите повторно беа оспорувани од Албанците кои смета дека повторно е направена манипулација, односно дека нивниот реален број е поголем од добиениот резултат 442.914 (22.9%). Албанскиот електорат смета дека тие бројат најмалку 1/3 од целокупното население во Република Македонија, а тој податок се поткрепува со добиените резултати на одреден интерен попис на албанскиот фактор кој е направен за потребите на референдумот за политичко-територијалната автономија на Албанците, според кој постојат околу 400.000 лица со право на глас. ¹⁸²

Друг сериозен настан кој негативно влијаеше на меѓуетничките односи во тој период во Македонија се случува на крајот на 1994 година и почетокот на 1995 година со иницијативата за формирање на универзитет на алабански јазик во Тетово. На 17 февруари 1995 година во судир помеѓу поддржувачите на оваа иницијатива и полицијата, убиено е едно лице од албанска националност, а повеќемина се повредени. ¹⁸³ Иницијативата за формирање на високообразовна институција на албански јазик е подржана од сите тогашни албански пратеници, кои набргу после овие случувања упатија барање за воведување на албанскиот јазик во парламентот. ¹⁸⁴

Летото 1997 година повторно на тест беа ставени меѓуетничките односи како и интегритетот на државните институции во Македонија. Тогашниот градоначалник

¹⁸¹ Ibid, p.64.

¹⁸² <http://zeqirja-rexhepi.blogspot.com/2008/01/1990-2001.html> (пристапено во септември 2014)

¹⁸³ Видео архива на МРТВ, достапно на <http://www.youtube.com/watch?v=v26MqRNBmWg> (пристапено во октомври 2014)

¹⁸⁴ Откако “Тетовскиот универзитет“ беше насилно затворен од властите во февруари 1995 година, истиот беше повторно отворен во ноември истата година но имаше статус на нелегален, пара-универзитет. Без легален статус овој универзитет функционира се до 2004 година кога официјално станува државна високообразовна институција.

на Гостивар, Руфи Османи (тогаш веќе член на новоформираната Демократска партија на албанците-ДПА), влегува во конфронтација со централните власти поради поставување на албанското и турското знаме пред општинската зграда во Гостивар, чин кој во тој период е незаконски. Откако на 9 јули знамињата кои беа поставени пред општинските згради во Гостивар и Тетово беа симнати со асистенција на полицијата, избија немири меѓу албанското население кое протестираше за таквиот чин, од една страна, и полицијата од друга страна. Овие немири ескалираа дотаму што беше употребено огнено оружје од страна на демонстрантите, на што беше соодветно возвратено од полициските сили. Епилогот од овие случувања беше следниот: 3-ца загина, голем број на повредени и 320 приведени, меѓу кои и лица од други држави, а исто така беа пронајдени одредени количества на оружје,¹⁸⁵ муниција и експлозивни направи.¹⁸⁶

Експлозиите во Скопје, Куманово и Прилеп на 22 јули 1998 година повторно ја разбрануваа македонската јавност, особено откако одговорноста за овие напади ја презеде Ослободителната војска на Косово (ОВК).¹⁸⁷

Следен сериозен тест не само за меѓуетничките односи, туку и за капацитетите на крвкото македонско општество, беше бегалската криза која се случи во пролетта 1999 година, кога поради војната на Косово/Југославија на територијата на Република Македонија пристигнаа над 350.000 бегалци.¹⁸⁸ Целиот овој настан повторно ја разбранува јавноста во Македонија, а случувањата повторно беа набљудувани и коментирани од две перспективи, првата, дека македонското општество нема капацитет да го издржи тој товар гледано од повеќе аспекти и дека ваквата авантура ќе допринесе за колапс на и онака слабата држава, а втората, дека Македонија безусловно треба да им излезе во пресрет на бегалците од соседството бидејќи тие се тесно поврзани (роднински, религиозно, културолошки) со

¹⁸⁵ Видео архива на МРТВ, достапно на <http://www.youtube.com/watch?v=PFaE6auCHKQ> (пристапено во октомври 2014)

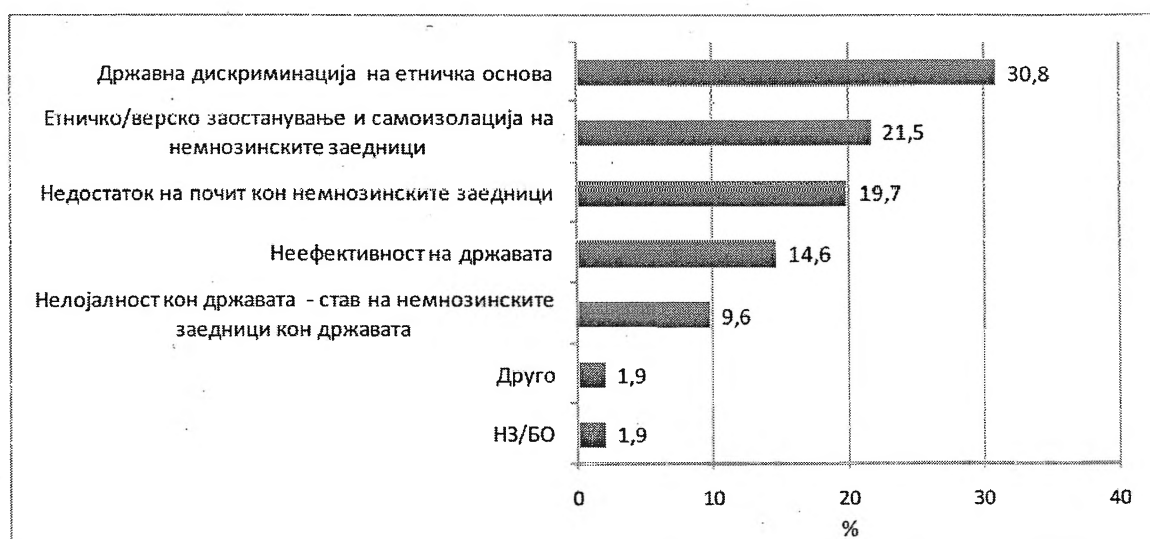
¹⁸⁶ Тогашниот градоначалник на Гостивар, Руфи Османи, беше осуден на 8 години затвор.

¹⁸⁷ Daskalovski.Z.(2005), p.66.

¹⁸⁸ Влада на Република Македонија (2004),“*Национална стратегија за интеграција на Република Македонија во Европската Унија*“, стр.6, достапно на http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/Nacionalna_strategija%2006.09.04.PDF

припадниците на албанската заедница во државата.¹⁸⁹ Бегалската криза која впрочем настана под силни меѓународни притисоци¹⁹⁰, остави последици по функционирањето на младото демократско општество, и на некој начин беше најавување на она што подоцна се случи во 2001 година.¹⁹¹

Во насока на сето она што претходно е изнесено, интересно е да се погледнат резултатите од едно истражување за меѓуетничките односи во Македонија, поточно за тоа кои се причините за подреденоста на немнозинските заедници во државата во периодот пред 2001 година.¹⁹² Ова е прикажано на дијаграмот кој следува.

Извор: Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС)

¹⁸⁹ Околу 65 % од бегалците беа згрижени од албански семејства во државата, а само 35% од бегалците останаа сместени во 8^{те} специјализирани кампови.

¹⁹⁰ Архива на МРТВ, достапно на <http://www.youtube.com/watch?v=hZ1CEiK1WNE> (пристапено во октомври 2014)

¹⁹¹ Ефтов.В., документарна емисија - Во центар, "Војната во 2001 година", Алсат-м (септември 2014 година), достапно на <https://www.youtube.com/watch?v=jfYK8SI7oO8> (пристапено во јануари 2016 година).

¹⁹² Клековски.С.(2011), *Меѓуетнички односи во Македонија*, Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС), стр.10.

3.2. Видување на случувањата од 2001 година

Речиси 15 години откако Република Македонија се соочи со најтешките моменти од општествено-егзистенционален карактер после осамостојувањето, сè уште не постои соодветно издржано, и пред сè, взаемно прифатливо размислување за немилите случувања од 2001 година. Она што своевидно остана како манир во постконфликтниот период, а се однесува на обидите да се демистифицира 2001^{та}, генерално се сведува на субјективни размислувања на едната или другата страна, појава која дополнително придонесува за цементирање на една од приказните, и можност за некој нерезидентен фактор да нуди свое видување на работите, притоа обидувајќи се да го стекне приматот на објективноста. Некој можеби ќе рече дека сè уште е рано за да се разбие митот за 2001^{та}, притоа посочувајќи дека не е можно тоа да се случи додека добар дел од директните учесници се сè уште присутни и функционални во институционалниот систем на државата. Лично сметам дека тоа не може да биде оправдување за повеќето општествени чинители, а особено не за научно-истражувачката фела чиј придонес дефинитивно е неопходен во насока на создавање јасен став за тоа што навистина се случи во 2001 година. И покрај тоа што главниот фокус на оваа дисертација не е да воспостави генерална дијагноза за случувањата во 2001 година, сметам дека е издржано да се презентира видување во оваа насока.

Дефинитивно најдоброто интро за почеток на елаборирањето за случувањата во 2001 година е тезата на Хакан Виберг за трите чуда во декадата на крвавите конфликти на територијата на поранешна Југославија.¹⁹³ Едно од овие чуда, поточно третото, се однесува на македонската т.н “оаза на мирот“, кое авторот го претставува како десетгодишна успешна приказна на превенција од насилство во едно мултиетничко општество, чие опкружување се карактеризира со крвави војни, етнички чистења, голем број на бегалци, разурнувања и сл.. Интересна е констатацијата на Виберг, кој вели дека корените на конфликтот отсекогаш биле во земјата, но дека меѓународната заедница не успеала да сфати дека Македонија е составен дел од трите триаголници на конфликт кои се простираат на територијата на поранешна

¹⁹³ Ванковска.Б.(2003), “Тековни перспективи врз состојбите во Македонија : напори за мир, демократија и безбедност“, Фондација_Институт отворено општество – Македонија, стр.11.

Југославија.¹⁹⁴ И покрај тоа што Виберг, како и многу меѓународни фактори, го проценуваат периодот на т.н. “оаза на мирот“ како успешна приказна, постојат одредени индикатори кои го сигнализираат спротивното. Во два спорадични извештаи на Централната информативна агенција (ЦИА) се споменуваат состојби кои не одат во прилог на т.н. “оаза на мирот“, во едниот извештај кој датира од 1989 година се споменуваат сериозни обвинувања за тогашните македонски власти (сè уште во склоп на СФРЈ) за односот кон Албанците: “...Албанците во Македонија се изложени на поголеми нарушувања на човековите права во споредба со Албанците на Косово, вклучувајќи уништување на сопственост, забрана за употреба и настава на албански јазик, културни и религиозни ограничувања, како и агресивни обвинувања за мирни протести“.¹⁹⁵ И покрај фактот дека станува збор за две години пред периодот на осамостојувањето, сепак се презентирани состојби кои не се видно променети во периодот на т.н. “оаза на мирот“. Во вториот извештај на ЦИА кој датира од 1991 година се споменува следново: “...националистичките страсти се во пораст и во Македонија, и истите можат да доведат до насилство и тероризам“.¹⁹⁶ Постојат поголем број на показатели кои говорат дека насилството во Македонија се насирало во текот на декадата која е условена со крајно пацифистички епитет, впрочем претходно беа хронолошки споменати сите тие искри кои на некој начин беа предвесник на 2001^{та}. Во оваа насока доаѓа и изјавата на поранешниот командант на ОНА, Абедин Зимбери, кој вели дека војната не дојде во 2001 година, туку таа датира уште од периодот на донесувањето на Уставот кој не го поддржаа Албанците во Македонија.¹⁹⁷ На слична фреквенција е и поранешниот началник на генерал-штабот на АРМ, Методиј Стамболиски, кој изјавува дека, и покрај тоа што кризата официјално започна во 2001 година, очигледно е дека подготовките за истата се со постар датум и може да се констатира дека тие почнаа со чинот на осамостојување на Македонија.¹⁹⁸ Зеќрија Реџеџи оди дотаму што корените за насилствата во Македонија

¹⁹⁴ Северен триаголник (Хрвати, Срби и Словенци), централен триаголник (Срби, Хрвати и Босанци) и јужен триаголник (Срби, Албанци и Македонци).

¹⁹⁵ Митевски.М.(2009), *Војна со две лица*, Култура_Скопје, стр.56.

¹⁹⁶ Ибид, стр.22-23.

¹⁹⁷ Зимбери.А., дебатна ТВ емисија – Чуму, “*Кој за што се бореше во 2001*“, А1 (април 2007 година), достапна на: <https://www.youtube.com/watch?v=BkFJ36TcVzE> (пристапено во јануари 2016 година).

¹⁹⁸ Пендаровски.С.&Нејков.К.&Јусуфи.И.(2002), “*Процес 2002: безбедност на Република Македонија*“, Кабинет на Претседател на РМ & Фондација Конрад Аденауер (КАС), стр.64.

ги бара уште во комунистичкиот систем,¹⁹⁹ додавајќи дека Уставот од 1991 година кој не ја зеде во предвид внатрешната реалност за етничкиот состав во државата претставува главен генератор на кризата во Македонија.²⁰⁰

Новосоздадената демократија која дисолуцијата од поранешниот систем ја помина без крвопролевање, се соочуваше со многу суштински егзистенционални предизвици (уништена економија, невработеност, ембарго, криминал, корупција и сл.) кои дополнително фрлаа сенка на мултиетничкиот сегмент, а сето тоа беше пропратено со неверојатна летаргичност од страна на тогашните власти на кои наједноставно им беше “да ја пикната главата во песок“, и да останат индиферентни. Во оваа насока, Билјана Ванковска, има интересна поента која алудира дека мирот е земен “здроаво за готово“, притоа изостанува напорот за градење на систем за рано предупредување, бидејќи сите се задоволни од отсуството на директното насилство (состојба на негативен мир).²⁰¹ Истражувањата говорат дека постојат 4 групи на фактори кои може да предизвикаат конфликт внатре во општеството: Структурни фактори (слаба и небезбедна држава); Политички фактори (дискриминаторски политички институции, екстремни националистички идеологии, влијание на одредени политички елити); Економски и социјални фактори (дискриминаторски економски систем, рецесии, недоволен економски развој и модернизација) и Културолошки фактори (културно насилство и дискриминација, историско наследство и сл.).²⁰² Гледано од една временска дистанца, погореспоменатата теза во целост се преклопува со состојбите во кои се наоѓаше македонското општество во периодот пред 2001^{та}, но она што загрижува е фактот дека добар дел од овие фактори, некои можеби и поинтензивно, се манифестираат и во постконфликтниот период.

Во досегашните обиди за демистифицирање на 2001^{та}, односно дефинирање на тие случувања, може да се сретнат повеќе варијации: агресија од соседна земја; финансирана војна; вооружено востание; криминално-политички мотивиран конфликт;

¹⁹⁹ Реџепи.З.(2007), *Општествено-политичките настани кај Албанците во Македонија 1990-2001*, АРС-33_Тетово, стр.162.

²⁰⁰ Ибид, стр.173.

²⁰¹ Ванковска.Б.(2007), *Меѓународна безбедност во 21 век: војната е мир, мирот е војна*, Бомат графикс_Скопје, стр.151.

²⁰² Vankovska.B.(2003), “*Challenges of the Post-Conflict Reconciliation and Peace-building in Macedonia*”, Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces & Faculty of Philosophy of Skopje, Institute for Defence and Peace studies, p.175.

ослободителна војна; борба за човкови права; безбедносна криза и сл.. Пред да дадам сопствено видување, ќе се обидам да направам еден дескриптивен осврт на некои од најмногу пласираните размислувања за тоа што се случи во 2001 година.

Една од тезите која е најмногу експлатирана е борбата за територија, која во одредени кругови се интерпретира како ослободителна борба. Како и сите погореспоменати форми на вооружено насилство, така и оваа формулација има елементи кои укажуваат на одредена веројатност за поистоветување со настаните од 2001 година. Во оваа насока ќе презентирам одредени размислувања кои верувам дека ќе создадат една појасна перцепција во контекст на посочената теза. Али Ахмети, во една своја изјава после конфликтот вели дека никогаш немале намера да ја поделат државата ниту да бараат размена на територии, едноставно барале Албанците да бидат рамноправни во својата земја и да ги уживаат своите права.²⁰³ Од друга страна пак имаме дијаметрално различно размислување од Мендух Тачи, кој вели дека војна се води исклучиво само за територии, додека пак за човекови права постојат други методи, како на пример штрајкови, демонстрации и сл..²⁰⁴ Интересно размислување во оваа насока има американскиот дипломат, Ричард Холбрук, кој вели дека најголемата закана за стабилноста на Балканот е идејата за “Голема Албанија“, притоа поистоветувајќи ги случувањата во Македонија во 2001^{та} како дело на најекстремните Албанци кои се обидуваат да го реализираат овој проект.²⁰⁵ Во контекст на претходно кажаното, Петрит Менај дава свое гледиште за избивање на насилствата во 2001 година, тој вели дека во срцето на секој Албанец никогаш не овена желбата за национално обединување во една своја држава, алудирајќи на “Голема Албанија“.²⁰⁶ Друга анализа говори дека во 2001 година Македонија доживеа агресија од Косово се со цел да се поттикнат внатрешните поддржувачи на екстремизмот кај Албанците, како би се создало една критична маса која преку вооружено насилство би издејствувала фрагментација, односно отцепување на територија.²⁰⁷ Низ литературата

²⁰³ Тачи.М., документарна емисија - Код, “Што се случи во 2001?“, Канал 5 (февруари 2011 година), достапна на : <https://www.youtube.com/watch?v=FeLvQATWLJQ> (пристапено во јануари 2016 година).

²⁰⁴ Ибид.

²⁰⁵ Митревска.М.&Гризолд.А.&Бучковски.В.&Ванис.Е.(2009), “Превенција и менаџирање на конфликти: случај Македонија“, стр.114.

²⁰⁶ Менај.П.(2008), *ОНА, порака и надеж_том 2*, Фондација_Институт отворено општество, стр.13.

²⁰⁷ Арсовски.М.&Кузев.С.&Дамјановски.Р.(2006), *Војната во Македонија во 2001 година*, Матица Македонска, стр.134.

и медиумите може да се сретнат голем број на вакви размислувања, но во овој случај направена е селекција во однос на авторитетот на изворот, што секако дека ќе придонесе за поголема тежина на изнесеното. ОНА, во едно свое соопштение испратено до одреден странски медиум, неведува: "...генерал-штабот на ОНА е принуден да испрати ограничен контингент борци во с.Танушевци и во околните села, со цел оваа територија да се ослободи и да се заштити човековото достоинство на тамошното население".²⁰⁸ Љупчо Георгиевски во една своја изјава вели дека, целта на конфликтот во 2001 година беше да се освојат што повеќе територии, за потоа да се донесат меѓународни сили кои ќе треба да ја разграничат таа територија.²⁰⁹ Арбен Џафери изјавува дека кога се почнува војна обично се отвораат големи прашања, најчесто тоа е територија, војна не се почнува за човекови или политички права.²¹⁰ Тука има еден момент кој не треба да се изостави, а се однесува на трансформација на декларирањето за отпочнување на вооруженото насилство во 2001 година, започна како борба за национално ослободување, а заврши како борба за човекови права. Имено следејќи ја хронолошки сопствената база на податоци која произлезе преку анализа на содржина, се забележува како се менува реториката на ОНА, нејзините поддржувачи, и меѓународната заедница, во однос на мотивите за отпочнување на вооружените насилства, во таа насока Реџеџи во неговиот авторски труд вели: "...на многу чуден начин обидот за национално ослободување се редукираше во борба за национални права".²¹¹ Владо Бучковски изјавува дека се до моментот на формирање на големата коалиција за спас на Македонија, тоа беше класична борба за територија.²¹² За тоа како меѓународната заедница го прокламираше овој чин на трансформација, може да се види од написите на канадскиот воен аналитичар и новинар, Скот Тејлор, кој во својата книга "(Не)граѓанска војна" напишал: "...не можев да не забележам дека борбите во Македонија се интензивирале, а генералниот секретар на НАТО, Џорџ Робертсон, и високиот претставник на ЕУ за надворешна политика, Хавиер Солана, во јавните изјави стануваа се повеќе про-албански напорени. Кога во март почнаа борбите" ја осудија ОВК како терористичка, кон

²⁰⁸ Митревска.М.&Гризолд.А.&Бучковски.В.&Ванис.Е.(2009), стр.114.

²⁰⁹ Георгиевски.Љ., документарна емисија - Во центар, "Војната во 2001 година".

²¹⁰ Ибид.

²¹¹ Реџеџи.З.(2007), *ibid*, стр.180.

²¹² Бучковски.В., документарна емисија - Код, "Што се случи во 2001?".

почетокот на мај 'терористите' се развија во 'екстремисти', за на крајот, во јули, да се споменуваат како 'герилци'. Паралелно извештаите на меѓународните медиуми го прифатија тој манир".²¹³ Очигледно дека моментот на прекршување/трансформирање на суштината за насилствата во 2001 година се случува со Призренската декларација која е потпишана на 22 мај, 2001 година.²¹⁴ Во оваа насока, Имер Имери во едно интервју после потпишувањето на ОРД, вели дека на средбата во Призрен имале совети од извесен американец, претставник на ОБСЕ, г-дин Робертсон, кој бил оптимист дека војната ќе има успех, но не за победа со која ќе се менуваат територијалните граници, туку за морална победа и парламентарно законска победа.²¹⁵ Арбен Џафери сведочи како имал голем притисок да ја признае ОНА, со тоа што ќе оди на средбата во Призрен, додавајќи дека главен виновник за неговото присуство е Хавиер Солана, кој патем дал поддршка на барањето, за ОНА од тој момент да продолжи да се бори под превезот на човековите права.²¹⁶ Од сето она што е погореспоменато може да се заклучи дека тезата за борба за територии е можеби најрадикалната идеја која несомнено била ставена на маса, но под притисок на меѓународниот фактор истата е отфрлена од страна на официјалните водачи на ОНА во интерес на понатамошното делување, но тоа не значи дека оваа идеја згасна кај останатите приврзаници.

Друга теза која истотака се пласира во однос на случувањата во 2001 година, е поистоветувањето со организираниот криминал на овие простори кој често се преплетува со политика, односно криминално-политички мотивирано насилство. Слободан Чашуле во едно свое интервју посочува дека конфликтот во Македонија се водеше токму во оној дел кој се совпаѓа со каналот на шверц, односно коридорот 8 на меѓународниот организиран криминал.²¹⁷ Како поткрепа на оваа теза може да се вклопи чинот на демаркирање на границата во делот кон Косово (23.02.2001), сегмент кој сигурно негативно влијаеше врз криминалните активности во овој регион. Во оваа

²¹³ Митевски.М.(2009), стр.139-140.

²¹⁴ Спогодба потпишана во Призрен (Косово) од Али Ахмети, Арбен Џафери и Имер Имери, за заедничко дејствување за точките од заеднички национален и општествен консензус кој треба да ја реформира Македонија во држава на сите граѓани и на сите национални заедници. Истата е иницирана од Роберт Фровик.

²¹⁵ Менај.П.(2008), *ОНА, порака и надеж_том 2*, стр.158.

²¹⁶ Ибид, стр.153.

²¹⁷ Чашуле.С., документарна емисија -Во центар, "Војната во 2001 година".

насока оди и тврдењето на Реџеџи, кој вели дека демаркирањето на границата видно влијаеше за зголемување на тензиите и избивањето на конфликтот.²¹⁸ Еден врвен криминолог, Хавиер Рауфер, посочува дека борците кои се бореа на планините во Македонија и јужна Србија се парамилитарно крило на алабанската мафија која е вмешана во трговијата со дрога и луѓе, а подрачјата во кои имаше напади се всушност клучните точки за контрола на шверцерскиот “златен балкански триаголник”^{219, 220} Кога на ваквите стручни надворешни тврдења ќе се додадат и домашните толкувања за сомнителните крими-политички активности во тој период, несомнено може да се создаде мит кој може да се перцепира како катализатор и/или генератор на случувањата од 2001 година. Ванковска има интересно видување во кое вели дека организираниот криминал и корупцијата достигнале ендемски пропорции и сериозно го нарушиле функционирањето на државата, притоа додавајќи дека врските меѓу квази-патриотските политичари и групите од подземјето имаат интерес за пролонгирање на насилството.²²¹ Марк Лејти, вели дека многумина сметале дека борбите беа мешавина од криминал и политика, со одреден степен на вмешаност на корумпираните политичари од двата блока.²²² Постојат видувања каде директно се посочуваат политички партии и политичари кои се вмешани во криминогено-политички активности. Во оваа насока, Мухамед Халили, во едно интервју дава објаснување дека главни поддржувачи на насилството во 2001^{та} се најмилитантните структури на ДПА кои не успеаа да ги остварат своите интереси на тогашните избори.²²³ Манчо Митевски, елаборира за тоа како амбиентот за насилство е создаден од државните институции во периодот на коалицијата на ВМРО-ДПМНЕ, ДА и ДПА, односно преку поделбата на ингеренциите врз одредени територии во државата, притоа повикувајќи се на формулацијата “...до Групчин, и отаде Групчин“. Ваквото практикување на власта предизвика експанзија на организираниот криминал, корупцијата и

²¹⁸ Реџеџи.З.(2007), стр.164.

²¹⁹ Исмаиловски.С.(2008), “Конфликт во Република Македонија: тероризам или борба за права?”, Фондација Институт отворено општество, стр.9.

²²⁰ Во овој контекст можеби треба да се спомене познатата мисла на Роберт Хислоп: “...секоја земја има мафија, но на Балканот мафиите имаат сопствени држави”.

²²¹ Vankovska.V.(2003), p.141.

²²² Лејти.М.(2009), “Спречување војна во Македонија: превентивна дипломатија за 21 век“, Фондација Институт отворено општество, стр.9.

²²³ Халили.М., документарна емисија -Во центар, “Војната во 2001 година“.

недозволената трговија, особено во западна Македонија, додава Митевски.²²⁴ Ванковска потенцира дека е бизарно што насилството е делумно фабрикувано од елитите со политички и криминални врски,²²⁵ додавајќи дека криминалот ја втурна земјата во насилен конфликт, а насилниот конфликт помогна за порастот на криминалот.²²⁶ Колку, и да оваа теза за насилство со криминално-политичка позадина на некому можеби му изгледа конспиративно, сепак сметам дека постојат итота како издржани елементи кои несомнено имаа значителен удел во она што се случи во 2001^{та}.

Следна теза која истотака е поприлично актуелна кога ќе стане збор за случувањата во 2001 година, е дека Република Македонија доживеа агресија од соседна земја, поточно од Косово. Несомнено ова е една од тезите која е безрезервно подржана само од една од страните кои беа актери во 2001^{та}. Во продолжение ќе презентирам одредени размислувања кои ја потврдуваат, но воедно и ја негираат оваа теза. Менај, во контекст на причините за избувнувањето на случувањата од 2001 година, посочува одредени елементи кои алудираат на линкот меѓу настаните на Косово и Македонија, тој ги посочува волјата и воениот дух кај поранешните припадници на ОВК на Косово, заедно со подигнувањето на Албанците за слобода и независност во регионот и политичките збиднувања на Косово, кои се секогаш подржани со исти политички збиднувања кај Албанците во Македонија.²²⁷ Обвинителот во Хашкиот трибунал, Ден Саксон, во воведниот збор на обвинението против Лубе Бошковски и Јохан Тарчуловски, објаснува дека ОНА е политичко-воена организација која е составена, воедно и подржана, од вооружени групи од Косово и Македонија.²²⁸ Гзим Острени, елаборирајќи за ОНА и нејзиното дејство, негира дека припадниците на ОНА се од Косово, посочувајќи дека се од Македонија, притоа исклучувајќи било каква можност за агресија од Косово.²²⁹ Во еден напис на CNN time (2001) кој се однесува на случувањата во 2001^{та}, стои дека конфликтот бил само прашање на време, поради фактот дека главниот извор на несреќата на Македонија

²²⁴ Митевски.М.(2009), стр.41-42.

²²⁵ Ванковска.Б.(2003), стр.28.

²²⁶ Ибид, стр.29.

²²⁷ Менај.П.(2008), *ОНА, порака и надеж_том 2*, стр.13.

²²⁸ Митевски.М.(2009), стр.145.

²²⁹ Ибид, стр.150-151.

никогаш не беше отстранет, а тоа е тврдото крило на етничките Албанци кои оперираат на Косово.²³⁰ Во една крајно поларизирана ситуација во однос на оваа теза, интересен е погледот на странците, но секако и на самите оние кои децидно го негираат тоа, а индиректно во дадени моменти алудираат во прилог на оваа теза. Поранешниот амбасадор на Канада во Југославија, Џејмс Бисет, дава едно интересно видување на настаните, посочувајќи дека, иако НАТО е незадоволен од нападите на ОВК во Македонија, тие немаат намера да стават крај на таа агресија, од причина што тоа ќе подразбира и жртви на нивна страна, но и доказ кој ќе алудира на погрешно спроведена политика на Балканот.²³¹ Во еден разговор кој го води Менај со извесен Исмаил Влашин, кој е даден како белешка во еден од неговите написи, се вели: “И.В.: војната не дојде случајно, таа беше подготвена во рамките на интелектуалното будење на Косово, и не случајно нам ни е се поврзано со Косово, со нашите браќа, како што видовте тие беа со нас пренесувајќи го сето своо искуство од војната на Косово.”²³² Документ, кој секако дека има посебна тежина, а е во прилог на оваа теза, е Резолуцијата 1345, усвоена од Советот за безбедност при ОН на 21 март, 2001 година. Таму јасно стои дека се осудуваат сите форми на насилство кои се случуваат во Македонија и јужна Србија, а се продуцирани од екстремистички албански групи од Косово.²³³ Никола Димитров, во едно свое интервју додава дека е јасно дека центарот не беше Македонија, Косово и логистички и структурно беше изворот на проблемите.²³⁴ Американскиот дипломат и олеснувач во 2001^{та}, Џејмс Пердју, во едно свое интервју дадено во 2003 година, изјавува дека Македонија се соочи со албанско националистичко востание кое беше помогнато од Албанија, Косово и јужна Србија.²³⁵ Питер Фејт, во едно свое излагање дава објаснување за тоа како поголемиот дел од тензиите и нивната поддршка во 2001^{та} доаѓаат токму од Косово.²³⁶ Руфи Османи, вели дека борбата на албанските бунтовници во Македонија има внатрешна

²³⁰ Бабановски.И.(2002), *ОНА терористичка паравојска во Македонија*, Веда_Скопје, стр.197.

²³¹ Ибид, стр.211.

²³² Исејни.М.&Менај.П.&Османи.Р.(2008), *Избор текстови за конфликтот од 2001 година*, Фондација_Институт отворено општество, стр.44.

²³³ United Nations (2001), *Resolution 1345*.

<http://www.un.org/press/en/2001/sc7036.doc.htm> (пристапено во декември 2015 година).

²³⁴ Димитров.Н., документарна емисија -Во центар, *“Војната во 2001 година”*.

²³⁵ Исмановски.С.(2008), стр.56.

²³⁶ Фејт.П., документарна емисија -Во центар, *“Војната во 2001 година”*.

гене́за и етимологија, а Косово како такво не може да има директно влијание врз оваа борба бидејќи истото е управувано од странци, а не од косовските Албанци.²³⁷ Во контекст на последното гледиште, честопати се отвора прашањето ако навистина Косово е агресорот притоа имајќи ја предвид состојбата со статусот, кој треба да сноси одговорност, дали тоа треба да е Србија која во тоа време сè уште формално правно го поседува Косово како нејзина покраина, или пак тоа треба да се ОН под чие администрирање како протекторат се наоѓа Косово. Друг интересен момент што сметам дека може да се искористи во насока на детерминирање на оваа теза, е поистоветувањето/непоистоветувањето на ОНА со ОВК. Во оваа насока Тејлор презентира едно интересно сведоштво од 2001 година: "...возејќи се со еден таксист Албанец во тетовско во 2001^{та}, го запрашав зошто цело време го употребува називот ОВК, а не ОНА или АНА? Таксистот во насмевка ми одговори дека само НАТО и ние од медиумите ги употребуваме тие имиња, притоа запрашувајќи ме, каде на кој ѕид сум ги видел тие натписи, или на која од униформите стојат тие натписи...додавајќи дека тоа е едно исто."²³⁸ Постојат уште многу аргументи кои може да се стават во функција на оваа теза, но разбирливи причини нема да бидат наведени во овој научно-истражувачки труд.

Примарната цел на научно-истражувачките работници е да дадат сопствен придонес во тематиката која ја обработуваат, во таа насока ќе дадам свое видување во однос на тоа што се случи во 2001 година. Случувањата од 2001 година несомнено може да се вбројат во рангот на т.н. модерни конфликти кои честопати се карактеризираат со трансформациски последици, притоа менувајќи ги целите и вредностите на учесниците. Во овој случај трансформацијата се случува благодарение на взаемното дејствување на внатрешните и надворешните актери во овој конфликт. Според согледувањата, во 2001 година во Република Македонија се случи вооружен етно-политички конфликт со одредени примеси на агресија од соседно Косово. Вака пласираното гледиште можеби изгледа малку сложено, но истото ќе биде поткрепено со појаснување.

²³⁷Исеини.М.&Менај.П.&Османи.Р.(2008), стр.99.

²³⁸Митевски.М.(2009), стр.155.

Зошто “етно-политички“? ...согледувањата се дека вистинскиот/крајниот мотив за случувањата во 2001 година е политичка власт во албанскиот блок. Несомнено е дека креаторите на овие настани се “мајстори на овој занает“, од причина што крајно прецизно се искористени одредени случувања во регионот, пред сè од демографска, географска, безбедносна и социо-економска природа. Мотивите за политичката власт со појавуваат како резултат на одредена проценка дека албанските политички елити кои делуваат по осамостојувањето, не се доволно агилни во насока на остварувањето на сите оние политички пропусти со етнички предзнак кои се наведуваа во тогашниот Устав. Нажалост, како алатка за остварување на оваа цел (брзопостапно) се одбра насилството, или како што вели Теута Арифи, насилството го стимулира и забрзува стагнантниот процес на демократизација.²³⁹ Лејти, во своите написи споменува нешто што се поклопува со ова мое размислување, тој вели дека кај одреден дел од етничките Албанци остана апетитот и навиката да се служат со насилство за остварување на политички цели.²⁴⁰ Во оваа насока и Ванковска има интересно размислување, таа вели дека единствената видлива промена во постконфликтна Македонија е тоа што корумпираните политичари станаа милитантни, бидејќи тоа беше повеќе профитабилно, додека пак поранешните милитанти ги обелоденија своите политички амбиции.²⁴¹ Иван Бабановски дава конкретен пример кој целосно се вклопува со оваа теза, тој вели, дека барајќи политичка промоција лица како Али Ахмети, Фазли Велиу, Емруш Џемаили, Гафур Ешлани и Малиќи Дрецај, се обидуваат да се наметнат како лидери на радикалните Албанци во регионот, и после дебаклот на изборите во Косово, тие својата шанса ја гледаат во Македонија.²⁴²

Зошто “вооружен конфликт“? ...нема да навлегувам во поимно дефинирање на најексплатираните тези (војна, конфликт, криза, итн.), туку ова мое размислување се базира на едно практично видување на нештата. Пресудна причина која придонесе за отфрлање на тезата за војна, претставува структурната поставеност на една од завојуваните страни, поточно ОНА. И покрај тоа што самите водачи на оваа

²³⁹ Ванковска.Б.(2007), стр.168.

²⁴⁰ Лејти.М.(2009), стр.9.

²⁴¹ Vankovska.В.(2003), p.137.

²⁴² Бабановски.И.(2002), стр.201.

организација, но и добар дел од меѓународните фактори, се обидуваат да ја претстават ОНА како организирана армија, моето убедување не оди во таа насока. Сметам дека освен одреден дел од структурите (претежно командниот кадар) кој има искуство од ЈНА, еден дел од борците кои се обучени за војната во Косово од страна на странски професионални приватни воени компании/контрактори, како и еден дел од т.н. “Кучиња на војната“, останатите припадници на ОНА кои се во мнозинство се недоволно стручно оспособени да бидат дел од една организирана армија. Имено, моите сознанија говорат дека во составот на ОНА, или т.н. бригади, освен оној мал број на професионалци, партиципираат припадници од разни групи од подземјето, локални/селски групи, приватни паравоени структури, изманипулирани граѓани во тешка социо-економска состојба, присилно мобилизирани лица и сл.. И покрај фактот што ОНА имаше своја структурна поставеност со генерал-штаб, сметам дека реалната состојба беше далеку под нивото на она што некои се обидоа да го претстават во јавноста за сериозноста на оваа организација. Нормално, ваквата ПР стратегија имаше своја заднина, која требаше да поентира во даден момент.

Зошто “со елементи на агресија од Косово“? ...во целост се согласувам со тезата дека “мозокот“ на овие случувања е позициониран надвор од Македонија, а за поткрепа на овој став послужија голем број на аргументи на кои наидов во текот на анализирањето на бројната домашна и странска литература. Мојата констатација, особено она “со елементи“, се однесува на тоа дека само во даден период, и тек, на конфликтот се забележуваат дејствија кои може да се квалификуваат како агресија, тоа не е одлика на севкупното траење на конфликтот. Во оваа насока сметам дека делата на агресија се најизразени во почетната фаза на конфликтот, а целта на истите е да се создаде фаза на радикализација која треба да биде тригер за ескалација на сите оние проблеми кои тлееја кај албанската заедница во Македонија, цела една деценија. Ванковска дава едно гледиште со кое во целост се согласувам, таа вели дека Македонија отсекогаш имала сопствена конфликтна структура и потенцијал, беше потребно само некаков катализатор кој ќе го покрене.²⁴³ Токму тие елементи на агресија претставуваат катализатор кој го активираше тој потенцијал во 2001^{та}.

²⁴³ Ванковска.Б.(2007), стр.156.

3.3. Охридскиот рамковен договор низ призма на РДР

Интенцијата за коментирање на Охридскиот рамковен договор (ОРД) се базира исклучиво на сегментите кои во одредена околност се тангирани од аспект на РДР процесот. Во однос на концептуалната суштина на овој договор, во теоријата сè уште нема усогласен став дали ОРД може да се условува како мировен или политички.²⁴⁴ Во теоријата се прави дистинкција помеѓу термините мировен и политички договор за разрешување на непријателствата, во таа насока, мировниот договор се перцепира како “настан“ кој се спроведува според извесен шаблон, додека политичкиот договор како процес на преговарање кој трае се додека не се најде извесно решение.²⁴⁵ И покрај фактот што меѓународната заедница се обидува да го претстави како мировен²⁴⁶, сметам дека ОРД претставува политички договор, за кој нема дилема дека декларативно го оконча отвореното непријателство во 2001 година, притоа оставајќи премногу простор за објективни/субјективни коментари. Ако се погледне од денешна перспектива, процесот на преговарање во однос на ОРД сè уште трае. Во овој контекст, честопати може да се забележат толкувања дека договорот е меѓународен бидејќи негови потписници се и меѓународни претставници, но истиот не може да се поистоветува како таков бидејќи претставува израз на волја на националните политички претставници, а не меѓу актери со меѓународен субјективитет.²⁴⁷ ОРД не се перцепира како мировен од причина што не е склучен помеѓу завојувани страни, туку помеѓу легитимни политички претставници.²⁴⁸ Толкувањата одат дотаму, нарекувајќи го ОРД како т.н. “балансиран договор“, односно политички договор со правни консидарации онаму каде што треба да се реши

²⁴⁴ Под поимот “мировен договор“ се подразбира договор помеѓу две или повеќе завојувани страни во конфликт кој се однесува на оспорената некомпатибилност која треба да се реши целосно или делумно, или да се концепира процес кој треба да ги надмине недоразбирањата помеѓу страните во конфликт. http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/61/61533_1peace-agreements-1975-2011final.pdf (пристапено во декември 2015 година).

²⁴⁵ <http://www.politicalsettlements.org/about/how/themes/peace-processes/> (пристапено во декември 2015 година).

²⁴⁶ Поранешниот амбасадор на САД во Македонија, Филип Рикер, 2011, “Десет години од ОРД: дали Македонија функционира како мултиетничка држава“, достапно на: http://www.seeu.edu.mk/files/research/projects/OFA_MK_Final.pdf (пристапено во декември 2015 година)

²⁴⁷Зборник на трудови (2006), “Дијалози за Македонија: Рамковен договор 2001-2006“, Кабинет на претседателот на РМ, Скопје.

²⁴⁸ Ибид.

проблемот. Тој е политички договор од внатрешен карактер, и не е мировен и меѓународен.²⁴⁹

Примарен дел кој е предмет на анализа во оваа докторска дисертација е точката бр.2, “Прекин на непријателствата“, од причина што таму во најголема мера може да се дијагностицираат елементите поврзани со РДР. Оваа точка подразбира целосен прекин на непријателствата, целосно доброволно разоружување на етничките албански вооружени групи, и нивно целосно доброволно распуштање/демобилизирање. Ако ги погледнеме основните принципи на ОРД (точка бр.1), ќе забележиме дека првиот принцип се однесува на безусловното отфрлање на насилството за остварување на политички цели, кое патем коренспирира со видувањето дека во 2001 година се случи конфликт од политички интерес. Согледувајќи го текстот од точка бр.2, евидентно е дека се опфатени елементите на разоружување и демобилизација, но недостасува третата компонента од РДР, а тоа е реинтегрирањето на поранешните борци. Договорот за прекин на огнот (06.07.2001) кој е склучен со посредство на НАТО, претставува основа за понатамошно дејствување во насока на прекинување, и ставање крај, на вооружениот етно-политички конфликт во Македонија. И покрај тоа што периодот кој следуваше непосредно по потпишувањето на договорот за прекин на огнот, беше крајно тензичен поради новите жртви кај безбедносните сили, сепак на 13 август 2001 година се потпиша ОРД и официјално се стави крај на шестмесечното насилство. Основни предуслови да се започне со имплементирањето на ОРД претставува токму спроведувањето на елементите на РДР, односно првите две фази, разоружувањето и демобилизацијата, активности кои се наведени во точката бр.2. Непосредно по потпишувањето на ОРД, се спроведе акција за разоружување во посредство на НАТО, “Суштинска жетва“ (26.08.-27.09), а на 27.09. 2001 година Али Ахмети објави дека ОНА се распушта.²⁵⁰

Она што е интересно во однос на ОРД, е неспоменувањето на одредени суштински елементи за едно постконфликтно општество, никаде во овој договор не се

²⁴⁹ “Шест години од Охридскиот договор“, интернет страна на BBC Macedonian, 13.08.2007, http://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2007/08/070813_ohrid_agreement.shtml (пристапено во декември 2015 година).

²⁵⁰ Менај.П.(2008), стр.72.

сретнува зборот “помирување“, како стадиум кон кој треба да цели еден процес на постконфликтно градење на мирот и реконструкција на општеството. Пакетот на транзициона правда е делумично застапен, а не може, а да не се спомене амнестијата која би требало да биде интегрален дел во процесот на демобилизација, а во конкретниов случај е изоставена.

Во продолжение ќе бидат презентирани одредени размислувања за ОРД, кои можат да фрлат светлина врз одредени стереотипи поврзани со овој договор. Покојниот претседател, Борис Трајковски, дава едно гледиште за ОРД во кое вели дека демократијата не е воопшто евтина, македонскиот модел на демократија кој е промовиран со уставни измени е екстремно скап, особено за едно општество во развој како македонското.²⁵¹ Ванковска, вели дека најголемиот парадокс во успешната македонска приказна во 2001^{та} е фактот што конфликтот беше окончан со политички договор наметнат од надвор, чии решенија патем сведочат дека насилството може да резултира со промени во структурите, односно дека насилството е успешен инструмент за општествени промени.²⁵² Фрчкоски вели дека ОРД не е мировен договор и покрај тоа што одредени одредби се однесуваат на прекин на воените дејствија, бидејќи во Македонија немало војна, ниту воена состојба за време на конфликтот.²⁵³ Османи, ги посочува причините за конфликтот и вели дека тие се политички, и истите треба да се надминат со политички средства и понуда, бидејќи само на тој начин може да се очекуваат долготрајни и стабилни решенија (алудирајќи на ОРД).²⁵⁴ Интересна информација добиена во текот на анализата на содржина, е изјавата на германскиот дипломат Герет Аренс, кој изјавува дека во 1992 година за малку не е постигнат договор кој содржел 80% од денешниот ОРД.²⁵⁵

Гледано од денешна перспектива, интересен е фактот што дури после 15 години од неговото потпишување, ОРД се става на ревизија, сегмент кој дополнително потврдува дека ова е политички договор, а не мировен. Инаку статистиката говори дека половина од мировните договори кои се потпишани за

²⁵¹ Vankovska.B.(2003), p.14.

²⁵² Ванковска.Б.(2006), “Справување со конфликтното минато: зошто и како да се стори тоа?“, Евро-балкан, стр.28.

²⁵³ Митевски.М.(2009), стр.144.

²⁵⁴ Исеини.М.&Менај.П.&Османи.Р.(2008), стр.85.

²⁵⁵ Митевски.М.(2009), стр.64.

прекин на цивилна војна, се растурени/поништени во првите 5 години од потпишувањето.²⁵⁶ Дотолку интересно е што промотор на оваа ревизија на ОРД е Питер Фејт, најекспонираното лице од меѓународната заедница во периодот на конфликтот во 2001 година. Од истражувачки аспект, особено во делот на проблематиката која се тангира во дисертацијата, интересно ќе биде да се види дали во извештајот од ревизијата на ОРД ќе стојат информации кои се однесуваат на разоружувањето и демобилизацијата, како на процеси кои се наведени во самиот договор. Разоружувањето кое се наведува во точка бр.2 на ОРД, и се спроведе преку акцијата “Суштинска жетва“, за некои од меѓународната заедница помина “успешно“,²⁵⁷ но ако ги погледнеме извештаите од МВР за запленето нелегално оружје во изминативе 14 години, и ако на тоа ги додадеме фаталните последици на граѓаните во Македонија кои се резултат на ова оружје, дали повторно оценката ќе биде во прилог на претходните квалификации. Од друга страна, дали оние кои го иницираат ова ревидирање на ОРД, ќе повторат дека сите вооружени групи се распуштени, како што тоа беше случај после потпишувањето на ОРД во 2001 година во чиј текст стои дека сите групи ќе бидат демобилизирани, притоа имајќи ги предвид настаните како Кондово²⁵⁸, Бродец²⁵⁹, Куманово²⁶⁰ и сл..

²⁵⁶ Crossroads (2011), “Lessons Learned and Challenges Ahead”, Macedonian Information Centre (MIC), p.6.

²⁵⁷ <http://www.nato.int/fyrom/tfh/2001/t010926a.htm> (пристапено во декември 2015 година).

²⁵⁸ Скопското село Кондово во 2004 година беше упориште на неколку стотици неидентификувани вооружени лица кои претставуваа потенцијална закана за безбедноста на Скопје. Според информациите, вооружената група беше составена од Албанци од Македонија и Косово, а причина за окупирање на селото беше незадоволството од амнестијата и постконфликтната реинтеграција на оние кои учествуваа во конфликтот во 2001 година. Повеќето од овие лица имаа криминално минато, и беа во полна борбена спрема. Сериозноста на ситуацијата придонесе за инволвирање на политичарите Албанци и претставниците на меѓународната заедница во решавањето на кризата. После тримесечни преговори, кондовската криза се реши под сомнителни околности. достапно на: <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/AboutUS/OneDecade.pdf> (пристапено во јануари 2016 година).

²⁵⁹ Гетовското село Бродец во 2007 година беше употребено како упориште на неидентификувана вооружена група која беше составена од Албанци од Македонија, Косово, Јужна Србија и Албанија. Групата ја сочинуваа лица со криминално минато, и истата претставуваше сериозна закана за жителите на целиот тетовски регион. На 7 ноември македонската полиција спроведе акција (наречена: Планинска бура) за сузбивање и неутрализирање на оваа вооружена група. Епилогот од акцијата беше следен: 6 лица од групата беа убиени, 13 беа уапсени, и повреден беше 1 припадник на полицијата. Пронајдено беше големо количество на лесно и тешко оружје. достапно на: <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/AboutUS/OneDecade.pdf> (пристапено во јануари 2016 година).

²⁶⁰ Во кумановската нас. Дива населба во мај 2015 година терористичка група која броеше 40-50 лица, составена од Албанци од Македонија, Косово и Албанија, беше откриена и влезе во конфликт со припадниците на специјалната полиција. Епилогот после дводневните престрелки беше следен: убиени

Вистинската смисла на овој договор е сумирана во тезата дека „...ОРД е значаен чекор во насока на редуцирање на насилството, но не и во насока на негово елиминирање“.²⁶¹

3.4. Постконфликтно разоружување

Една од најмаркантните појави во постконфликтна Македонија е нелегалното оружје. Манифестирањето на деструктивните особини на овие орудија сè уште во голема мера се дел од секојдневието на граѓаните во Македонија. Проблемот со нелегалното оружје претставува сериозен регионален проблем, и многумина кои се бават со оваа проблематика знаат да додадат дека “Македонија е последната домино коцка“, алудирајќи на конфликтните случувања, но индиректно и на циркулацијата на нелегалното оружје. Честопати кога се споменува ова прашање, коментарите одат во насока дека проблемот со нелегалното оружје е настанат како резултат на конфликтот во 2001 година, меѓутоа оваа теза е недоволно издржана, односно овој проблем е присутен од претходно. Анализите говорат дека уште во периодот на осамостојувањето во Македонија циркулираат од 30.000 до 50.000 парчиња на нелегално оружје.²⁶² Завршувањето на војната во БиХ, односно мигрирањето на оружјето кое е својствено за балканскиот регион, го најавува проблемот, а истиот се мултиплицира после случувањата во Албанија во 1997 година.²⁶³ Одредени проценки говорат дека после случувањата во Албанија, во Македонија е пренесено околу 200.000 – 250.000 парчиња на оружје.²⁶⁴ Гледано од овој аспект може да се констатира дека конфликтот во 2001 година претставуваше своевидно комерцијализирање на проблемот со нелегалното оружје, но не и негов клучен генератор. Во литературата

беа 14 терористи, а околу 30 беа уапсени, кај безбедносните сили имаше 8 жртви и 37 повредени. Беше пронајдено големо количество на лесно и тешко оружје.

Достапно на : <http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=B52E59FACBB5DC41B7475C33619323F4> (пристапено во јануари 2016 година).

²⁶¹ Ванковска.Б.(2003), стр.24.

²⁶² Георгиева.Л.(2004), “Превенција на конфликти: од идеја кои култура за превенција на конфликти во Македонија“, Фондација Фридрих Еберт, стр.114.

²⁶³ Распадот на пирамидалните штетилници во Албанија на крајот од 1996, почетокот на 1997 година, ја доведе земјата на работ од граѓанска војна. Во немирите беа ограбени воените капацитети на оваа држава. Според официјални информации, уништени и ограбени се околу 1.200 воени депоа со речиси 652.000 парчиња на оружје, околу 1.5 милијарда парчиња на муниција, 3.5 милиони рачни бомби, 3.600 тони експлозив и експлозивни направи и околу 1 милион мини. Според неофицијални информации ограбени се некаде од 750.000 – 1.000.000 парчиња на оружје.

²⁶⁴ Трајанов.П., документарна емисија –Во центар, “Војната во 2001 година“.

може да се сретнат повеќе информации во однос на бројот на нелегално оружје во Македонија кое циркулира после конфликтот, но една од најексплатираните е прикажана на табела бр.9.

Ниво на доверба	Парчиња оружје по лице	Долен праг	Горен праг
ВИСОКО	1	100.000	160.000
СРЕДНО	1.5	220.000	300.000
НИСКО	2	340.000	450.000

Извор: A Fragile Peace-Guns and Security in Macedonia (2004)

Табела бр.9

Податоците кои се прикажани датираат пред повеќе од една декада, меѓутоа тоа е единствениот релевантен податок во однос на оваа проблематика, и истиот сè уште се користи во тековни елаборирања на овој проблем.

Интересен сегмент во однос на поседувањето на оружје, има т.н. култура/култот кон оружјето. Овој феномен во Македонија претставува амалгам од многу фактори, меѓу кои има и такви кои се стари со векови. Во минатото кога општеството функционираше како структура на фамилијарни заедници/кланови, поседувањето на оружје претставува нормална појава како дел од традицијата, имено, членовите на семејствата кои се доживувале како заштитници морале да имаат оружје, односно тој чин се поистоветува како симбол на машкост и авторитет. Како најмаркантен пример во овој контекст може да се спомене т.н. “Кодекс на Лек Дукацини“, кој всушност претставува албанско обичајно право кое датира од пред отоманскиот период.²⁶⁵ За некои, овој вид на обичајно право претставува само историја, но има и такви кои овие традиционални вредности ги посочуваат како главна причина за насилството (крвна одмазда) кај албанците кои живеат во регионот.²⁶⁶ Токму оваа традиционална вредност придонесува за еден поинаков пристап кон оружјето, во случајов кај албанската заедница, или како што вели Неритан Алибали: “Оружјето претставуваше органски дел на секој Албанец, негов сопатник во добри и лоши времиња, средство со кое тој си го обезбедуваше животот. Кога ќе се родеше машко дете во семејството, луѓето би зборувале дека племето се

²⁶⁵ Исмановски.С.(2008), стр.42.

²⁶⁶ Види повеќе на <http://www.design.kyushu-u.ac.jp/~hoken/Kazuhiko/2008Customarylawn.pdf> (пристапено во октомври 2015 година).

збогатило за една пушка. Кога ќе умреше маж, жените на глас би плачеле, лелекајќи дека една пушка останала без сопственик.²⁶⁷

Присуството на нелегално оружје само по себе наметнува процес на разоружување како општествена потреба. И покрај тоа што во овој случај фокусот на интерес е оружјето кај оние лица кои учествуваа во конфликтот, проблемот се генерализира од причина што не постојат конкретни информации за борците кои војуваа во 2001^{та}. Во постконфликтна Македонија регистрирани се три официјални активности кои се однесуваат на разоружување, легализирање на нелегално оружје и подигнување на свеста кај граѓаните во оваа насока. Првата активност од овој вид е мисијата “Суштинска жетва“ која беше предводена од НАТО, а целта беше да се разоружа ОНА, откако се потпиша ОРД во 2001 година. Втората активност е “Амнестија за оружјето“ која беше спроведена во 2003 година од македонските власти во соработка со УИЦП, а целта беше да се разоружа населението, да се овозможи легализирање на нелегалното оружје и да се влијае на подигнувањето на свеста кај граѓаните во таа насока. Третата активност од овој вид се реализираше во периодот 2010/2011 година и истата беше спроведена од МВР, со цел промовирање на новите законски измени, и можност на предавање и легализирање на нелегално оружје.

“Суштинска жетва“

Тогашниот претседател на државата, Борис Трајковски, на 14 јуни 2001 година официјално побара поддршка од НАТО за имплементирање на план за демилитаризирање на ОНА. На 29 јуни, НАТО официјално ја одобри мисијата “Суштинска жетва“, притоа поставувајќи ги основните предуслови за имплементирање на истата. За имплементирање на мисијата неопходно беше да се постигне политички договор меѓу највлијателните партии, взаемна согласност од засегнатите вооружени страни, согласност од ОНА дека доброволно ќе се разоружа и распушти, и безусловен прекин на огнот.²⁶⁸ После потпишувањето на ОРД, на 20 август пристигнува НАТО делегација која имаше за цел да утврди дали се постигнати договорените предуслови за отпочнување на мисијата. Откако се утврдува состојбата,

²⁶⁷ Исмановски.С.(2008), стр.43.

²⁶⁸ Kim.J.(2001), “Macedonia: Country Background and Recent Conflict”, CRS, p.12.

на 22 август НАТО потврдува распоредување на контингент од 4.500 војници кои треба да ја имплементираат “Суштинска жетва”.²⁶⁹ Акцијата почнува на 27 август 2001 година, и трае заклучно со 26 септември 2001 година. Целокупните активности се спроведуваат во три фази: прва, 27-30 август; втора, 7-13 септември; трета, 20-26 септември. Мисијата “Суштинска жетва” резултираше со собрани 3.875 парчиња на оружје, и околу 400.000 парчиња муниција и одредена количина на мини и експлозиви.²⁷⁰ Тоа може да се погледне на табела бр.10.

“Суштинска жетва“ 27 август-26 септември 2001 година				
Вид на оружје	прва фаза	втора фаза	трета фаза	ВКУПНО
Тенкови/оклопни возила	0	2	2	4
Против-воздушни системи	3	6	8	17
Минофрлачи	69	42	50	161
Митралези	194	184	105	483
Јуришни пушки	944	1.037	1.229	3.210
ВКУПНО	1.210	1.271	1.394	3.875

Извор: A Fragile Peace-Guns and Security in Macedonia (2004)

Табела бр.10

Коментарите за епилогот од “Суштинска жетва” може да се набљудуваат од неколку аспекти. Меѓународната заедница генерално даде позитивни коментари во однос на спроведеното, впрочем мали беа очекувањата дека некој ќе го критикува НАТО за имплементирањето на мисијата. Од перспектива на внатре-општествените фактори, се манифестираат очекувани размислувања за едно општество кое во тој момент “сè уште мириса на барут”, македонската заедница констатира дека мисијата е фабрикувана од меѓународната заедница и постигнатите резултати во однос на собраното оружје се крајно нереални, од друга страна, албанската заедница е

²⁶⁹ Британците го предводеа контингентот со 1.400 војници, Италија има 800 војници, Франција со 550, Германија и Грција со по 400 војници, Канада и Холандија со по 200, Шпанија и Турција со по 150, Чешка со 125, Белгија со 100, Унгарија со 50, Норвешка со 12, Полска со 6, и Данска со 1 војник. Овој контингент беше под команда на норвежанецот ген.мај. Гунер Ланге.

²⁷⁰ Matveeva.A.&Hiscock.D.&Pears.W.&Risser.H.(2003), “Macedonia: Guns, policing and ethnic division”, Safeworld & Bonn International Center for Conversion, p.52.

генерално задоволна од акцијата и од квантитетот на собраното оружје, но забелешките се насочени во однос на тоа дека само едната страна се изложува на ваков третман. Вака создадената перцепција за “Суштинска жетва“ е очекувана, и генерално оправдана. Загриженоста кај македонската заедница во однос на квантитетот и квалитетот на разоружувањето на ОНА, како и нејзиното распуштање, може да се оправда од неколку аспекти. Прво, бројот на собраното оружје (3.875) апсолутно не е соодветно со одредени меѓународни проценки кои велат дека ОНА располага со бројка од 8.000 - 20.000 парчиња на оружје.²⁷¹ Второ, фактот кој говори дека се преговарало за бројот на оружје кое треба да се предаде, или како што вели Марк Лејти (тогашен гласноговорник на меѓународната заедница), “ НАТО преговараше со ОНА за бројот на оружје кое треба да се предаде. ОНА понуди 2.500 парчиња, а НАТО изврши притисок да се соберат дополнителни 1.000 парчиња, или вкупно 3.500 “.²⁷² Трето, честопати во коментарите за собраното оружје може да се чуе дека одреден дел од собраното оружје е релативно старо и неупотребливо, во таа насока може да се спомене една белешка/конверзација на Фазли Велиу (еден од водачите на ОНА) со извесен Муса Д. (викан Хаџибаба): “ Ф.В. ...дали е останато оружје за самоодбрана? М.Д. ...старото го предадовме.“²⁷³ Во овој контекст може да се спомене уште еден интересен момент кога тогашниот директор на Музеј на град Скопје замоли некои од оружјата да бидат изложени како експонати,²⁷⁴ бидејќи имале историска вредност.²⁷⁵ Од друга страна, реакциите на албанската заедница се однесуваат во насока на тоа дека само едната страна се разоружува, посочувајќи дека нелегално оружје има и кај македонските цивили, и истото е поделено во периодот на конфликтните случувања. Во овој контекст може да се посочат неколку примери каде оружје е делено на цивили од македонската заедница, таков е случајот во с.Стајковци,²⁷⁶ Тетово²⁷⁷, скопско Ѓорче Петров²⁷⁸ и сл..

²⁷¹ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), “*A Fragile Peace: Guns and Security in Post-conflict Macedonia*”, United Nation Development Programme (UNDP)&Small Arms Survey (SAS), p.3.

²⁷² Лејти.М.(2009), стр.59.

²⁷³ Велиу.Ф.(2008), *ОНА од битка во битка: недовршени пораки*, Фондација_институт отворено општество, стр.113.

²⁷⁴ Лејти.М.(2009), стр.74.

²⁷⁵ Еден од тие експонати е митралез “максим“ кој датира од Првата светска војна.

²⁷⁶ Phillips.J.(2004), *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, I.B.Tauris & Co Ltd, p.116.

²⁷⁷ Петровски.П.&Стефов.Р.(2015), *Сведоштва 2001*, e-book edition, Торонто, стр.148.

Во литературата може да се сретнат различни коментари за “Суштинска жетва“, но поради одредени причини сметам дека вниманието треба да се фокусира на меѓународните извори, односно коментарите да се абсолвираат од една меѓународна призма. Ваквиот став се должи на крајно дијаметралните гледишта на автохтоните актери од 2001 година, едната страна акцијата ја перцепира како чиста фарса, поради бројот на собраното оружје, додека пак другата страна оценува дека разоружувањето треба да има одреден реципроцитет, а не да биде еднострано. Во овој контекст честопати може да се сретне мислењето дека мисијата има чисто симболично значење, односно дека нејзиното имплементирање треба да се гледа од аспект на почеток на спроведување на ОРД. И покрај фактот дека станува збор за акција за разоружување, бројот на собраното оружје не може да биде во преден план ако се има во предвид реалната состојба со бројот на нелегално оружје кое во тој период циркулира на територијата на Македонија. Не помина долг период од спроведувањето на “Суштинска жетва“, од извори на НАТО излезе информација дека собраното оружје во мисијата е само 10% од севкупниот арсенал кој го поседувала ОНА.²⁷⁹ Во овој контекст може да се стави и коментарот на Лејти, кој вели дека е калкулиран само бројот на оружје кое го поседувале припадниците на ОНА, но не и приватното оружје кое го поседуваат Албанците, додавајќи дека, доколку се имало во предвид традицијата, таа мисија би била однапред осудена на неуспех.²⁸⁰

“Амнестија за оружјето“

Набрзо после разоружувањето и распуштањето на ОНА, произлегоа повеќе иницијативи кои се однесуваа на организирање на акции за разоружување на цивилното население, меѓутоа во однос на истите не се презеде ништо конкретно се до јануари 2003 година, кога тогашните власти се одлучија посериозно да пристапат кон оваа проблематика. Вложените напори резултираа со создавање на ново законско решение (мај 2003 година) за доброволно предавање и собирање на огнено оружје, муниција и експлозивни материи и за легализација на оружјето. За спроведување на

²⁷⁸ Дерала.Ц., “Животот чини 30 денари или помалку“, интернет страна Фокус 10.09.2014, <http://fokus.mk/zivotot-chini-30-denari-ili-pomalku/> (пристапено во декември 2015 година).

²⁷⁹ Matveeva.A.&Hiscock.D.&Pears.W.&Risser.H.(2003), p.53.

²⁸⁰ Лејти.М.(2009), стр.58.

овој закон во рамките на Собранието на Република Македонија беше формирано Координативно тело составено од: претседател на Комисијата за одбрана и безбедност, четири пратеници од Собранието на Република Македонија, заменик на претседателот на Владата на Република Македонија, министерот за внатрешни работи, министерот за одбрана, министерот за правда, еден претставник од Заедницата на единиците на локалната самоуправа и еден претставник од здруженијата на граѓани и невладини организации.²⁸¹ Со самото законско решение се предвиде 45 дневен период за доброволно предавање на оружје.²⁸² Координативното тело донесе одлука за спроведување на акцијата за разоружување, и истата беше спроведена на 123 пунктови ширум Македонија во периодот од 1 ноември до 15 декември 2003 година.²⁸³ Паралелно со донесувањето на законот, се покрена кампања за подигнување на свеста на граѓаните како и едукација за пролиферација на нелегално оружје. Оваа кампања беше иницирана од УНДП и истата се спроведе преку проектот “Контрола на малото оружје во Македонија/Small Arms Control in Macedonia (SACIM)“. Имплементирањето на проектот се реализираше во две етапи, првата во периодот од мај 2003-март 2004 година, а втората од април 2004 - април 2005 година, и истиот вклучуваше активности во делот на медиумската кампања за доброволно предавање на оружјето, едукација, активности на локалните заедници, како и информации за безбедноста на граѓаните.²⁸⁴ “Амнестија за оружјето“ беше спроведена од МВР во соработка со УНДП и други меѓународни организации кои го третираат проблемот со нелегалното оружје. Епилогот од оваа активност резултираше со собрани 7.571 парче на оружје, околу 100.000 парчиња муниција и 165 килограми експлозив.²⁸⁵ Тоа може да се погледне на табела бр.11.

²⁸¹ Закон за доброволно предавање и собирање на огнено оружје, муниција и експлозивни материи и за легализација на оружјето (2003), член 4.

²⁸² Ибид, член 7.

²⁸³ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), p.31.

²⁸⁴ South Eastern Europe Small Arms and Light Weapons Monitor (2005), p.100.

²⁸⁵ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), p.31.

“Амнестија на оружјето“ 1 ноември - 15 декември, 2003 година	
Пушки / јуришни пушки	3.589
Револвери	458
Пиштоли	2.336
Митралези	27
Минофрлачи	2
Ракетни фрлачи/лансери	55
Мини	247
Ракетни проектили	60
Рачни бомби	797
//////////////////////////////////// ВКУПНО	7.751
Муниција	100.219
Детонатори	1.151
Експлозиви	165.4 кг

Извор: A Fragile Peace-Guns and Security in Macedonia (2004)

Табела бр.11

Во однос на легализацијата на оружјето, во текот на акцијата беа поднесени вкупно 4.387 барања за легализација, од кои одобрени беа околу 70% од барања.

Паралелно со акцијата за разоружување беше организирана и лотарија во која учество земаа оние лица кои предадоа оружје, истата беше спонзирана од УНДП.

Впечатоците од спроведената акција беа различни, УНДП оцени дека акцијата е успешно спроведена и собрани се задоволителни количини на оружје, компарирано со останатите слични акции кои биле реализирани во регионот.²⁸⁶ Генералната проценка е дека акцијата не го даде очекуваниот резултат од причина што целиот концепт за акцијата беше несоодветно организиран. Ако се направи анализа на севкупниот ефект на “Амнестија за оружјето“, може да се констатира дека акцијата можеби најголем прогрес направи во делот на подигнувањето на свеста кај граѓаните преку кампањата која беше спроведена, но таква констатација не може да се даде во делот на квантитетот на собраното оружје. Ваквиот заклучок произлегува од фактот кој говори дека многу е мал бројот на собраното воено оружје кое беше примарна цел

²⁸⁶Ј.Л., “УНДП: Разоружувањето успешно, резултатите добри“, интернет страна *Vest* 18.12.2003, <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=71204&idg=4&idb=1038&rubrika=Makedonija> (пристапено во декември 2015 година)

на оваа акција за разоружување. Ако се има предвид дека предадени се 1.212 воздушни пушки,²⁸⁷ и дека околу 70% од барањата за легализација се одобрени, тогаш станува јасно кој е резултатот во однос на ефикасноста на “Амнестија на оружјето”.

Акција на МВР

По повод измените на Законот за оружје во 2010 година, МВР организираше акција за доброволно предавање и легализирање на оружјето. Истата започна во јуни 2010 година²⁸⁸, и траеше точно една година. Според одредбите од законот, главен предуслов за предавање на оружјето беше тоа да не е користено во кривично дело, во таа насока, оружјето се предаваше во службите за вештачење при МВР. Граѓаните имаа дискреционо право да го предадат, или пак да поднесат барање за легализација на оружјето во најблиската полициска станица. Во однос на епилогот од оваа акција, надлежните потенцираа дека шансата за предавање и легализирање на нелегалното оружје ја искористиле мал број на граѓани. Во јавноста излезе информација дека собрани се само 26 парчиња на оружје,²⁸⁹ без да се посочи бројот на поднесени барања за легализирање на оружјето. Контрадикторноста во однос на релевантните информации кои се однесуваат на оваа акција се продлабочува со фактот кој говори дека во текот на акцијата поднесени се вкупно 583 барања за легализација, од кои одобрени се 201 барање.²⁹⁰ Експертите проценуваат дека неуспехот на акцијата се должи пред сè на слабата и ограничена медиумска кампања.

²⁸⁷ “Нема да има нова акција за разоружување“, интернет страна *Тајм МК* 25.12.2003.

<http://www.time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&v1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&a1=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%20%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5&read=5a141a4d3780bea> (пристапено во декември 2015 година).

²⁸⁸ Закев.Б., “Слаба кампања, невидливо разоружување“, интернет страна *Нова Македонија* 15.10.2010, <http://novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=101510950137&id=12&setIzdanie=22108> (пристапено во декември 2015 година).

²⁸⁹ Калински.В., “Предадени само 26 парчиња нелегално оружје“, интернет страна *Дојче Веле* 13.06.2011, <http://www.dw.com/mk/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE-26-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%9A%D0%B0-%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%98%D0%B5/a-15151104> (пристапено во декември 2015 година).

²⁹⁰ Официјална информација од МВР, добиена за потребите на докторската дисертација (06.11.2014).

И покрај погорепосочените активности за разоружување на населението, сметам дека Македонија е сè уште крајно милитаризирано општество, и неопходен е сериозен пристап за ублажување на овој проблем. Во продолжение е презентирана состојбата со кривичните дела и сторителите за неовластено изработување, држење, посредување и тргување со оружје и распрскувачки материјали, како и заплена на оружје, муниција и експлозив во периодот од 2000-2014 година.

Година	Неовластено изработување, држење, посредување и тргување со оружје и распрскувачки материјали		Заплена		
	кривични дела	сторители	парчиња оружје	парчиња муниција	експлозиви (кг.)
2000	173	252	1.514	159.000	5,3
2001	138	172	895	20.000	27,9
2002	153	215	300	5.000	84,1
2003	213	238	361	20.000	20,5
2004	214	235	226	3.000	0
2005	355	395	464	21.000	11,4
2006	250	279	646	8.000	*
2007	240	286	1.512	42.000	14,6
2008	248	288	357	9.000	0,9
2009	237	270	280	13.000	0,3
2010	199	223	1.279	18.000	104
2011	208	246	314	4.000	1,4
2012	178	216	178	9.000	54,5
2013	205	235	185	11.000	*
2014 (1/2)	133	144	118	7.000	3

Извор: МВР

*нема соодветна информација

Табела бр.12.

Од прикажаното може да се согледа дека бројот на кривични дела и сторители е во некоја постојана константа, додека пак бројот на заплена на оружје, муниција и експлозиви е во постојана осцилација во зависност од случувањата. Без разлика од кој аспект се толкува оваа статистика, таа говори дека проблемот е сè уште присутен без одредени изгледи за негово сузбивање.

3.5. Демобилизација на вооружените структури

Демобилизацијата како процес на формално и контролирано распуштање на активните припадници на вооружените сили/групи во Македонија започна непосредно по завршувањето на мисијата за разоружување на ОНА, “Суштинска жетва“. Демобилизацијата може да се набљудува од два аспекти, прво, демобилизирање на ОНА, второ, демобилизирање на безбедносните сили. Пред да се премине на елаборацијата на процесот на демобилизирање, даден е осврт на самите вооружени структури, во овој случај тоа е ОНА и специјалната полициска единица за брзи интервенции “Лавови“.

Ослободителна национална армија

Во јавноста циркулираат повеќе информации за датумот на официјалното појавување на Ослободителната национална армија (ОНА). Една информација вели дека ОНА за прв пат се појавува во јавноста на 10 јануари 1998 година, со објавување на соопштение во кое стои дека ја презема одговорноста за нападите во периодот од декември 1997 до јануари 1998 година.²⁹¹ Друга информација во однос на појавувањето на ОНА, е дека таа се појавува во 1999 година.²⁹² Трета, и практично најрелевантна информација е дека ОНА, односно нејзино соопштение во кое ја презема одговорноста за убиство на полицајците во с.Арачиново, за прв пат излегува во јавност во косовски медиум на 7 февруари 2000 година.²⁹³ Заднината на оваа герилска организација се претпоставува дека се одредени екстремистички политички движења од Косово (НДК, АРП, НДОК).²⁹⁴ Целта на делување на ОНА се регионите во северо-западна Македонија кои се населени со доминантно албанско население. Прв човек на ОНА е Али Ахмети, а негови најблиски соработници се Гзим Острени, Фазли Велиу, Емруш Џемаили и други. Како центар за раководење на активностите на ОНА формиран е генерал-штаб со седиште во Призрен на Косово, кој на крајот од конфликтот се дислоцира во тетовскиот регион во с.Шипковица. Во литературата

²⁹¹ Редепи.З.(2007), стр.178.

²⁹² <http://www.trackingterrorism.org/group/national-liberation-army-macedonia-nla> (пристапено во декември 2015 година)

²⁹³ Исеини.М.&Менај.П.&Османи.Р.(2008), стр.5.

²⁹⁴ Ибид.

може да се види дека ОНА е составена од 6 т.н. бригади, а тие се: “111 бригада“ наречена Беќир Лимани, формирана во кичевскиот регион; “112 бригада“ наречена Мујдин Алију, формирана во тетовскиот регион; “113 бригада“ наречена Исмет Јашари, формирана во липковскиот регион; “114 бригада“ формирана во кумановскиот регион; “115 бригада“ формирана во регионот на с.Радуша; и “116 бригада“ наречена Тахир Синани, формирана во гостиварскиот регион. Дел од овие бригади се активни, а дел се пасивни. Во однос на бројноста на ОНА, може да се сретнат повеќе информации, од самата организација споменуваат потенцијал од 16.000 лица,²⁹⁵ македонските власти велат дека ОНА располага со околу 7.000 припадници,²⁹⁶ командантот на генерал-штабот на ОНА, Гзим Острени, вели дека ОНА брои околу 5.000 борци,²⁹⁷ додека пак други познавачи на приликите говорат за 2.000-2.500 активни борци.²⁹⁸ Во однос на оспособеноста на борците на ОНА, може да се забележи дека командниот кадар го сочинуваат искусни лица, дел од поранешните структури на ЈНА и дел обучени од странски контрактори за потребите на војната во Косово, додека останатите структури не се одликуваат со импресивна подготовка. Во однос на финансирањето, познато е дека ОНА ги користи истите фондови кои ги користеше ОВК на Косово, а одредени информации говорат дека во периодот мај-октомври 2001^{та} собрани се околу 60 милиони американски долари за потребите на ОНА.²⁹⁹ После потпишувањето на ОРД, Али Ахмети на 27.09.2001 година објавува дека ОНА престанува да постои, се демобилизира.

Единица за брза интервенција – “Лавови“

Единицата за брза интервенција – “Лавови“, е формирана во јуни 2001 година,³⁰⁰ во рамките на министерството за внатрешни работи со кое раководеше Љубе Бошковиќ. Формирањето на оваа единица имаше за цел да биде поддршка на постоечките специјални полициски сили кои во тој период немаа значителна бројност, а мобилизираниот резервен полициски состав не беше доволно обучен за

²⁹⁵ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), p.20.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Митевски.М.(2009), стр.150-151.

²⁹⁸ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), p.20.

²⁹⁹ Ibid.p.21.

³⁰⁰ Matveeva.A.&Hiscock.D.&Pears.W.&Risser.H.(2003), p.22.

спроведување на потребните акции. Единицата броеше нешто повеќе од 2.000 припадници.³⁰¹ Релативно краткото време од моментот на формирање на единицата, до потпишувањето на ОРД, влијаеше на недоволното инволвирање во воените дејствија. Целиот процес на формирање на оваа единица во јавноста беше пропратен со многу контраверзи, од коментарите дека “Лавовите“ се партиска паравоена формација на тогашната владејачка гарнитура, до тврдењата дека припадници на оваа единица се лица со сомнително криминално минато кои немаат соодветна подготовка за да бидат дел од една ваква единица.³⁰² Во очите на меѓународната заедница, “Лавовите“ беа синоним за една паравоена формација. Промената на власта со изборите во 2002 година, донесе еден поинаков институционален третман врз оваа единица, имено, тогашниот министер за внатрешни работи, Хари Костов, со поддршка на меѓународната заедница одлучи да ја расформира единицата. Официјално, единицата за брза интервенција - “Лавови“ се расформира во јануари 2003 година.³⁰³ Овој чин беше пропратен со демонстрации, кои многу лесно можеа да предизвикаат конфронтација меѓу актуелните и веќе разрешените припадници на полициските безбедносни сили. Голем дел од припадниците на “Лавовите“ (оние кои ги исполнуваа потребните критериуми) беа трансформирани во новоформираната полициска единица, Единица за брзо распоредување (ЕБР).

Во овој контекст може да се спомене и демобилизирањето на резервниот состав на АРМ, односно начинот на кој е спроведена истата. Сведоштва на лица од резервниот состав говорат за одредени аномалии во процесот на демобилизирање, имено истата е вршена на несоодветна локација, без притоа да се направи било каква анализа која е од суштинско значење за идно мобилизирање, во контекст на согледување на реализираното, корегирање на грешките и споделување на успешните искуства.³⁰⁴ Друга забелешка се упатува во однос на кодексот на демобилизирање, кој вели дека секое лице треба да се врати на местото на мобилизирање и таму да се раздолжи со својата опрема. Во овој случај, реакциите се во насока дека припадниците на резервниот состав се раздолжени од оружјето и опремата на места кои не ги

³⁰¹ Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), p.12.

³⁰² Лејти.М.(2009), стр.50.

³⁰³ Matveeva.A.&Hiscock.D.&Pears.W.&Risser.H.(2003), p.23.

³⁰⁴ Арсовски.М.&Кузев.С.&Дамјановски.Р.(2006), стр.377-378.

исполнуваат безбедносните критериуми за ваков процес, притоа лицата се испратени на местата каде се мобилизирани без соодветно обезбедување. Генералната проценка за демобилизирањето на резервниот состав на АРМ е дека истото е спроведено без соодветна организација и планирање, сегменти кои се од суштинско значење во овој контекст.

Демобилизирањето на ОНА е пропратено со нејзино трансформирање во два субјекти, едниот е политичката партија, Демократска унија за интеграција (ДУИ), а другиот е Здружение на ветерани од борбата на ОНА, кое е регистрирано и функционира во Тетово. Речиси целокупниот команден ешалон на ОНА се трансформираше во ДУИ, и за краток период од основањето овој политички субјект после иборите во 2002 година стана дел од владеачката коалиција/власта во Македонија. Демобилизирањето на безбедносните сили резултираше со формирање на повеќе здруженија на бранителите, а некои од нив се трансформираа во политичко движење “Достоинство“.

Интересни се ставовите на домашните и меѓународните експерти во однос на процесот на демобилизација во Македонија. Лидија Георгиева, изјавува дека во постконфликтниот период како општество не успеавме докрај да го делегитимираме насилството како начин на политичко преговарање и постигнување на политички цели. (алудирајќи на појава на вооружени групи како во случајот со Кондово, Бродец, Прилеп, Куманово и сл.).³⁰⁵ Џон Филипс, има интересна констатација каде вели дека Македонија имаше индикации да се претвори во “европска Колумбија“ во која албанските и македонските паравоени формации се тесно поврзани со политичките партии во остварувањето на одредени криминални интереси, притоа оставајќи ја земјата во една виртуелна состојба на немоќ.³⁰⁶ Џорџ Робертсон, вели дека не е толку битен бројот на предаденото оружје во “Суштинска жетва“, колку што е битен фактот дека ОНА решила да се разоружа и демобилизира.³⁰⁷

Меѓународната пракса во делот на демобилизацијата опфаќа и елементи на амнестирање на учесниците во конфликтот, што не беше случај во процесот на демобилизирање во Македонија. Интересно е дека во рамките на ОРД споменати се

³⁰⁵ Георгиева.Л., документарна емисија - Код, “Што се случи во 2001?“.

³⁰⁶ Phillips.J.(2004), p.164.

³⁰⁷ Ibid,p.152.

разоружувањето и демобилизацијата, но не и амнестијата на лицата кои учествувале во конфликтот. Ненавременото регулирање на овој процес предизвика големи правни компликации,³⁰⁸ особено кај припадниците на ОНА, непосредно по нивното демобилизирање. Прв кој ја посочи сериозноста на амнестијата беше тогашниот претседател на државата, Борис Трајковски, кој се обиде да го реши проблемот со потпишување на изјава за помилување на припадниците на ОНА која беше прифатена од Владата на Република Македонија (октомври 2001 година), притоа наидувајќи на големи реакции бидејќи таквиот начин се косеше со правниот систем.³⁰⁹ Непосредно после овој чин, во декември 2001 година, Трајковски помилува 64 од вкупно 88 лица кои беа предложени од тогашниот министер за правда, Иџет Мемети, а притоа беа разоружани до 26 септември 2001 година и немаа направено прекршувања на меѓународното воено/хуманитарно право. Како одговор на контраверзниот начин на решавање на овој проблем предложен од Трајковски, но и големите притисоци од ДУИ, во март 2002 година Собранието на Република Македонија го донесе Законот за амнестија, со кој се ослободуваат од гонење сите лица за кои постоеја сомневања дека се сторители на кривични дела во врска со конфликтот, заклучно со 26 септември 2001 година. Ова законско решение ги тангира и припадниците на безбедносните кои не се одзвале на поканата и ја одбегнале воената служба и воената вежба, како и лицата кои самоволно се оддалечиле од вооружените сили. Амнестијата по основ на овој закон не се однесуваше на лицата кои сториле кривични дела за кои Хашкиот трибунал покренал постапка. Законот за амнестија се спроведуваше со давање на изјава пред истражен судија, и издавање на решение од Кривичниот совет.³¹⁰ И покрај ваквиот начин на спроведување на ова законско решение, не постои официјална

³⁰⁸ Според информација од Јавното обвинителство на РМ, во текот на 2001 година покренати се истраги во врска со конфликтот против 169 лица, донесени се осудителни пресуди за 63 лица од кои за 34 за тероризам, а 40 од нив се осудени на казна затвор (Информација од ЈОРМ, постапување на јавното обвинителство во гонење на сторители на кривични дела против човечноста и меѓународното право и против државата ос 19.10.2001 година).

³⁰⁹ Н.С. & Г.Т., “Помилувањето на припадниците на ОНА”, интернет страна *Вест* 10.05.2001, <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=15701&idg=2&idb=375&rubrika=Makedonija> (пристапено во декември 2015 година)

³¹⁰ Н.Н.С., “Законот за амнестија не е уставен”, интернет страна *Дневник* 18.03.2006, <http://star.dnevnik.com.mk/?pBroj=2099&stID=15607> (пристапено во декември 2015 година)

информација³¹¹ за бројот на амнестирани лица.³¹² Во спроведувањето на законот се јавуваат проблеми со опфатот на дела и временскиот опфат, како и надлежноста на судовите за воени злосторства. Законот не прецизира кои кривични дела и кои субјекти се опфатени со амнестијата, односно тој се однесува на сите сторители кои се поврзуваат со конфликтот од 2001 година, околност која овозможува екстензивно толкување на законот.

Во овој контекст може да се погледне табела бр.13 каде се презентирани одговори од истражување на тема: *Оправданост на амнестијата?*³¹³

<i>“Оправданост на амнестијата“</i>	<i>Мак.</i>	<i>Алб.</i>	<i>Тур.</i>	<i>Ром.</i>	<i>Срп.</i>	<i>Вла.</i>	<i>Бош.</i>	<i>Вкупно</i>
Да, за сите случаи, вклучувајќи ги и Хашките случаи	10.0 %	36.6 %	20.8 %	21.8 %	2.8 %	11.1 %	33.3 %	17.6 %
Да, за случаите во кои немало воени злосторства	23.2 %	36.6 %	28.6 %	27.3 %	25.0 %	44.4 %	22.2 %	27.1 %
Не е оправдана	55.0 %	19.1 %	36.4 %	32.7 %	69.4 %	33.3 %	33.3 %	44.5 %
Не знам/Без одговор	11.8 %	7.7 %	14.3 %	18.2 %	2.8 %	11.1 %	11.1 %	10.8 %

Извор:МЦМС

Табела бр.13

Од прикажаното може да се воочи дека најголем број од испитаниците сметаат дека амнестијата не е оправдана (44.5%), а очекувано испитаниците од албанската заедница имаат најмал удел во овој одговор. Оние кои сметаат дека амнестијата е оправдана, поголемиот дел се изјаснуваат дека таа е оправдана само во случаите во кои не е прекршено меѓународното воено/хуманитарно право (27.1%).

Кога се говори за амнестијата, мора да се потенцира дека Законот за амнестија доживеа и автентично толкување во 2011 година,³¹⁴ со што практично се амнестираа

³¹¹ За потребите на докторската дисертација поднесено е барање до министерството за правда во однос на бројот на амнестирани лица со овој закон, меѓутоа одговорот е дека оваа институција не располага со ваква информација (05.12.2014).

³¹² Неофицијални информации говорат дека до 2003 година амнестирани се околу 900 припадници на ОНА, а по основ не одзивање на покана за воена служба амнестирани се 12.369 лица (7.730 Албанци и 3.260 Македонци).

³¹³ Истражувањето е спроведено од Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС) во 2011 година за потребите на проектот “Десет години од потпишувањето на ОРД“.

³¹⁴ По иницијатива на ДУИ и ДПА, на 19 јули 2011 година во Собранието на РМ беше покрената постапка за мнозинска поддршка на барањето за автентично толкување на Законот за амнестија. Иницијативата беше усвоена истиот ден со 63 гласа “за“ и 29 гласа “против“.

сите чинители во т.н. хашки случаи.³¹⁵ Ваквиот чин на политички договорена амнестија претставува преседан во глобални рамки.

3.6. Реинтегрирање на поранешните борци

Реинтеграцијата како процес преку кој поранешните борци стекнуваат цивилен статус, добиваат работа и сопствен приход, претставува најкомплицираниот елемент од целокупната РДР стратегија. Ако останатите два елемента од РДР беа споменати во текстот на ОРД, за реинтеграцијата на поранешните борци не постои ниту една обврска која треба да се исполни согласно овој договор. Во овој контекст треба да се напомене дека меѓународната пракса за реинтеграција во рамките на РДР стратегијата се базираше исклучиво на поранешните борци, но, од 2010 година преку т.н. втора генерација на РДР, дијаметарот на овие активности се зголемува, поточно реинтеграцијата се набљудува од повеќе аспекти (поранешни борци, жртви, инвалиди, бегалци и сл.). Во случајот со Македонија примарниот фокус се става на поранешните борци, притоа не исклучувајќи ја можноста да се направи одредено комплементарно видување од аспект на останатите призми. За да се мапираат елементите на реинтеграција ќе се пристапи кон анализа на активностите кои се преземени во оваа насока. Во делот кај безбедносните сили ќе се направи ретроспектива во однос на одредени законски решенија/предлози, процесот на вработување/трансформација во државните безбедносни структури и создавањето на здруженија на бранители. Во делот на ОНА ќе се задржиме на создавањето на политичката партија Демократска унија за интеграција (ДУИ), здруженијата на ветерани и обидите да се реши статусот на поранешните борци на ОНА.

³¹⁵ Предметот *Градежни работници* се однесува на киднапирањето на пет работници на градежното претпријатие *Маврово* на 7 август 2001 година, кои биле измачувани осум часови од страна на припадниците на ОНА. Предметот *Липковска брана* се однесува на четириесетдневното запирање на дотекот на вода за пиење во градот Куманово, со затворање на вентилите на кумановскиот водовод кај Липковското езеро, кое во тој период беше под контрола на ОНА. Предметот *Непроштено* е, исто така, случај на киднапирање, и тоа на 12 цивили во јули 2001 година, кои припадниците на ОНА ги грабнале од повеќе локации во подрачјето на Тетово. Во предметот *Водство на ОНА* применет е принципот на командна одговорност, и тоа со обединето обвинение за повеќе воени злосторства, обвинет е комплетниот врв на ОНА (10-20 лица).

Трансформација на ОНА

Потпишувањето на ОРД беше своевиден официјален почеток на остварување на крајните амбиции на структурите кои го иницираа конфликтот во 2001 година, а тоа е достапноста до политичката сцена во Македонија. “Униформите на ОНА беа заменети со костуми и кравати“, раководството на ОНА на 5 мај 2002 година ја формираше политичката партија ДУИ. Афирмативноста добиена со конфликтот и ОРД набргу беше искористена, а албанскиот електорат ја етаблираше новосоздадената партија како најсериозен политички субјект во албанскиот блок. Непосредно после формирањето, ДУИ стана дел од владеачката структура.

Паралелно со создавањето на ДУИ, во мај 2002 година се формираше и Здружението на ветерани од борбата на ОНА.³¹⁶ Ова здружение продолжува да ги негува вредностите за кои се бореа во 2001 година, велат оттаму.³¹⁷

Законски решенија и предлози

После потпишувањето на ОРД и уставните измени кои следуваа, во јануари 2002 година се донесе Закон за посебни права на припадниците на безбедносните сили на Република Македонија и на членовите на нивните семејства, кој во јавноста е препознатлив како “Закон за бранителите“. На ова законско решение може да се смета како на прв сегмент кој се однесува на реинтеграцијата како дел од РДР. Според овој закон, сите припадници на безбедносните сили и членовите на нивните семејства стануваат носители на одредени права од социјалната, здравствената и образовната сфера, и тоа: ослободување од учество со лични средства при користење на здравствени услуги; вработување; станбено згрижување; еднократен паричен надоместок; права од областа на образованието; и семејна пензија.³¹⁸ Законот ги опфаќа припадниците на безбедносните сили (нивните сопружници, деца и родители) кои учествувале во конфликтот во 2001 година, како и тие кои биле дел од конфликтите при распадот на СФРЈ, вклучувајќи ги загинатите и починатите лица,

³¹⁶Интернет страна *Порталб*, <http://portalb.mk/tag/shvl-uck/> (пристапено во октомври 2015 година)

³¹⁷Х.Д., “*Политичарите ја убија надежта на граѓаните за подобро утре*“, <http://civil.org.mk/daim-chisni-politicharit-a-ubia-nadzhta-na-graanit-za-poubavo-utr/?lang=mk> (пристапено во декември 2015 година)

³¹⁸Закон за посебни права на припадниците на безбедносните сили на Република Македонија и на членовите на нивните семејства, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 02/2002 и 17/2003.

како и ранетите со стекнат инвалидитет над 20%. Информациите говорат дека најголем дел од оние кои подлежат на овој закон ги оствариле своите права,³¹⁹ меѓутоа постојат одредени недоречености во делот на динамиката на спроведување и висината на обештетување во овие предмети.³²⁰ Во 2008 година како резултат на одредени незадоволства во контекст на спроведувањето на овој закон, Здружението на бранители – Достоинство, покрена иницијатива за донесување на нов закон за бранителите.³²¹ Во ноември 2008 година Собранието расправаше во однос на предложениот Предлог-закон, но истиот не го усвои. Друга иницијатива за ново законско решение имаше во 2010 година, покрената од страна на група тогашни пратеници предводени од Абедин Зимбери и Даут Раџеџи. Тие поднесоа Предлог-закон за посебните права на инвалидите на ОНА, на членовите на семејствата на цивилните жртви и на членовите на семејствата на паднатите борци на ОНА за време на конфликтот во 2001 година. Добар дел од овој Предлог-закон се базирале на постоечкиот Закон за бранителите од 2002 година, со одредени новини кои се однесуваа на припадниците на ОНА и цивилните жртви. Собранието расправаше во однос на овој Предлог-закон во јуни 2010 година, и истиот не го усвои. Во август 2012 година, пратеничката група на ВМРО-ДПМНЕ предложи нов Закон за бранители со исто име како оној од 2002 година. Според познавачите, овој Предлог-закон имаше доста заедничко со предлогот кој го даде Достоинство во 2008 година, имено покрај допрецизирањето на условите за користење на правата, се предлагаат 5 нови мерки, и тоа: работен стаж; најниска пензија; старечка пензија; одбележување; и одликување. Новитет е тоа што се предлага формирање на комисија за надзор на спроведувањето на законот. Како извесен реципроцитет за одбивањето на Предлог-законот во 2010 година, пратениците од албанскиот блок поднесуваат околу 15.000 амандмани и практично го блокираат овој предлог.³²²

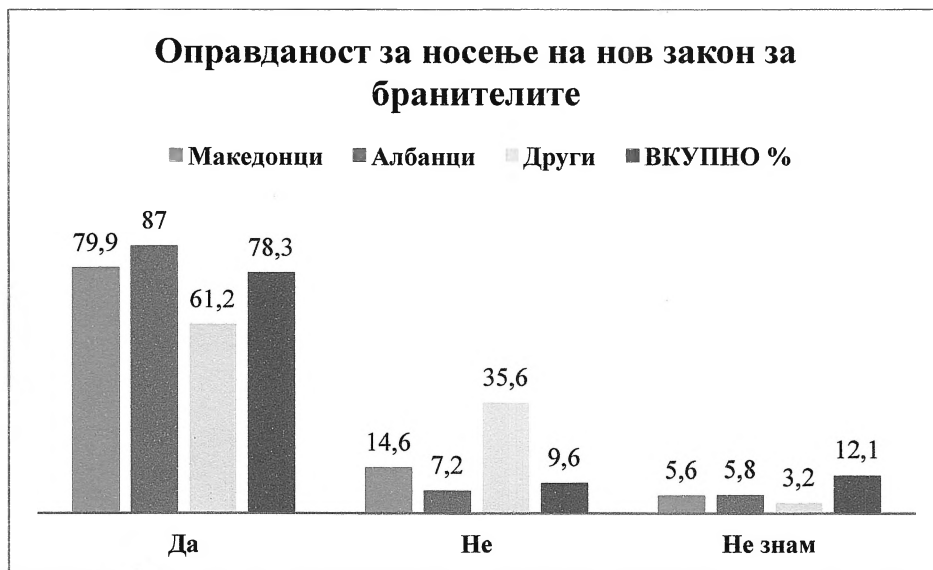
³¹⁹ Станоески.О.(2012), стр.32.

³²⁰ Повредените припадници на АРМ се обештетени во сооднос од степенот на инвалидитет (до максимални 1.500.000 денари), а семејствата на загинатите се обештетени по член на најтесно семејство (250.000 денари по член). Тоа не беше случај и кај припадниците на МВР, тие своите права на обештетување беа приморани да ги бараат преку судска постапка.

³²¹ “Достоинство“ пристапи кон собирање на потписи за поднесување на предлог закон за бранители, и успеа да собере околу 32.000 потписи.

³²² Блажевска.К., “Законот за бранители – равенка со три непознати“, интернет страна на Дојче Веле 23.11.2012, <http://www.dw.de/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82-%D0%B7%D0%B0->

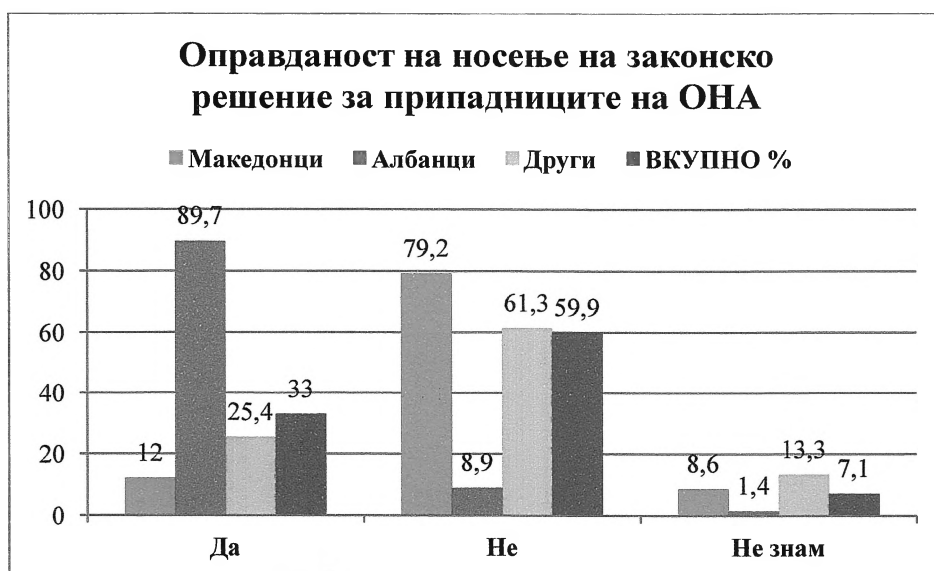
Спроведени се истражувања на јавното мислење во однос на предлог законските решенија за бранителите и за припадниците на ОНА.¹ На дијаграмите кои следуваат може да се погледнат резултатите од истражувањата.

Извор: МЦМС (2012)

Од прикажаното може да се воочи дека е прилично висок процентот на одговори со “Да“ кај секоја од посочените заедници, но истотака треба да се посочи и процентот на одговори со “Не“ кај испитаниците од албанската заедница.

¹ Кржаловски.А.(2012), “Законот за бранителите: краток осврт на политиките за реинтеграција“, Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС), институт за демократија – Социетас цивилис (ИДСЦС), Скопје, стр.6-7.

Извор: МЦМС (2012)

Од прикажаното може да се констатира дијаметралноста во размислувањата на заедниците, имено освен испитаниците од албанската заедница кои во висок процент сметаат дека е потребно донесување на ваков закон, испитаниците од македонската и другите заедници го мислат спротивното.

Треба да се спомене дека ниту во постоечкиот, ниту во Предлог-законот не се уредуваат прашањата за цивилните жртви, ниту е јасно на кој начин истите се третирали после конфликтот во 2001 година.² Во овој контекст, на табелата што следува ќе биде прикажано јавното мислење во однос на оваа проблематика.³

Оправданост на донесување законски одредби за правата на цивилните жртви без разлика на етничката припадност				
%	Да	Не	Не знам	ВКУПНО
Македонци	79,1	11,3	9,6	100
Албанци	95	3,9	1,1	100
Други	77,2	7,3	15,6	100
ВКУПНО	83	9,1	7,9	100

Извор: МЦМС (2012)

Табела бр.14

² Информациите говорат дека има повеќе од 10 загинаци цивилни лица во текот на конфликтот, непознат е бројот на ранети и инвалиди.

³ Кржаловски.А.(2012), стр.7.

Од прикажаното може да се констатира дека јавното мислење е генерално позитивно кај сите заедници во однос на донесувањето на законски одредби за цивилните жртви без оглед на етничката припадност.

Вработување на поранешните борци

Во делот на решавање на работниот статус на поранешните припадници на безбедносните сили, најмаркантен е примерот со трансформирање на припадниците на полициската единица “Лавови“, во постоечките и новоформираните структури во безбедносниот сектор. Според одредени тврдења околу две-третини од припадниците на лавовите се институционално трансформирани во ЕБР, притоа отстранети се лицата кои не ги исполнуваат соодветните критериуми за работа во овие единици.³²⁶ Здруженијата на бранителите заедно бројат околу 16.000-17.000 членови, од кои околу 10-15% не се вработени.³²⁷

Во делот на вработување на поранешните припадници на ОНА треба да се истакне дека целиот тој процес е помалку нетранспарентен. Имено, етничката застапеност во институциите е составен дел од ОРД, и истиот тој проект се спроведува од ДУИ, но е недоволно нагласен во јавноста дека со тој чин се помага на поранешните припадници на ОНА. Во постконфликтниот период, во кој ДУИ е дел од владеачката структура, вработени се голем број на Албанци меѓу кои има и такви кои на одреден начин се поврзани со ОНА.³²⁸ Информациите говорат дека во 2015 година во Секретаријатот за рамковни прашања има околу 1.900 вработени, од кои околу 100 реално работат, додека другите се сè уште нераспределени.³²⁹

Решавање на статусот на борците на ОНА

Решението во однос на статусот на борците на ОНА е едно од најактуелните постконфликтни прашања, кое честопати се употребува/злоупотребува во дневно-

³²⁶ Интервју со Стојанче Ангелов, 19.09.2014.

³²⁷ “Бранителите бараат предност при вработување“, интернет страна *Вест* 06.12.2010, <http://www.vest.mk/?ItemID=AFC2B2C986228749B75EDB7CBFF2ECE>, (пристапено во декември 2015 година).

³²⁸ Интервју со Јован Манасијевски, 05.08.2014.

³²⁹ Поповска, Т., “Над 1800 рамковни административци седат дома и примаат плата“, интернет страна *Утрински* 03.11.2015, <http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=3B468698954FC04797765F1B35D1F837> (пристапено во декември 2015 година.)

политички интереси. Решението на ова прашање претставува едно од фундаменталните програмски определувања на ДУИ, и во тој контекст може да се разберат иницијативите кои се преземаат во таа насока. Во еден подолг континуитет во постконфликтниот период се правеа значителни напори да се изнајде солуција во однос на ова прашање, но истите не вродија со конкретен резултат, односно не се изготви законско решение кои ќе ги третира поранешните припадници на ОНА. Сметам дека ова прашање се затвори со изјавата на Абдилаќим Адеми (ген.секретар на ДУИ) дадена во август 2014 година, во која вели дека статусот на борците на ОНА ќе се решава со постоечките закони, и нема да има ново законско решение кое ќе се однесува само на оваа категорија на граѓани.³³⁰ Ретроактивно гледано, во јавноста проциркулираа одредени информации/шпекулации дека постои партиски договор за решавање на статусот на овие лица, и дека за истиот се креирани работни групи како составен дел од Министерството за труд и социјална политика,³³¹ дури се отиде и дотаму дека тајно се исплаќале пензии на поранешните припадници на ОНА.³³²

Претходно пласираните тези беа причина за спроведување на интервју со досегашните министри за труд и социјална политика,³³³ се со цел да се добијат веродостојни информации за потребите на докторската дисертација.³³⁴ Прва конкретна мерка која е произлезена од Министерството за труд и социјална политика е Правилник за дополнување на правилникот за определување на висината на правото на еднократна парична помош.³³⁵ Со овој правилник се регулира правото на

³³⁰ Арифи.Б., “*Nuk do të ketë ligj për ish ushtarët e UÇK-së dhe familjet e dëshmorëve*”, интернет страна *Алсат-М* 13.08.2014 http://alsat-m.tv/lajme/nga_vendi/18283-nuk-do-te-kete-ligj-per-ish-ushtarët-e-uck-se-dhe-familjet-e-deshmoreve.html (пристапено во август 2015 година).

³³¹ Марковски.Г., “*Нема да се носи посебен закон за борците на ОНА*”, интернет страна на *Вечер* 06.11.2009, <http://vecер.mk/makedonija/nema-da-se-nosi-poseben-zakon-za-borcite-na-ona> (пристапено во декември 2015 година).

³³² “*Дали Владата делела незаконски пензии на борците на ОНА?*”, интернет страна на *Охридски* 20.07.2011, <http://ohridsky.com/?p=590> (пристапено во декември 2015 година).

³³³ Интервјуирани беа следниве поранешни министри: Јован Манасијеvски, Стевчо Јакимовски, Љупчо Мешков и Целал Бајрами. Спиро Ристовски и Диме Спасов не одговорија лично на повикот за интервју, меѓутоа потребните информации за нивните мандати беа прибавени од советничкиот тим на министерството.

³³⁴ Прашалникот може да се погледне во прилог.

³³⁵ Интервју со Стевчо Јакимовски, 29.07.2014.

еднократна парична помош на лицата/семејствата кои се во социјален ризик заради инвалидност или смрт предизвикана со конфликтот во 2001 година.³³⁶

Друг сегмент кој заслужува анализа, е поврзан со информациите кои велат дека Министерството за труд и социјална политика тајно исплаќала пензии/парични средства на поранешните припадници на ОНА.³³⁷ Ваквата теза експресно беше одбиена од сите поранешни министри кои беа интервјуирани, со образложение дека такво нешто не е возможно, а доколку би се случило, тоа не би можело да остане во тајност. Во оваа насока треба да се спомене дека инструментите за исплата на министерството се базираат на еднократната и социјалната помош, модалитети со кои не е возможно да се исплатат споменатите средства. Еднократната помош се доделува само еднаш во годината, додека пак социјалната помош е значително помала во однос на средствата со кои се шпекулира.³³⁸ Споменатиот начин на тајно исплаќање на средства можно е да се спроведе со одреден политички договор каде средствата би се доделувале на извесни организации од цивилниот сектор (НВО, здруженија на ветерани, културни здруженија, и сл.), или преку јавните претпријатија каде на ниво на управен одбор се одлучува да се финансира одредена активност, а средствата се употребуваат за други потреби, или во случајов финансиска поддршка на поранешните припадници на ОНА.³³⁹ Во јавноста никогаш не се излезе со официјална бројка на лица/семејства кои би требало да бидат финансиски поддржани. Неофицијално станува збор за 100-200 лица/семејства.³⁴⁰ Имајќи предвид дека не станува збор за енормен број на припадници/семејства на ОНА кои имаат потреба од финансиска помош и помош во други општествени сфери, сметам дека со некој од погореспоменатите начини веќе е излезено во пресрет на оваа категорија на граѓани.

Друг сегмент кој е во овој контекст, а треба да се елаборира, е информацијата дека во рамките на Министерството за труд и социјална политика се формирани работни групи кои треба да изготват модул за решавање на статусот на поранешните припадници на ОНА. Овие информации се однесуваат на периодот 2008-2011 година,

³³⁶ Правилник за дополнување на правилникот за определување на висината на правото на еднократна парична помош, *Службен весник на Република Македонија бр.56/2006*.

³³⁷ Во јавноста излегоа шпекулации дека на поранешните припадници на ОНА по основ на пензија е исплатувано по 25.000 денари месечно (тајно).

³³⁸ Интервју со Јован Манасијевски, 05.08.2014.

³³⁹ Ибид.

³⁴⁰ Стевчо Јакимовски (150-200 лица), Целал Бајрами (100 лица).

кога со овој ресор раководеше кадар на ДУИ. Ова прашање во неколку наврати беше поставено и како пратеничко во Собранието на Република Македонија, притоа беше демантирано од раководните лица на Министерството за труд и социјална политика.³⁴¹ Демант во однос на ваквите информации пристигнаа и од тогашниот министер, кој вели дека коалиционите партнери од тогашната владеачка структура се договориле да се изнајде решение за оваа категорија на граѓани во рамките на постоечките закони, на што ние како министерство направивме анализа во однос на категориите и бројноста на лицата/семејствата кои би биле третирани. Не треба да се прави паралела во однос на тоа што ДУИ како политичка партија го презема во однос на згрижување на овие лица, и работењето на Министерството за труд и социјална политика кое е раководено од ДУИ.³⁴²

³⁴¹ Пратеничко прашање од Виолета Ташева и Абедин Зимбери до заменик министерот за труд и социјална политика, Спиро Ристовски, поставено на 77-та седница на Собранието на РМ, 5 ноември 2009 година.

³⁴² Интервју со Целал Бајрами, 24.12.2014.

Дел 4

Емпирско истражување

Истражувачата стратегија за емпирискиот дел на докторската дисертација се состои од полуструктурирано интервју и телефонска анкета. Од методолошки аспект, застапени се квалитативниот и квантитативниот приод, односно истражувањето има мешан карактер, се со цел да се добијат поквалитетни податоци кои ќе придонесат за високото ниво на научно-истражувачкиот труд.

4.1. Полуструктурирано интервју

За потребите на докторската дисертација се примени квалитативна методолошка алатка, поточно се спроведе полуструктурирано интервју со 14 личности кои се директно/индиректно поврзани со конфликтот во 2001 година, и/или имаат напредно познавање во однос на таа проблематика. Целта на интервјуте е да се согледа ставот во однос на постконфликтното градење на мирот во Република Македонија со акцент на РДР елементите, на една таргет група која е соодветно компетентна во оваа насока. Структурата на интервјуираните се состои од: учесници во конфликтот (двете страни), политичари, професори, аналитичари и НВО активисти. Интервјуте е составено од седум прашања, и истите се класифицирани во три сегменти, односно, две во контекст на разоружувањето, две во контекст на демобилизацијата и три во контекст на реинтеграцијата на поранешните борци. Истражувачките активности беа спроведени во периодот септември-декември 2014 година.

Интервјуирани беа следните лица:³⁴³

1. Илија Николовски, пензиониран генерал на АРМ (учесник во конфликтот);
2. Талат Џафери, командант во ОНА (политичар);
3. Благоја Марковски, пензиониран генерал на АРМ (учесник во конфликтот);
4. Абедин Зимбери, командант во ОНА (политичар);
5. Стојанче Ангелов, зам.командант во специјална единица во МВР, (политичар);
6. Раим Лимани, командант во ОНА;
7. Стојан Славевски, универзитетски професор во сферата на безбедноста;

³⁴³ Во понатамошниот текст како “испитаници”.

8. Мерсел Биљали, универзитетски професор, аналитичар;
9. Жидас Даскаловски, универзитетски професор, аналитичар;
10. Алберт Хани, НВО активист (разрешување на конфликти);
11. Сашо Клековски, аналитичар;
12. Дане Талески, аналитичар;
13. Андреја Богдановски, НВО активист (безбедност);
14. Ардиан Рамадани, НВО активист (мултикултурализам).

Прашање бр.1: Кој е вашиот став во однос на количеството на мало и лесно оружје кое остана кај граѓаните после конфликтот од 2001 година?

Заедничка констатација на сите испитаници е дека малото и лесно оружје сè уште е присутно, истото е нерегистрирано, односно нелегално се поседува, и претставува потенцијална закана за безбедноста на сите граѓани на Македонија. Треба да се нагласи дека барем половина од испитаниците потенцираа дека ова оружје кое излезе на површина после 2001^{та}, во најголем дел потекнува од депоата за оружје на Албанија кои беа ограбени во немирите во 1997 година.

Во оваа насока, пензионираниот генерал во АРМ, Илија Николовски, додава дека покрај доминантното оружје од кинеско потекло кое е дојдено од Албанија, значителен број на оружје е од југословенско производство, факт кој ни говори дека ова оружје мигрирало од соседните земји кои во изминатиот период беа зафатени од конфликтни случувања. Во однос на евентуалните бројки на ова оружје кои циркулираат во јавноста, професорот Стојан Славевски, вели дека оваа бројка е неколку стотини илјади парчиња, пензионираниот генерал во АРМ, Благоја Марковски, е малку подетален во однос на ова, тој истакнува дека според меѓународниот фактор оваа бројка се движи од 90.000 – 170.000 парчиња, додека пак според одредени домашни истражувања оваа бројка се движи од 80.000 - 120.000 парчиња на нелегално оружје. Во оваа насока, аналитичарот Дане Талески, смета дека не постојат веродостојни информации за количествата на нелегално мало и лесно оружје во Македонија, и сите оние информации кои досега циркулираат во јавноста се помалку преувеличени. Интересна е констатацијата на Марковски, кој вели дека ако

на количествата кои се сметаат за нелегални се додадат и 170.000 парчиња на легално оружје, излегува дека ние сме милитантен народ.

Поранешниот командант на ОНА, Раим Лимани, вели дека поголемиот дел од оружјето со кое располагаше ОНА е предадено, а останато е само одредено помало количество од истото. Гледано од аспект на етничка припадност, интересно е тоа што испитаниците од албанската заедница или генерализираат, или не посочуваат одредена заедница која е склона кон оружјето. Од друга страна, поранешниот заменик командант на “Тигрите“, Стојанче Ангелов, вели дека оружјето е особено присутно кај припадниците на албанската заедница, а во таа насока може да се протолкува и изјавата на аналитичарот Сашо Клековски, кој вели дека дополнителен факт за присуство на самото оружје е гаењето на традицијата и култот кон оружјето, особено во западниот дел од Македонија.

Повеќето од испитаниците сметаат дека индикатор за присуството на нелегалното оружје е зголемената стапка на вооружени криминални дејности, и дека овој тренд безусловно ја загрозува безбедноста на сите граѓани во државата. Поранешниот командант на ОНА, Абедин Зимбери, додава дека оружје има кај сите граѓани во државата, а тоа е основното орудие со кое може да се предизвика конфликт. НВО активистот, Алберт Хани, вели дека имаме состојба во која голем број на лица поседуваат оружје, а не се соодветно постконфликтно третирани со посттравматски и психолошки програми, состојба која треба да биде и тоа како загрижувачка од аспект на безбедноста во општеството. Марковски исто така има добра констатација во овој контекст, тој го посочува зголемениот интензитет на вооружениот насилан криминал како оправдување за поседување на нелегално/легално оружје поради самозаштита.

Друг интересен сегмент кој беше споменат од повеќе испитаници е причината за поседување на оружје, односно кој е мотивот за граѓаните да набават и поседуваат оружје. НВО активистот, Ардиан Рамадани, вели, кога надлежните институции не преземаат ништо за решавање на проблемот со присуството на нелегалното оружје, зошто тогаш не се осмелат да направат анализа за мотивот за поседување на ова оружје. НВО активистот, Андреја Богдановски, смета дека можеби ваквата ситуација

со оружјето се должи на одредена недоверба во институциите кај дел од граѓаните и чувството на несигурност.

Интересна изјава, би рекол со мал политички нагласок, има професорот Мерсел Биљали, тој вели, оружје имало, и ќе има, во Македонија не е проблем оружјето, туку создавањето на политичка плодна почва за негово користење. Во ситуација кога ќе ги скарате групите, тие и да немаат оружје, ќе успеат да набават.

Прашање бр.2: Сметате ли дека досегашните активности во насока на разоружување на населението се доволни и успешни, и дали мислите дека е потребно во иднина да се преземат посериозни мерки во делот на разоружувањето?

Сите испитаници безрезервно тврдат дека на македонското општество му се потребни нови активности во насока на разоружување на населението, меѓутоа има различни гледишта во однос на успешноста на досега преземените активности во таа насока, особено акцентот е ставен на првата акција за разоружување, “Суштинска жетва“, која се спроведе непосредно по потпишувањето на ОРД, и чија примарна цел беше разоружувањето на припадниците на ОНА. Оттаму, аналитичарот Талески смета дека акцијата “Суштинска жетва“ која беше спроведена од НАТО имаше само симболичен ефект, додека пак, поранешниот командант на ОНА, Џафери, вели дека акцијата беше прецизно изведена по сите меѓународни стандарди и дека таа е оценета за успешна во однос на собраното оружје. Во оваа насока, пензионираниот генерал Николовски додава дека оружјето кое е собрано во “Суштинска жетва“ е претежно старо и речиси неупотребливо, додека новото оружје сè уште е непредадено и претставува сериозна опасност за безбедноста на граѓаните.

Во однос на новите активности за разоружување на населението, испитаниците имаат интересни коментари, и тоа, аналитичарот Клековски смета дека можеби е добро да се организира еден системски начин на легализирање на нелегалното оружје, и да се зајакне казнената политика во однос на поседувањето на нелегалното оружје. Џафери во оваа насока истакнува дека треба да се овозможи предавање на нелегалното оружје без притоа да има било какви реперкусии за лицата кои го сториле тоа, и овој процес да нема временска рамка. НВО активистот, Хани,

смета дека треба да се примени пристапот со наградување (лотарија) како мотивационен сегмент кој ќе влијае на бројот на предаденото оружје. Генералот во пензија, Марковски, вели дека само со цврст политички договор меѓу македонските и албанските политички партии може да се издејствува разоружување на населението, а во таа насока и поранешниот командант на ОНА, Зимбери, додава дека единствено решение за разоружувањето е политичката волја.

Интересни се коментарите во однос на причините кои го отежнуваат или оневозможуваат разоружувањето во Македонија. Поранешниот заменик командант на “Тигрите“, Ангелов, истакнува дека сите досегашни активности за разоружување на населението се чиста фарса, и дека едноставно не постои начин да се реализира овој проект, а како причина за тоа ги наведува досегашните неефикасни мерки на властите и недоволниот капацитет на албанскиот политички фактор да организира нешто кое се коси со традицијата и култот кон оружјето, феномен кој е особено изразен кај албанското население. Во оваа насока размислува и Клековски, кој вели дека една од најголемите причини за неможноста да се разоружа населението во Македонија е култот кон оружјето кој е особено изразен во западниот дел на државата. Марковски во оваа насока додава дека најголема причина која го оневозможува разоружувањето е недовербата во институциите, едноставно граѓаните кои немаат доверба во намерите и ефикасноста на институциите нема да направат чекор за предвање на оружјето. Тој смета дека, ако граѓанинот ризикува повеќегодишна затворска казна за да се вооружи, а тоа е честа појава, тогаш очигледно не е нешто во ред со опкружувањето.

Прашање бр.3: Кој е вашиот став во однос на демобилизирањето на ОНА и на специјалната единица “Лавови“?

Демобилизацијата како битен сегмент во постконфликтниот период различно се перцепира од страна на испитаниците. Прво ќе ги споменеме ставовите кои се однесуваат на демобилизирањето на ОНА, а потоа ќе се осврнеме на демобилизирањето на специјалната единица “Лавови“.

Поранешниот командант на ОНА, Лимани, има интересен исказ во однос на распуштањето на ОНА, тој вели дека и покрај потпишувањето на ОРД, што по автоматизам подразбираше распуштање на сите бригади на ОНА, околу 50% од

тогашните припадници не се сложуваа со одлуката на главниот штаб на ОНА за нивно демобилизирање. Во оваа насока Лимани додава дека, доколку не постоеше силниот меѓународен притисок за потпишување на ОРД, ОНА ќе продолжи да дејствува од проста причина што во тие моменти организацијата ги зајакна своите позиции на сите полиња (оружје, поддршка, бројност, инсталација на своите борци во урбаните средини и сл.). Генералот во пензија, Николовски, смета дека демобилизирањето на двете страни е за поздравување и истото влијаеше за смирување на тензиите и градењето на доверба, но смета дека и покрај распаѓањето на ОНА, по кратко време се појави извесна Албанска национална армија (АНА), која продолжи со пропагирање на се она што претходно беше обврска на ОНА. Поранешниот командант на ОНА, Зимбери, додава дека демобилизацијата на ОНА се спроведе во најдобар ред, меѓутоа во тој период е направена голема неправда бидејќи не се презедоа реципрочни мерки, алудирајќи на тоа дека “Лавовите “ требало да се демобилизираат во тој период, а не подоцна, како што се случи. За аналитичарот Клековски симптоматично е што во делот на демобилизацијата не се спроведе и амнестијата (која не е спомената ниту во ОРД) , туку истата се направи малку подоцна, а чинот на демобилизирање на ОНА смета дека поминал медиумски незабележано. Тој додава дека постојат разни примери каде што одредени паравоени формации се трансформирале во регуларни безбедносни сили (пр.ОВК на Косово), но кај нас имаше трансформација во политички субјект, чије делување подоцна овозможи поранешни припадници на ОНА да станат дел од регуларните безбедносни сили на државата. Поранешниот командант на ОНА, Џафери, вели дека на 27.09.2001 година е донесен акт, со што официјално ОНА е целосно демобилизирана, и сите оние групации кои се јавуваат подоцна немаат никаква поврзаност со ОНА. Поранешниот заменик командант на “Тигрите“, Ангелов, смета дека ОНА е само формално демобилизирана, и дека секое лето припадници на оваа организација одржуваат средби и дефилираат низ шарпланинските села. Професорот Биљали повторно има интересен став со одредени политички примеси, тој вели дека кај Албанците постои верување дека се она што е добиено во војната, е загубено во мирот. ОНА се претвори во политички субјект без јасен концепт и провиненција, и секој момент кога некој ќе се обиде да ја симне од власт оваа структура постои реална опасност од нивната агресивност.

Демобилизирањето на специјалната единица “Лавови“ исто така изнуди интересни коментари од испитаниците. НВО активистот, Хани, генерално смета дека демобилизирањето е чин на помирување и симболично подавање на рака, но не е сигурен дали реално се спроведе процесот на демобилизирање врз “Лавовите“, бидејќи нивните членови едноставно беа преместени во други единици на МВР и АРМ. Професорот Даскаловски смета дека специјалната полициска единица “Лавови“ беше ад-хок формирана, и на истиот начин расформирана. Лимани смета дека целиот процес на демобилизација на “Лавовите“ е сомнителен, ако НАТО ја разоружа ОНА, кој тогаш ја разоружа оваа единица, прашува Лимани, додавајќи дека институциите ја немаат целосно завршено оваа работа, и дека сè уште постојат лица кои биле дел од оваа единица а го немаат предадено оружјето. Генералот во пензија, Марковски, смета дека демобилизацијата беше основниот предуслов за враќање на мирот и стабилноста во државата, и додава дека без оглед на тоа што “Лавовите“ беа официјална структура на МВР, тие со нивното непрофесионално однесување надвор од пропишаните норми и прописи придонесуваа за загрозување на мирот и стабилноста. Биљали во оваа насока додава дека “Лавовите“ претставуваа партиска полиција на тогашната власт и дека тие се расформираа поради силниот меѓународен притисок. Аналитичарот Талески смета дека многу мал дел од припадниците на оваа единица се вратиле во цивилен живот, односно поголемиот дел од нив се трансформирани во МВР. Тој вели дека процесот на демобилизирање на припадниците на “Лавовите“ беше далеку потранспарентен во споредба со распуштањето на ОНА. Исто така, тој додава дека не треба да се заборава дека оваа единица беше крајно политизирана, но тоа се надмина со промена на власта. Ангелов истакнува дека припадниците на оваа единица не се распуштени, туку тие се трансформирани. Околу две третини од припадниците на единицата “Лавови“ се институционално трансформирани во ЕБР, притоа отстранети се лицата кои не се компетентни и оние за кои имаше индиции дека имаат криминално минато. Зимбери пак смета дека не е извршена добра демобилизација на оваа единица, притоа, поистоветувајќи ги припадниците на оваа единица како “кучиња без двор“. Николовски смета дека оваа единица воопшто и не требало да се формира, додавајќи за непрофесионалноста и импровизираноста на истата. Тој вели дека “Лавовите“ нанесле повеќе штета, отколку корист на Република Македонија. Клековски има

интересна констатација во однос на тоа дека демобилизирањето на “Лавовите“ во медиумите е одбележано како политички реваншизам, притоа наведувајќи дека нерешавањето на статус на расформирани безбедносни структури може да биде крајно ризично за демократскиот развој на општеството (пр. Бугарското подземје е резултат на масовното отпуштање од работа на безбедносни структури во минатото).

Прашање бр.4: Сметате ли дека во Македонија сè уште постојат одредени прикриени групи кои може да се активираат по потреба, и да доведат до дестабилизација?

Прашањето бр.4 резултираше со различни гледишта во однос на тоа дали постојат скриени групи кои имаат капацитет во даден момент да ја дестабилизираат државата. Генералот во пензија, Марковски, смета дека вакви групи сè уште постојат кај албанската заедница, и истите ја сонуваат т.н. голема/природна Албанија. Овис националистички/екстремистички групации се реална закана за безбедноста во државата, но благодарение на малата/ограничена поддршка која ја имаат, тие во моментот не се во состојба да предизвикаат некоја посериозна дестабилизација. Поранешниот командант на ОНА, Лимани, вели дека генерално не постојат вакви организирани групи кои имаат капацитет да ја дестабилизираат државата, но имајќи предвид дека 50% од припадниците на ОНА не беа спремни, ниту имаа волја да се распуштат, не се исклучува можноста за поединци водени од одредени интереси да активираат некои помали групи. Генералот во пензија, Николовски, смета дека не само во Македонија, туку и во блиското опкружување, постојат вакви групи кои во даден момент може да предизвикаат дестабилизација, сето ова се манифестира преку зачестените инциденти во последно време, а тие најчесто се со предзнак на меѓуетничка нетрпеливост. НВО активистот, Хани, смета дека постојат мали инкриминирани криминални групи кои може да се активираат единствено преку политичките субјекти во земјава. Добра околност во целата ситуација е тоа што овие групи имаат се помала поддршка кај населението кое патеше во периодот на конфликтот. НВО активистот, Богдановски, вели дека вакви групи не постојат, но секогаш постои можност за одредени индивидуалци кои имаат радикални ставови, истите да ги канализираат преку екстремни активности кон институциите во државата.

Богдановски во оваа насока ги посочува младите лица (задоени од радикалниот исламитизам) кои одат на боиштата на блискиот исток, овие лица, со нивното враќање, претставуваат сериозна потенцијална каписла за дестабилизиција на државата. Поранешниот командант на ОНА, Џафери, смета дека постои потенцијал за загрозување на меѓуетничките односи, но не постојат видливи групи кои можат да доведат до дестабилизиција. Поранешниот заменик командант на “Тигрите“, Ангелов, вели дека овие групи постојат и воопшто не се прикриени. Дел од овие групи се криминални и истите дејствувале и пред, и после конфликтот. Тој повторно се навраќа на ставот даден во едно од претходните прашања, и објаснува дека можеби овие групи се во тесна корелација со она летно екипирање во шарпланинските села. Поранешниот командант на ОНА, Зимбери, има интересна констатација која вели дека вакви групи постојат и на двете страни, на албанската страна ова се неформални групи, а на македонската страна тие се скриени внатре во институциите. Професорот Даскаловски вели дека не само што постојат вакви групи застапници на албанскиот национализам, туку постојат и групи застапници на исламски радикализам, и истите претставуваат поголема закана за општеството. Аналитичарот Клековски има интересен став, тој вели дека повеќе не постојат вакви групи бидејќи “револуционер си тогаш кога нема што да изгубиш“, а во случајов овие луѓе имаат што да изгубат, односно се добро ситуирани. Тој додава дека албанската кауза е помалку пацифизирана, и дека во моментот идеолошката платформа е насочена кон исламот, а не кон албанштината. Како доказ за ова тој ги посочува младите албанци кои заминуваат на боиштата во име на радикалниот ислам, а тие млади лица не беа дел од ОНА/ОВК (кои се бореа за каузата), туку се сè повеќе фокусирани кон радикалниот ислам. Во оваа насока загрижувачки се фактите дека овие млади лица стануваат класични егзекутори/убијци, додека пак тоа не беше случај со припадниците на ОНА, нормално оние кои беа автохтони. Професорот Биљали смета дека не постојат вакви групи, но постои реална опасност од организирање на граѓаните поради општата незадоволност од случувањата во државата.

Прашање бр.5: Кој е вашиот став во однос на процесот на реинтеграција на лицата (двете страни) кои учествуваа во конфликтот?

Одговорите на ова прашање генерално одат во насока дека реинтеграцијата не е соодветно спроведена, а за тоа се наведуваат разни причини кои ќе ги сретнеме во коментарите што следуваат. Аналитичарот Талески смета дека во Македонија немаше сериозен процес за реинтеграција на учесниците во конфликтот. Тој додава дека одреден дел од бранителите беа трансформирани во МВР, и за нивните семејства имаше извесни парцијални решенија, но истакнува дека сè уште не му е јасно зошто тие беа тужени да ги вратат средствата кои претходно им беа доделени од институциите. Во однос на припадниците на ОНА, тој смета дека тие се политички, а не институционално интегрирани. На овој начин наместо реинтеграцијата да послужи за помирување и зближување таа ги продлабочи разликите и политички ги инструментализира, вели Талески.

НВО активистот, Хани, истакнува дека воопшто ништо значајно не е направено освен одреден/лимитиран број на граѓани на кои им се даде поголем пристап до заедничките ресурси, додека пак останатите се во ситуација да молат за социјална помош. Тој смета дека бранителите речиси се комплетно интегрирани во безбедносните сили, додека пак само мал дел од поранешните борци на ОНА успеаа да се интегрираат во системот користејќи го епитетот “херој“, а голем број од останатите се во исклучително лоша социо-економска ситуација. Единствената добра работа која се направи за поранешните припадници на ОНА е амнестијата, или како што вели Хани, таа го донесе и сè уште го одржува мирот во земјата. Тој исто така забележува на отсуството на поствоените психолошки третмани кои се од исклучително значење како за лицата кои учествувале во конфликтот, така и за самото општество, за неговото понатамошно созревање.

Генералот во пензија, Николовски, смета дека постконфликтната реинтеграција на борците (двете страни) не ги даде очекуваните резултати, и дека тој чин предизвика разочараност и голема недоверба во институциите. За исти случаи имаме двојни аршини, вели Николовски, и додава дека воопшто не постоеше/постои политичка волја за решавање на оваа ситуација, а сето тоа може многу негативно да се рефлектира при евентуална нова кризна ситуација.

Поранешниот командант на ОНА, Лимани, вели дека во самиот ОРД стои дека треба да се интегрираат припадниците на ОНА, согласно тоа треба да се најде соодветен модул. Засега ова обврска е завршена само кон највисоките ешалони, но каде се тука “обичните граѓани“, тие сè уште не се реинтегрирани. Кај бранителите имаме поинаква ситуација, тие имаат каков-таков закон и во одредена мера се интегрирани, но не се подеднакво третирали, и таму се применувани двојни стандарди, вели Лимани. Тој вели дека политичарите намерно не го затвораат овој проблем, од проста причина што не им одговара да се затворат сите прашања од овој вид, прашања кои најчесто ги користат за повремено нарушување на безбедносната и политичката состојба во државата, а тука за жал колатералната штета се токму “обичните граѓани“ без разлика на етникумот.

Поранешниот заменик командант на “тигрите“, Англов, смета дека конфликтот од 2001^{та} не беше од такви размери за да биде потребно било каква реинтеграција или ресоцијализација на учесниците. Тоа беа само неколкумесечни воени активности во кои не се доведовме во сериозно закрвување, вели Ангелов, и додава дека тој како учесник во конфликтот нема ништо повеќе нетрпеливост спрема албанците отколку било кој друг граѓанин од македонската заедница, и обратно, исто е и од албанската страна.

Поранешниот командант на ОНА, Џафери, смета дека овие лица од двете страни се веќе интегрирани во институциите, нормално оние кои ги исполнуваат потребните критериуми.

Професорот Даскаловски, истакнува дека реинтеграцијата кај поранешните припадници на ОНА е спроведена преку вработувања на овие лица, но она што недостасува кај учесниците од двете страни е процесот на ресоцијализација.

Поранешниот командант на ОНА, Зимбери, вели дека процесот на реинтеграција кај македонската страна е завршен, но на албанската страна воопшто не е ни почнат.

Прашање бр.6: Сметате ли дека треба да се реши прашањето за “Статусот на борците на ОНА“,особено доколку се има предвид дека највисоките ешалони од редовите на поранешната ОНА веќе одамна се интегрирани во високите слоеви на македонското општество? Доколку одговорот е ДА, според вас кој е најсоодветниот начин за да се направи тоа?

Ставот во однос на ова прашање е различен, а се разликува исклучиво по етничка основа, појава што покажува дека и после 14 години од конфликтот сè уште “секој си ја насочува водата на својата воденица“.

Поранешниот заменик командант на “Тигрите“, Ангелов, вели дека ОНА се трансформираше во политички субјект кој на изборите ја доби довербата на граѓаните, но тоа не се случи бидејќи тие зеда пушка во рака, едноставно излегоа на фер и демократски избори и благодарение на нивната политичка понуда тие добија легитимитет кај албанската заедница. Тој додава, дека е против да се даде било какво право на поранешните припадници на ОНА од причина што така би се дало легитимитет на нивната борба, која впрочем не беше за човекови права, туку тоа беше борба за територија. Би поддржал само одредена хуманитарна помош за семејствата кои се во тешка состојба поради тоа што изгубиле член од семејството или пак некој останал инвалидизиран, но никако тоа не смее да биде регулирано со законски норми, вели Ангелов.

НВО активистот, Рамадани, смета дека треба законски да се регулира статусот на ОНА, и да се овозможи помош за семејствата на загинатите и повредените лица, додавајќи дека таа категорија на граѓани треба да има одредени олеснувања (школување, здравство, предност при вработување и сл.).

Аналитичарот Клековски има интересна констатација, тој вели дека ова прашање е затворено со одредени изјави во кои се споменува дека статусот на оваа категорија на граѓани ќе се решава преку постоечките закони. Клековски смета дека ова прашање можеби намерно не се носи до свршен чин од причина што може да се искористи за одредени политички придобивки. Со реализирањето на амнестијата не е возможно да се добие одреден статус, додава Клековски.

Поранешниот командант на ОНА, Зимбери, смета дека ова прашање треба да се затвори еднаш и засекогаш, со едно заедничко законско решение за сите учесници во конфликтот во 2001^{та}.

Професорот Даскаловски смета дека ова прашање е веќе решено, но не е доволно транспарентно отворено за јавноста во Македонија.

Поранешниот командант на ОНА, Џафери, смета дека ова прашање треба инклузивно да се реши за сите лица, особено за оние кои се маргинализирани.

НВО активистот, Богдановски, вели дека доколку за ова прашање се обединува голем дел од албанскиот електорат, тоа заслужува да биде политички третирано. Прашањето заслужува јавна дебата како би се искристализирало јавното мислење и би се добиле повеќе потенцијални решенија за истото. Богдановски посочува дека корисно би било да се анализираат други вакви случаи и да се извлечат одредени заклучоци кои би оделе во прилог.

Професорот Биљали истакнува дека треба да има некое решение со кое би се помогнало на оние кои најмногу настрадале во конфликтот, семејствата на загинатите и инвалидизираниите лица, додека пак останатите треба да ја делат судбината како и сите останати “обични граѓани“ во Македонија.

Аналитичарот Талески вели дека тешко може да се каже што всушност значи решавање на статусот на поранешните борци на ОНА, потенцирајќи дека највисоките ешалони на ОНА се всушност високо рангирани политичари, додека од друга страна постојат лица кои се маргинализирани на многу полиња. Талески смета дека треба да им се помогне на загрозените семејства, но прво треба да се демистифицираат некои работи, притоа посочувајќи го бројот на припадници на ОНА. Тој смета дека нема потреба од дополнителни поделби и фрустрации, туку едноставно мора да се направи чекор напред во поглед на помирувањето. Има примери за општества кои имале многу поголеми и подолги внатрешни конфликти, па успеале да најдат заедничко решение за проблемите, не гледам зошто и ние не би направиле нешто такво, вели Талески.

Поранешниот командант на ОНА, Лимани, смета дека статусот на борците на ОНА треба да се реши со закон, а тоа впрочем е приоритет во политичката програма на ДУИ. Тој додава, дека не се потребни големи финансиски средства за да се реши ова прашање.

Генералот во пензија, Марковски, има интересно размислување, тој вели дека решавањето на статусот на борците на ОНА не треба да се гледа низ призмата на нивно високо етаблирање во високите слоеви во општеството, туку од аспект на нивно ресоцијализирање и реинтегрирање во општеството како и сите останати граѓани. Давањето на привилегии и посебен статус на овие лица ќе значи поттик за нови конфликтни состојби, бидејќи таквиот чин ќе биде признавање на аргументот на силата, наместо на силата на аргументот.

Прашање бр.7: Како го оценувате досегашното однесување на политичарите во однос на прашањето околу реинтеграцијата на учесниците во конфликтот (двете страни)?

Одговорите на ова прашање генерално се во насока дека политичарите недоволно/несоодветно го третираат/третираат овој проблем.

Поранешниот командант на ОНА, Лимани, смета дека политичарите се однесуваат крајно неодговорно во контекст на решавање на ова прашање, ова особено важи за албанската страна, да сакаа досега тоа ќе беше одамна решено, вели Лимани.

Професорот Даскаловски вели дека цел тој процес е некако безидеен, без визија, а сето она што се прави во таа насока е парцијално, односно со интерес само за сопствената група.

Поранешниот командант на ОНА, Зимбери, истакнува дека политичарите не само што не се трудат да го решат ова прашање, туку тие често го злоупотребуваат истото за дневно политички цели.

Генералот во пензија, Николовски, вели дека основен критериум за реинтеграцијата и се она што е поврзано со решавање на одреден статус на учесниците во 2001^{та}, е исклучиво партиската припадност. Целиот овој процес предизвикува голем револт кај овие луѓе, без разлика на која страна припаѓаат, вели Николовски, и додава дека незадоволството расте поради обидите да се политизираат одредени здруженија на ветерани од двете страни.

Аналитичарот Клековски смета дека на ова прашање најчесто се гледа како на начин за постигнување на дневно политички цели, но додава дека просторот за манипулација е значително намален после изјавата на Абдулаќим Адеми (13.08.2014).

Поранешниот командант на ОНА, Џафери, вели дека за ова прашање постојат повеќе пристапи, но за жал тие не одат во прилог на лицата кои треба да бидат реинтегрирани.

НВО активистот Богдановски смета дека односот на политичарите е крајно парализиран и без можности за заедничко дискутирање. Тој вели дека единствена платформа е РЕКОМ, но поради слабата поддршка од институциите не е во можност да допре до засегнатите страни.

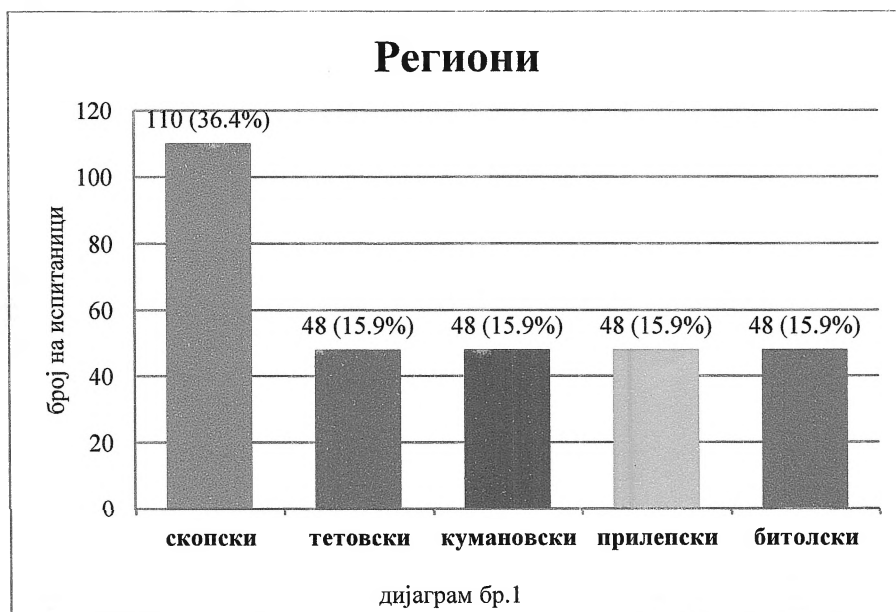
Професорот Биљали смета дека ова е чист маркетинг на политичките субјекти, кои од една страна ветуваат решение, а од друга страна пак не го даваат. Тој истакнува дека без оглед на се, голем број на учесници во конфликтот (двете страни) се веќе интегрирани во системот.

Аналитичарот Талески смета дека политичарите во оваа насока делуваат прилично незаинтересирано, и покрај тоа што помирувањето, реинтеграцијата и надминувањето на етничките разлики треба да бидат прашања од национален/стратегиски интерес. Талески додава дека за решавање на овие прашања потребни се повеќе мандати, дури можеби и неколку генерации. Се додека политичарите се служат со етно-национализам за да придобијат или да ја зголемат нивната поддршка, тие ќе бидат проблем за финално помирување и надминување на разликите, вели Талески.

На крајот, може да се констатира дека се добиени генерално очекувани одговори кои можат да помогнат во изведување на заклучоците од ова истражување.

4.2. Телефонска анкета – испитување на јавното мислење

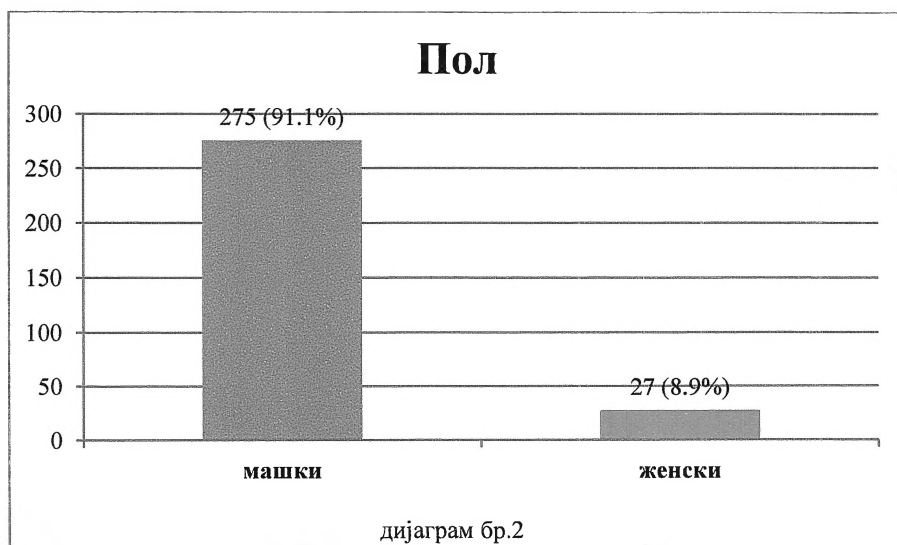
За потребите на докторската дисертација беше реализирано испитување на јавното мислење (квантитативна алатка) на прашања поврзани со постконфликтниот период во Македонија, поточно со акцент на разоружувањето, демобилизацијата и реинтегрирањето на поранешните борци од конфликтот во 2001 година. Испитувањето на јавното мислење се направи преку анонимна телефонска анкета во периодот септември-октомври 2014 година на репрезентативен примерок од 302 испитаници. Како целна група, одредени по случаен избор, се граѓани кои живеат во поранешните кризни региони (скопски, тетовски и кумановски регион) и граѓани кои директно/индиректно беа инволвирани во конфликтните случувања во 2001 година (скопски, прилепски и битолски регион).¹ Посочените региони бројат вкупно 32 општини во кои живеат 1.127,281 жители (55.73% од бројот на целокупното население на РМ според пописот од 2002 година).²

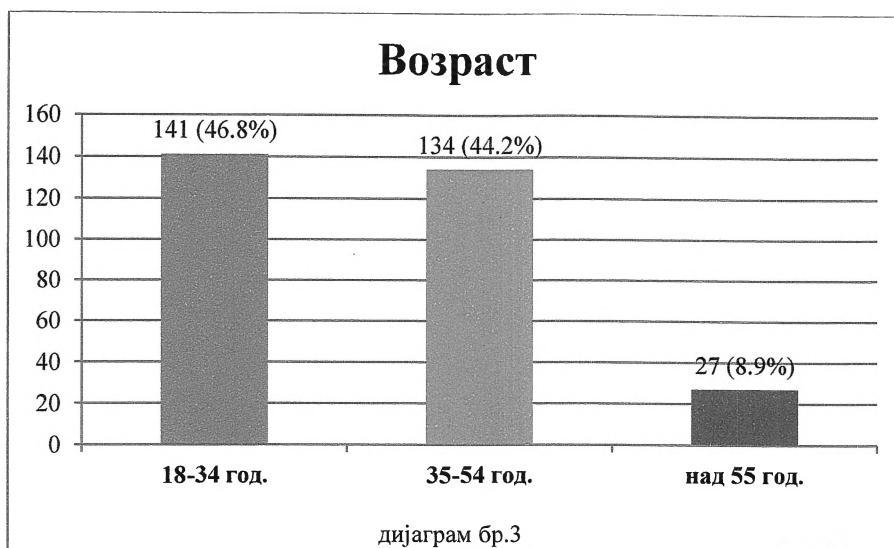
¹ **Тетовски регион** – Тетово, Теарце, Јегуновце, Желино, Врапчиште, Брвеница и Боговиње; **Кумановски регион** - Куманово и Липково; **Скопски регион** – Аеродром, Арачиново, Бутел, Гази Баба, Ѓорче Петров, Зелениково, Илинден, Карпош, Кисела Вода, Петровац, Сарај, Сопиште, Студеничани, Центар, Чучер Сандево, Чаир и Шуто Оризари; **Прилепски регион** – Прилеп, Кривогаштани и Долнени; **Битолски регион** – Битола, Могила и Новаци.

² Обработката на податоците е направена со специјализирана софтверска алатка – IBM SPSS Statistics.

На дијаграмот бр.1 прикажан е бројот на испитаници по региони, притоа од прикажаното може да се воочи дека освен скопскиот регион, кој како најголем има 110 испитаници, останатите четири региони имаат по 48 испитаници. На дијаграмот бр.2 прикажана е половата структура на испитаниците.

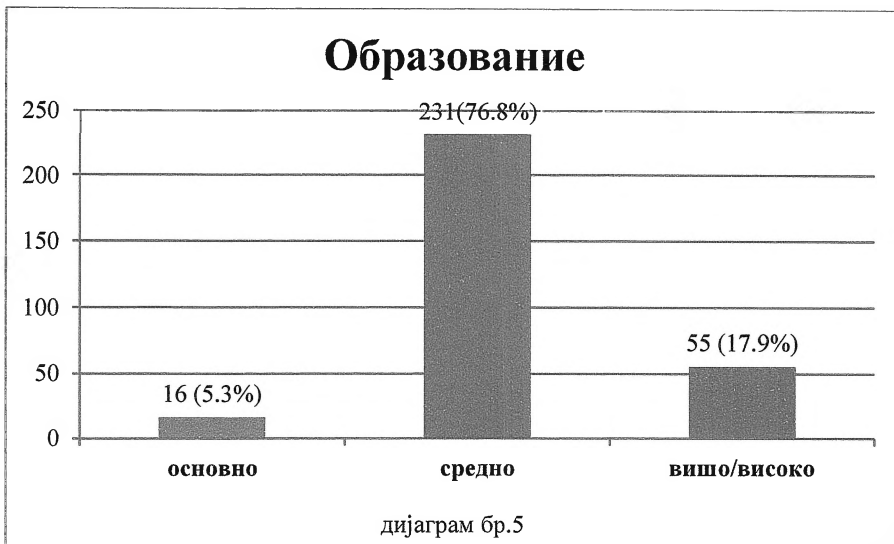
Од прикажаното се гледа дека репрезентативноста на женскиот пол е дискутабилна, а како главна причина за ова може да се посочи природата на проблематиката која се истражува. Се чини, се уште доминира стереотипот дека војувањето и конфликтите се претежно машка работа, оттаму, овие разлики во половата застапеност (91.1% наспроти 8.9%) се сосема очекувани. Возраста на испитаниците е класифицирана во три групи, и тоа, првата од 18-34 години, втората од 35-54 години и третата над 55 години. Параметрите за оваа категорија се прикажани на дијаграм бр.3.

Од прикажаното се гледа дека најголем дел од испитаниците припаѓаат на првите две групи. Во однос на етничката припадност на испитаниците, направена е класификација на Македонци, Албанци и останати, што е прикажано на дијаграм бр.4.

Од прикажаното може да се види дека најголемиот број испитаници, или 56.8% (172) се припадници на македонската заедница, 32.1% (97) се припадници на албанската заедница и 11.1% (33) се припадници на останатите етнички заедници. Од аспект на образованието на испитаниците, истите се рангирани во три категории, и тоа, со основно образование, со средно образование и со вишо/високо образование. Дијаграмот бр.5 ја прикажува состојбата во однос на образованието на испитаниците.

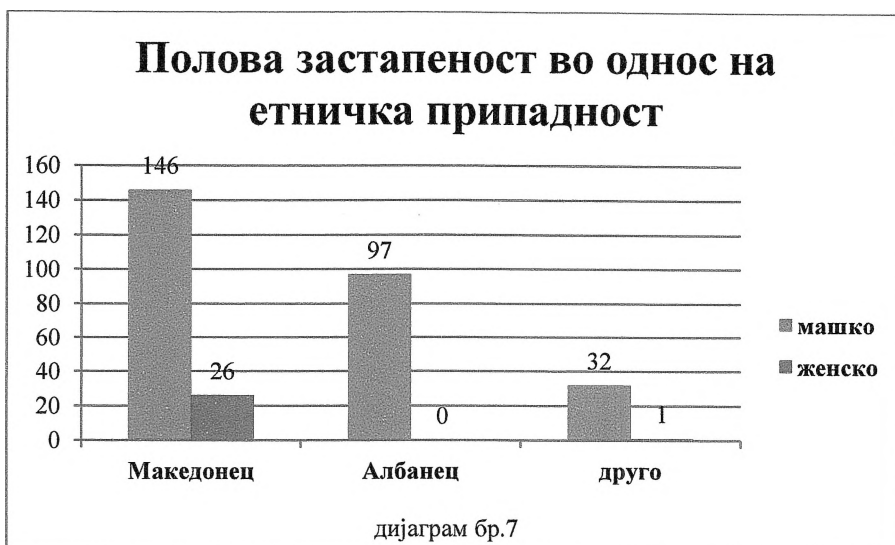

Од прикажаното можеме да воочиме дека најголем број од испитаниците, или 76.8% (231) се со средно образование, со основно се 5.3% (16), додека пак со вишо/високо образование се 17.9% (55).

Од истражувачки аспект интересно да се погледнат одредени компаративни сегменти од претходно наведените параметри. На дијаграм бр.6 може илустративно да се погледне етничката застапеност на испитаниците по региони.

Графикот бр.7 ја прикажува половата застапеност во однос на етничката припадност кај испитаниците.

Она што е впечатливо во овој дел е фактот кој говори дека од вкупно 27 женски испитаници нема ниту еден претставник од албанската заедница. Ова е дополнителен показател кој говори за природата на третираната проблематика (доминантната машка улога), сегмент кој очигледно е поизразен кај албанската заедница. На дијаграмот бр.8 е направен пресек во однос на образованието и етничката припадност.

Дијаграмот бр.9 ќе ни ја прикаже состојбата во однос на образованието на испитаниците по региони.

Прашање бр.1: Сметате ли дека во Република Македонија сè уште постои оружје од конфликтот во 2001 година?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговорот на ова прашање е прикажан на дијаграмот бр.10.

Од прикажаното можеме да воочиме дека со одговор “Да“ се изјасниле 54.2% (164) од испитаниците, со “Не“ се изјасниле само 2.6% (8), со “Делумно да“ се изјасниле 14.7% (44), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ се изјасниле 11.1% (33), и со “Не знам“ се изјасниле 17.4% (53) од испитаниците.

На наредниот дијаграм се прикажани одговорите на прашањето бр.1 по региони.

Од прикажаното можеме да констатираме дека најголем број испитаници кои се изјасниле со “Да“ и “Делумно да“ живеат во скопскиот, прилепскиот и битолскиот регион, поточно, по идентични 72.9% од испитаниците од прилепскиот и битолскиот регион се изјасниле со “Да“, додека во скопскиот регион имаме 62.7% “Да“ и 20.9% “Делумно да“. Друг сегмент кој треба да се спомене е големиот број на одговори со “Не знам“, 52%, во тетовскиот регион.

На дијаграмот бр.12 прикажани се одговорите на прашање бр.1 категоризирани според полот на испитаниците.

На дијаграмот бр.13 можеме да го видиме одговорот на прашање бр.1 од аспект на групите на возраст на испитаниците.

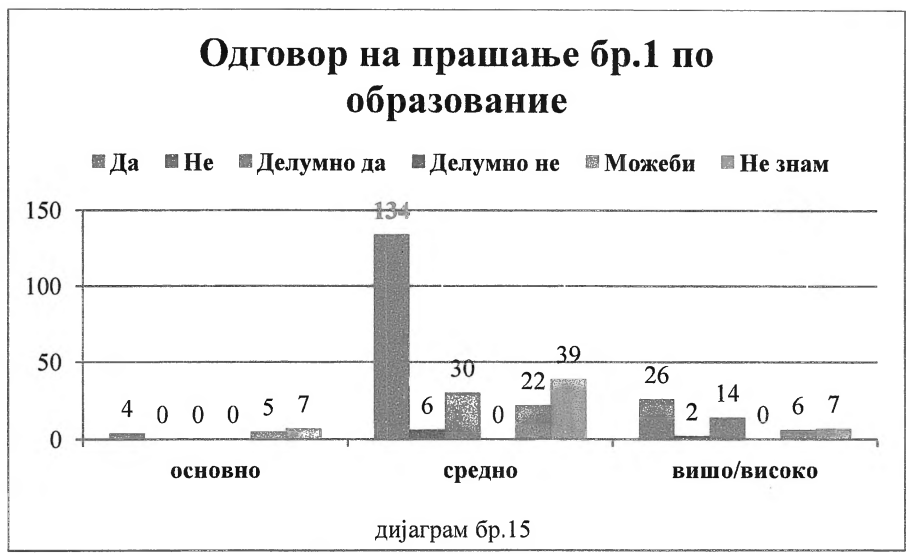
На дијаграмот бр.14 може да се погледне одговорот на прашање бр.1 прикажувајќи ја етничката димензија.

Од прикажаното сметам дека треба да се коментираат два сегменти, прво, високиот процент на одговор “Да“,74.8%, кај испитаниците од македонската заедница, поточно од вкупно 164 испитаници кои се изјасниле со “Да“, 123 се Македонци, и второ,

релативно високиот процент на одговор “Не знам“, 69.7%, кај испитаниците од албанската заедница, поточно од вкупно 53 испитаници кои се изјасниле со “Не знам“, 37 се Албанци.

На дијаграмот бр.15 може да се погледне одговорот на прашање бр.1 од аспект на образованието на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи доминацијата на испитаниците со средно образование кои се изјасниле со одговор “Да“, 81.6%, односно од вкупно 164 испитаници кои одговориле со “Да“, 134 се со средно образование.

Заклучок

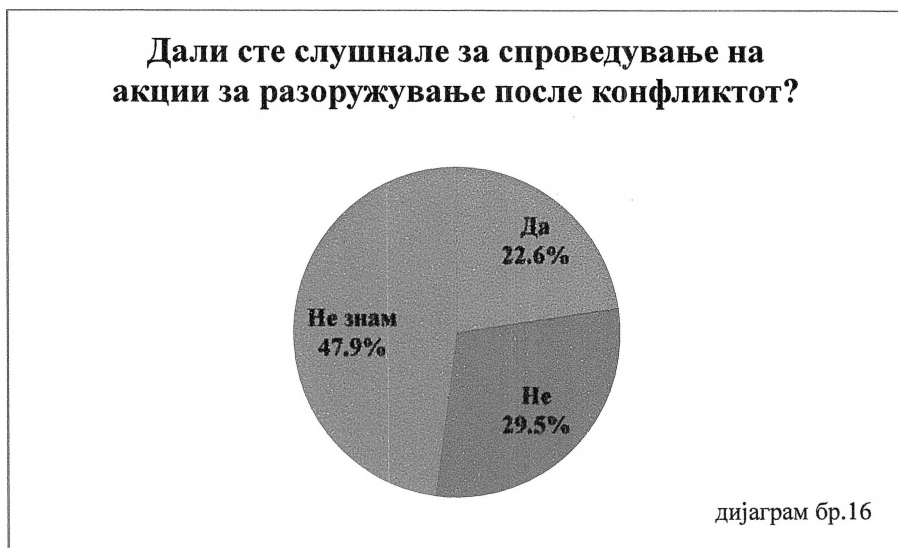
Добиените резултати во однос на прашањето бр.1 покажуваат дека граѓаните на Република Македонија генерално сметаат дека сè уште постои оружје од конфликтот во 2001 година. Од вкупно 302 испитаници, 164 (54.2%) се изјасниле со “Да“, а 44 (14.7%) со “Делумно да“, што е доволен показател за погоренаведената констатација. Дополнителен индикатор во прилог на споменатото е значително малиот број на испитаници кои се изјасниле со “Не“, само 8 (2.6%). Интересно е да се коментира фактот кој говори дека мнозинство од испитаниците кои се изјасниле со “Да“ се од македонската заедница, поточно 123 лица, и истите се концентрирани во скопскиот, прилепскиот и битолскиот регион. Од друга страна, само 17 испитаници од албанската заедница се изјасниле со “Да“, за сметка на одговорите “Не знам“ и “Можеби“. Од вкупно 53 испитаници кои се изјасниле со “Не знам“, дури 37 се Албанци од тетовскиот регион, и од вкупно 33

испитаници кои се изјасниле со “Можеби“, 21 е Албанец. Резултатите од прашањето бр.1 укажуваат на дијаметрално различните перцепции на Македонците и Албанците кога е во прашање присуството на оружјето од 2001 година.

Прашање бр.2 : Дали сте слушнале за спроведување на акции за разоружување после конфликтот?

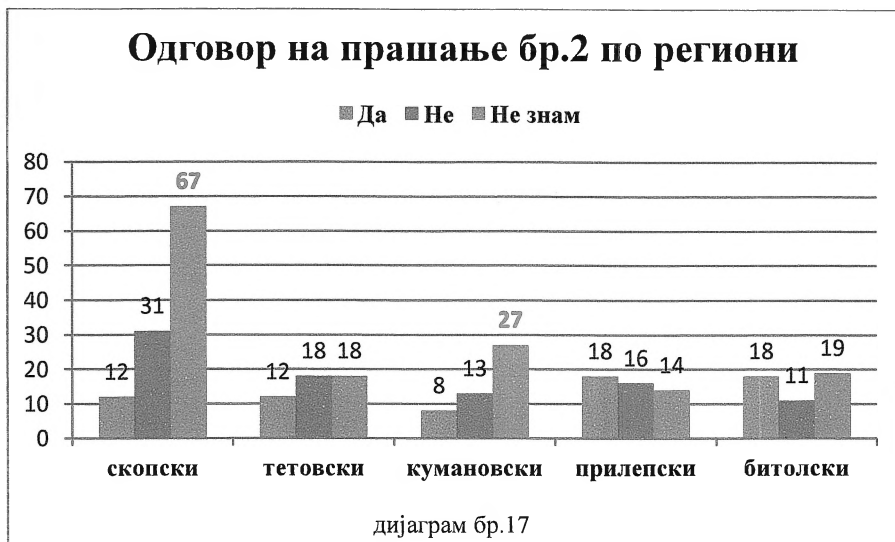
Можни одговори: Да; Не; Не знам.

Одговорот на ова прашање е прикажан на дијаграм бр.16.

Од прикажаното може да се констатира дека 22.6% (68) од испитаниците се изјасниле со одговор “Да“, со “Не“ се изјасниле 29.5% (89), и со “Не знам“ се изјасниле 47.9% (145) од испитаниците.

На дијаграмот кој следува прикажан е одговорот на прашање бр.2 по региони.

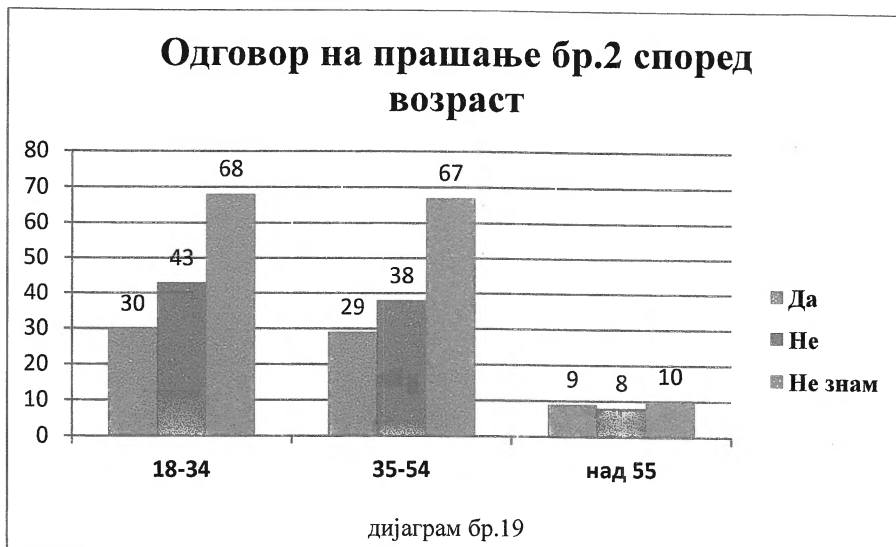

Од прикажаното може да се воочи дека околу една половина од испитаниците се изјасниле со одговор “Не знам“, а тоа е најмногу манифестирано во скопскиот регион каде што 67 (од 110) испитаници се изјасниле во оваа насока, и во кумановскиот регион каде 27 (од 48) испитаници одговориле со “Не знам“.

На дијаграмот бр.18 прикажан е одговорот на прашање бр.2 според половата структура.

На дијаграмот бр.19 можеме да го видиме одговорот на прашање бр.2 од аспект на групите на возраст на испитаниците.

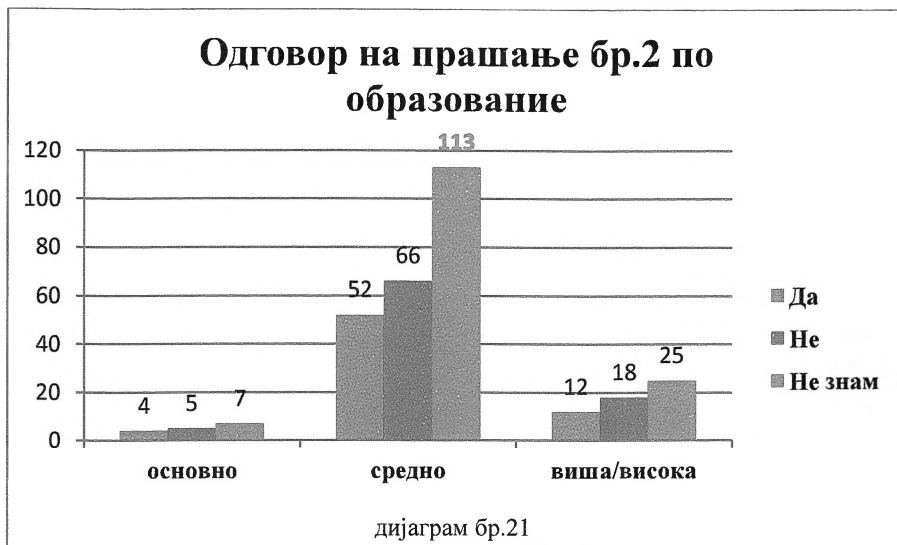

На дијаграмот бр.20 може да се погледне одговорот на прашање бр.2 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дека соодносот на одговорите е речиси идентичен од аспект на испитаниците на македонската и албанската заедница.

На дијаграмот бр.21 можеме да го погледнеме одговорот на прашање бр.2 од аспект на образованието на испитаниците.

Од прикажаното може да се издвои бројот на испитаници со средно образование кои одговориле со “Не знам“, 113.

Заклучок

Добиените резултати во однос на прашањето бр.2 покажуваат дека граѓаните во најголем дел не знаат за што станува збор. Имено, од вкупно 302 испитаници, дури 145 (47.9%) се изјасниле со “Не знам“, 89 (29.5%) лица воопшто немаат слушнато за акции за разоружување, и 68 (22.6%) се изјасниле со одговор “Да“. Овие бројки ни говорат дека досега спроведените активности во насока на разоружување на населението после 2001 година во најголем дел се незабележани во јавноста.

Прашање бр.3: Сметате ли дека поседувањето оружје е својствено за одредена етничка заедница?

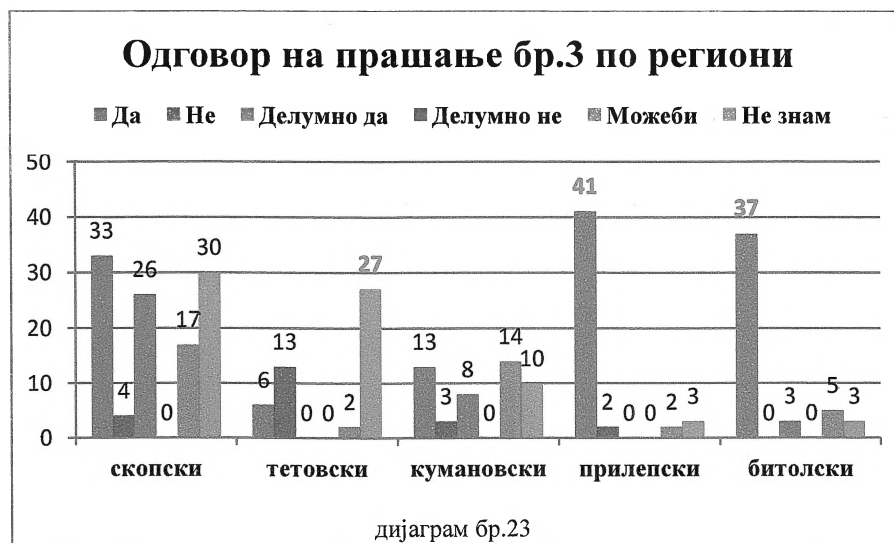
Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговорот на прашање бр.3 може да се погледне на дијаграм бр.22.

Од прикажаното може да се констатира дека со “Да“ се изјасниле 43.2% (130) од испитаниците, со “Не“ 7.4% (22), со “Делумно да“ 12.1% (37), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 13.2% (40), и со “Не знам“ се изјасниле 24.2% (73) од испитаниците.

На дијаграмот бр.23 прикажан е одговорот на прашање бр.3 по региони.

Од прикажаното може да се издвои тетовскиот регион каде 27 (од 48) испитаници се изјасниле со “Не знам“, исто така поприлично маркантен е одговорот “Да“ во прилепскиот и битолскиот регион, поточно во прилепскиот регион 41 лице (од 48) се изјаснило со овој одговор, а во битолскиот регион истото го направиле 37 (од 48) испитаници.

На дијаграмот бр.24 може да се погледне одговорот на прашање бр.3 од аспект на полот на испитаниците.

На дијаграмот бр.25 прикажан е одговорот на прашање бр.3 од аспект на возраста на испитаниците.

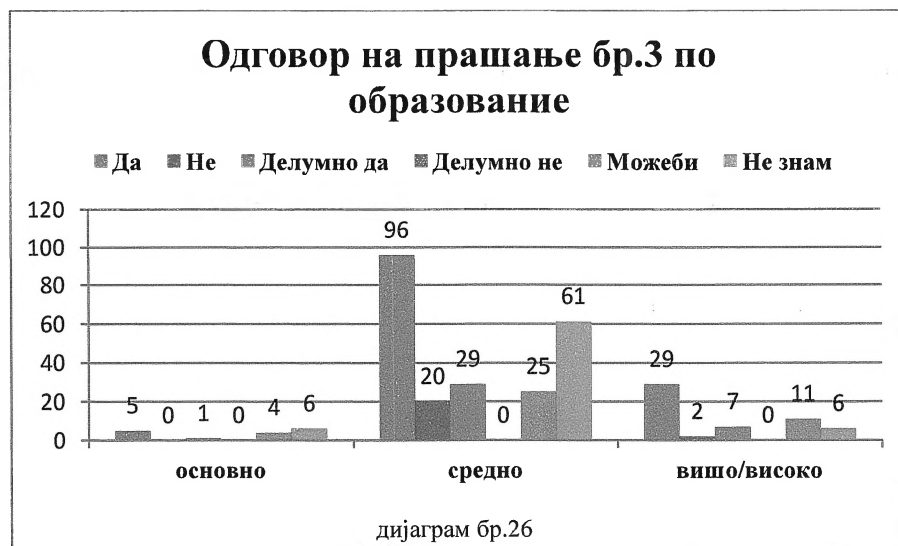

На дијаграмот бр.26 може да се погледне одговорот на прашање бр.3 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочат два моменти, прво, одговорот “Да“ кај испитаниците од македонската заедница, 114 (од 172), второ, одговорот “Не знам“ кај испитаниците од албанската заедница, 55 (од 97).

На дијаграмот бр.27 прикажан е одговорот на прашање бр.3 од аспект на образованието на испитаниците.

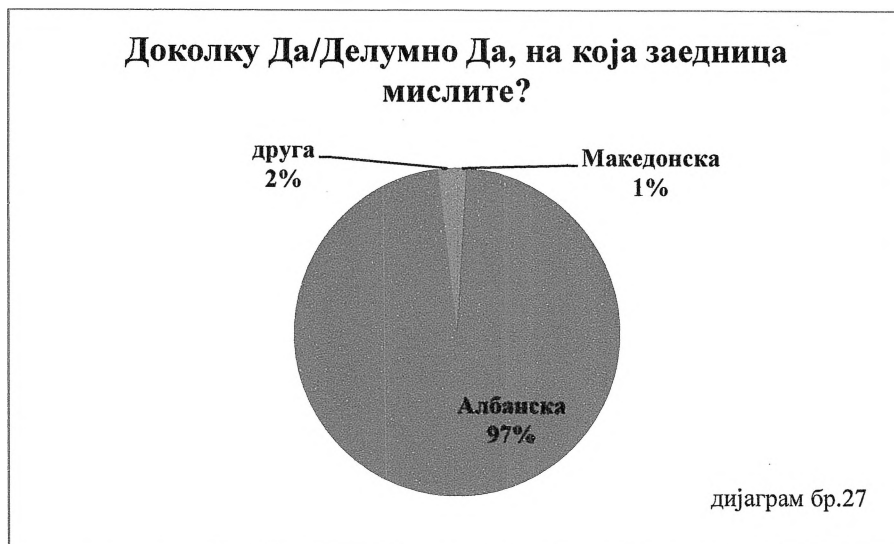
Заклучок

Добиените резултати во однос на прашањето бр.3 покажуваат дека граѓаните генерално сметаат дека поседувањето на оружје е својствено за одредена заедница, поточно ако се сумира бројот на испитаници кои одговориле со “Да“ и “Делумно да“ ќе видите дека оваа бројка надминува половина од севкупниот број на испитаници. За илустрација, од вкупно 302 испитаници со “Да“ се изјасниле 130 (43.2%), со “Не“ 22 (7.4%), со “Делумно да“ 37 (12.1%), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 40 (13.2%) и со “Не знам“ се изјасниле вкупно 73 (24.2%) испитаници. За одбележување е фактот кој говори за дијаметрално различната перцепција на ова прашање од аспект на Македонците и Албанците, имено 114 (од 172) испитаници од македонската заедница се изјасниле со “Да“, додека пак од вкупно 97 испитаници од албанската заедница ниту еден не се изјаснил со “Да“. Во прилог на оваа констатација може да се спомене високиот процент на одговор “Не знам“ кај албанската заедница, 55 (од 97), како и фактот кој говори дека припадниците на останатите заедници во Македонија генерално одговараат со “Да“ и “Делумно да“, од вкупно 33 испитаници, 16 одговориле со “Да“ и 11 со “Делумно да“.

Прашање бр.4: Доколку “Да/Делумно да“, на која заедница мислите?

Можни одговори: македонска; албанска; друга.

Одговорот на прашањето бр.4 може да се погледне на дијаграм бр.27.

Од прикажаното може да се воочи дека дури 97% (164) од испитаниците кои во претходното прашање одговориле со “Да/Делумно да“ (169), сметаат дека припадниците на албанската заедница поседуваат оружје, во спротивно, само 2% (3) сметаат дека тоа е својствено за друга етничка заедница, и само 1% (2) за припадниците на македонската заедница.

На дијаграмот бр.28 може да се погледне одговорот на прашање бр.4 според региони.

На дијаграмот бр.29 може да се погледне одговорот на прашање бр.4 од аспект на половата структура на испитаниците.

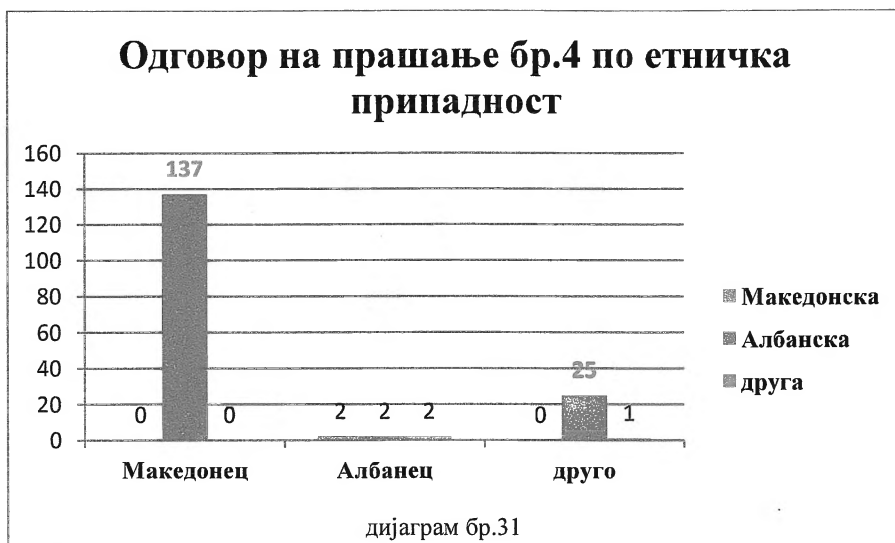

На дијаграм бр.30 може да се погледне одговорот на прашање бр.4 од аспект на возраста на испитаниците.

Од прикажаното може да се констатира дека најголем дел од испитаниците се на возраст во првите две катгории.

На дијаграмот бр.31 може да се погледне одговорот на прашање бр.4 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дека сите испитаници од македонската заедница (137) се изјасниле за тоа дека поседувањето оружје е својствено за припадниците на албанската заедница, исто така во оваа насока се и одговорите на припадниците на другите етнички заедници 25 (од 26).

На дијаграмот бр.32 може да се погледне одговорот на прашање бр.4 од аспект на образованието на испитаниците.

Од прикажаното може да се констатира дека најголем дел од испитаниците кои го одговориле прашањето бр.4, се со средно образование 124 (од 169).

Заклучок

Прашањето бр.4 е условно, оттаму, од вкупно 302 испитаници го одговориле само 169. Од оние кои го одговориле, 164 (97%) сметаат дека оружјето е својствено за припадниците на албанската заедница, додека пак само 3 (2%) мислат дека тоа е својствено за друга етничка заедница освен македонската и албанската, односно само 2 (1%) дека е тоа својствено за припадниците на македонската заедница. Ваквата констелација на одговори создава перцепција која ги посочува Албанците во Македонија како етникум за кој е својствено поседувањето на оружје.

Прашање бр.5: Сметате ли дека нелегалното оружје претставува сериозен проблем во државата?

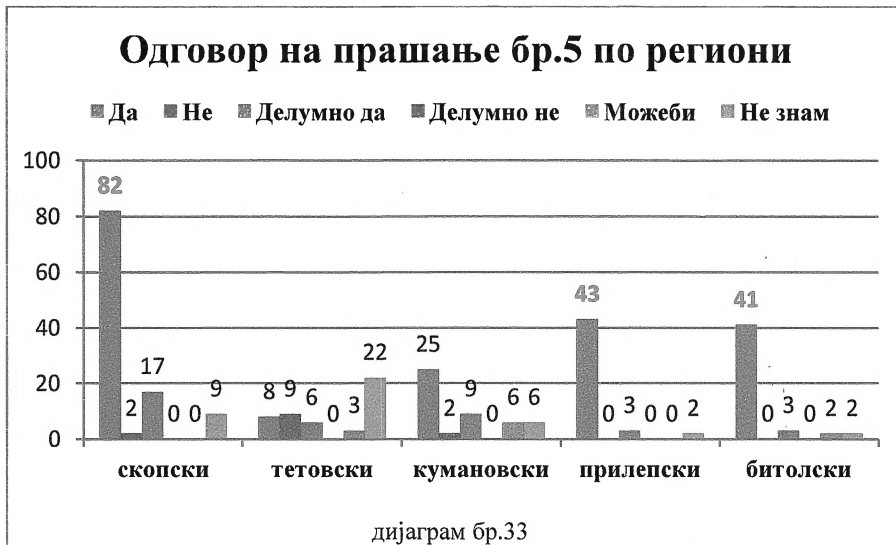
Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.5 можете да погледнете на дијаграмот бр. 32.

Од прикажаното може да се констатира дека 65.8% (199) од испитаниците се изјасниле со одговор “Да“, со “Не“ 4.2% (13), со “Делумно да“ 12.6% (38), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 3.7% (11), и со “Не знам“ се изјасниле 13.7% (41) од испитаниците.

На дијаграмот бр.33 може да се погледне одговорот на прашање бр.5 според региони.

Од прикажаното може да се констатира дека постои дијаметрална разлика во одговорите од аспект на регионите, бројот на испитаници кои се изјасниле со “Да“ во скопскиот 82 (од 110) , прилепскиот 43 (од 48) и битолскиот регион 41 (48), е драстично поголем во однос на истиот одговор во кумановскиот 25 (од 48), а особено во тетовскиот регион 8 (од 48).

На дијаграмот бр.34 може да се погледне одговорот на прашање бр.5 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.35 може да се погледне одговорот на прашање бр.5 од аспект на возраста на испитаниците.

На дијаграмот бр.36 може да се погледне одговорот на прашање бр.5 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дека дури 84.3% (145) од испитаниците од македонската заедница и 66.6% (22) од испитаниците кои припаѓаат на другите заедници се изјасниле со “Да“, наспроти скромните 32.9% (32) на истиот одговор кај испитаниците од албанската заедница. Во овој дел треба да се споменат и високите 32.9% (32) од испитаниците од албанската заедница кои се изјасниле со одговор “Не знам“.

На дијаграмот бр.37 може да се погледне одговорот на прашање бр.5 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Добиените резултати во однос на прашањето бр.5 покажуваат дека генерално граѓаните сметаат дека нелегалното оружје е сериозен проблем во Македонија. За илустрација, од вкупно 302 испитаници, дури 199 (65,8%) се изјасниле со “Да“ и 38 (12,6%) со “Делумно да“, резултати кои ја потврдуваат погоре споменатата констатација, наспроти 13 (4,2%) испитаници кои се изјасниле со “Не“. Друг аспект кој заслужува да се коментира е фактот кој ни покажува дијаметрални разлики во одговорите кај испитаниците, од една страна тетовскиот и кумановскиот, и од друга страна прилепскиот и битолскиот регион. Исто така, интересно е да се истакне дека само во тетовскиот регион имаме релативно висок процент на одговор “Не знам“, 22 (од 48) испитаници.

Прашање бр.6: Сметате ли дека се потребни акции за разоружување на населението?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.6 можете да погледнете на дијаграмот бр. 38.

Од прикажаното може да се констатира дека 65.3% (197) од испитаниците се изјасниле со одговор “Да“, со “Не“ 1.6% (5), со “Делумно да“ 4.7% (14), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 10.5% (32), и со “Не знам“ се изјасниле 17.9% (54) од испитаниците.

На дијаграмот бр.39 може да се погледне одговорот на прашање бр.6 според региони.

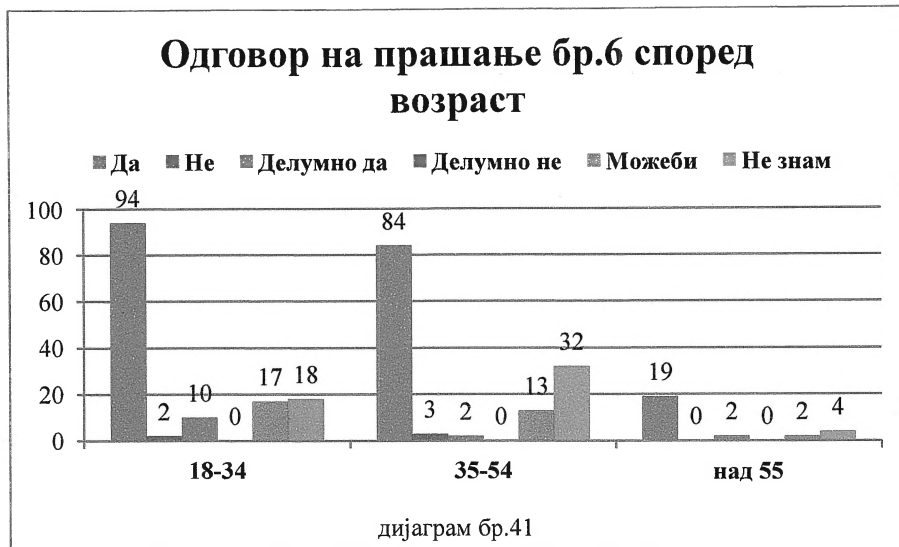

Од прикажаното може да се издвои релативно високиот процент на одговори “Да“ во скопскиот регион 97 (од 110) испитаници, во прилепскиот 41 (од 48) и во битолскиот регион 46 (од 48). Од друга страна може да се издвои високиот процент на одговори “Не знам“ во тетовскиот регион, 24 (од 48) испитаници.

На дијаграмот бр.40 може да се погледне одговорот на прашање бр.6 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.41 може да се погледне одговорот на прашање бр.6 од аспект на возраста на испитаниците.

На дијаграмот бр.42 може да се погледне одговорот на прашање бр.6 според етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се издвои високиот процент на одговор “Да“ кај испитаниците од македонската заедница, 131 (од 172) испитаник се изјаснил со овој одговор, и кај припадниците од другите заедници, 25 (од 33) се изјасниле со “Да“. Исто така, може да се издвои високиот процент на одговори со “Не знам“ кај испитаниците од албанската заедница, 39 (од 97) испитаници се изјасниле со овој одговор.

На дијаграмот бр.43 може да се погледне одговорот на прашање бр.6 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Добиените одговори од прашањето бр.6 покажуваат дека граѓаните генерално сметаат дека треба да има нови активности за разоружување на населението. Како поткрепа на оваа констатација се следниве резултати. Од вкупно 302 испитаници, со “Да“ се изјасниле вкупно 197 (65.3%) од испитаниците, со “Не“ се изјасниле само 5 (1.6%) испитаници, со “Делумно да“ 14 (4.7%), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 32 (10.5%), и со “Не знам“ се изјасниле 54 (17.9%) од испитаниците. Интересно е да се коментира фактот кој говори за очигледна поддршка на разоружувањето, односно одговор “Да“, во скопскиот, прилепскиот и битолскиот регион, додека пак во тетовскиот и кумановскиот регион имаме нешто поумерена поддршка во оваа насока. Сегмент кој исто така заслужува коментар, е одговорот “Не знам“, од вкупно 54 испитаници кои се изјасниле со овој одговор, дури 39 се од тетовскиот регион, во кој 40, од вкупно 48 испитаници, се од албанската заедница. На прашањето бр.6 само 5 испитаници се изјасниле со “Не“, 3 од тетовскиот, и 2 од кумановскиот регион, сите припадници на албанската заедница.

Прашање бр.7: Сметате ли дека сè уште постојат прикриени вооружени групи кои може да се активираат по потреба?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.7 можете да погледнете на дијаграмот бр. 44.

Од прикажаното може да се констатира дека со “Да“ се изјасниле 15.3% (46) од испитаниците, со “Не“ 24.2% (73), со “Делумно да“ 8.4% (25), со “Делумно не“ 1.6% (5), со “Можеби“ 11.6% (35), и со “Не знам“ се изјасниле 38.9% (118) од испитаниците.

На дијаграмот бр.45 може да се погледне одговорот на прашање бр.7 според региони.

Од прикажаното сметам дека треба да се издвои одговорот “Не знам“ во скопскиот регион, 66 (од 110) испитаници, потоа одговорот “Не“ во тетовскиот регион, 23 (од 48) испитаници, како и одговорот “Да“ во прилепскиот, 18 (од 48), и во битолскиот регион, 19 (од 48) испитаници.

На дијаграмот бр.46 може да се погледне одговорот на прашање бр.7 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграм бр.47 може да се погледне одговорот на прашање бр.7 од аспект на возраста на испитаниците.

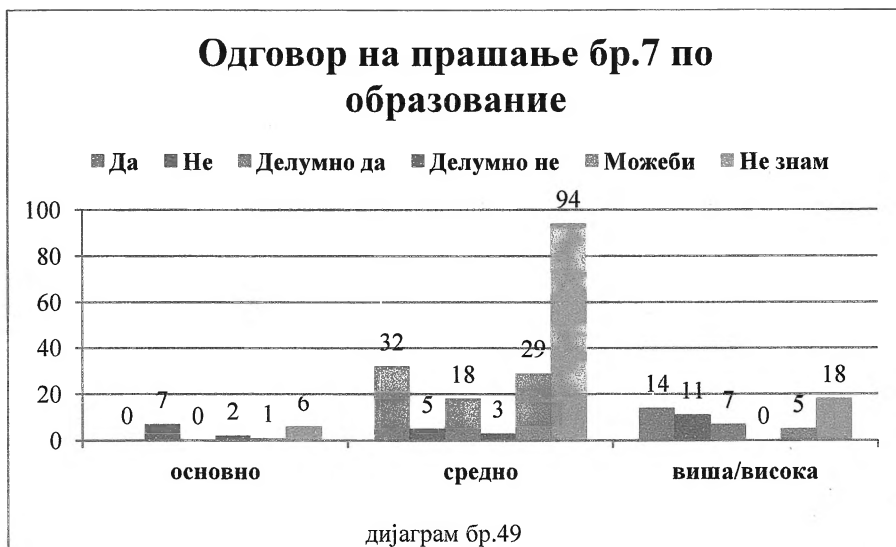

На дијаграм бр.48 може да се погледне одговорот на прашање бр.7 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се издвои перцепцијата кај испитаниците од македонската заедница за постоењето на вооружени групи, одговор “Да“ 41 (172) и “Делумно да“ 19 (од 172) испитаници. Исто така, може да се спомене и одговорот “Не знам“ кај испитаниците од албанската заедница, 50 (97) испитаници се изјасниле со овој одговор.

На дијаграмот бр.49 може да се погледне одговорот на прашање бр.7 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Добиените одговори од прашањето бр.7 покажуваат дека граѓаните во Македонија имаат различна перцепција во однос на постоењето на прикриени вооружени групи кои би се активирале во даден момент, и лично сметам дека доминира еден т.н. став на несигурност во однос на ова прашање. Од вкупно 302 испитаници, со “Да“ се изјасниле 46 (15.3%) испитаници, со “Не“ 73 (24.2%), со “Делумно да“ 25 (8.4%), со “Делумно не“ 5 (1.6%), со “Можеби“ 35 (11.6%), и со “Не знам“ се изјасниле дури 118 (38/9%) од испитаниците. Интересно е да се потенцира дека одговорот со кој се изјасниле најголем број од испитаниците, “Не знам“, е речиси реципрочно поделен кај сите етнички заедници, а доколку на ова се додаде и бројот на испитаници кои се изјасниле со “Можеби“, ќе се добие онаа т.н. перцепција на несигурност во однос на прашањето.

Прашање бр.8: Дали мислите дека одредени граѓани на Република Македонија лесно можат да се мобилизираат и да земат оружје во рака за остварување на одреден интерес?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.8 можете да погледнете на дијаграмот бр. 50.

Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 17.9% (54) испитаници, со “Не“ 15.8% (48), со “Делумно да“ 11.1% (33), со “Делумно не“ 1.6% (5), со “Можеби“ 18.9% (57), и со одговор “Не знам“ се изјасниле 34.7% (105) од испитаниците.

На дијаграмот бр.51 може да се погледне одговорот на прашање бр.8 според региони.

Од прикажаното може да се воочи дека одговорите се прилично разновидни, единствено можеби одговорот “Не знам“ може да издвои како таков, особено во скопскиот регион, 53 (од 110) испитаници.

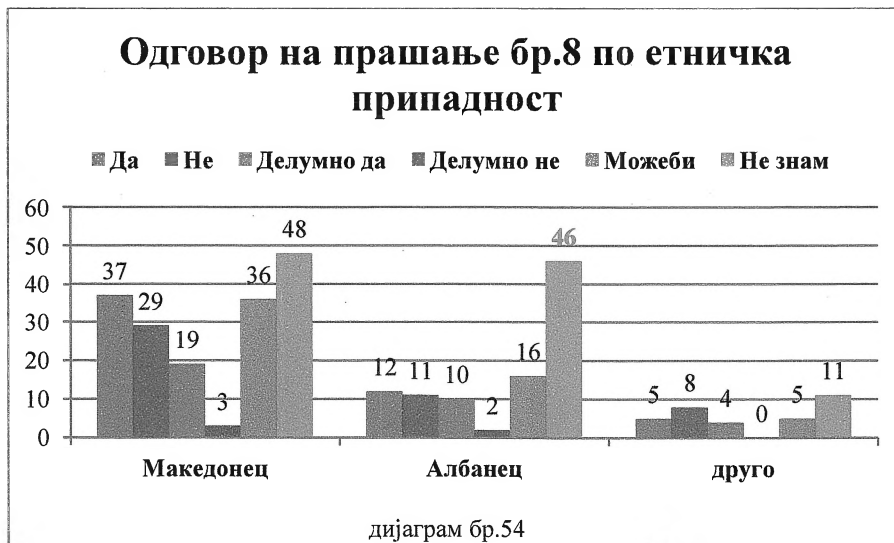
На дијаграмот бр.52 може да се погледне одговорот на прашање бр.8 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.53 може да се погледне одговорот на прашање бр.8 од аспект на возраста на испитаниците.

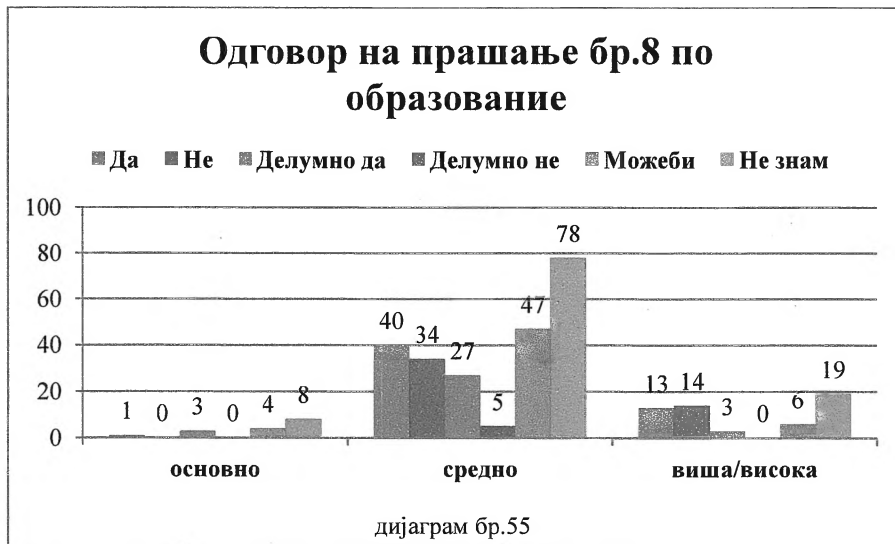

На дијаграмот бр.54 може да се погледне одговорот на прашање бр.8 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дека процентуално се издвојува само одговорот “Не знам“ кај испитаниците од албанската заедница, 46 (од 97) испитаници.

На дијаграмот бр.55 може да се погледне одговорот на прашање бр.8 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Според одговорите добиени од прашањето бр.8, сметам дека перцепцијата на граѓаните во однос на можноста за милитарно мобилизирање на одредени групи е недоволно оформена како таква, односно добар дел од граѓаните имаат различно видување во однос на овој вид на мобилизирање. За илустрација, од вкупно 302 испитаници, со договор “Да“ се изјасниле 54 (17.9%) испитаници, со “Не“ 48 (15.8%), со “Делумно да“ 33 (11.1%), со “Делумно не“ 5 (1.6%), со “Можеби“ 57 (18.9%) и со “Не знам“ се изјасниле дури 105 (34.7%) испитаници. Погоре споменатиот став се потврдува со високиот процент на одговори “Не знам“, а дополнително влијание има и значителниот процент на одговори “Можеби“, состојба која укажува дека мнозинството од граѓаните немаат формирано чист/објективен став во однос на ова прашање. Гледано од аспект на етничката припадност на испитаниците, во контекст на погоре посочениот став, резултатите покажуваат дека оваа состојба е повеќе изразена кај албанската заедница, а главен индикатор е одговорот “Не знам“, дури 46 (од 97) испитаници се изјасниле со овој одговор. Од аспект на регионот, резултатите покажуваат дека посочената состојба е најмногу изразена во скопскиот регион каде речиси половина од испитаниците се изјасниле со одговор “Не знам“, 53 (од 110).

Прашање бр.9: Сметате ли дека поранешните борци на ОНА треба да ги имаат истите права како и бранителите од 2001?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.9 можете да погледнете на дијаграмот бр. 56.

Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 29.5% (89) од испитаниците, со “Не“ 64.2% (194), со “Делумно да“ 1.6% (5), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 2.1% (6) и со “Не знам“ се изјасниле 2.6% (8) од испитаниците.

На дијаграмот бр.57 може да се погледне одговорот на прашање бр.9 според региони.

Од прикажаното може да се издвојат, одговорот “Да“ во тетовскиот регион, таму 39 (од 48) испитаници се изјасниле во оваа насока, и одговорот “Не“ во скопскиот 71 (од 110), прилепскиот 46 (од 48) и битолскиот регион 46 (од 48) испитаници се изјасниле со овој одговор.

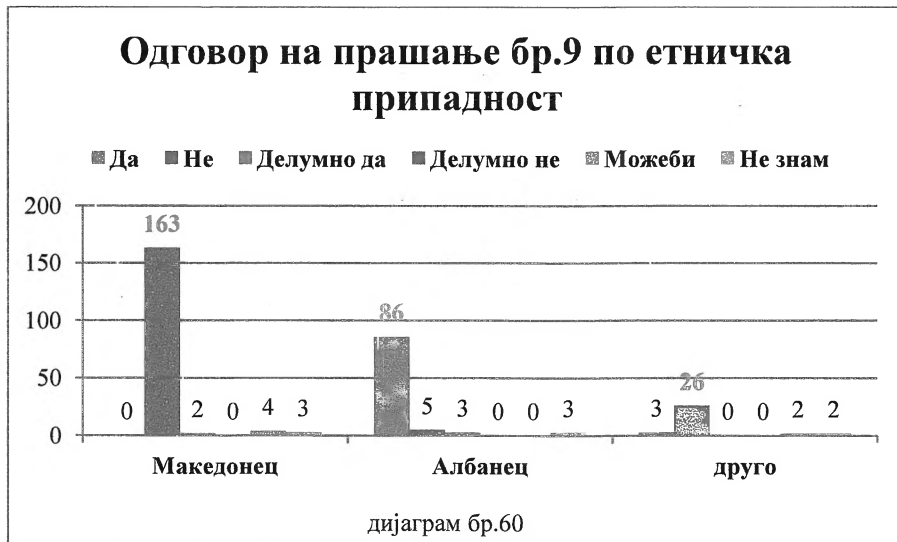
На дијаграм бр.58 може да се погледне одговорот на прашање бр.9 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.59 може да се погледне одговорот на прашање бр.9 според возраста на испитаниците.

На дијаграмот бр. 60 може да се погледне одговорот на прашање бр.9 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се констатира дијаметрално различниот став на од една страна, испитаниците од македонската заедница и припадниците на останатите заедници, и од друга страна испитаниците од албанската заедница.

На дијаграмот бр.61 може да се погледне одговорот на прашање бр.9 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Добиените одговори на прашањето бр.9 даваат јасно до знаење дека прашањата поврзани со поранешните припадници на ОНА и бранителите се перцепираат исклучиво со етнички предзнак. Од вкупно 302 испитаници, со одговор “Да“ се изјасниле 89 (29,5%) испитаници, со “Не“ 194 (64.2%), со “Делумно да“ 5 (1.6%), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 6 (2.1%) и со “Не знам“ 8 (2.6%) испитаници. Имено, погоре споменатата констатација најдобро е отсликана на дијаграмот бр.60, со “Не“ се изјасниле 163 (од 172) испитаници од македонската заедница, додека пак со одговор “Да“ се изјасниле 86 (од 97) испитаници од албанската заедница. Ваквата перцепција сметам дека се должи на неколку причини, прво, несоодветното постконфликтно менаџирање на општественото интегрирање на условно завојуваните страни (етникуми), второ, дискутабилниот процес на транзициона правда, трето, недоволно поминатиот период од конфликтните случувања, и нивно неразбирливо актуализирање за одредени дневно-политички интереси, и сл.

Прашање бр.10: Сметате ли дека семејствата на загинатите борци на ОНА треба да добијат помош од државата?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.10 можете да погледнете на дијаграмот бр. 62.

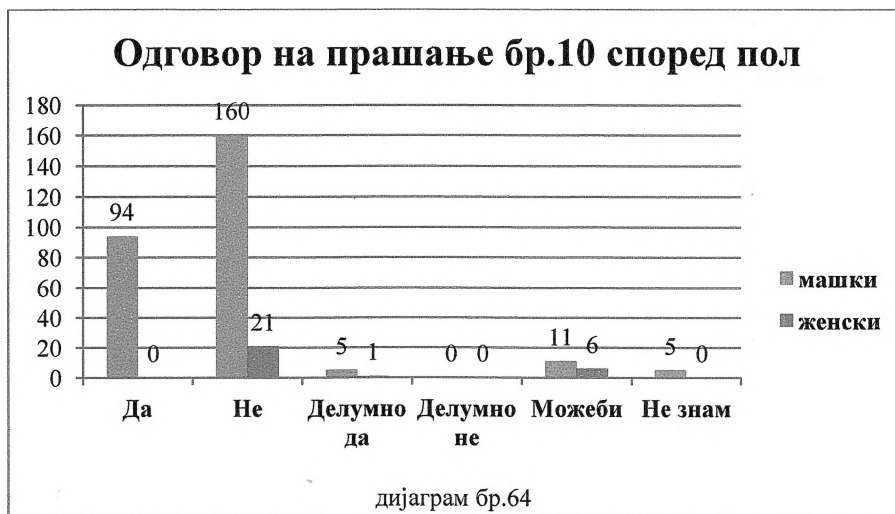
Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 31.1% (94) од испитаниците, со “Не“ 60% (181), со “Делумно да“ 2.1% (6), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 5.3% (16) и со “Не знам“ 1.6% (5) од испитаниците.

На дијаграмот бр.63 може да се погледне одговорот на прашање 10 според региони.

Од прикажаното може да се воочи дијаметралната разлика од етнички аспект во однос на ова прашање, имено, ако ги погледнеме регионите кои во голема мера се етнички доминантни ќе ја добиеме реалната слика за погоре споменатата констатација. Тетовскиот регион е претставен од доминантно албанско население кое во случајов се изјаснило со одговор “Да“, 41 (од 48) испитаник, додека пак во прилепскиот и битолскиот регион каде имаме доминантно македонско население, испитаниците во голема мера се изјасниле со одговор “Не“, поточно во прилепскиот 45 (од 48) и во битолскиот 39 (од 48) испитаници.

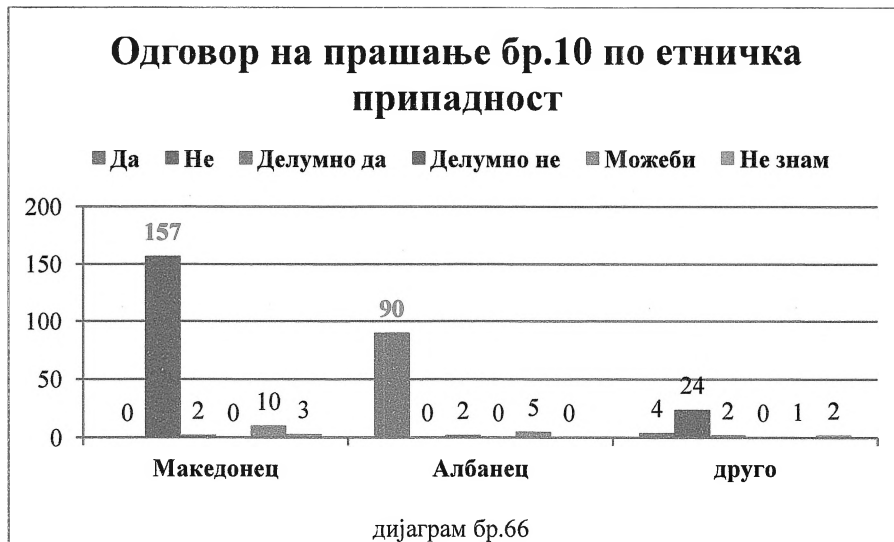
На дијаграмот бр.64 може да се погледне одговорот на прашање бр.10 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.65 може да се погледне одговорот на прашање бр.10 од аспект на возраста на испитаниците.

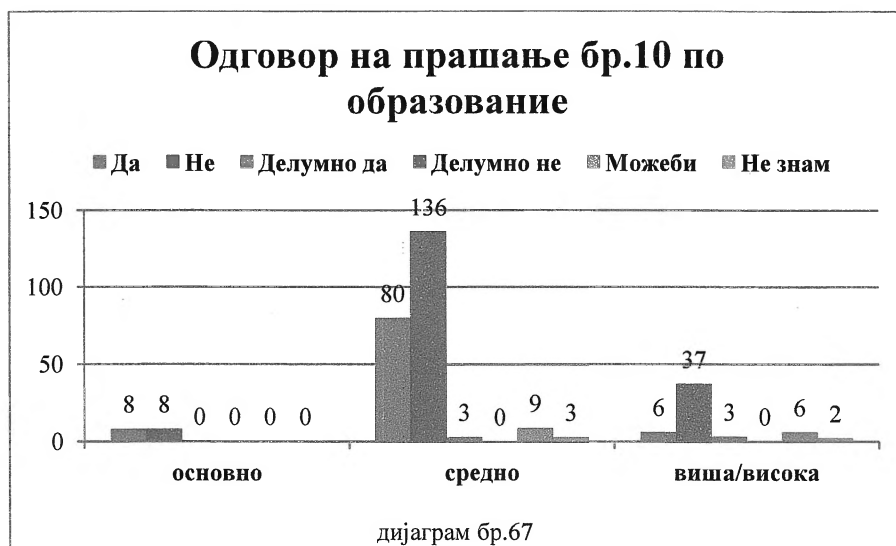

На дијаграмот бр.66 може да се погледне одговорот на прашање бр.10 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Констатацијата која е наведена кај одговорот на прашање бр.10 по региони, целосно се потврдува со дијаграмот бр.66, поточно, 90 (од 97) испитаници од албанската заедница се изјасниле со “Да“, а 157 (од 172) испитаници од македонската заедница се изјасниле со “Не“.

На дијаграмот бр.67 може да се погледне одговорот на прашање бр.10 според образованието на испитаниците.

Заклучок

Добиените одговори на прашањето бр.10 ја потврдуваат констатацијата од заклучокот за прашањето бр.9. Етничкиот предзнак е круцијален за перцепцијата на граѓаните во однос на проблематиката која е тангирана во прашањето бр.10. Од вкупно 302 испитаници, со одговор “Да“ се изјасниле 94 (31.1%) испитаници, со “Не“ 181 (60%), со “Делумно да“ 6 (2.1%), со “Делумно не“ не се изјаснил никој, со “Можеби“ 16 (5.3%) и со “Не знам“ се изјасниле 5 (1.6%) испитаници. Интересен сегмент за коментар е фактот кој говори дека од вкупно 94 испитаници кои се изјасниле со “Да“, дури 90 припаѓаат на албанската заедница, а само 4 се декларирани како припадници на друга заедница, во спротивно, од вкупно 181 испитаник кои се изјасниле со “Не“, 157 се припадници на македонската заедница, а останатите 24 испитаници се од редот на другите етнички заедници. Според мене, изјаснувањето на испитаниците од другите етнички заедници во одредена мера би претставувало алатка за одредена објективност, доколку некој се обиде да ја даде во овој контекст.

Прашање бр.11: Сметате ли дека политичарите доволно се посветуваат на решавањето на прашањата со бранителите од 2001?

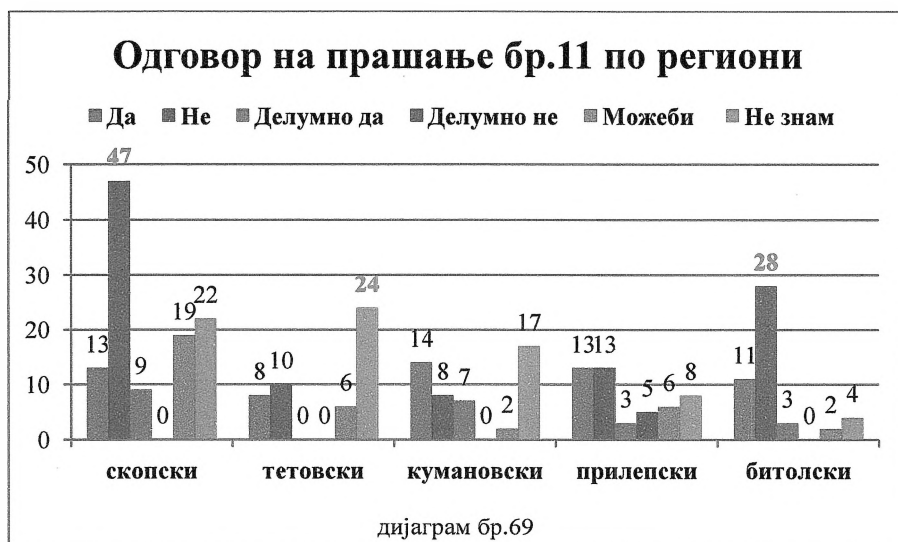
Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.11 можете да погледнете на дијаграмот бр. 68.

Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 19.5% (59) од испитаниците, со “Не“ 35.7 (106), со “Делумно да“ 7.4% (22), со “Делумно не“ 1.6% (5), со “Можеби“ 11.6% (35) и со “Не знам“ се изјасниле 24.7% (75) од испитаниците.

На дијаграмот бр.69 може да се погледне одговорот на прашање бр.11 според региони.

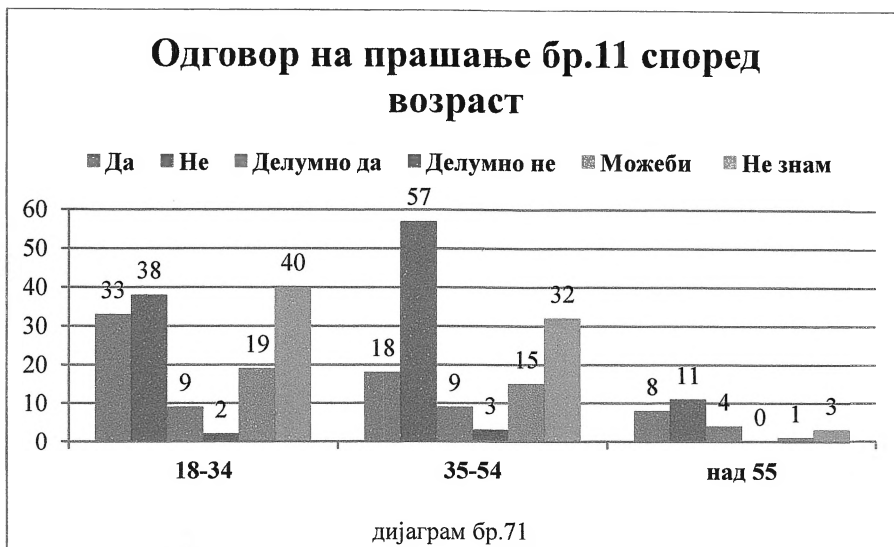

Од прикажаното може да се воочи дека се издвојува одговорот “Не“ во скопскиот, 47 (од 110), и битолскиот регион, 28 (од 48), како и одговорот “Не знам“ во тетовскиот регион, 24 (од 48).

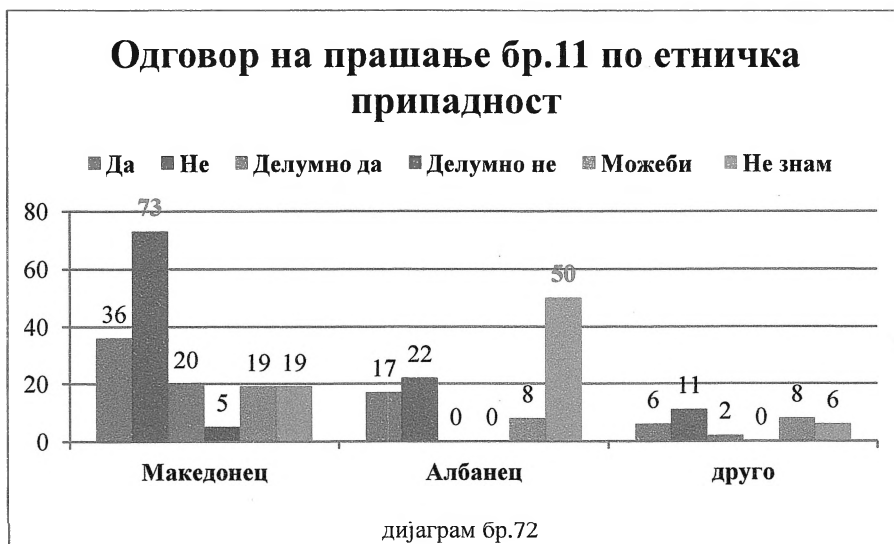
На дијаграмот бр.70 може да се погледне одговорот на прашање бр.11 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.71 може да се погледне одговорот на прашање бр.11 од аспект на возраста на испитаниците.

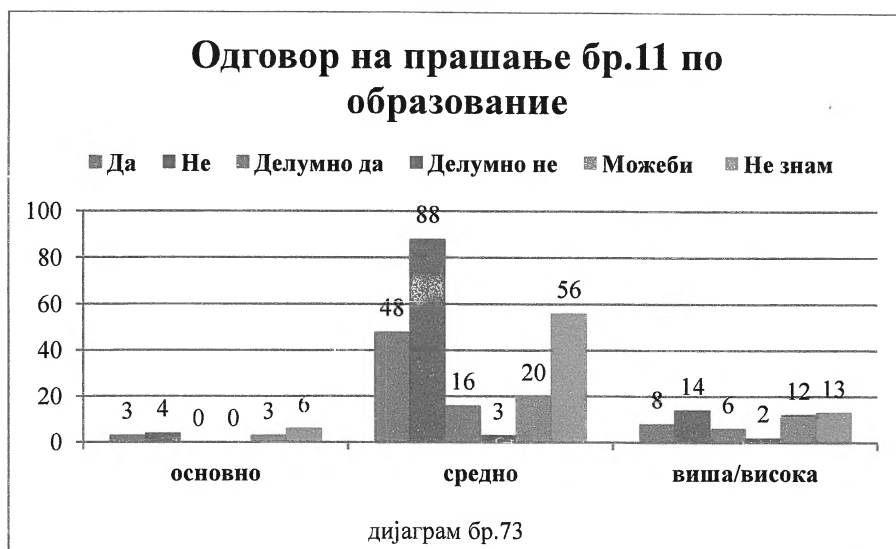

На дијаграмот бр.72 може да се погледне одговорот на прашање бр.11 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се издвои одговорот “Не“ кај испитаниците од македонската заедница, 73 (од 172), и одговорот “Не знам“ кај испитаниците од албанската заедница, 50 (од 97).

На дијаграмот бр.73 може да се погледне одговорот на прашање бр.11 од аспект на образованието на испитаниците.

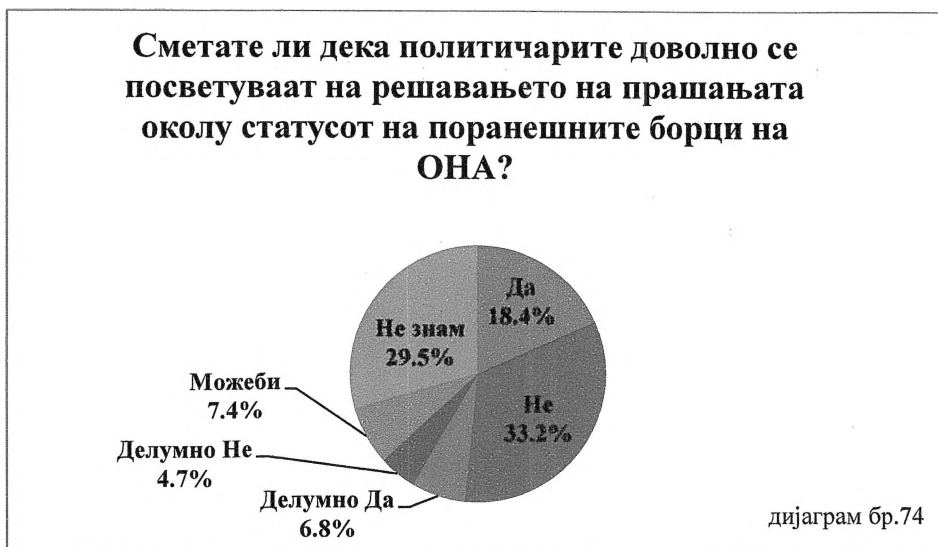
Заклучок

Добиените одговори од прашањето бр.11 укажуваат дека генералната перцепција на граѓаните во Македонија е дека политичарите не вложиле/вложуваат доволно напори за решавање на прашањата со бранителите од 2001. За илустрација, од вкупно 302 испитаници со одговор “Да“ се изјасниле 59 (19.5%), со “Не“ 106 (35.3%), со “Делумно да“ 22 (7.4%), со “Делумно не“ 5 (1.6%), со “Можеби“ 35 (11.6%) и со “Не знам“ се изјасниле 75 (24.7%) испитаници. Гледано од аспект на етникуми, може да се воочи дека испитаниците од македонската заедница во голем дел се изјасниле со “Не“, 73 (од 172) испитаници, додека кај испитаниците од албанската заедница преовладува одговорот “Не знам“, 50 (од 97) испитаници. Ваквата перцепција кај граѓаните генерално се должи на одредени недостатоци во однос на третирањето на припадниците на безбедносните сили после завршувањето на конфликтот, тука може да се спомене двојниот стандард во однос на обештетувањето на припадниците на армијата и полицијата, како и недоволно транспарентниот начин на трансформирање на одредени единици/припадници.

Прашање бр.12: Сметате ли дека политичарите доволно се посветуваат на решавањето на прашањата околу статусот на поранешните борци на ОНА?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.12 можете да погледнете на дијаграмот бр. 74.

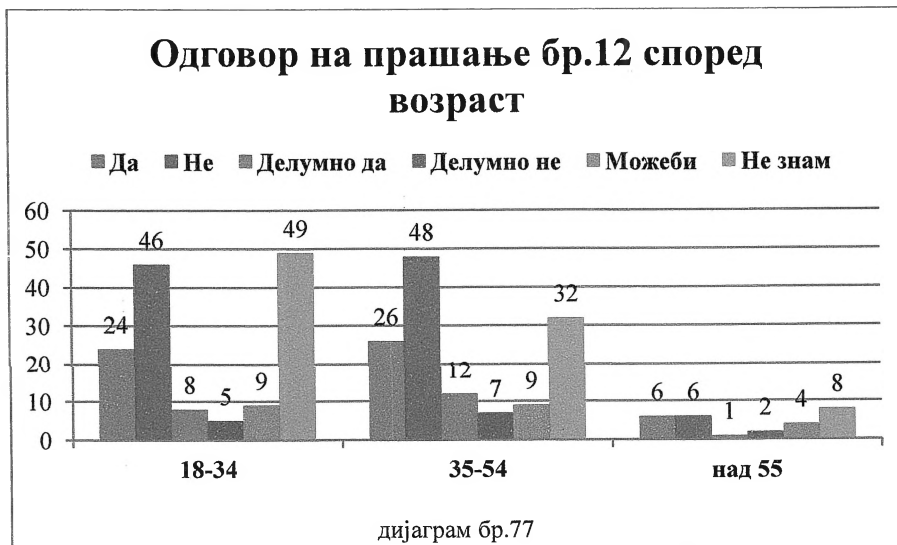
Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 18.4% (56) од испитаниците, со “Не“ 33.2% (100), со “Делумно да“ 6.8% (21), со “Делумно не“ 4.7% (14), со “Можеби“ 7.4% (22) и со “Не знам“ се изјасниле 29.5% (89) од испитаниците. На дијаграмот бр.75 може да се погледне одговорот на прашање бр.12 според региони.

На дијаграмот бр.76 може да се погледне одговорот на прашање бр.12 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.77 може да се погледне одговорот на прашање бр.12 од аспект на возраста на испитаниците.

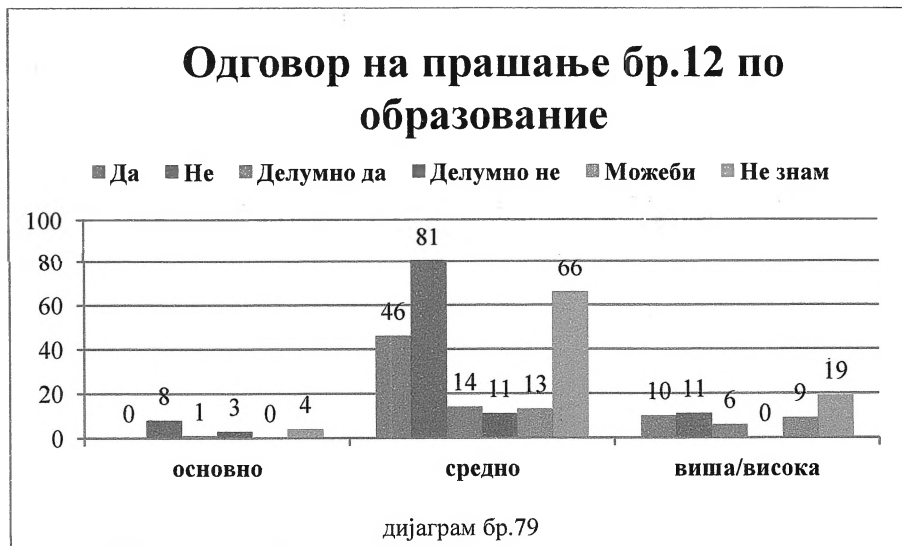

На дијаграмот бр.78 може да се погледне одговорот на прашање бр.12 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дека кај испитаниците од македонската заедница доминира одговорот “Не знам“, 64 (од 172), додека пак кај испитаниците од албанската заедница доминира одговорот “Не“, 55 (од 97) испитаници.

На дијаграмот бр.79 може да се погледне одговорот на прашање бр.12 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Со оглед на добиените одговори, перцепцијата кај граѓаните во однос на прашањето бр.12 е речиси иста како и кај прашањето бр.11, односно граѓаните претежно сметаат дека политичарите не се вложиле/вложуваат доволно во насока на решавањето на статусот на поранешните припадници на ОНА. Од вкупно 302 испитаници, со одговор “Да“ се изјасниле вкупно 56 (18.4%) испитаници, со “Не“ 100 (33.2%), со “Делумно да“ 21 (6.8%), со “Делумно не“ 14 (4.7%), со “Можеби“ 22 (7.4%) и со “Не знам“ се изјасниле 89 (29.5%) испитаници. Гледано од аспект на етнички групи, може да се издвои одговорот “Не знам“ кај испитаниците од македонската заедница, 64 (од 172), додека пак кај испитаниците од албанската заедница се издвојува одговорот “Не“, 55 (од 97). Сметам дека главната причина за ваквата перцепција е немањето на официјално (институционално) решение на статусот на борците на ОНА, меѓутоа исто така големо влијание имаат и недоволно транспарентните обиди за решавање на статусот на овие лица преку процесот на политизација.

Прашање бр.13: Мислите ли дека решавањето на статусот на поранешните борци на ОНА ќе придонесе за подобрување на меѓуетничките односи?

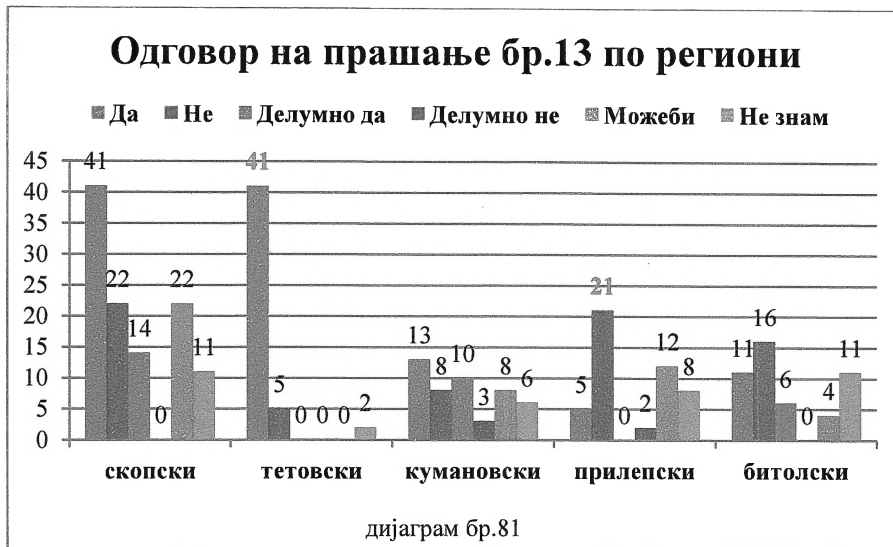
Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.13 можете да погледнете на дијаграмот бр. 80.

Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 36.8% (111) од испитаниците, со “Не“ 23.7% (72), со “Делумно да“ 10% (30), со “Делумно не“ 1,6% (5), со “Можеби“ 15.3% (46) и со “Не знам“ се изјасниле 12.6% (38) од испитаниците.

На дијаграмот бр.81 може да се погледне одговорот на прашање бр.13 според региони.

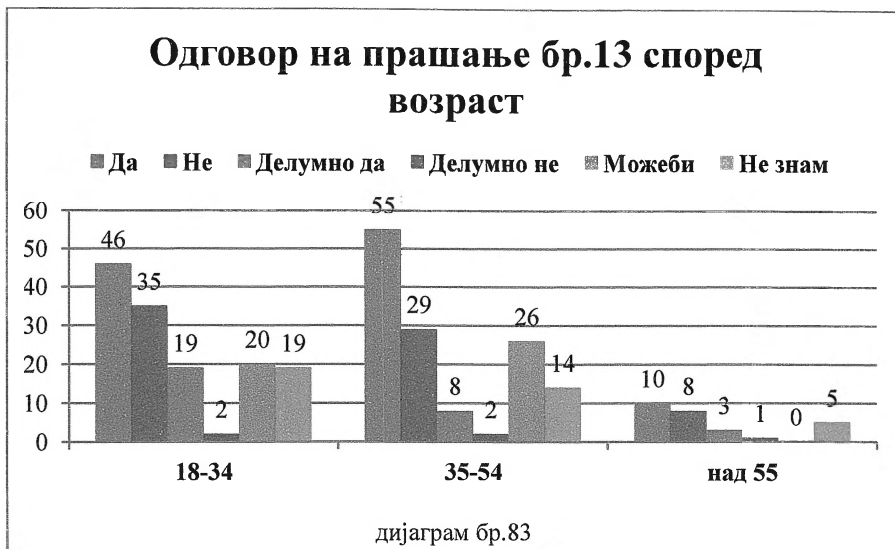
Од прикажаното може да се издвои одговорот “Да“ во тетовскиот регион, 41 (од 48) испитаници се изјасниле со овој одговор, и одговорот “Не“ во прилепскиот регион, таму 21 (од 48) испитаник се изјасниле со овој одговор.

На дијаграмот бр.82 може да се погледне одговорот на прашање бр.13 од аспект на половата структура на испитаниците.

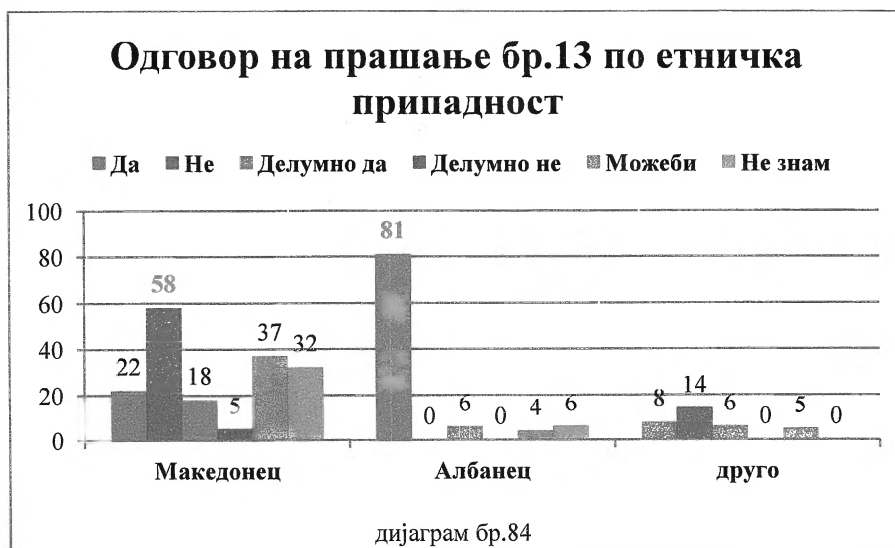

Од прикажаното може да се воочи дека испитаниците од женскиот пол во голема мера немаат одредено став во однос на ова прашање, во таа насока се и одговорите “Можеби“, 11, и “Не знам“, 6.

На дијаграмот бр.83 може да се погледне одговорот на прашање бр.13 од аспект на возраста на испитаниците.

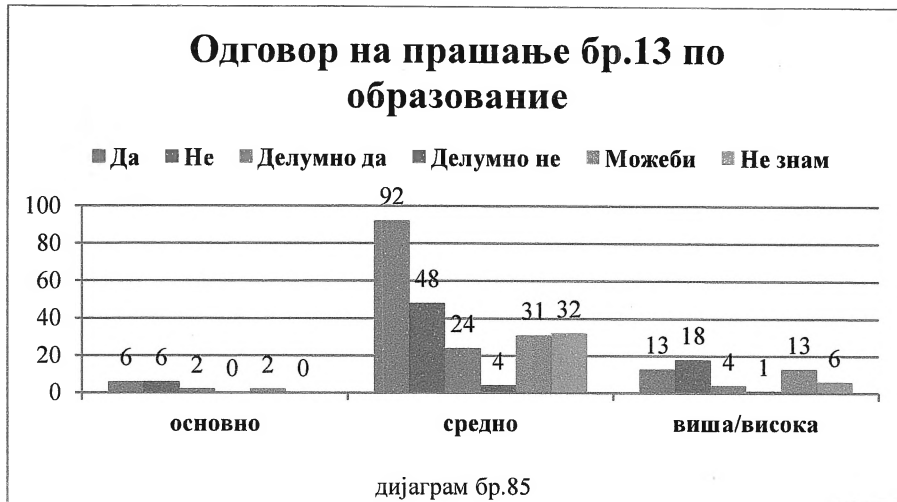

На дијаграмот бр.84 може да се погледне одговорот на прашање бр.13 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се воочи дијаметрално различниот став на испитаниците Македонци и Албанци во однос на прашањето бр.13. Испитаниците од македонската заедница во најголем дел се изјасниле со одговор “Не“, 58 (од 172), додека пак испитаниците од албанската заедница речиси доминантно се изјасниле со одговор “Да“, 81 (од 97).

На дијаграмот бр.85 може да се погледне одговорот на прашање бр.13 од аспект на образованието на испитаниците.

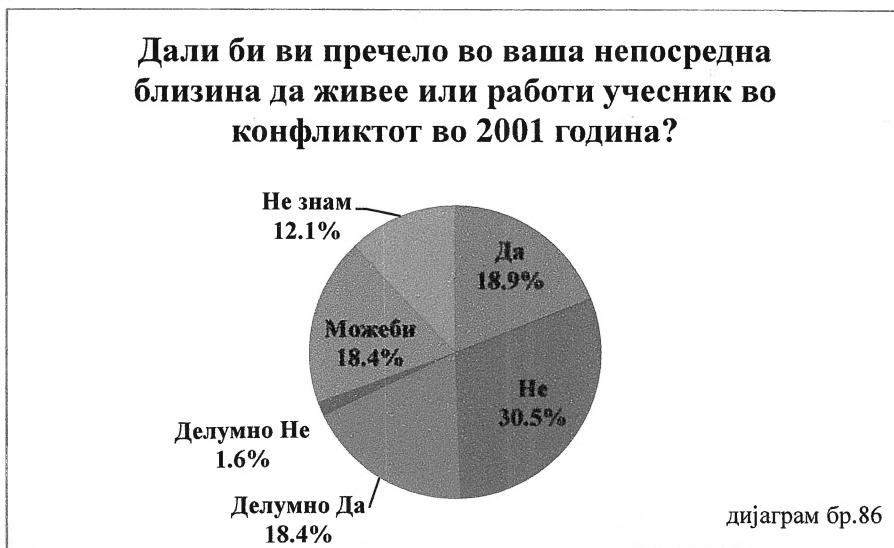
Заклучок

Според добиените одговори на прашањето бр.13, евидентно е дека постојат дијаметрални разлики од аспект перцепирањето на ова прашање на ниво на етнички групи (двете најголеми), имено ова претставува една објективна манифестација на состојбите во македонското општество цели 14 години после конфликтот. Од вкупно 302 испитаници, со “Да“ се изјасниле 111 (36.8%), со “Не“ 72 (23.7%), со “Делумно да“ 30 (10%), со “Делумно не“ 5 (1.6%), со “Можеби“ 46 (15.3%) и со “Не знам“ се изјасниле 38 (12.6%) од испитаниците. Сметам дека ова прашање и понатаму ќе остане горлив проблем, а тоа се должи на тврдите позиции на двете засегнати страни, и дека за зајакнување на меѓуетничката доверба е потребно да се направи многу повеќе од решавањето на статусот на борците на ОНА.

Прашање бр.14: Дали би ви пречело во ваша непосредна близина да живее или работи учесник во конфликтот во 2001 година?

Можни одговори: Да; Не; Делумно да; Делумно не; Можеби; Не знам.

Одговор на прашањето бр.14 можете да погледнете на дијаграмот бр. 86.

Од прикажаното може да се констатира дека со одговор “Да“ се изјасниле 18.9% (57) од испитаниците, со “Не“ 30.5% (92), со “Делумно да“ 18.4% (56), со “Делумно не“ 1.6% (5), со “Можеби“ 18.4% (56) и со “Не знам“ се изјасниле 12.1% (36) од испитаниците.

На дијаграмот бр.87 може да се погледне одговорот на прашање бр.14 според региони.

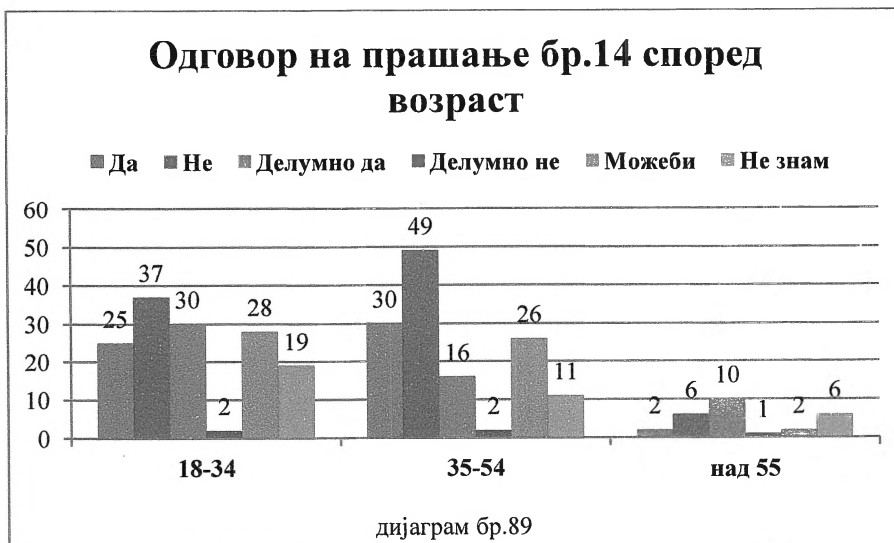

Од прикажаното може да се воочи дека секој регион е специфичен сам по себе. Одговори кои се издвојуваат се, “Делумно да“ во скопскиот регион, 37 (од 110), “Не“ во тетовскиот регион, 29 (од 48) и во прилепскиот регион, 18 (од 48).

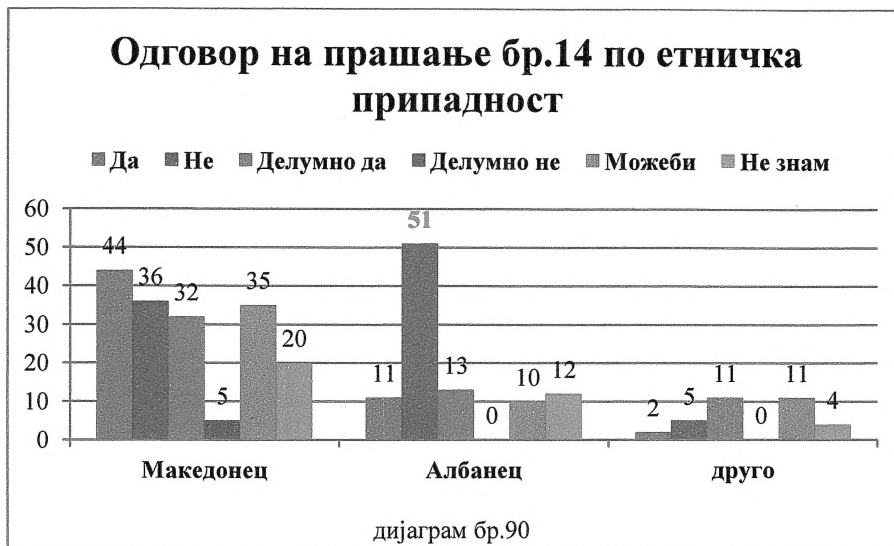
На дијаграмот бр.88 може да се погледне одговорот на прашање бр.14 од аспект на половата структура на испитаниците.

На дијаграмот бр.89 може да се погледне одговорот на прашање бр.14 од аспект на возраста на испитаниците.

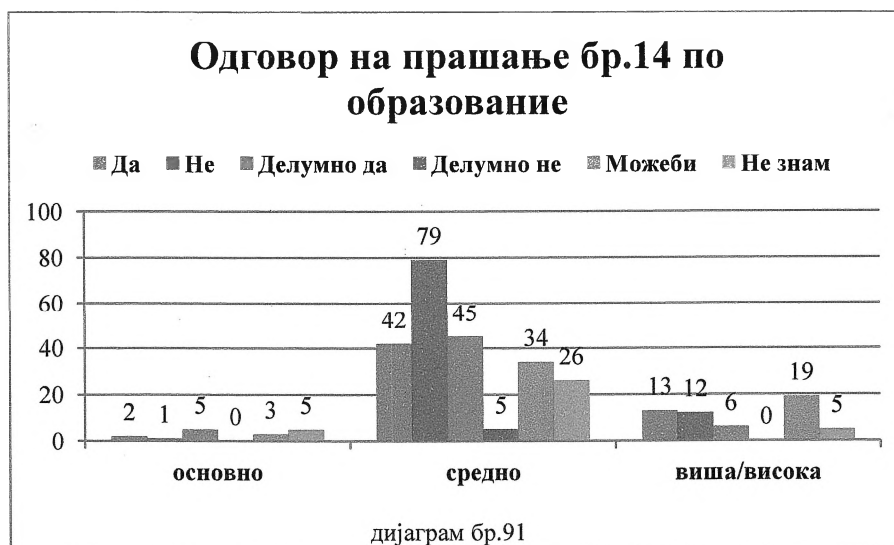

На дијаграмот бр.90 може да се погледне одговорот на прашање бр.14 од аспект на етничката припадност на испитаниците.

Од прикажаното може да се издвои одговорот “Не“ кај испитаниците од албанската заедница, 51 (97).

На дијаграмот бр.91 може да се погледне одговорот на прашање бр.14 од аспект на образованието на испитаниците.

Заклучок

Според добиените одговори може да се констатира дека постои една шаренолика перцепција во однос на ова прашање. Доколку се направи групна компарација на одговорите “Да и Делумно да“ од една страна, “Не и Делумно не“ од друга страна и “Можеби и Не знам“ од трета страна, ќе видиме дека резултатите се во блиска граница, состојба која ја отсликува погоре споменатата констатација. Од вкупно 302 испитаници, со одговор “Да“ се изјасниле 57 (18.9%) испитаници, со “Не“ 92 (30.5%), со “Делумно да“ 56 (18.4%), со “Делумно не“ 5 (1.6%), со “Можеби“ 56 (18.4%) и со одговор “Не знам“ се изјасниле вкупно 36 (12.1%) испитаници. Од аспект на регионите треба да се спомене дека секој регион има свои специфики, но во случајов се издвојуваат, скопскиот регион со одговорот “Делумно да“ 37 (од 110), тетовскиот регион со одговорот “Не“, 29 (од 48) и до некаде прилепскиот регион со истиот одговор, 18 (од 48). Од аспект на етничката припадност може да се воочи дека кај испитаниците од македонската заедница и претставниците од другите заедници преовладува една шаренолика перцепција, додека пак кај испитаниците од албанската заедница доминира ставот дека учесниците од конфликтот 2001 не се пречка ако живеат/работат во непосредна близина.

Дел 5

Заклучок

Основната хипотетична рамка врз која е базирана докторската дисертација е инспирирана од одредени комплементарни аномалии кои се јавуваат во постконфликтниот период во Република Македонија, а се во насока на градењето на мирот. РДР процесот претставува инхерентна компонента на стратегијата за градење на мирот во постконфликтните општества, оттаму, претставува предмет на анализа и истражување. “Ефектите од (не)завршената задача на постконфликтното градење на мирот во Република Македонија: разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци од конфликтот во 2001 година“ може да се вброи во ретките научно-истражувачки тези кои ја тангираат постконфликтната проблематика, особено фокусот кој се однесува на РДР. РДР како процес во кој се интегрирани политички, воени, безбедносни, хуманитарни и социо-економски примеси, претставува фактор од круцијално значење за отпочнување на активностите за постконфликтно реконструирање и развој во општества каде се применува.

Прагмата за расформирање на воените структури после завршувањето на конфликтните случувања е стара колку и самата војна. Целиот тој концепт минува низ фази на еволуција, менувајќи ги методите, формите, тајмингот, обемот, но не и суштината на самиот процес. Денес овој чин е познат како РДР процес, кој во својство на постконфликтна транзициона алатка за основна цел има да го овозможи/олесни трансформирањето на поранешните борци/нивните најблиски во цивили кои треба да се вратат во нормален животен тек. Последните три декади го одбележуваат функционирањето на РДР, период во кој целиот тој процес се надоградува, модифицира, истражува, практично се демонстрира, теориски/научно се дотерува и сл.. Еволуцијата на РДР процесот во овој период е генерациски маркирана, прво се препознава како традиционлен пристап/прва генерација на РДР, потоа следува втората генерација на РДР, за да во последните неколку години се споменува трета генерација, или т.н. “следна генерација“ на РДР која сè уште не е етаблирана како “финален производ“ со конкретни карактеристики. Водечката улога во имплементирањето на овој процес припаѓа на ОН, честопати помогната од други глобални организации и тинк-тенкови. Логиката говори дека можеби со право ОН (онаму каде се инволвирани) претставуваат клучна карика во целиот комплементарен след на РДР, меѓутоа мора да се напомене дека без соодветна соработка со засегнатите страни во конфликтот (без

разлика во кое својство се) не е возможно да се реализира посакуваната цел. Неблагодарно е да се навлегува во анализа за успешноста/неуспешноста на РДР на генерален план, бидејќи секој пример е специфичен на свој начин, но несомнено треба да се потенцира дека РДР како процес овозможува создавање на простор (некаде помалку, некаде повеќе) за постконфликтно градење на одржлив мир и реконструкција на девастираните општества. Она што можеби треба да се коментира е делот на конзистентноста на она што го имаме во теорија како концепт (создадено од ОН) и имплементирањето на истиот на терен. И покрај фактот дека постои недостиг на дебата на ова поле, најголем дел од критичката мисла се упатува токму на погореспоменатиот сегмент. РДР процесот како таков прераснува во сè посериозна алка во стратегијата за градење на мирот, а тоа се должи на проширувањето на активностите кои во иднина треба да одговорат на предизвиците (кои се најавуваат во третата генерација) кои произлегуваат од цикличната природа на современите закани за мирот и безбедноста на граѓаните.

Во Република Македонија не постои официјална комплетна РДР рамка која има свој правен легитимитет, оттаму се пристапува кон детектирање на РДР елементите. Единствен индикатор кој посочува на РДР, е точката бр.2 во ОРД, “Прекин на непријателствата“, каде е посочено разоружување и демобилизација, меѓутоа тоа се однесува само на една од завојуваните страни, факт кој го доведува во прашање исполнувањето на критериумите за официјална РДР рамка. Кога на прв поглед се анализира содржината во точката бр.2 од ОРД, логиката вели дека тоа е објективно резонирање на нештата во овој контекст, односно дека паравоена структура која вооружено се спротивставува на територијален суверенитет и интегритет на држава треба да се разоружа и демобилизира, но никако не смее да се запостави фактот дека можеби и на другата страна постојат субјекти кои соодветно треба да бидат третирали во оваа насока. Поради овие причини, можеме да кажеме дека она што се однесува на РДР, а е содржано во ОРД, не може да се квалификува како официјална РДР рамка, туку може да се перцепира како еден детектиран елемент во оваа сфера. Кога сме кај детектирањето на елементите на РДР, треба да се спомене дека во постконфликтниот период во Република Македонија детектирани се сите три елементи, и истите се детално елаборирани. Заклучните согледувања кои ќе бидат

подолу наведени, претставуваат доволен/релевантен индикатор за потврда/отфрлање на генералната хипотеза на оваа докторска дисертација.

Разоружувањето како елемент од РДР процесот првично е детектиран непосредно по потпишувањето на ОРД, поточно со спроведувањето на мисијата “Суштинска жетва“ (27.08–26.09.2001) која беше предводена од НАТО, и имаше за цел да ги разоружа припадниците на паравоената ОНА. За успешноста на мисијата ќе коментираме подолу во текстот, но она што првично заслужува коментар, е тоа дали овој чин на разоружување во целост можеме да го претставиме како дел од РДР процесот, притоа имајќи предвид дека со “Суштинска жетва“ беше опфатена само една од засегнатите страни. Во оваа ситуација можеби корисна ќе биде компаративната корелација со РДР во Косово, од причина што и таму процесот на разоружување се одвиваше еднострано, а беше инкорпориран во официјални меѓународни документи од кои се црпеше правниот легитимитет, показател кој укажува дека и случајот во Македонија може да се смета како дел од РДР. Иницијалното разоружување после завршувањето на конфликтот (Суштинска жетва) е единствениот РДР елемент кој *de facto* се спроведе еднострано, а со тоа останува и дилемата, дали требаше да биде така. Генералниот впечаток од акцијата е дека декларативно се отвори патот за иницирање на прекин на непријателствата, притоа оставајќи дијаметрално различно видување во општеството околу толкувањата за успешноста/неуспешноста, став кој сè уште е пресуден во делот на создавање јавен став за поседувањето на нелегално оружје во Република Македонија. Следен елемент кој може да се вброи во делот на разоружување, е акцијата наречена “Амнестија за оружјето“ (01.11–15.12.2003) која беше организирана од МВР во соработка со УНДП и други организации кои се бават со оваа проблематика. Иако концептот на РДР во суштина го запазува редоследот на имплементирање на елементите, најверојатно останатите активности кои се однесуваат на разоружувањето, а се спроведуваат после извесен период од спроведувањето на првата таква акција, влегуваат во доменот на РДР од причина што во голем дел од случаите дискутабилна е ефикасноста на иницијалните обиди за разоружување, оттаму општествата имаат потреба од нови активности од овој вид. Оваа акција освен примарната цел за разоружување, овозможи и можност за легализирање на нелегалното оружје, а воедно и опфаќаше мерки за

подигнување на јавната свест кај граѓаните во однос на оваа проблематика. Ненавлегувајќи во деталите кои се претходно елаборирани, генералниот впечаток за оваа акција е, дека како настан беше присутна во јавноста/медиумите, но стерилноста/импровизацијата беше главна одлика во текот на секој друг сегмент поврзан со истата, впрочем и крајниот епилогот е потврда за тоа. Организаторите, особено оние со меѓународен предзнак беа задоволни од постигнатото, додавајќи дека акцијата била една од најуспешните од овој вид во регионот, меѓутоа остана дилемата дали тие истите организации ја разбраа суштината на акцијата (демилитаризација на општеството ...или воздушни пушки, антиквитети и 70% одобрени барања за легализација на оружје). Трет елемент кој се однесува на разоружувањето во постконфликтна Македонија е “Акцијата на МВР за доброволно предавање и легализирање на оружјето“ (јуни 2010-јуни2011). Честите квалификации дека живееме во милитаризирано општество создава континуиран притисок во јавноста, особено на институциите кои се директно надлежни за тоа. Ова е една од причините кои придонесоа за организирање на посочената акција, и истата беше најлошо рангирана во секој можен сегмент со претходно спроведените активности од овој вид. Општиот впечаток за акцијата е дека таа беше “медиумски невидлива“, а конфузноста околу епилогот од истата придонесе за потврда на погореспоменатата констатација.

Кога веќе е детектиран првиот елемент од РДР, треба да се напомене, и воедно да се утврди, дали тој процес/и е сеопфатен, ефективен, ефикасен и безбеден, и притоа дали истиот кореспондира со безбедносното опкружување. Овие начела и принципи се пропишани со ИРДРС, документ/прирачник кој има најголема тежина во глобални рамки кога станува збор за РДР процесот. Посоченото може да се согледа доколку се направи анализа во однос на принципите врз кои се темели разоружувањето како дел од РДР, и истото етапно се елаборира во секоја од фазите кои ги вклучува процесот на разоружување. Во овој дел сметам дека само акцијата “Суштинска жетва“ треба да се анализира од овој аспект од причина што останатите две акции се имплементираа во сосема поинакви околности. Еден од принципите врз кој се темели разоружувањето е националниот суверенитет, во овој сегмент треба да се напомене дека Република Македонија како суверена и независна држава, преку тогашниот претседател, Борис Трајковски, побара асистенција од НАТО во делот на

демилитаризација на ОНА, и истата беше прифатена и одобрена, подоцна планирана согласно меѓународните стандарди и имплементирана во кризните региони. Она што остави црна дамка во контекст на овој принцип, е фактот што истиот подразбира вклучување на државните институции во целиот тој процес на планирање и имплементирање на разоружувањето, кое првично беше договорено со претставниците на НАТО, меѓутоа тоа не беше спроведено на терен под изговор дека не постои гарант за безбедносните околности, со што практично целата акција помина без официјални претставници од државните институции. Друг принцип е редуцирање на вооруженото насилство, под кој се подразбира создавање на услови за намалување на капацитетот на засегнатите страни за инволвирање во вооружено насилство во постконфликтниот период. И покрај тоа што во периодот кога се спроведуваше “Суштинска жетва“ беше потпишан ОРД и официјално беше ставен крај на конфликтот, интензитетот на вооружените непријателства не се намали, и траеше во наредните неколку месеци. Следен принцип е сигурноста, односно заштитата на граѓаните од вооружено насилство. Овде можеме да коментираме само за граѓаните кои гравитираат во регионите каде што се спроведуваше “Суштинска жетва“ (северо-западна Македонија). Информациите говорат дека ниту во тој период, ниту подоцна во наредните години, граѓаните не се чувствуваат безбедни од аспект на вооружено насилство (примерите со Бродец, Кондово, Куманово и сл.). Во овој дел може да се повикаме на фактот дека акцијата на НАТО беше наменета исклучиво за демилитаризација на ОНА, а со сигурност не можеме да потврдиме дали нејзини припадници се инволвирани во чиновите на вооружено насилство, но познавајќи ја генезата на проблемот лесно може да се констатира “коренот“ на овие дела. Последен од овие принципи е т.н. градење на капацитети, што всушност подразбира создавање на позитивна институционална клима за имплементирање на вакви активности во иднина доколку има потреба, или по принципот на “научени лекции“, искуствата да се пренесат во други слични ситуации во дадени околности. Исполнувањето на овој принцип едноставно е хендикепирано од причина што институциите немаат можност да бидат дел од “Суштинска жетва“, оттаму и нема зошто да се очекува одреден резултат на ова поле. Она што е интересно, а и тоа како ќе беше, и би било полезно за идните активности, е создавањето на капацитет кај политичките субјекти/елити за

вакви активности, а влогот е уште поголем доколку се знае дека без нивна волја не може да се очекува позитивен епилог од ваквите активности.

Разоружувањето како РДР компонента е составено од 4 фази, а заклучокот е креиран од аспект на “Суштинска жетва“. Првата фаза, собирање на информации и операционално планирање, има суштинско значење од причина што претставува фундамент за отпочнување на процесот. Во овој случај, НАТО како единствен субјект задолжен за спроведување на “Суштинска жетва“, сметам дека навремено ги имаше сите релевантни информации во секоја од областите кои беа потребни за планирање на акцијата. Оваа моја констатација се должи на фактот дека НАТО во континуитет имаше свои претставници и набљудувачи уште од почетокот на конфликтот (веројатно и претходно, имајќи ја предвид регионалната констелација на односи), но исто така беше и во постојана комуникација /контакт со завојуваните страни. Кога велиме дека НАТО располагаше со релевантни информации, тоа се однесуваа на бројот на припадници на ОНА, бројот и видот на оружје со кое располагаа, потребните географски и демографски карактеристики, можноста за разоружување и волјата за спроведување на истото, и сл.. И покрај квалитетните информации, останува дилемата дали НАТО сакаше и требаше да организира/испланира една поквалитетна акција за разоружување, или во тој момент беше потребно само ревијално спроведување на тој иницијален чин за официјално отпочнување на прекинот на непријателствата. Втората фаза, собирање на оружјето, се базира на стручно пропишани стандарди кои ќе овозможат непречено и безбедно собирање/предавање на оружјето. Во одредени области каде може да се обезбедат сите неопходни услови (создавање на тампон зони) од безбедносен аспект се формираат пунктови (т.н. постројки/мобилни или статични) каде се одвива целиот тој процес на собирање/предавање на оружјето. Во случајот со “Суштинска жетва“, ангажирани беа 4.500 војници на НАТО, вклучувајќи специјализирани тимови за таа намена, кои беа распоредени во 5 области во кризните региони. Пунктовите беа статични (објекти) и истите беа стационирани надвор од населени места. Припадниците на ОНА организирано во групи засебно го предаваа оружјето (иако имаше информации дека во одредени пунктови имало и групно предавање “на купче“), кое на самото место беше регистрирано и соодветно третирано за понатамошно постапување. Во овој дел

останува нејасно дали со чинот на предавање на оружјето, “можеби“ е спроведено и евидентирање на генералиите на лицата кои се разоружуваат (мерка предвидена во ИРДРС), сегмент кој е важен од аспект на подоцнежната демобилизација (во јавноста не се објавени вакви податоци). Третата фаза, складирање на оружјето, е сегмент на кој исклучително треба да се внимава од аспект на обезбедување на собраното оружје кое соодветно се складира. Во овој случај собраното оружје беше во неколку наврати складирано и транспортирано во воената база во Криволак. Четвртата и последна фаза, уништување на оружјето, е фаза која се дели на два сегменти, уништување на оружје и уништување на муниција и експлозивни направи. Во случајот со собраното оружје од “Суштинска жетва“ овој процес се одвиваше во воената база Криволак, освен високо ризичната муниција и експлозивни направи кои од безбедносни причини беа уништувани на самите пунктови каде се предаваше оружјето. Во Криволак оружјето беше уништувано од специјалните НАТО тимови и истото беше спроведено во две фази. Првата фаза опфаќаше уништување на муниција, експлозивни направи, мини, гранати и рачни бомби, додека пак втората фаза го опфаќаше уништувањето на цевкастото оружје. За уништување на цевкастото оружје беше применет методот на сечење со пила, а исечените парчиња подоцна беа однесени на топење во Грција.

Во продолжение фокусот се пренесува на резултатите од емпириското истражување (полуструктурирано интервју и телефонска анкета) кое беше спроведено за потребите на докторската дисертација. Полуструктурираното интервју овозможи добивање на едно постручно видување на нештата поврзани со РДР и конфликтот, од причина што испитаниците директно/индиректно, посредно/непосредно, на одреден начин се поврзани со случувањата од 2001^{та}. Заедничка констатација на сите испитаници е дека нелегалното оружје во Република Македонија е сè уште присутно и дека најголемиот дел од ова оружје потекнува од воените магацини на Алабанија кои насилно беа ограбени во немирите во 1997 година. Според одредени информации станува збор за околу 1.000.000 парчиња на мало и лесно оружје, од кое околу 60-70% подоцна завршува на црниот пазар во регионот, но и пошироко. Македонија е една од дестинациите каде што завршија големи количества од ова оружје. Истражувањата покажуваат дека трендот на нелегално оружје почнува да се зголемува од 1996 година, односно после завршувањето на конфликтот во БиХ, и продолжува после случувањата

во Албанија. Гледано од оваа перспектива, во 2001^{та} само се обелодени веќе присутното количество на нелегално мало и лесно оружје во Македонија. Ако проценките говорат дека во Македонија за време на конфликтот, и после него, циркулираат од некои сосема реални 100.000 парчиња на оружје, помалку реални 250.000 парчиња, до одредени малку реални 450.000 парчиња на нелегално оружје, хипотетички тоа би значело дека во најмала рака секој 20^{ти} граѓанин поседува вакво оружје, помалку реално би било дека секој 8-9^{ти} граѓанин е нелегално наоружан, а мала е веројатноста дека секој 4-5^{ти} граѓанин поседува нелегално оружје. Без разлика која од овие варијации е вистинита, притоа имајќи го предвид и легално регистрираното оружје, ова претставува сериозен показател дека македонското општество е милитаризирано. Во однос на активностите за разоружување, освен за “Суштинска жетва“ за која видувањата за успехот/неуспехот се субјективно инспирирани од припадноста на завојуваните страни, за останатите две активности преовладува мислењето дека се симбилични, недоволни, импровизирани и сл.. Безусловен е апелот на сите испитаници дека во Македонија се потребни нови активности кои ќе придонесат за демилитаризација, воедно и за подигнување на јавната свест кај граѓаните во однос на овие убиствени орудија, а се оди дотаму што на разоружувањето се гледа како на иден/можен државен интерес. Нажалост сè уште постои стереотипот дека “оној другиот има повеќе оружје“, формулација која можеби ја открива суштината за поседување на легално/нелегално оружје.

За разлика од полуструктурираното интервју, телефонската анкета (испитувањето на јавното мислење) ни дава една поинаква димензија на размислувања, ставови на “обичниот граѓанин“ кои се однесуваат на прашања во контекст на РДР процесот во Македонија. Одговорите се доволни да создадат перцепција која во основа ги тангира сегментите околу успешноста/неуспешноста на спроведените акции за разоружување, причините за таквиот исход, проценката за потреба од нови такви активности, лоцирањето и квантитетот на проблемите од нелегалното оружје. Добиените резултати јасно посочуваат дека во Република Македонија спроведени се неуспешни активности во насока на разоружување на населението после конфликтот во 2001 година, а причините за таквиот исход може да се анализираат од повеќе аспекти, но во овој дел би се задржале исклучиво на оние

кои се дијагностицирани во однос на конфигурацијата на прашањата. Прв индикатор е високиот процент на одговори кои сметаат дека во Република Македонија сè уште постои големо количество на оружје останато од конфликтот, втор индикатор е малата информираност на граѓаните во однос на спроведените активности за разоружување, трет индикатор е високиот процент на одговори кои сметаат дека неопходни се нови поконкретни активности за демилитаризација на општеството, воедно додавајќи дека проблемот со нелегалното оружје е сериозна закана за безбедноста на граѓаните, и последниот индикатор кој може да се толкува од повеќе аспекти е поделеноста на етничка основа (македонец/албанец) во однос на поседувањето на оружје, феномен кој дополнително дава комплексност на ионака комплицираната ситуација околу ова прашање.

Демобилизацијата како елемент на РДР во Република Македонија може да се набљудува во неколку етапи. Првично таа е детектирана непосредно по завршувањето на акцијата за разоружување “Суштинска жетва“, поточно на 27.09.2001 година кога Али Ахмети објави дека ОНА официјално се расформира, потоа следува демобилизирањето на резервниот армиски состав, а подоцна демобилизацијата се детектира при расформирањето на специјалната полициска единица “Лавови“. Она што на почетокот е интересно да се коментира е компатибилноста на процесот на демобилизација со ИРДРС. Стандардите налагаат дека секој поединец/борец за да биде демобилизиран треба претходно да биде индивидуално разоружан, сегмент кој во случајот со Македонија е дискутабилен (информациите за групно разоружување на ОНА во одредени региони). Друг интересен сегмент е перцепирањето на чинот на демобилизација од физички и ментален аспект, кој секако дека е дијаметрално спротивен кога станува збор за регуларни безбедносни сили и паравоени организации. Регуларните безбедносни сили логично е да бидат во поповолна положба во контекст на двата посочени аспекти, иако во дадени моменти степенот на девастираност на општеството/институциите може исклучително да влијае во овој дел. Паравоените структури се соочуваат со потешкотии во делот на демобилизацијата од причина што нивната зависност постфестум е значително поголема, и сигурноста на повеќе полиња е ставена под знак на прашање, и покрај тоа што во најголем дел од случаите овие услови се гарантирани од меѓународни фактори. Заклучокот во однос на

погореспоменатото би го искажал посебно за секоја од завојуваните страни, поточно, сметам дека демобилизирањето на ОНА беше пропратено со потешкотии во однос на физичкиот аспект од причина што постоеше отпор кај голем дел од нивните припадници, како за разоружување, така и за нивно расформирање, впрочем потврда за ова е неколкумесечното продолжување на непријателствата и после потпишувањето на ОРД, и појавата на т.н. АНА која во јавноста се поистоветуваше со ОНА. Во однос на демобилизацијата на безбедносните сили (резервниот армиски/полициски состав и единицата “Лавови“), до поголем израз дојде менталниот аспект кој се манифестираше преку одржливост/стекнување на егзистенционален статус/работен однос, голем број од овие припадници сметаа дека треба да стекнат одреден работен статус како награда за учество во посочените безбедносни структури. Демобилизацијата во Република Македонија можеби е најмалку експонираниот РДР елемент, од причина што целиот тој процес се случи набрзина (резултат на политички договор), оттаму оставајќи мал простор за компарирање со меѓународните стандарди. Бидејќи демобилизацијата во Република Македонија е производ на политичка волја под меѓународен притисок, слободно можеме да констатираме дека сите пропишани принципи врз кои се планира овој чин беа директно засегнати од политика. Во однос на факторите кои се предуслов за планирање на демобилизацијата до израз дојдоа следниве работи. Во делот на безбедноста и локацијата може да констатираме дека единствени забелешки се јавија при демобилизацијата на армискиот резервен состав, впрочем одредени информации говорат дека не бил испочитуван кодексот кој се налага во вакви ситуации, мобилизирани на една, а демобилизирани на друга локација, притоа неводејќи се сметка за можните безбедносни импликации при транспортот на тие лица до безбедните локации (тука доаѓа до израз степенот на институционална девастираност). Во делот на менаџирањето со информации (креирање на база), направен најголемиот пропуст со тоа што не се регистрирани демобилизираните припадници на ОНА, сегмент кој е битен и во делот на подоцнежната реинтеграција на овие лица. Во делот на поврзаноста со реформите во безбедносниот систем, индикативен е примерот со припадниците на безбедносните сили со нерешен статус (оние кои ги исполнуваа критериумите), кои во суштина се трансформираа во новонастанатите безбедносни структури.

Меѓународната пракса во делот на демобилизацијата опфаќа елементи кои се однесуваат на амнестијата на учесниците во конфликтот, меѓутоа овој акт не беше дел од комплементарниот след во овој случај, а дотолку интригирачки е фактот што овој сегмент воопшто не е споменат во ОРД. Јавниот став за амнестијата беше дека таа ги опфаќа само припадниците на ОНА, меѓутоа истата беше наменета за сите учесници во конфликтот (освен оние кои го прекршиле меѓународното воено/хуманитарно право), вклучувајќи ги и припадниците на безбедносните сили кои не се придржувале до “правилата на игра“. Амнестијата требаше да има клучно значење во одреден момент, меѓутоа сè уште останува нејасно зошто целиот тој процес требаше да предизвика доза на етно-политички турбуленции, за потоа истиот да се имплементира со законско решение, и згора на тоа, подоцна истото да биде автентично толкувано (под политички притисок). За да биде апсурдот поголем, недопустливо е да се спроведе процес на “законски“ пропишана амнестија, а притоа да “не постојат“ официјални податоци за овој чин, кои секако дека треба да бидат достапни во јавноста. За потребите на докторската дисертација беше поднесено барање (податоци од јавен карактер) до Министерството за правда за бројот на амнестирани лица од конфликтот во 2001 година, на кое беше одговорено дека институцијата не располага со овие информации. Имајќи ги предвид сите погореспоменати работи, се добива еден помалку “конспиративен“ впечаток за процесот на амнестија во Република Македонија, констатација која би ја поткрепил со следниве тези: прво, потпишување на политички договор (креиран и наметнат од надворешни субјекти) кој треба да стави крај на непријателствата, а амнестијата како термин воопшто никаде не се споменува, нешто што е надвор од вообичаената пракса; второ, акција за разоружување спроведена од меѓународен субјект по меѓународно пропишани стандарди, а тие јасно укажуваат дека секој борец се разоружува индивидуално и притоа треба да се регистрираат неопходните генералии, во случајов не е јасно дали воопшто има такви податоци, и ако има, кој ги поседува (и доколку постојат, дали се/зошто не се предадени на надлежни македонски институции); трето, меѓународната заедница се обидува да “изнуди“ амнестија со декрет од тогашниот претседател на државата, сага која предизвикува етно-политички турбуленции и трае до донесувањето на законско решение во парламентот; четврто, нејасно е како се спроведува овој закон, и зошто

нема официјални информации за спроведеното; петто, преседан во глобални рамки кога со автентично толкување на овој закон, амнестирани се дела за кои има јасни индикации дека го прекршиле меѓународното воено/хуманитарно право (дотолку интересно е што овие предмети се вратени од Хашкиот трибунал).

Во полуструктурираното интервју делот на демобилизацијата е опфатен со две прашања. Во овој дел можеби најмногу доаѓаат до израз спротивставените ставови на испитаниците врз база на етничка припадност. Едната страна има негодувања кои се однесуваат на делот на демобилизација на ОНА, а спротивно на тоа, другата страна негодува во однос на демобилизирањето на специјалната полициска единица “Лавови“. Сепак и во двата случаи има одредени нејаснотии кои придонесуваат за создавање на одредена конфузност кај граѓаните. Во однос на демобилизацијата на ОНА, генерално се смета дека премногу спонтано се случи целиот тој процес во еден период каде што безбедносна ситуација сè уште поприлично беше нестабилна, а дополнителен сегмент кој влијае на јавната перцепција за (не)успешноста на тој процес е непосредното појавување на т.н. АНА, што патем доведе до експресен демант на челниците на ОНА за било каква поврзаност со таа структура, меѓутоа тоа немаше некој значителен ефект во јавноста бидејќи за мнозинството граѓани тие две организации беа едно исто. Во однос на демобилизирањето на “Лавовите“ се смета дека овој чин требаше да се случи порано, а не да се чека до 2003 година. Информациите говорат дека во оваа единица имало припадници кои не ги исполнуваат соодветните критериуми и придонесувале за непрофесионалноста во работењето на оваа единица. Кога велам дека “Лавовите“ требало да се демобилизираат порано, мислам на еден процес на селекција на професионалци и непрофесионалци, се со цел да се добие една современа единица за специјални намени која ќе биде стручна во работењето и ќе се придржува по пропишаните стандарди. Впрочем “Лавовите“ во најголем дел беа трансформирани, а не демобилизирани.

Испитаниците на телефонската анкета имаа можност да одговорат на две прашања конфигурирани во контекст на процесот на демобилизација. Фокусот на интерес беше да се добие јавно мислење во однос на можното затскриено функционирање на групи кои не се демобилизирале, и можноста од евентуално

вооружено мобилизирање за остварување на одредени интереси. Генерално, и на двете прашања добиени се одговори кои наведуваат дека граѓаните немаат оформено одреден став во однос на проблематиката, односно водечки процент има одговорот “Не знам“, а не е мал ни процентот на одговори со “Можеби“, ситуација која може да се толкува дека испитаниците не се во целост сигурни за успешноста/неуспешноста на процесот на демобилизација.

Реинтеграцијата претставува најкомплицираниот, истовремено и најсуштинскиот елемент на РДР. Бенефитот од разоружувањето и демобилизацијата нема да се манифестира според очекувањата, доколку поранешните борци не се соодветно реинтегрирани во нормалниот/цивилен животен тек. Во Република Македонија процесот на реинтеграција е детектиран, и истиот е елабориран од два аспекти, кои практично се однесуваат на завојуваните страни. Во делот на безбедносните сили фокусот е ставен на законските/предлог решенија, трансформирањето во легитимните/новонастанати безбедносни структури и формирање на здруженија на бранители. Во делот на ОНА фокусот е ставен на формирањето на политичкиот субјект ДУИ, обидите за решевање на статусот на борците на ОНА и формирање на здруженија на ветерани. Двата аспекти се веќе претходно елаборирани, а во овој дел ќе бидат изнесени одредени заклучоци во однос на истите. Т.н. “Законот за бранители“ (јануари 2002 година) беше првиот логичен чекор кој се презеде во насока на регулирање на одредени сегменти кои се однесуваа на постконфликтната реинтеграција на припадниците на безбедносните сили. Оваа констатација би ја појаснил од два аспекти: прво, степенот на девастираноста на директно засегнатите институции придонесе за одредена хаотичност во повеќе сегменти, но она што остави особен впечаток, а се однесуваше на еден многу сензитивен сегмент, е делот на обештетувањето на жртвите/ранетите во периодот пред ова законско решение, вклучително и во текот на конфликтните случувања. Информациите говорат за различен третман на припадниците на АРМ и МВР, истовремено и за несоодветен начин/кодекс на постапување во тие околности. Оттаму, Законот за бранители во тие моменти придонесе за одредено надминување на претходно посочените “аномалии“, и покрај тоа што постојат одредени сомневања за динамиката на спроведувањето на одредбите, како и сомневања за одредени

недоречености во еднаквоста на третманот на засегнатите субјекти. Второ, донесувањето на одредено законско решение кое во преден план ги тангира безбедносните сили беше очекувано, ако се има фактот дека само неколку месеца подоцна се донесе Законот за амнестија. Подоцнежните предлог решенија за нов закон/или измени и дополнување на истиот, претставуваат полигон за политички интерес со етнички предзнак, а епилогот од истите, го потврдува ова тврдење, впрочем ниту една од “патриотските” иницијативи не вроди со плод. Во делот на реинтегрирањето на демобилизираните безбедносни структури најмаркантен пример е случајот со “Лавовите”. Конфигурацијата на оваа специјална единица беше оспорувана уште во периодот на создавањето, имено голем дел од лицата кои доброволно се пријавуваа (резервните состави) да учествуваат во конфликтот, завршија токму во оваа единица. Иако “Лавовите” беа под ингеренција на МВР, перцепцијата во јавноста беше дека тоа е партиска војска формирана од тогашната власт, која меѓународната заедница честопати ја поистоветуваше со паравојска. Ако создавањето на “Лавовите” се перцепираше како партиска директива, несомнено е дека и чинот на нејзиното демобилизирање/расформирање имаше исти епитети “во спротивен колорит”, процес подржан од меѓународната заедница. Специјалната полициска единица беше буквално трансформирана во новосозадаената ЕБР, две-третини од “Лавовите” кои ги исполнуваа критериумите останаа во безбедносните структури. Ваквиот начин на реинтегрирање може да се смета за генерално успешен пример. Формирањето на здруженија на бранители во постконфликтниот период е очекувана пракса, меѓутоа во овој случај истите немаат доволен простор за остварување на нивните цели, дел поради нивната маргинализираност во општеството, дел поради политички интереси. Реинтегративниот тек на припадниците на ОНА има друга динамика, непосредно по нивното демобилизирање тие започнаа со официјализирање на амбициите поради кои се случија немилите настани во 2001 година, а тоа е простор за политичко делување. Набрзо “униформите на ОНА беа заменети со костуми и кравати” и беше формирана ДУИ, политички субјект кој својот легитимитет го доби/црпеше од конфликтот. На изборите во 2002 година челните структури на ОНА кои беа трансформирани во ДУИ, станаа дел од владината коалиција. Како дел од власта, олеснета беше “борбата” во однос на реинтегрирањето

на нивните ветерани и обидите за стекнување на одредени законски решенија во нивна полза, вклучувајќи ги обидите за решавање на нивниот статусот. Согласно ОРД, правичната застапеност на заедниците во државните органи беше искористена за реинтеграција, меѓутоа впечатокот е дека истата не беше транспарентна, од аспект дека се помага на поранешни борци на ОНА и нивните семејства. Таквата интенција може да се разбере како простор за паралелна борба за решавање на статусот со конкретно законско решение. Генерално согледување е дека ДУИ како дел од власта успеа во намерите за реинтегрирање на дел од поранешните припадници на ОНА и нивните семејства, меѓутоа како одминување времето, целиот тој процес “ја губи смислата“ во призмата на политиката.

Реинтеграцијата како РДР елемент *de facto* се случи во Република Македонија, меѓутоа истата се перцепира како ад-хок комплементарна општествена потреба, без претходна легислативна рамка договорена/координирана со меѓународната заедница, пракса која се применува во ИРДРС. Оттаму, не постои основа за коментирање/компарирање со пропишаните меѓународни стандарди. Во теорискиот дел се споменуваат економската и социјалната реинтеграција, во овој контекст би додал дека конфликтот кој се случи во 2001 година не беше од такви размери, како би оставил далекусежни последици и девастирање на економските капацитети, ниту пак, беше конфликт кој “го закрви“ граѓанството, како би довело до степен на сериозна нетрпеливост, тангирајќи ги карактеристиките на социјалната реинтеграција.

Делот на реинтеграцијата во полуструктурираното интервју овозможува да се сретнат најразлични размислувања, појава која канализира во насока дека она што е досега сработено на ова поле е или недоволно добро реализирано и/или недоволно транспарентно, како би постоел одреден официјален став во јавноста за ова прашање. Несомнено дека ова е најkomplицираниот сегмент од РДР процесот, оттаму доаѓаат и проблемите во однос на имплементацијата. Посочената проблематика се набљудува од два аспекти, едниот е реинтеграцијата на бранителите, а другиот е реинтеграцијата на ветераните на ОНА. Во првиот случај, или “видлива реинтеграција“ (процес со одреден степен на транспарентност), каде мнозинство од бранителите беа соодветно

реинтегрирани, меѓутоа останаа одредени нејаснотии во делот на обештетувањето, поточно ставовите дека во дадени ситуации се употребуваа двојни аршини. Во вториот случај, или “невидлива реинтеграција“ (процес без транспарентност) , ветераните на ОНА се делумно реинтегрирани (во голем број на политичка основа), меѓутоа останува прашањето зошто целиот тој процес се одвива во тајност, притоа создавајќи перцепција во јавноста дека реинтеграцијата на ветераните на ОНА е целосно запоставена. Интересни се коментарите кои се однесуваат на решавањето на статусот на поранешните припадници на ОНА, таму е јасно дека решението е како рендер на кој се гледа исклучиво од етнички аспект, без притоа да има било какво поместување во друга насока кај секој од испитаниците. Ако генерализираме, јасно е дека целата оваа ситуација во однос на решавањето на статусот на поранешните припадници на ОНА е помалку контрадикторна, од една страна се бара одредено законско решение за субјект кој со оружје посегна по територијален интегритет и суверенитет на држава, од друга страна тоа не се дозволува, со изговор дека со тој чин би се легализирал таквиот начин на остварување на интерес, а *de facto* имаме ситуација каде што челните структури кои го креираа/предводеа тој модус “со вооружено насилство, до остварување на интерес“ непосредно после завршувањето на тоа сценарио, постанаа, и сè уште се составен дел од системот на управување на државата. Што се однесува до ставовите во однос на улогата на политичките елити во контекст на реинтеграцијата, тие се крајно негативно насочени во таа насока. Имено, преовладува мислењето дека овие прашања се злоупотребуваат за дневно-политички цели.

Фокусот на интерес во телефонската анкета е ставен на израмнувањето на правата на сите кои учествувале во конфликтот, социјалните димензии за припадниците на ОНА и нивните семејства, ангажманот на политичките елити во решавањето на проблемите поврзани со учесниците во конфликтот, и меѓуетничките односи во корелација со овие случувања. Слично како и кај испитаниците во интервјуто, дијаметралните разлики во ставовите на етничка основа се единствениот коментар на прашањата каде се тангирани параметри за бранителите и ОНА. Што се однесува до одговорите кои се однесуваат на ангажманот на политичките елити во однос на решавањето на прашањата поврзани со учесниците во конфликтот,

преовладува една шареноликост, поточно водечки процент има одговорот “Не знам“, показател кој укажува на можната нетранспарентност во делувањето на овие елити во овој сегмент. Интересно е да се коментира последното прашање, бр.18, од причина што резултатите се поинакви од она што е личен мој став. И покрај тоа што одговорот “Не“ е процентуално највисок, загрижувачки е фактот ако се земат во предвид процентите на одговори со “Да“, “Делумно да“ и “Можеби“. Несомнено ова е показател дека во Република Македонија во постконфликтниот период постои солидна доза на антагонизам кон учесниците во конфликтот.

Последната етапа од заклучните согледувања се однесува на поставувањето дијагноза во однос на она што е детектирано како РДР процес, потврдување/отфрлање на хипотезата, воедно и елаборирање на околностите за евентуални следни чекори. Свкупните ангажмани реализирани при изработката на докторската дисертација (анализа на содржина, истражувања, интервјуа, и др.) придонесуваат за формирање на еден издржан став во дадената проблематика. Оттаму, може да се констатира дека во Република Македонија во постконфликтниот период детектирани се сите РДР елементи, и покрај тоа што истите не произлегуваат од одредена легална рамка (мировен договор, законско решение, и сл.).

Во однос на разоружувањето, сите активности преземени во оваа насока се во доменот на симболиката, поточно ефектите од истите се речиси незабележителни. Поранешните борци (од двете страни) се примарниот таргет на РДР процесот, а активностите преземени во однос на разоружувањето не овозможуваат конкретни услови за да се утврди фактот, дали овие лица се навистина разоружани. Во делот на ОНА, непостојат јавни податоци во однос на тоа кои/колку лица беа разоружани со “Суштинска жетва“, ниту пак постојат било какви податоци во однос на статусот/бројот на лицата кои “под сомнителни околности“ беа наоружани во спротивниот табор, сегмент кој би послужил за концизна анализа од аспект на РДР. Парадоксално е да се говори за успех на активностите за разоружување, ако се има предвид: компарацијата на бројките на собраното оружје и најверојатната прогноза за бројот на нелегално оружје во државата; стапката на вооружено насилство и криминал; култот кон оружјето; и сл.. Генералниот заклучок во однос на постконфликтното разоружување во Република Македонија како РДР елемент е, дека

истиот е неефективен и неефикасен во однос на пропишаните цели, недоволно убедлив во јавноста, и стерилен во однос на постигнатите резултати. Во однос на демобилизацијата, сметам дека тоа е најмалку експонираниот елемент на РДР, кој се карактеризира со нетранспарентност во делот на ОНА, и непрофесионалност и политичка инволвираност во делот на безбедносните сили. Појавата на вооружени групации после конфликтот кои во многу нешта имаа доста заедничко со структурите на ОНА, укажува на дискутабилноста во однос на овој процес. Генералниот заклучок во однос на демобилизацијата како РДР елемент во Република Македонија е, дека самиот чин како таков не беше доволно сериозно сфатен кај припадниците на ОНА и истиот беше изведен без транспарентност. Што се однесува до безбедносните сили, демобилизацијата беше непрофесионално и ненавремено спроведена, мој став е дека “Лавовите“ требаше многу побрзо да се трансформираат/прочистат. Во однос на реинтеграцијата, и покрај тоа што претставува најкомплицираниот РДР елемент, компаративно во однос на останатите РДР елементи, она што е детектирано, е спроведено во едно подобро издание, меѓутоа сепак постојат пропусти/нејаснотии кои го засенуваат крајниот исход. Во делот на ОНА, нелогично е како политичката интеграција се случи толку брзо, а реинтеграцијата “барем онаа видливата“ каде се засегнати “обичните припадници на ОНА“ не успеа да се реализира и после една ипол декада од завршувањето на конфликтот. Во делот на безбедносните сили најголемите забелешки се во делот на обештетувањето. Генералниот заклучок во однос на реинтеграцијата на поранешните борци (двете страни) како РДР елемент во постконфликтна Република Македонија е, дека истиот е имплементиран до одредена мера селективно, карактеризирајќи се со нетранспарентност и инволвираност на политичките елити.

Погоре споменатите констатации се доволно цврст индикатор за потврда на генералната хипотеза на докторската дисертација. *“Нецелосното спроведување на процесот на разоружување, демобилизација и реинтеграција на поранешните борци, влијае негативно на постконфликтното градење на мирот во Република Македонија“.*

Во однос на понатамошните чекори кои треба да следуваат во насока на ублажување на негативните последици од несоодветното спроведување на РДР, треба да се има превид дека ниту еден сегмент нема да биде изложен на трансформација во позитивен контекст ако за тоа не постои консензуална политичка волја. Конфликтот во 2001 година беше резултат на одредени политички аспирации, истиот беше прекинат со политички договор, политизацијата беше чест декор на постконфликтните активности, вклучувајќи го и РДР, оттаму, политичката волја е основната алатка за моделирање на околностите кои произлегоа од истиот. Мерки кои треба да се толкуваат како општествена потреба, во насока на ублажување на последиците од несоодветното имплементирање на РДР, се следниве: прво, потребно е да се изработи државен акционен план за демилитаризирање, да се изнајде модус кој ќе постигне резултат (а не симболика, како претходно), и истиот да добие примат на државен стратешки интерес во периодот додека не се надмине/ублажи проблемот. Така концепираниот модел за разоружување да претставува тригер за регионална иницијатива во која сите држави од опкружувањето (кои се соочуваат со проблемот) ќе ратификуваат спогодба за сличен/или ист сериозен пристап кон сузбивање на овој проблем. Регионалниот аспект има суштинска функција во решавањето на проблемот со нелегалното оружје, имајќи ја предвид флукуирачката природа на проблемот. Второ, треба да се донесат ригорозни казнени регулативи, и што е побитно, истите да се почитуваат од надлежните институции, кои ќе ги тангираат спрегите меѓу одредени вооружени групи (криминалци, терористи, паравојска) и “државата“ (политички и бизнис елити, институции, меѓународни субјекти, и сл.). Иако мерката делува помалку опортунистички, верувам дека ако се почитува може да вроди со плод. Трето, условено реинтегрирање на ризични категории на граѓани (поранешни борци и лица со афинитети за учество во конфликт/криминал). Мапирање на оваа категорија на граѓани, и доделување на условен реинтегративен пакет (вработување, субвенции и сл.), како би се овозможило нормално цивилно/општествено функционирање на тие лица и нивните најблиски. Овој вид на реинтеграција би бил условен со одредени критериуми, меѓу кои и непоседување на оружје и забрана за индивидуално/групно нарушување на јавниот ред и мир и други активности кои претставуваат закана за мирот и безбедноста во државата, и надвор од неа.

“Точно е дека историјата ја пишуваат победниците... но затоа се тука научно-истражувачките работници со своите дела да пркосат и придонесат во зацврстувањето или корегирањето на истата“. Овој научно-истражувачки труд е еден од малкуте во својата област, и се надевам дека ќе остави одреден општествен придонес.

Скратеници

АБиХ - Босанско-муслиманските сили

АРМ – Армија на Република Македонија

АУ - Африканска унија

БиХ – Босна и Херцеговина

ВМРО-ДПМНЕ – Внатрешна македонска револуционерна организација-Демократска партија за македонско национално единство (политичка партија)

ВСРСЛ - Вооружените сили на Република Сиера Леоне

ВСВС - Владејачки совет на вооружените сили

ВРС - Војската на Република Српска

ДА - Демократска алтернатива (политичка партија)

ДПА - Демократска партија на албанците (политичка партија)

ДУИ – Демократска унија за интеграција (политичка партија)

ЕБР – Единица за брзо распоредување

ЕУ – Европска унија

ИРДРС – Интернационални РДР стандарди

ИСУ - Информативно советување и упатување

ЈНА – Југословенска народна армија

КЗК - Косовски заштитен корпус

КФОР - НАТО сили на Косово

КНМО - Проект за контрола на нелегално мало оружје

ККМ - Комисија за консолидирање на мирот

МВР – Министерство за внатрешни работи

МГЕЗЗАД - Мониторинг група на економската заедница на западно африканските држави

МДФ - Мулти-донаторски фонд на доверба

МДРП - Мулти-државна програма за демобилизација и реинтеграција

МОНК - Привремена административна мисија на ОН на Косово

МОМ - Меѓународната организација за миграција

МОНСЛ - Мисија на ОН во Сиера Леоне

МОТ - Меѓународна организација на трудот

МРТВ – Македонска радио телевизија

МЦМС – Македонски центар за меѓународна соработка

НАТО – Североатлантска алијанса

НВО – Невладина организација

НКРДР - Националната комисија за разоружување, демобилизација и реинтеграција

НДК – Движење за независно Косово

НДОК – Национално движење за ослободување на Косово

ОБСЕ – Организација за безбедност и соработка на Европа

ОВК - Ослободителната војска на Косово

ОЕЦД – Организација за економска соработка и развој

ОН – Обединети нации

ОНА – Ослободителна национална армија

ОРД – Охридски рамковен договор

ПДП - Партија за демократски просперитет (политичка партија)

ПДПА - Партија за демократски просперитет на Албанците (политичка партија)

ПИДР - Проект за итна демобилизација и реинтеграција

ПК - Полиција на Косово

ПШИПРС - Пилот-проектот за итно прераспределување на работна сила

РБС - Реформи во безбедносниот сектор

РОФ- Революционерен обединет фронт

РЕКОМ – Регионална комисија за утврдување на фактите за воените злосторства и другите кршења на човековите права на територијата на поранешна Југославија во периодот од 1991-2001 година

САД – Соединети американски држави

СИРДР - Стокхолмска иницијатива за разоружување, демобилизација и реинтеграција

СФРЈ – Социјалистичка федеративна Република Југославија

СФОР – НАТО сили во БИХ

СЦО - Сили за цивилна одбрана

ТППБ - Проект за транзициона помош за поранешните борци

УНДП – Развојна програма на ОН

ХВО - Хрватски совет за одбрана

ЦИА - Централна информативна агенција

Прилог

Прилог бр.1 – Конфликти кои вклучуваат РДР

Анализа на конфликтите (1989-2010) кои се проследени со РДР						
Држава	Почето к на РДР	Завршувањ е на РДР	Статус на конфликтот кога започнал РДР	Начин на кој е завршен конфликтот	Меѓународна мировна мисија?	Обезбеден долготраен мир?
Авганистан	2003	2005	Во тек	/	Да	Не
Ангола	1994	1996	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Ангола	2002	2009	Во тек	Низок интензитет	Да	Не
Босна и Херцеговина	1995	2007	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Бурунди	2004	2008	Во тек	Мировен договор	Да	Не
Камбоџа	1992	1993	Во тек	Со победник	Да	Да
Централна Африканска Република	2004	2007	Завршен	Со победник	Да	Не
Чад	2005	2010	Во тек	Низок интензитет	Да	Не
Колумбија	2003	2006	Во тек	/	Не	Не
Република Конго	2008	2009	Завршен	Прекин на огнот	Да	Не
ДР Конго	2004	2012	Во тек	Мировен договор	Да	Не
Ел Салвадор	1992	1993	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Еритреа- Етиопија 1	1993	1997	Завршен	Мировен договор	Да	Не
Еритреа- Етиопија 2	2002	2008	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Етиопија- Еритреа 1	1991	1994	Завршен	Со победник	Да	Не
Етиопија- Еритреа 2	2000	2007	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Гватемала	1996	1998	Завршен	Мировен	Да	Да

				договор		
Гвинеа Бисау	2001	2005	Завршен	Со победник	Не	Да
Хаити	1994	1996	Завршен	Со победник	Да	Не
Индонезија (Источен Тимор)	1999	2001	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Индонезија (Ачех)	2005	2009	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Брегот на Слоновата Коска	2005	2008	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Либериа	2003	2008	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Мали	1996	1997	Завршен	Низок интензитет	Не	Не
Мозамбик	1992	1994	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Намибија	1989	1989	Завршен	Мировен договор	Да	Да
Непал	2007	2012	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Никарагва	1989	1992	Во тек	Прекин на огнот	Да	Да
Нигер	2006	2007	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Филипини	1997	2006	Во тек	/	Не	Не
Руанда 1	1997	2001	Завршен	Мировен договор	Не	Не
Руанда 2	2001	2008	Во тек	Низок интензитет	Не	Не
Србија/ Косово	1999	2001	Завршен	Мировен договор	Не	Да
Сиера Леоне	1998	2004	Во тек	Мировен договор	Да	Да
Сомалија	2003	2007	Завршен	/	Не	Не
Судан	2005	2012	Во тек	/	Да	Не
Таџикистан	1999	2003	Завршен	Со победник	Да	Да
Уганда 1	1992	1995	Во тек	Низок интензитет	Да	Не
Уганда 2	2000	2008	Во тек	Низок интензитет	Не	Не
Северна Ирска	1998	2005	Завршен	Прекин на огнот	Не	Да

Полуструктурирано интервју

Цел: Ставот во однос на постконфликтното градење на мирот во Македонија, поточно процесот на разоружување, демобилизација и реинтеграција (РДР) на борците од 2001.

Таргет група: Бранители од 2001; Ветерани на ОНА; Лица кои ги познаваат приликите во однос на оваа проблематика (професори, аналитичари, политичари, државни службеници, претставници на НВО).

1. Кој е вашиот став во однос на количеството на мало и лесно оружје кое остана кај граѓаните после конфликтот од 2001 година?
2. Сметате ли дека досегашните активности во насока на разоружување на населението се доволни и успешни, и дали мислите дека е потребно во иднина да се преземат посериозни мерки во делот на разоружувањето?
3. Кој е вашиот став во однос на демобилизирањето на ОНА и на специјалната единица “Лавови“?
4. Сметате ли дека во Македонија се уште постојат одредени прикриени групи кои може да се активираат по потреба, и да доведат до дестабилизација?
5. Кој е вашиот став во однос на процесот на реинтеграција на лицата (двете страни) кои учествуваа во конфликтот?
6. Сметате ли дека треба да се реши прашањето за “Статусот на борците на ОНА“, особено доколку се има предвид дека највисоките ешалони од редовите на поранешната ОНА веќе одамна се интегрирани во високите слоеви на македонското општество? Доколку одговорот е ДА, според вас кој е најсоодветниот начин за да се направи тоа?
7. Како го оценувате досегашното однесување на политичарите во однос на прашањето околу реинтеграцијата на учесниците во конфликтот (двете страни)?

Прилог бр.3 – Прашалник за телефонска анкета

1. Пол

- а) Машки б) Женски

2. Возраст

- а) 18-34 б) 35-54 в) над 55

3. Етничка припадност

- а) Македонец
б) Албанец
в) Друга

4. Образование

- а) Основно б) Средно в) Виша/Високо

5. Сметате ли дека во Република Македонија се уште постои оружје од конфликтот во 2001 година?

- а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби ё) Не знам

6. Дали сте слушнале за спроведување на акции за разоружување после конфликтот?

- а) Да б) Не в) Не знам

7. Сметате ли дека поседувањето оружје е својствено за одредена заедница?

- а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби ё) Не знам

8. Ако “Да/Делумно да“, на која заедница мислите?

- а) Македонска б) Албанска в) друга _____

9. Сметате ли дека нелегалното оружје претставува сериозен проблем во државата?

- а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби ё) Не знам

10. Сметате ли дека се потребни акции за разоружување на населението?

- а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби ё) Не знам

11. Сметате ли дека се уште постојат прикриени вооружени групи кои се активираат по потреба?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

12. Дали мислите дека одредени граѓани во Република Македонија лесно можат да се мобилизираат и да земат оружје во рака за остварување на одреден интерес?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

13. Сметате ли дека борците на ОНА треба да ги имаат истите права како и бранителите од 2001?

(Законот предвидува посебни права за бранителите, од кои можеме да ги истакнеме поволностите во однос на користењето на здравствени услуги, поволности во образованието, како и семејната пензија.)

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

14. Сметате ли дека семејствата на загиналите борци на ОНА и борците кои се стекнале со инвалидитет треба да добијат помош од државата?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

15. Сметате ли дека политичарите доволно се посветуваат на решавањето на прашањата со бранителите од 2001?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

16. Сметате ли дека политичарите доволно се посветуваат на решавањето на прашањата околу статусот на борците на ОНА?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

17. Мислите ли дека решавањето на статусот на борците на ОНА ќе придонесе за подобрување на меѓуетничките односи?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

18. Дали би ви пречело во ваша непосредна близина да живее или работи учесник во конфликтот од 2001 година?

а) Да б) Не в) Делумно да г) Делумно не д) Можеби е) Не знам

Библиографија

Литературни единици

Analysis for Economic Decisions (ADE)(2011), *“Thematic Evaluation of the European Commission Support to Justice and Security System Reform - Final Report”*;

Арсовски.М.&Кузев.С.&Дамјановски.Р.(2006), *Војната во Македонија во 2001 година*, Матица Македонска;

Austin.V.&Giessmann.J.H.&Jager.U.(2012), *“Berghof Glossary on Conflict Transformation: 20 nations for theory and practice”*, Berghof Foundation, Berlin;

Бабановски.И.(2002), *ОНА терористичка паравојска во Македонија*, Веда_Скопје;

Ball.N. & Hendrickson.D.(2005), *“Review of International Financing Arrangements for Disarmament, Demobilization and Reintegration”*, Review Paper, SIDDR, Stockholm;

Banholzer.L.(2014), *“When Do Disarmament, Demobilization and Reintegration Programmes Succeed?”*, German Development Institute, Bonn;

Barakat.S.&Ozerdem.A.(2005), *“Impact of the Reintegration of former KLA combatants on the post-war recovery of Kosovo”*, International Journal of Peace Studies;

Barker. D.(2008), *“Towards a more comprehensive DDR”*, Journal of Politics & International Affairs;

Bell.E. & Watson.C.(2006), *“DDR: Supporting Security and Development – The EU’s added value”*, International Alert, London;

Berdal.M.R. (1996), *“Disarmament and Demobilisation after Civil Wars: Arms, Soldiers and the Termination of Armed Conflicts”*, Oxford University Press, Paper No. 303;

Benus.J.&Rude.J.&Patrabansh.S.(2001), *“Bosnia and Herzegovina: Impact of the Emergency Demobilization and Reintegration Project”*, US Department of Labor & Bureau of International Affairs & Office of Foreign Relations;

Berdak.O.(2014), *“Reintegrating Veterans in Bosnia and Herzegovina and Croatia: Citizenship and gender effects”*, Women’s Studies International Forum 49;

Bekaj.R.A.(2010), *“The KLA and the Kosovo War: From Intra-State Conflict to Independent Country”*, Berghof Conflict Research, Berlin;

Clewlöw.A.(2010), "*Kosovo's Security Transition – A Critical Study into the Establishment of the Kosovo Security Forces*", Norwegian Institute of International Affairs, Oslo;

Colletta. N.(1996), "*The Transition from War to Peace in Sub-Saharan Africa*", World Bank;

Crossroads (2011), "*Lessons Learned and Challenges Ahead*", Macedonian Information Centre (MIC);

Cuter-Patel.A. & De Greiff.P. and Waldorf.L. (2009), *Disarming the past: Transitional justice and ex-combatants*, International Center for Transitional Justice, New York;

Daskalovski.Z.(2005), *Walking on the Edge: Consolidating Multiethnic Macedonia 1989-2004*, Dominant, Skopje;

Dudouet.V.&Giessmann.J.H.&Planta.K.(2012), "*From Combatants to Peacebuilders: A case for inclusive, participatory and holistic security transitions*", Berghof Foundation, Berlin;

Dupuy.K.&Binningsbo.H.M.(2007), "*Power-sharing and Peace-building in Sierra Leone: Power-sharing Agreements, Negotiations and Peace Processes*", Centre for the Study of Civil War, Oslo;

European Commission/Council of European Union (2006), "*EU Concept for support to Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR)*";

Freeman.C.F.(2008), "*The Failures of Post-Conflict Reconstruction in Sierra Leone and The Threat to Peace*", University of Notre Dame;

Fukuyama.F.(2004), *Governance and World Order in 21st Century*, Cornell University Press;

Galtung.J.(1969), "Violence, Peace and Peace Research", International Peace Research Institute, Oslo;

Георгиева.Л.(2004), "*Превенција на конфликти: од идеја кон култура за превенција на конфликти во Македонија*", Фондација Фридрих Еберт;

Glassmyer.K.&Sambanis.N.(2008), "*Rebel-Military Integration and Civil War Termination*", Journal of Peace Research, vol.45;

Gleichmann.C.&Odenwald.M.&Steenken.K.&Wilkinson.A.(2004), "Disarmament, Demobilization and Reintegration: A Practical Field and Classroom Guide", GTZ-NODEFIC-PPC-SNDC, Germany;

- Gourlay.C.(2009), *“EU-UN Cooperation in Peacebuilding: Partners in Practice?”*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), Geneva;
- Grillot.S.&Pears.W.&Risser.H.&Stoneman.S.(2004), *“A Fragile Peace: Guns and Security in Post-conflict Macedonia”*, United Nation Development Programme (UNDP)&Small Arms Survey (SAS);
- Heinemann-Gruder.A.&Pietz.T.&Duffy.S (2003), *“Training Soldiers into a Work Force: Demobilization and Reintegration in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina”*, Brief 27, Bonn International Center for Conversion &The Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces;
- Hushagen.A.&Vik.I.(2003), *“The Western Balkans: Community based peacebuilding”*, NORDEM Report 13;
- Исмановски.С.(2008), *“Конфликт во Република Македонија: тероризам или борба за права?”*, Фондација_Институт отворено општество;
- Исеини.М.&Менај.П.&Османи.Р.(2008), *“Избор текстови за конфликтот од 2001 година”*, Фондација_Институт отворено општество;
- Jensen. S. & Stepputat. K. (2001), *“Demobilizing Armed Civilians”*, Center for Development Research (CDR) Policy Paper, Copenhagen;
- Kauer.E.(2007), *“Weapons Collection and Destruction Programmes in Bosnia and Herzegovina”*;
- Клековски.С.(2011), *Меѓуетнички односи во Македонија*, Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС);
- Kingma. K.(2000), *“Demobilization in Sub-Saharan Africa: The Development and Security Impacts”*, Macmillan, London;
- Kim.J.(2001), *“Macedonia: Country Background and Recent Conflict”*, CRS;
- Khakee.A.&Florquin.N.(2003), *“Kosovo and the Gun – A Baseline Assessment of Small Arms and Light Weapons in Kosovo”*, Small Arms Survey;
- Кржаловски.А.(2012), *“Законот за бранителите: краток осврт на политиките за реинтеграција”*, Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС), институт за демократија – Социетас цивилис (ИДСЦС), Скопје;
- Lazarevic.J.& De Tessieres.S.(2008), *“A Real and Persistent Danger: Assessing Armed Violence in the Caucasus, Eastern Europe and South-Eastern Europe”*, United Nations Development Programme;

Лејти.М.(2009), “Спречување војна во Македонија: превентивна дипломатија за 21 век”, Фондација_Институт отворено општество;

Matveeva.A.&Hiscock.D.&Pears.W.&Risser.H.(2003), “Macedonia: Guns, policing and ethnic division”, Safeworld & Bonn International Center for Conversion;

Muggah.R. (2005), “No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-conflict Contexts”, The Round Table Vol. 94. No. 379, Routledge;

Muggah. R. (2009), *In Security and Post-Conflict Reconstruction: Dealing with Fighters in the Aftermath of War*, Routledge, New York;

Митевски.М.(2009), *Војна со две лица*, Култура_Скопје;

Митревска.М.,&Гризолд.А.&Бучковски.В.&Ванис.Е.(2009), “Превенција и менаџирање на конфликти: случај Македонија“;

Менај.П.(2008), *ОНА, порака и надеж том 2*, Фондација_Институт отворено општество;

Newman.E & Paris.R. & Richmond.O.(2009), “New Perspectives on Liberal Peacebuilding”, United Nation University Press;

Nillson.A.(2005), “Reintegrating Ex-combatants in Post-Conflict Societies”, Swedish International Development Cooperation Agency, Stockholm;

Paris.R (2010), “Saving Liberal Peacebuilding”, University of Ottawa;

Paris.R (2002), “International peacebuilding and the ‘mission civilisatrice’ ”, Review of International studies vol.28, British International studies Association;

Perry.J.(2004), “Small Arms and Light Weapons Disarmament Programmes: Challenges, Utility, and Lessons Learned”, Defence Threat Reduction Agency;

Петровски.П.&Стефов.Р.(2015), *Сведоштва 2001*, e-book edition, Торонто;

Пендаровски.С.&Нејков.К.&Јусуфи.И.(2002), “Процес 2002: безбедност на Република Македонија“, Кабинет на Претседател на РМ & Фондација Конрад Аденауер (КАС);

Phillips.J.(2004), *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, I.B.Tauris & Co Ltd;

Qehaja.R.&Kosumi.K.&Qehaja.F.(2010), “The process of demobilization and integration of former Kosovo Liberation Army members – Kosovo’s perspective”, Kosovar Centre for Security Studies;

- Реџеџи.З.(2007), *Општествено-политичките настани кај Албанците во Македонија 1990-2001*, APC-33_Тетово;
- Richmond.O.(2009), *“Eirenism and a Post-Liberal Peace”*, Review of International Studies vol. 35;
- Richmond.O.(2007), *“Myth of Reality: Opposing Views on the Liberal Peace and Post-War Reconstruction”*, Global society;
- Saferworld & Conciliation Resources (2012), *“From conflict analysis to peacebuilding impact”*, London;
- Schulhofer-Wohl.J. & Sambanis.N.(2010), *“Disarmament, Demobilization and Reintegration Programs: An Assessment”*, Folke Bernadotte Academy, Stockholm;
- Sesay.G.M & Suma.M (2009), *“Transitional Justice and DDR: The case of Sierra Leone”*, International Center for Transitional Justice;
- Skarr.E.(2013), *“Reconciliation in a Transitional Justice Perspective”*, Transitional Justice Review, Vol.1;
- Small Arms Survey (2004), *“Rights at Risk”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2005), *“Weapons at War”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey(2006), *“Unfinished Business”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2007), *“Guns and the City”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2008), *“Risk and Resilience”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2009), *“Shadows of War”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2010), *“Gangs, Groups, and Guns”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;
- Small Arms Survey (2011), *“States of Security”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;

Small Arms Survey (2012), *“Moving Targets”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;

Small Arms Survey (2013), *“Everyday Danger”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;

Small Arms Survey (2014), *“Women and Guns”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;

Small Arms Survey (2015), *“Weapons and the World”*, Graduate Institute of International Studies, Geneva;

Solomon.C.&Ginifer.J.(2008), *“Disarmament, Demobilization and Reintegration in Sierra Leone”*, Centre for International Cooperation and Security;

Spear.J.(2006), *“From political economies of war to political economies of peace: The contribution of DDR after wars of predation”*, Contemporary Security Policy 27.1;

Станоески.О.(2012), *“Транзициона правда во Република Македонија: Извештај за 2010-2011 година”*, Центар за истражување и креирање на политики;

Stankovic.T. and Torjesen.S.(2011), *“Fresh Insights on Disarmament, Demobilization and Reintegration: A Survey for Practitioners”*, Norwegian Institute for International Affairs;

Sundh.L. & Samuelsson-Schjorlien.J. (2006), *“Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization and Reintegration – Final Report”*, The Swedish Government Offices/Ministry of Foreign Affairs, Skovde;

Sundh.L. & Colletta.N. and Samuelsson-Schjorlien.J. (2007), *“Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization and Reintegration: Testing the Principles”*, Folke Bernadotte Academy, Skovde;

Swarbrick. P.(2007), *“Avoiding Disarmament Failure: The Critical Link in DDR: An Operational Manual for Donors, Managers, and Practitioners”*, Small Arms Survey, Geneva, Working Paper No. 5;

Teitel.G.R.(2010), *“Global Transitional Justice”*, New York Law School, George Mason University;

Teitel.G.R.(2002), *“Transitional Justice in a New Era”*, Fordham International Law Journal, Vol.26;

The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank (2010), *“The Multi-country Demobilization and Reintegration Program – Final Report: Overview of Program Achievements”*, Washington DC;

United Nations (2006), *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards (IDDRS)*, New York;

United Nations (2010), *DDR in Peace Operations: A Retrospective*, New York;

United Nations (2010), *Second Generation Disarmament, Demobilization and Reintegration Practices in Peace Operations*, New York;

United Nations Development Programme (2005), *Practice Note: Disarmament, Demobilization and Reintegration of ex-combatants*, New York;

United Nations (2010), *“Second Generation of Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) Practices in Peace Operations: A Contribution to the New Horizon Discussion on Challenges and Opportunities for UN Peacekeeping”*;

United Nations (2008), *“Crime and its impact on the Balkans and affected countries”*, Office on Drugs and Crime, Vienna International Centre;

Ванковска.Б.(2003), *“Тековни перспективи врз состојбите во Македонија : напори за мир, демократија и безбедност”*, Фондација_Институт отворено општество – Македонија;

Ванковска.Б.(2007), *Меѓународна безбедност во 21 век: војната е мир, мирот е војна*, Бомат графикс_Скопје;

Ванковска.Б.(2006), *“Справување со конфликтното минато: зошто и како да се стори тоа?”*, Евро-балкан;

Vankovska.B.(2003), *“Challenges of the Post-Conflict Reconciliation and Peace-building in Macedonia”*, Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces & Faculty of Philosophy of Skopje, Institute for Defence and Peace studies;

Велиу.Ф.(2008), *ОНА од битка во битка: недовршени пораки*, Фондација_институт отворено општество;

Влада на Република Македонија (2004), *“Национална стратегија за интеграција на Република Македонија во Европската Унија”*;

World Bank (2010), *“Multi-country Demobilization and Reintegration Program: End of Program Evaluation”*, Oslo;

World Bank (2005), *“Implementation Report for PELRP in BiH”*, Report No.31344;

Зборник на трудови (2006), *“Дијалози за Македонија: Рамковен договор 2001-2006”*, Кабинет на претседателот на РМ, Скопје;

Интернет страни

<http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13862/next-generation-disarmament-demobilization-and-reintegration>

<http://www.government.se/sb/d/4890/a/64356>

<http://www.mdrp.org/>

http://eu-un.europa.eu/articles/fr/article_9904_fr.htm

<http://issat.dcaf.ch/Learn/SSR-Overview>

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/54/02/7545e870.pdf>

<http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/042sed18juni92god.pdf>

<http://zeqirja-rexhepi.blogspot.com/2008/01/1990-2001.html>

http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/61/61533_1peace-agreements-1975-2011final.pdf

<http://www.politicalsettlements.org/about/how/themes/peace-processes/>

http://www.seeu.edu.mk/files/research/projects/OFA_MK_Final.pdf

<http://www.nato.int/fyrom/tfh/2001/t010926a.htm>

<http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/AboutUS/OneDecade.pdf>

<http://www.dnevnik.mk/default.asp?ItemID=B52E59FACBB5DC41B7475C33619323F4>

<http://www.design.kyushu-u.ac.jp/~hoken/Kazuhiko/2008Customarylaw.pdf>

<http://www.trackingterrorism.org/group/national-liberation-army-macedonia-nla>

<http://portalb.mk/tag/shvl-uck/>

http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/ourwork/crisispreventionandrecovery/successstories/bosnia-and-herzegovina-chooses-life-without-weapons.html

https://www.google.com/?gws_rd=ssl#q=Small+Arms+Project+in+April+2003+in+BiH

<http://www.iom.ba/TADS1.html>

<http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>

<http://www.annadilello.com/wp-content/uploads/2013/10/SALW-draft-final.pdf>

<https://cve-initiative.org/2015/10/05/demilitarization-in-kosovo-a-story-of-success/>

<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamsil/background.html>

http://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/sl_10231997.pdf

<http://www.c-r.org/accord-article/lom%C3%A9-peace-negotiations>

<https://www.google.com/#q=DISARMAMENT+AND+DEMOBILISATION+Thokozani+T husi+and+Sarah+Meek>

Документарни и медиумски записи

Арифи.Б., “*Nuk do të ketë ligj për ish ushtarët e UÇK-së dhe familjet e dëshmorëve*“, интернет страна *Алсат-М* 13.08.2014 http://alsat-m.tv/lajme/nga_vendi/18283-nuk-do-te-kete-ligj-per-ish-ushtaret-e-uck-se-dhe-familjet-e-deshmoreve.html;

Архива на МРТВ, достапно на <http://www.youtube.com/watch?v=hZ1CEiK1WNE>;

Блажевска.К., “*Законот за бранители – равенка со три непознати*“, интернет страна на *Дојче Веле* 23.11.2012, <http://www.dw.de/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%BE-%D1%82%D1%80%D0%B8-%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8/a-16400742>;

“*Бранителите бараат предност при вработување*“, интернет страна *Вест* 06.12.2010, <http://www.vest.mk/?ItemID=AFC2B2C986228749B75EDB7CBFF2EC5E>;

“*Дали Владата делела незаконски пензии на борците на ОНА?*“, интернет страна на *Охридски* 20.07.2011, <http://ohridsky.com/?p=590>;

Дебатна ТВ емисија – Чуму, “*Кој за што се бореше во 2001*“, А1 (април 2007 година), достапно на: <https://www.youtube.com/watch?v=BkFJ36TcVzE>;

Дерала.Ц., “Животот чини 30 денари или помалку“, интернет страна Фокус 10.09.2014, <http://fokus.mk/zivotot-chini-30-denari-ili-pomalku/>;

Документарна емисија - Во центар, “Војната во 2001 година“, Алсат-м (септември 2014 година), достапно на <https://www.youtube.com/watch?v=jfYK8SI7oO8> ;

Документарна емисија - Код, “Што се случи во 2001?“, Канал 5 (февруари 2011 година), достапна на : <https://www.youtube.com/watch?v=FeLvOATWLJQ>;

Х.Д., “Политичарите ја убија надежта на граѓаните за подобро утре“, <http://civil.org.mk/daim-chisni-polititcharit-a-ubia-nadzhta-na-graanit-za-poubavotutr/?lang=mk>;

Ј.Л., “УНДП: Разоружувањето успешно, резултатите добри“, интернет страна Вест 18.12.2003, <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=71204&idg=4&idb=1038&rubrika=Makedonija>;

Калински.В., “Предадени само 26 парчиња нелегално оружје“, интернет страна Дојче Веле 13.06.2011, <http://www.dw.com/mk/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE-26-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%9A%D0%B0-%D0%BD%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%98%D0%B5/a-15151104>;

Каретановиц.А., “Лижере фабрике, лижеро горе“, интернет страна на Дани (архива) 28.07.2000, <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/165/t16502.htm>;

Марковски.Г., “Нема да се носи посебен закон за борците на ОНА“, интернет страна на Вечер 06.11.2009, <http://vecer.mk/makedonija/nema-da-se-nosi-poseben-zakon-za-borcite-na-ona>;

“Нема да има нова акција за разоружување“, интернет страна Тајм МК 25.12.2003. <http://www.time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&a1=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%20%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5&read=5a141a4d37806ea>;

Н.С. & Г.Т., “Помилувањето на припадниците на ОНА“, интернет страна Вест 10.05.2001, <http://star.vest.com.mk/default.asp?id=15701&idg=2&idb=375&rubrika=Makedonija>;

Н.Н.С., “Законот за амнестија не е уставен“, интернет страна Дневник 18.03.2006, <http://star.dnevnik.com.mk/?pBroj=2099&stID=15607>;

Поповска.Т., “Над 1800 рамковни административци седат дома и примаат плата“, интернет страна Утрински 03.11.2015,
<http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=3B468698954FC04797765F1B35D1F837>;

Sladoevic.D., “*Legalno oruzje otkupivace drzava*“, интернет страна на Nezavisne 18.04.2016,
<http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Illegalno-oruzje-otkuplivace-drzava/363764>;

Трајковска.М., “Странски интереси или политички маркетинг“, интернет страна Дневник 17.09.2014,
<http://www.dnevnik.mk/?ItemID=9EEEEA5E252D5C7468F478A05B65B55C7> ;

Видео архива на МРТВ, достапно на
<http://www.youtube.com/watch?v=v26MqRHBmWg>;

Видео архива на МРТВ, достапно на <http://www.youtube.com/watch?v=PFaE6auCHKQ>;

“Шест години од Охридскиот договор“, интернет страна на BBC Macedonian, 13.08.2007,
http://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2007/08/070813_ohrid_agreement.shtml;

Закев.Б., “Слаба кампања, невидливо разоружување“, интернет страна Нова Македонија 15.10.2010,
<http://novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=101510950137&id=12&setIzdanie=22108>;

Договори / Законски акти / Резолуции

Ohrid Framework Agreement;

Правилник за дополнување на правилникот за определување на висината на правото на еднократна парична помош, *Службен весник на Република Македонија бр.56/2006*;

UN Security Council, Resolution 1244;

UNMIK/Regulation 1999/8, интернет страна
http://www.unmikonline.org/regulations/1999/re99_08.pdf ;

United Nations (2001), *Resolution 1345*.
<http://www.un.org/press/en/2001/sc7036.doc.htm> ;

Закон за доброволно предавање и собирање на огнено оружје, муниција и експлозивни материји и за легализација на оружјето (2003);

Закон за посебни права на припадниците на безбедносните сили на Република Македонија и на членовите на нивните семејства, *Службен весник на Република Македонија, бр. 02/2002 и 17/2003*.